
SOSYAL DEMOKRAT İDEOLOJİ

TÜRKİYE SOSYAL EKONOMİK
SİYASAL ARAŞTIRMALAR VAKFI

Bu çalışmada belirtilen görüşler ve yapılan değerlendirmeler konuşmacıların kişisel görüşleri olup, TÜSES'i hiçbir şekilde bağlamaz.

SOSYAL DEMOKRAT İDEOLOJİ

Editör: Yurdakul Fincancı
(TÜSES Yönetim Kurulu üyesi)

BASKI :
ANADOLU MATBAA TİC. KOLL. ŞTİ.
Tel : 526 20 48 - 526 79 99
1990 - İstanbul

Ekim 1990 - İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Sayfa

1. Sosyal Demokrasinin Tarihsel Temelleri ve Türkiye Çerçevesi	<i>Yurdakul Fincancı</i>	1
2. Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Gelişimi Ve Toplum Politikaları	<i>Emre Kongar</i>	30
3. Sosyal Demokrasi Açısından Verimlilik-Eşitlik İlişkisi ve Çelişkisi	<i>İsmail Cem</i>	47
4. Sosyal Demokrasilerde Ekonomi Politikaları	<i>Öztiñ Akgüç</i>	56
5. Orta Dönemli Bir İktisadi Gelişme Programı Üzerine Düşünceler	<i>Oktar Türel</i>	65
6. Sosyal Demokraside Hukuk Düzeni	<i>Aydın Aybay</i>	77
7. Sosyal Demokraside Hukuk ve İnsan Hakları	<i>Önder Sav</i>	88
8. Sosyal Demokraside ve Türkiye'de Toplumsal Örgütlenme: Mit'ler ve Gerçekler	<i>Necat Erder</i>	97
9. Sosyal Demokraside Toplumsal Örgütlenme	<i>Önay Alpago</i>	106
10. Yerel Yönetim ve Demokrasi	<i>Selâhattin Yıldırım</i>	117
11. Sağlık Politikasında Yeni Arayışlar	<i>Recep Akdur</i>	155
12. Sosyal Demokrat Kültür Politikalarının Temel Öğeleri	<i>Bozkurt Güvenç</i>	164
13. Sosyal Demokrasi, Avrupa Toplulukları ve Türkiye	<i>Gülten Kazgan</i>	169
14. Sosyal Demokrasi Açısından Türkiye-Avrupa İlişkileri	<i>İstemihan Talay</i>	177

ÖNSÖZ

Türk toplumunda demokratik kültürü yaygınlaştırmak ve sorunların çözümünde bir temel yaklaşım ve araç olarak sosyal demokrasiyi tanıtmak konumundaki TÜSES bu amaçla Ankara, İstanbul ve İzmir'de "Sosyal Demokrasi Dizi Konferansları" düzenlemiştir. Sosyal demokrat ideolojiyi evrensel boyutlarıyla ve Türkiye'ye özgü koşullarıyla tanıtmak ve tartıştırmayı amaçlayan bu toplantılar yoğun bir ilgiyle karşılanmış, çoğu toplantı düzeyli tartışmalarla daha da yararlı hale gelmiştir. Katılanlardan ve katılmayanlardan gelen istekler üzerine bu konferansların bazıları derlenerek bu kitaba dönüştürülmüştür. Kitapta konular genelden özele doğru sunulmuş, bazı hallerde aynı alanda birden fazla katkıya yer verilmiştir. Sosyal demokrasinin evrensel amaç ve ilkelerinin varlığına karşın katı, dayatmacı bir şablonu olmadığı için sunuşlar yer yer farklı yorumlar ve değerlendirmeler içermektedir. Okurun bu düşün zenginliği içinde kendi yorumunu yapacağı ve kendi sentezine ulaşacağı kuşkusuzdur.

Türk toplumunda sosyal demokrasiye olan ilgi artarak sürdükçe TÜSES Vakfı bu alandaki düşün boşluğunu dolduracak toplantılar düzenlemeyi ve ürünlerini yayınlamayı zevkli bir görev olarak nitelenecektir. Özgür düşün platformlarının özgür toplumun gerçekleşmesine katkıda bulunacağı umudu ile esenlikler diliyorum.

Doç.Dr. Korel GÖYMEN

TÜSES Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

SOSYAL DEMOKRASİNİN TARİHSEL TEMELLERİ VE TÜRKİYE ÇERÇEVESİ

Yurdakul FİNCANCI

Sosyal-Demokrasinin Batıdaki tarihsel temellerine eğilmek demek, aslında, sosyal-demokrat hareketin gelişme, olgunlaşma evrelerinde ortaya çıkmış yapısal, siyasal, sınıfsal, ideolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel bir dizi soruna bir dizi tartışmaya eğilmek demektir.

Bu tartışmaların bir kısmı bugün Batıda ve Türkiye'de hâlâ süregeldiğine göre, birçok bakımdan, tarihle günümüz içiçe yaşıyor demek yanlış olmasa gerek.

Ama sözün başında, bir noktayı önemle belirtmekte yarar var. Sosyal-demokrasinin oluşum, gelişim evrelerindeki sorunlarla tartışmaları gözden geçirirken, bu tartışmalar sonunda Batıda ulaşılan çözümlere Türkiye'de de aynen varılabilirliğini sanmak yanlış olur.

Bizdeki bazı tartışmalar, Batıdakilerle benzerlik gösterebilir. Ama Türkiye ile Batı ülkeleri arasında siyasal, sınıfsal, ekonomik, sosyal ve kültürel bakımlardan derin farklılıklar vardır. Öyleyse, sosyal-demokrasinin Türkiye için bulacağı çözümler, uygulayacağı reçeteler, seçeceği yöntemler, zaman zaman, Batıdakinden farklı olacaktır.

Tarihi, muhteşem bir determinizm anlayışıyla ya da ortodoks, kalıpcı bir yaklaşımla değerlendirmek hatadır; böyle bir yaklaşım tarih fetişizmidir. Tarihe, sadece geçmişin deneyimlerinden yararlanmak için bakmalıyız; geleceği geçmişten okumak için değil.

BATIDA EŞ ZAMANLI, EŞ YAPILI GELİŞME

Batı Avrupa ülkelerinde sosyal-demokrat hareketin doğuşu ve gelişimi aşağı-yukarı aynı zaman kesitine rastlar. Ulusal sosyal-demokrat hareketlerin içeriği, yönü, yapısı büyük benzerlikler gösterir. Bunun temel bir nedeni vardır: Siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve sınıfsal bakımdan yaklaşık aynı gelişmişlik düzeyinde olmak....

Hemen hepsi geçen yüzyılın sonuna doğru sınai gelişmesini tamamlamış, önemlice bir kısmı emperyalist aşamaya geçmiştir. Hemen hepsinde güçlü bir

emekçi sınıfı vardır. 1929 dünya ekonomik bunalımının etkileri, hemen hepsinde aynı olmuştur. Batı Avrupa'nın tamamına yakını İkinci Dünya Savaşının yıkıntısı altında ezilmiştir. Hemen hepsi, küçük ve orta ölçekli manüfaktür üretiminin büyük ölçekli endüstriyel üretime yaklaşık aynı dönemde geçmiştir. Batı Avrupa ülkelerinin tümünde Aydınlanma Çağının ve Büyük Fransız Devriminin etkisiyle, liberal bir siyasal hareket gelişmiştir. Hemen hepsinde güçlü bir orta sınıf vardır. Hemen hepsinde sosyal-demokrat partiler radikal solun, ılımlı liberal solun ve anti-kollektivist sendikaların konfederasyonu olarak ortaya çıkmış ya da gelişmiştir. Batı sosyal-demokrat partilerinin çoğu, özünde işçi sınıfına dayanmakla birlikte, yer yer orta sınıfın temsilciliğini de yüklenmek gibi tarihsel bir misyonla yüzyüze kalmıştır. Hemen hepsi, kapitalizmin siyasal iktidar tekelini kırmağa yönelmiştir.

Kısacası Batının sosyal-demokrat partileri aynı zaman kesiti içinde doğmuş, gelişmiştir; aynı siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve sınıfsal ortamda toplumsal sorunlara yaklaşımları büyük benzerlikler göstermiştir.

TÜRKİYE'NİN FARKI

Türkiye ise Batı Avrupa ülkelerinden çok farklıdır. Sanayileşmesini henüz tamamlayamamıştır. Kapitalizmi gelişkin değildir. Onunla bağlantılı olarak henüz ortaya etkin bir emekçi sınıfı çıkmamıştır. Sendikaları hem güçlü değildir, hem siyasete nötr bir yaklaşım içindedir, hem anayasal düzenlemelerle siyasetten uzak tutulmaktadır. Komünizm öcüsünün yarattığı etkiyle orta sınıf sosyal-demokrasiye yıllarca çarpıtılmış bir açıdan bakmıştır. Kitle partisi aşamasında bu hatalı bakışın olumsuz etkileri olmuştur. Türkiye'de aristokrasinin oluşmayışından başlayarak, liberal sanayi ve ticaret burjuvazisinin gelişmesini destekleyen, Osmanlı ceberut devletini bugünkü bürokrasi görünümü altında Anadolu'da pekiştiren tarihsel nedenler vardır. Bu tarihsel Osmanlı yapısı, Cumhuriyet döneminde sosyal-demokrasinin olduğu kadar diğer partilerin de yapısal bir çarpıklık içinde doğması sonucunu vermiştir.

Bütün bu nedenler, Türk sosyal-demokrasisine Batıdakinden çok farklı işlevler yüklemektedir.

Yeri geldikçe ayrıntılarına ineyeğimiz bu farklılıkları, şimdiden genel çizgileriyle böylece belirttikten sonra, artık sosyal-demokrasinin Batıdaki tarihsel temellerine ve Türkiye'deki durumuna eğilebiliriz.

Bunu yaparken, Batı Avrupa'daki dört büyük sosyal-demokrat hareketi, Almanya, İngiltere, Fransa ve İsveç sosyal-demokrat hareketlerini esas alacağız. Üzerinde duracağımız ana tarihsel noktalar şunlardır:

1. Sosyal-demokrasinin marksizmle ilintisi
2. Partilerin federal yapısı ve anti-kollektivist sendikaların rolü
3. Liberal siyasetin sosyal-demokrasiye etkileri
4. Sosyal-demokrat ideallerin, zıddı olan Muhafazakarlıkla karşılaştırılması.
5. Sosyal-demokrasinin kitle partisi olarak gelişiminin ana dayanakları.

6. Üretim araçlarının mülkiyeti tartışmasının, sosyal-demokraside yarattığı bölünmeler ve tartışmanın bugünkü konumu
7. Ekonomiye sosyal-demokrat müdahalenin tarihsel nedenleri
8. Sosyal-demokrasinin 1970'lerde Yeni Muhafazakarlık karşısındaki gerileyişi ve yeni arayışlar.

MARKSİZMLE İLİNTİ:

REVİZYONİZM SUÇLAMASI

VE TÜRKİYE'YE ETKİSİ

Sosyal-demokrasinin oluşum ve gelişme dönemlerinde ortaya çıkan tartışmalardan biri, "revizyonizm" yani işçi sınıfını kapitalizme satma suçlamaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu suçlamalara kuluçkalık eden ortamın dört özelliği dikati çekmektedir:

1. Devrimci ya da evrimci sosyal-demokrasinin başlangıçta bir işçi sınıfı hareketi olarak doğması.
2. Bilimsel sosyalizmin, dünya işçilerini örgütlerken saf kalmağa çalışması.
3. Hareketin temelinde işçi sınıfı bulunduğu için, bu sınıfsal siyasal hareketin, ancak bilimsel sosyalizm temelinde örgütlenebileceği sanısı.
4. İşçi sınıfını örgütleme aşamasında, başlangıçta, radikal sol ile ılımlı evrimci solun kapitalizme karşı güç birliği içinde kalma zorunluğu.

O günlerdeki ortamın bu özellikleri, evrimci sosyal-demokrasinin temel marksist ilkelerden saparak işçi sınıfını kapitalizme teslim ettiği suçlamalarına, yani "revizyonizm" suçlamalarına yol vermiştir. Bugün bile etkinliğini yitirmemiş yaygın kanı şudur: Sosyal-demokrasi marksizmin sulandırılmış bir kopyasıdır, derler.

Oysa bu suçlamalar, gerçekte, tarihte kalmış olması gereken siyasal polemikler olmanın ötesinde değildir.

Tarih, tarafsız bir gözle değerlendirilirse, bu siyasal polemiklerin, belki siyasal açıdan, zamanında bir geçerliği olduğu kabul edilebilir. Ama siyasal geçerlilik, polemiklerin, her zaman doğruları içerdiği anlamına gelmeyebilir.

Özellikle Eduard Bernstein'in "revizyonist"likle suçlanması, Lenin'in o tarihlere marksist sosyal-demokrasiyi belli bir devrimci, enternasyonalist canlılık ve etkinlik çizgisinde tutmasına yardım etmiş olabilir. Ama bugün bizlerin tarihe ve gerçek duruma bakışımızı, o polemikler gölgelememelidir.

Bernstein, marksizmin bazı önermelerine yeni biçimler, yeni içerikler katmış bir Alman sosyal-demokrat düşünürdür. Marx'la Engels, kapitalizmin, tüketimin boyunu aşan aşırı üretimden kaynaklanan çaresiz iç çelişkileri ve emekçi yığınlarının sürekli yoksullaşması sonucu, kendiliğinden çökeceğine inanırlardı.

Bernstein ise sosyalizmin, kapitalizmin çöküşünden çıkacağına inanmıyordu. Kapitalizmin, **ergin ve sosyal bilinçli insanı yaratacak bir yetkinliğe ulaşmasından sosyalizmin çıkacağını** öne sürerdi. Bernstein'e göre sosyalizmi, kapitalizmin yaratacağı **özverili insan** kuracaktı. Bu anlayış, tabii sosyalizmin kuruluşunu bir sınıfsal etkinlik olmaktan çıkarıyor, bireyin yetilerine indirgiyordu. Bu yanıyla çok **sübjektif** bir yaklaşımdı. O nedenle hem iyimserdi, hem fazla geçerliği olduğu söylenemez. Ama kapitalizmin kendiliğinden çökmeyeceğini öne sürerken haklı olduğu, yüzyılımızın gelişmeleriyle ortaya çıkmıştır.

Sosyal-demokrasinin, sulandırılmış marksizm olup olmadığını irdeleme açısından, bu tartışmada bizi ilgilendirmesi gereken tek şey, Bernstein "revizyonizmi"nin, Alman sosyal-demokrasisini **etki altında bırakıp bırakmadığıdır**.

Bernstein'in Alman sosyal-demokrasisini yolundan saptırdığını savlayabilmek için, herşeyden önce partinin başlangıçta su katılmamış, saf marksist ilkeler üzerine kurulduğunu düşünmek gerekir. Oysa bu doğru değildir. Alman sosyal-demokrat hareketi, kuruluşunda, temel iki marksist ilkeyi benimsememiştir. Neydi marksizmin o iki temel ilkesi?

Birincisi, kapitalizmin **proletarya devrimi** yoluyla devrilmesinin kaçınılmazlığı ilkesi... İkincisi, devrimden sonra devletin, **proletarya diktatörlüğü** biçiminde örgütlenmesi ilkesi...

Aslında Marx'la Engels bile "**proletarya diktatörlüğü**" terimini, Fransa'da 1871'deki ayaklanmadan ve Paris Komünü'nün kurulmasından sonra kullanmışlardır. Bu terimin marksist literatüre henüz girmedigi dönemdeyse, Alman sosyal-demokrasisi bir kitle partisi niteliğiyle, kuruluşunun son basamaklarını tırmamıyordu. Marx'la Engels'in öncülük ettiği ilk örgütlü işçi hareketi, Birinci Enternasyonal, henüz küçük çaplı bir çekirdek iken, Alman sosyal-demokratları pratik siyasal hareketi, bir ülkede iktidara ulaştırmak amacıyla örgütlenmişlerdir.

"**Proletarya devrimi**" yani iktidarın zorla el değiştirmesi kavramına gelince.... Dünya sosyal-demokrasininin başlangıcı olan Alman Sosyalist İşçi Partisi, Marx'tan çok Lasalle'in düşüncelerinden etkilenmiştir. Parti programı, Marx'ın sınıf tahlillerinden hiçbirini benimsemiyordu. **Devrim** sözcüğü programda hiç kullanılmamıştır. Parti, daha başından itibaren, iktidarın seçim dışında, zorla el değiştirmesine karşıdır. Devletin sınıfsal yapısı, proletarya diktatörlüğüne değil, **parlamentolu demokrasi** esasına dayanacaktır.

Parti programına **devrim** sözcüğünün girmesi, Otto von Bismarck'ın baskıcı rejimine bir tepki niteliğindedir. Bismarck, bilindiği gibi, 1870'lerin sonuna doğru Sosyalizmle Mücadele Yasasını çıkarmıştır. Parti de yer altına girmek zorunda kalmıştır. Liderler yurt dışına çıkmış, Parti programına marksist bazı ilkeler ondan sonra girmiştir. Nedeniyse şudur: Bismarck'ın baskıcı rejimi, Partideki radikal sol kanadı epey güçlendirmiştir. Devrimci bir savaşım gereğine inanan partililer öne çıkmıştır. Hem bunların eğilimlerine yanıt vermek, hem Bismarck'a karşı nihai silahın namlusunu göstermek gereği, Parti liderlerini **devrim** ilkesini programa koymağa ikna etmiştir. Ama Parti lideri August Bebel, prog-

rama 1883'de giren bu **devrim** ilkesini son çare olarak saklı tuttıklarını söylemekten hiç geri durmamıştır.

Parti yeniden yasal hale geldikten sonra, marksist ilkeler gerçi programda kalmıştır ama, Partinin ılımlı merkez kadrosu, bu ilkeleri hep **uzun vadeli** programın parçası saymıştır. Siyasal mücadele, emekçi kitlelerin **güncel** istemleri üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

O tarihlerde Parti programı iki bölümdü. Bir bölümde marksist ilkeleri içeren uzun vadeli hedefler, ikinci bölümde ise emekçilerin kısa vadeli istemleri yer alırdı. Bernstein, uzun vadeli amaçları programdan çıkarttırabilmek için **üç kez** harekete geçmiştir. Ama bu doğrultudaki önerileri 1899, 1901 ve 1903 yıllarında, üç kongrede de sürekli reddedilmiştir.

Demek ki, Alman Sosyalist İşçi Partisi herşeyden önce baştan itibaren marksist ilkeleri benimsememiş bir hareket olarak gelişmiştir. İkincisi, Bernstein'in, programdaki uzun vadeli ilkelerden vazgeçme çağrılarına kulak asmamıştır. Parti, Birinci Enternasyonal'le eş zamanlı, kendine göre ideolojik çizgisi olan, marksizmden bir ölçüde esinlense de marksist olmayan bir harekettir.

İşçi sınıfı temeline dayanarak da kurulsa, bir sol partinin mutlaka marksist öğretiyi şaşmaz ayet gibi kabul etmek zorunda olmadığı gerçeği, özellikle sosyalist bloktaki son gelişmelerle açıkça ortaya çıktığına göre "revizyonizm" suçlamalarını bugün artık siyasal polemikler olmanın ötesinde görmek mümkün değildir. Ne yazık ki, bu suçlama bugün bile kendi geçerliliğini başka türlü kabul ettiremeyen küçük bazı sol hareketlerin ve fraksiyonların, tek savunma silahıdır.

REVİZYONİZM TARTIŞMASININ

TÜRKİYE BOYUTU

Türkiye'ye gelince... Radikal sol, gerçi daha liberal solu, bir zamanlar Türkiye'de revizyonistlikle suçlamıştır ama, bu suçlama ulusal boyutta etkin olamamıştır. Çeşitli fraksiyonlar 1970'lerde kendi aralarında radikal solun liderliği için mücadele etmiştir. Radikal sol sınırlı kaldığı için, bu tartışma Türkiye boyutunda, ulusal bir hastalık görünümüne bürünmemiştir.

1980 askerî müdahalesinden sonra ise, bu tür suçlamalar, radikal solun Almanya ve İngiltere'de yerleşmiş kanatları arasında geçmiştir. Ama bu, sosyal-demokrasiyi içine çeken bir tartışma olmadığı için konumuzun dışında kalıyor.

Ne var ki, bu tartışmaların sosyal-demokrasiyi yakından ilgilendiren bir başka boyutu gözden kaçırılmamalıdır. 1970'lerde henüz çocuk yaşta olan birçok kişi, radikal solun propagandası ve zaman zaman faşist örgütlere karşı giriştiği silahlı savunma eylemiyle, aşırı ölçüde politize olmuştur. Sadece marksist klasiklere ulaşabilen, o yapıtları da hep belli fraksiyonların eğilimi doğrultusunda değerlendirmek durumunda kalan bu gençlerden, silahlı eyleme katılmamış olanlar, şimdi sosyal-demokrat hareket içindedirler.

Ülke sorunlarına duydukları yakın ilgiyi, askerî müdahaleden hemen sonra,

bir gecenin içinde kafalarından silip atmaları kuşkusuz beklenemezdi. Siyasal düşüncelerine, sosyal-demokrat hareket içinde yol açmağa çalışmaları çok doğaldır. Ama yine de bu gençler, yakalarını bırakmayan bir **açmazın** bunaltısı içindedirler. Sosyal-demokrat hareket içinde yer almakla, acaba inançlarına **ihanet** mi ediyorum kuşkusudur bu.

Bu gençler, revizyonizm tartışmalarının etkisiyle, sosyal-demokrasiyi marksizmin sulandırılmış bir kopyası sayma alışkanlığındadırlar. Siyasal eylemsizliği kusur saydıkları için birey olarak sosyal-demokrat harekette etkin olma çabası içindedirler. Bu ikilem nedeniyle de sosyal-demokrasinin liberal sol eğilimli bir merkezin yönetiminde bulunmasını yadırgamaktadırlar. İçlerindeki ihanet duygusunu bastırmanın tek çaresi, kendilerini, sosyal-demokrat hareketteki radikal sol ile **özdeşleştirmek**ti. Bu gelişmeler çerçevesinde, 12 Eylül müdahalesi, sosyal-demokrat harekete belki de farkına varmadan bir radikal sol şırınga etmiştir. Batı Avrupa ülkelerinin sosyal-demokrat hareketlerine marksizmin, ilk hızlı yıllarının aşıladığı revizyonizm tartışmalarını, Türk sosyal-demokrasisine, ne gariptir ki anti-marksist bir askerî müdahale enjekte etmiştir.

Öyleyse sosyal-demokrat hareketin, kendi içindeki bu rahatsızlığı tedavi etmesi gerekir. Tedavinin yolu, sosyal-demokrat **ideolojinin** temel dayanaklarını açık-seçik ortaya koymaktan geçer. Bu da, hareketin ılımlı sol merkez kadrosuna düşen bir görevdir.

Hem bu gençleri sosyal-demokrasinin gerçekten inanmış üyeleri haline dönüştürmek, hem **kanatlar çekişmesinin** dayanaklarından birini ortadan kaldırmak için yapılması gereken, sosyal-demokrasinin, marksizm **dışında** bir ideolojisi olduğunu göstermektir. Bu da "proletarya devrimi" ve "proletarya diktatörlüğü" kavramlarının geçmişle bugününü ve çağdaş toplumun gelişme doğrultularını inandırıcı biçimde ortaya koymakla mümkündür. Bunu yaparken, sosyal-demokrat ideolojinin parmak basması gereken noktalar şunlardır.

1. Bir devrimle hedeflenen amaçlar, bir kez insanlığın malı olduktan sonra, o amaçların artık başka toplumlarda geçerlik kazanabilmesi için, mutlaka yeni devrimler gerekmez. Örnek Büyük Fransız Devrimi ile Büyük Sovyet Devrimidir. Batı Avrupa'nın bütün sosyal-demokrat partileri, 1789 Büyük Fransız Devriminin özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkelerinden esinlenmiştir. O devrimle Fransa'da ortaya çıkan yeni liberal düzenin temel ilkeleri, daha sonra başka ülkelerde, **devrime gerek kalmaksızın** reformcu yöntemlerle yeşerip yerleşebilmiştir. Prusya'yı yenik düşüren Napoleon savaşları bir yana konursa, ne Fransızlar 1789 devriminin ilkelerini başka ülkelere savaşla taşımağa çalışmışlardır, ne de başka ülkelere o ilkeler için 1789 benzeri bir devrime gerek duyulmuştur. Devrimin ve savaşın işlevini birçok ülkede siyaset üstlenmiştir.

Bu deneyim, Batı Avrupa'daki sosyal-demokratların 1917 Büyük Sovyet Devrimine bakışlarını benzer biçimde etkilemiştir. O devrimin amaçladığı ilkeler, Batı Avrupa ülkelerinde marksist-leninist bir proletarya devrimine gerek kalmaksızın, **reformlar yoluyla** ve çok daha **etkin** biçimde yerleştirilebilmiştir.

2. Kaldı ki, devrim tek yol bile olsa, leninist bakış açısından, devrimin ger-

çekleşmesi birçok koşulun biraraya gelmesine bağlıdır. Herşeyden önce toplumun egemen sınıfları, ülkeyi yönetemez hale gelecekler, kararlılığın yerini kargaşa alacaktır. Lenin'e göre bu, devrimin objektif koşuludur. Devrimin gerçekleşebilmesinin ikinci koşulu ise, işçi sınıfının öncüsü olarak hareket edebilme yetisinde bir devrim partisinin varlığıdır. Bu da sübjektif koşuldur. Peki, bu koşulların olmadığı yerde, siyaset, toplumun değişim arzularını, ancak devrimle olursa olur gibi **pasif** bir düşünceyle kösteklemekle mi yükümlü olacaktır? Bu olsa olsa, soyut bir devrimciliktir.

3. Devrim koşullarının bulunmadığı yerde, sosyal-demokrasinin yapması gereken, kapitalizmin ve onun temsilcisi muhafazakar partilerin **siyasal iktidar tekeli**ni kırmaktır. Bu, demokratik parlamentoyu ve siyasal iktidarı kazanmakla mümkündür. Tek yolu da seçimdir.

4. Seçimleri kazanmak, kitle partisi boyutuna ulaşmakla mümkündür. Kaldı ki, sosyal-demokrat hareketin kitle partisi olarak örgütlenme zorunluğu, salt seçim endişesinin ürünü değildir. Daha sonra değineceğimiz gibi işçi sınıfı tabanına dayansa bile, sosyal-demokrat hareket, liberal partiler tarafından temsil edilmesi gereken orta sınıfları, küçük köylüyü, esnafı, beyaz yakalı işçileri, memurları temsil etmek gibi tarihsel bir misyonla da yüklü hâle gelmiştir. Bu tarihsel misyon, sosyal-demokrat partileri, salt işçi sınıfının partisi olmaktan çıkarmıştır. Üstelik ekonomik gelişmenin sınıfsal yapıda yarattığı değişiklikler de sosyal-demokrasiyi, orta sınıfların da partisi olmağa itmektedir. Son yıllarda Batı Avrupa'nın sosyal-demokrat partileri bu tür bir arayış içine daha yaygın biçimde girmişlerdir. Türkiye'de de doğal olanı budur.

5. Sosyalist bir devrimle devletin "proletarya diktatörlüğü" olarak örgütlenmesi ilkesine gelince.... Marx'ın öngörüsünün aksine, sosyalist devrimler, şimdiye dek ya tarım toplumlarında, ya sanayileşmenin ilk aşamasında bulunan ülkelerde gerçekleştirilmiştir. Tarım kültürünün egemen olduğu bu toplumlarda siyaset, sosyalist devrime kadar, bir avuç elit arasında oynanan oyundan ibaretti. Demokratik özgürlükler geleneği yerleşmemiştir. O nedenle de "proletarya diktatörlüğü" ilkesi, uygulamada sosyalist demokrasiyi getirmemiş, örneğin Sovyetler Birliği'nde, Rus aristokrasisinin ve Çarlık rejiminin despot yönetim anlayışını **Komünist Parti hiyerarşisine aktarmanın aracı** olmuştur. Mihail Gorbacov'un Sovyetler Birliği'ndeki glasnost devrimi, bu savın açık kanıtıdır. Türkiye'de de demokratik gelenek yerleşmemiştir. Türkiye de tarım kültürünün etkisi altındadır. Bu durumda sol harekete düşen, ilkin demokratik özgürlükler geleneğini yerleştirmek olmalıdır. Liberal siyaset geleneği olmayan Türkiye'de bu tarihsel misyon sosyal-demokrasinin sırtındadır.

6. Kapitalizm artı değer üreten ilk üretim tarzı değildir. İlkel toplumların dışında tüm ekonomik sistemler artı değer üretir. Kapitalizm öncesi toplumlar, üretilen artı değeri savaşlarda, görkemli anıt-yapılar kurmakta, hükümdarı beslemekte, dinsel töreleri gösterişli şöenlere dönüştürmekte kullanırlardı. Kapitalizm de artı değeri, bir ölçüye kadar böyle kullanır. Doğal ki, üretim geliştikçe, artı değer biraz daha fazla bir bölümünü tüketime ayırmak da kapitalizm için zorunlu hâle gelmiştir. Ne var ki, kapitalizmin ayakta durabilme koşullarından

biri, artı değeri, daha fazla artı değer elde edebilmek için kullanma zorunludur. Başka deyişle kapitalizm, artı değeri sürekli yatırıma yöneltmek mecburiyetindedir. Aynı geleneğin Sovyetler Birliği'yle sanayileşmiş öteki sosyalist ülkelerde süregelmesi, sosyalizmin kapitalizmden tamamen ayrışamamış olduğunu gösterir.

Şimdi Sovyetler Birliği'nde Mihail Gorbacov'un başlattığı Perestroyka-Yeni-den Yapılanma devrimi, bu geleneği kırmak içindir. Batıda kapitalizmin, üretim geliştikçe daha çok artı değere yönelse de tüketime artı değerden ayrılan payı artırma zorunda kaldığını belirtmiştik. Bu, daha çok sosyal-demokrat iktidarlar eliyle ve 1950'lerden itibaren mümkün olabilmiştir. Başka deyişle kapitalizm ve sosyalizm artı değeri, daha çok artı değer yaratmak için kullanırken, sosyal-demokrasi ekonominin, insan için olduğu gerçeğini daha önce kavramıştır.

Kapitalizm 1980'lerde "arz ekonomisi" ya da "monetarizm" diye bilinen muhafazakar yöntemlerle üretilmiş artı değerden tüketime giden payı, bir ölçüde, yeniden işadammın cebine aktarmağa çalışırken, Sovyetler Birliği'nde Gorbacov'un, bu kapitalist alışkanlıktan Sovyet ekonomisini sıyırmaya çalışması, sosyal-demokrasinin tutarlılığını daha belirginleştirmektedir.

Kısacası, tarihsel olarak, yanlışlığı ortaya çıkmış sistemlere karşı, sosyal-demokrasinin, bu aşamada sadece birkaç noktasına değindiğimiz temel ideolojik ilkeleri ve yönleri, bir zamanlar devrimciliği amaç edinmiş gençlere iyice anlatılmalıdır. Bu başarıldığı zaman, sosyal-demokrasi hem inanmış, genç bir kadro kazanacak, hem parti-içi kanatlardan radikal solun bir dayanağı ortadan kalkmış olacaktır.

SOSYAL-DEMOKRASİDE FEDERAL

YAPI: KANATLAR SORUNU

Parti, adı üstünde, belli bir görüş çevresinde toplanmış insanların birlikteliği demektir. Temel görüşte, ideolojide birleşmeleri, kuşkusuz, tüm parti üyelerinin bir örnek düşüncelerini gerektirmez. Parti organları, temel doğrultuyu belirle-mekte, taktikleri, stratejileri saptamakta ayrı yollar, ayrı yöntemler düşünen üyelerin tartışıp hakim eğilimi ortaya çıkarmaları için vardır.

Başlangıçta partiler, dikkate alınır bir güç olma zorunluluğunun itisiyle, ideolo-jik tutumu birbirinden farklı grupları, kanatları kapsar biçimde ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa'da partilerin federal yapıda kurulmasının zorunlu nedeni budur. Ama özellikle partiler kendilerini kabul ettirdikten sonra, bu zoraki birlikteliği sürdürme olanağı kalmamıştır. Örneğin sosyal-demokrat partilerin çatısı altında başlayan radikal sol, bu yüzyılın ilk çeyreğinde ayrılarak komünist partileri orta-ya çıkarmıştır.

Ne var ki, siyasal yapı örgünleştikçe ve genel oyun genişlemesi doğrultusunda partilerin kitle örgütü olma zorunluğu kendini hissettirdikçe sağ olsun, sol olsun partiler, bu kez lobici görünüşler taşıyan kanatların federasyonu haline yeniden dönüşmüştür.

Sağ ve sol kitle partilerinin, bu federal yapı özelliğindeki önemli fark şudur:

Sağda değişik eğilimler, oportünist amaçlarla statükoyu korumak ya da statü-ko anteye yani geçmişteki "eski altın günler" e dönmek amacıyla biraraya ge-lirler. Örneğin ANAP böyle bir birlikteliğin eseridir.

Buna karşılık solda statükoyu değiştirmek isteyen farklı ideolojik tonlar ya da farklı ideolojiler biraraya gelmiştir. Bu nedenle sol partiler sürekli bir doğu-rganlık içindedir.

Sağda kanatların uzlaşamayışı, ancak ılımlı, demokratik sağın, mevcut yön-temlerle düzeni koruyamaması halinde ortaya çıkar. Bireysel küskünükleri ve ayrılıkları, bu anlamda ciddi saymıyoruz. Sağdaki bölünmelerin ciddi boyutlara ulaşması, ancak "eski altın günler"e dönmek isteyenlerin, başka deyişle faşist eğilimli sağın, partiden umudu kesmesi halinde önemlidir.

Solda ise, özellikle kanatlar farklı ideolojiler taşıyorlarsa, uzlaşamayışları, çö-zümlerinin birbirinden çok farklı oluşundadır. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde Batı Avrupa'daki sosyal-demokrat partilerin hemen istisnasız birer komünist parti doğurmasının nedeni budur.

Sol partilerin, sağ kanat tarafından bölünmesini çok fazla önemsemenin gere-ği yoktur. Bu tür bölünmeler çoğu zaman, bir sol partide olmaması gereken bi-reysel nedenlere dayandığı için ciddi değildir.

Sol partilerin, sol kanat tarafından bölünmesi ise, ilk bakışta güç yitirilmesi gibi algılanabiliyor. Oysa bu tür bölünmeler, hem ana gövde, hem bölünen par-ça açısından idelojik durulmayı temsil ettiği için çok sağlıklıdır.

Sol partilerdeki bu durulma ve arınma, bu yüzyılın başlarında çok keskin çiz-giliydi. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra ise partiler ideolojik birlik açı-sından daha homojen hale gelmiştir. Ama bu, sosyal-demokrat partileri, kanatlar federasyonu olmaktan tamamen kurtarabilmiş değildir. Özellikle komünist par-tilerin zayıf olduğu ülkelerde, örneğin İngiltere'de radikal sol, İşçi Partisi içinde kalabilmeyi yine de yeğ tutmaktadır. Son yıllarda İngiltere İşçi Partisi'nin, için-deki Militant Tendency grubunu tasfiye için çok uğraştığı, bilinen bir gerçektir.

Partilerin bir hizipler, kanatlar federasyonu oluşu gerçeği, bir yandan parti-içi demokrasiye çok hoşgörülü bir tutumla yaklaşmayı gerektiriyorsa, bir yandan da parti-içi disiplini takviye zorunluluğunu yaratmıştır. Parti-içi disiplinin en yet-kin, en gönüllü kabul edilir düzeye varması, ancak ideolojik birliğin sağlanma-sıyla mümkündür. O zaman hizipler ya da fikir grupları, parti programlarının, kendi davalarını kapsar hale getirilmesini savunan yan gruplar haline dönüşür. Örneğin çevre korumacılar, nükleer silah karşıtları, kadın hakları savunucuları, hoşgörülü toplum yandaşları bu tür grupları oluştururlar.

Bu tür grupların sosyal-demokrat partilerde yer almasının hiçbir sakıncası yoktur. Aynı ideoloji tonları taşıyan gruplar da partinin ana görüş çizgisini taş-madıkları sürece, kanatların varlığı sakıncalı değildir. Tam tersine, sorunlara de-ğişik yönden bakmayı sağlayan bir zenginliktir. Ama kanatlar, parti içinde par-ti haline gelmeğe başladığı zaman, o siyasal hareketin güvenilirliği zedelenir.

Seçmene istikrarlı bir parti görünümü veremez olur.

Daha çok, ideolojik yaklaşım farklılığının, özellikle **bunalım dönemlerinde** belirgin çizgilerle ortaya çıkmasından kaynaklanan, kanatlar kokteyli görünümü, sosyal-demokrat partiler için en tehlikeli hastalıktır. O nedenle ideolojik birliğin sağlanması, sosyal-demokrat partiler için çok önemlidir. İdeolojik birliğin sağlanabilmesi ise, ancak ılımlı sol bir merkezin otoritesi altında mümkündür.

Sosyal-demokrat partileri, neden radikal kanatlardan birinin otoritesi altında bütünlük içinde tutmanın mümkün olmadığına, bunun neden **ılımlı bir merkezin** otoritesi altında birleştiği takdirde kabil olabileceğine, daha sonra, kitle partisi olmanın temel koşulları üzerinde dururken, yeniden döneceğiz.

Şimdi bu noktada, sosyal-demokrat partilerdeki kanatların varlığına, sadece tarihsel açıdan eğilmek istiyoruz.

TARİHSEL OLARAK KANATLAR

Sosyal-demokrat harekette başından itibaren üç kanat gözlenmiştir. Bunlar en solda **radikal ya da marksist sol**, sağda **anti-kollektivist sendikalar**, ortada **ılımlı liberal soldur**. Bu üçlüye bazan tarımsal yörelerin sağ sosyal-demokratları da eklenir.

Tarım yörelerinin sınıfsal bir özelliği vardır. O yörelerde yaşayan küçük çiftçiler, kapitalizmin tarıma girmesinin, kendilerini birer tarım işçisine dönüştüreceği endişesi içindedirler. Küçük toprak mülkiyeti geleneğinden kaynaklanan nedenlerle, işçi olma olasılığına iyi gözle bakmazlar. O yüzden de kapitalizmin kendi topraklarına girmesine, küçük toprakların büyük çiftliklerce yutulmasına ne kadar karşıysalar, işçilerin çıkarlarını öncelikli tutan siyasal oluşumlara da karşıdırlar.

Bu küçük çiftçiler tabakasının, sosyal-demokrasiye yatkın hale gelmesi, ancak kendi toprağında daha etkin tarım yapmasını ve barınabilmesini sağlayacak bir toprak düzeninin, sosyal-demokrat hareket tarafından içtenlikle savunulmasına bağlıdır. Bunun yanı sıra, sosyal hizmet devletinin işçiler kadar, küçük çiftçileri de kapsayacak biçimde genişletilmesi, sosyal-demokrasiye elvermelerinin temel koşuludur.

Tarım yörelerinin sosyal-demokratları, bölgelerindeki küçük çiftçinin bu temel eğilimi nedeniyle Partinin radikal sol tarafından sola çekilmesine karşı dururlar ve sağ kanatta yer alırlar. Hatta Partiyi sağa çekmeğe çalışırlar.

Bu savaşım, örneğin geçen yüzyılın son çeyreğinde Almanya'daki sosyal-demokrat hareket içinde çok sık görülmüştür. tarım bölgelerinin sağ sosyal-demokratlarıyla radikal solu dengeleyebilme zorunluğu, ılımlı bir liberal sol merkezin varlığını gerektirmiştir.

Batıda kanatlararası çatışmanın bir başka yüzü, radikal sol ile sendikalar arasındaki savaşımıdır. Radikal sol, işçi sınıfını, kapitalizmi devrim yoluyla alaşağı etmenin aracı, vurucu gücü gibi görmüştür. Bu inanç nedeniyledir ki, Partiyi,

proletaryanın öncü kuvveti haline getirmeğe çalışmıştır. Bu anlayış, sendikaları Parti emrine vermeğe varır. Oysa sendikalar, işçinin **ekonomik savaşımıyla siyasal savaşımını**, her zaman birbirinden ayrı tutmağa çalışmışlardır ve çalışırlar. Sendika liderleri, işçinin ekonomik mücadelesini sendikaların, siyasal mücadelesini ise **Partinin** yürütmesi gerektiği inancındadırlar. İşçi sınıfını, sendikaların etkisi altından Partinin etkisi altına kaydırabilecek, ya da sendikaları Parti emrine verebilecek her eğilime, bu nedenle karşıdırlar.

İngiltere ve Almanya sosyal demokrasilerinin tarihi, bu savları doğrulayan sayısız örneklerle doludur.

İngiltere'nin tersine Almanya'da sendikalar, sosyal-demokrat harekete çok geç katılmışlardır. Çünkü uydu olmaktan korkmuşlardır. Sendikalar, Partiyle bağlarını, Partinin kuruluşundan 15 yılı aşkın bir süre sonra, 1890'dan sonra geliştirmişlerdir. Bu da, sendikalarla dengeli bir ilişki kurmayı Partinin benimsemesinden sonra olmuştur. Radikal solun, sendikaları Parti içinde eritme eğilimini, ılımlı merkez liderlerinin **dengeleyici** tutumu, sendikalara Partiyle işbirliğinin yolunu açmıştır.

İngiltere'de sendikalar, kuruluşundan itibaren Partinin içinde yer almışlardır. Başlangıçta Partide bireysel üyelik söz konusu olmadığı ve her sendika, kendi üye sayısı oranında oy hakkına sahip olduğu için, Partide sendikalar daha başından çok ağırlıklı olmuştur.

TÜRKİYE'DE SENDİKALAR VE SOSYAL-DEMOKRASİ

Batıda yaşanan bu tarihsel deneyimden dersler çıkarmak, Türk sosyal-demokrasisi açısından fevkalade önemlidir. Bizde sosyal-demokrat hareket, daha sonra değineceğimiz gibi, başından itibaren işçi tabanlı olarak gelişmemiştir. Ama sendikalarla sosyal-demokrasinin işbirliği yapması, bir kitle partisi için olduğu kadar, sendikaların çıkarları açısından da çok hayatidir.

Türk sendikacılığında, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu DISK, başlangıçta Türk-İş'e tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ama kısa sürede devrimci sosyal-demokrasiye yatkın bir konuma girmiştir. Hatta 12 Eylül 1980 öncesi, bir ara **partileşme** çabasına girdiği de bilinen bir gerçektir.

Buna karşılık, Türk-İş, Amerikan modeli üzerine kurulmuştur. Partilerdışı bir tutum içinde olmayı yeğlemiştir. 12 Eylül'den sonra kabul edilen 1982 Anayasası da sendikalara siyaseti yasaklayarak Türk-İş'in bu konumuna yasal bir gerekçe hazırlamıştır. Oysa sendikal hareket, özünde siyasal bir harekettir ve Batı Avrupa sendikacılığı siyasal gücünü, sosyal-demokrat hareketle özdeşleşerek kullanma yolunu seçmiştir. Doğal olanı da budur. Türk sosyal-demokrasisi, demokratikleşme yolundaki savaşımında sendikaların siyasal harekete katılması ilkesine ağırlıklı olarak yer vermek durumundadır. Bu salt sendikal özgürlükleri destekleyerek sağlanamaz. Sendikalar, sosyal-demokrat programların oluşturulması, hedeflerin belirlenmesi çalışmalarına ortak edilerek sağlanabilir.

Türk sosyal-demokrasisi, sendikaları, işçinin ekonomik mücadelesinin silahı olarak benimsediği için, sendikaların bağımsızlığını zedeleyici bir anlayış içinde

olması zaten söz konusu değildir. O nedenle, Parti-sendika güçbirliğinde Batı Avrupa'da karşılaşılan zorlukların Türkiye'de yinelenmesi için hiçbir neden yoktur.

ÜRETİM ARAÇLARININ MÜLKİYETİ SORUNU

Yine sosyal-demokraside kanatlar sorununa dönersek, radikal sol kanatla sendikalar kanadı arasındaki parti-içi çekişmelerden bir başkası, üretim araçlarının mülkiyeti sorununda patlak vermiştir.

Batı Avrupa sosyal-demokrasininin tarihinde, toplumsal değişim ve dönüşümün nasıl gerçekleştirileceği sorunu, ciddi tartışmalara yol açmıştır. Radikal sol, bu dönüşümün devrim yoluyla ve kapitalisti **mülksüzleştirerek** mümkün olabileceği inancındaydı. Alman sosyal-demokrasisinde revizyonizm tartışmalarının, biraz da bu sorundan patlak verdiğini hatırlamalıyız. Aynı şey İngiltere İşçi Partisi'nde de görülmüştür. Parti programına üretim araçlarının ortak mülkiyeti ilkesinin 1918'de girmesi, Parti artık tek çözümün bu olduğuna inandığı için değildir. Hatırlayın, o tarihler birçok Batı Avrupa ülkesinde radikal solun partiden ayrılarak Komünist Partiyi kurduğu yıllardır. İngiltere İşçi Partisi, bu tür bir bölünmeyi yaşamamak için, üretim araçlarının ortak mülkiyeti ilkesini programına alarak, bir bakıma radikal sola ödün vermiştir. Ne var ki ilke çok muğlak tutulmuştur. Partinin ılımlı merkez yönetimi, programa böyle bir ilke girmesine rağmen, sınıf çatışmasını önlemenin, ancak sosyal adaletsizliği gidermeyi amaçlamış bir **devlet faaliyetiyle**, bunun da sosyal-demokrat iktidarlara mümkün olabileceğini savunmuştur.

İşçi Partisinin iktidar yıllarında, birçok temel sanayi devletleştirilmişse de bu hiçbir zaman, marksit anlamda kapitalistin toptan mülksüzleştirilmesi uygulamasına vurdurılmamıştır.

Günümüzde üretim araçlarının ortak mülkiyeti, hele hele kapitalizmin temsilcisi olan muhafazakar partilerin **iktidar tekeli** kırıldıktan sonra, ortaya çıkan **sosyal hizmet** devleti ve müdahaleci devlet anlayışı çerçevesinde artık bu yüzyılın ilk yarısındaki önemini tümünden yitirmiştir. Bunun nedeni, sosyal-demokrat iktidarlara sayesinde, kapitalizmin artık Batıda toplumun karakterini tek başına **belirleyici** niteliğinin ortadan kalkmış olmasıdır. Kapitalizm hâlâ önemli bir üretici güç olabilir. Ama devletin piyasaya müdahale yetkilerinin gelişmesi, sosyal hizmet devletin yetkinleşmesi sonucu, toplumun karakteri, Batıda büyük ölçüde değişmiştir. O kadar ki, 1980'ler boyunca muhafazakar hükümetler suyun akışını tersine çevirerek bu kez **devleti mülksüzleştirme** çabasına girdikleri halde, ulusal gelirden en büyük payı, vergilerin yanı sıra kamu iktisadi kuruluşları yoluyla, devlet almağa ve kullanmağa devam etmektedir. Bu, özelleştirmelerin en yoğun olduğu İngiltere'de bile böyledir.

TÜRKİYE'DE DURUM

Türkiye sanayileşmesini henüz tamamlayabilmiş değildir. Hızlı bir sanayileşme zorunluğu, devletin bazı üretim alanlarına el atması gereğini gündemden hiçbir zaman düşürmemiştir. Ama buna rağmen, üretim araçlarının kimin elinde olacağı, özelleştirilmiş ya da yabancılaştırılmış bazı önemli kamu kuruluşlarının

Devlete **geri döndürülmesi** dışında, artık Türkiye için de aşırı önem taşımamaktadır. Tam tersine özel teşebbüsün yatırım gücünü seferber edebilmek Türk sosyal-demokrasininin de öncelikli amacıdır bugün.

KANAT ÇEKİŞMELERİ-GÜVENE DARBE

Batıdaki partilerin federal yapısından kaynaklanan ortak bir zayıflığı vardır ve bu zayıflık, sosyal-demokrasinin başlangıcından itibaren kendini zaman zaman ortaya koymuştur. Kanatlar, ne zaman Partiye kendi görüşlerinin damgasını vurmağa çalışsa, Parti hem seçmen gözünde, hem kendi tabanında güvenilirliğini yitirmiştir.

Sosyal-demokrasinin, geçen yüzyılın son çeyreğindeki kuruluş dönemini bir yana bırakalım, ama bu yüzyılın ilk çeyreğiyle üçüncü çeyreğinde Alman sosyal-demokrasisinde görülen hizip kaynaşmaları çok şeye mal olmuştur. Hatta kanat liderlerinin canına dahi mal olduğu bilinen bir gerçektir.

Almanya'da bu yüzyılın ilk çeyreğinde Parti çok başlıydı. Ana gövde, Parti yönetimine ve Meclis grubuna egemen olan, giderek, sendikalara daha çok yaslanma gereğini duyan SPD çoğunluğuydu. Bunlar sosyal reformcuydu.

Bu ana gövde, Bağımsız Sosyal-Demokratlar (USPD) adıyla ortaya çıkan grup tarafından **"emperyalist bir savaşta kapitalizmle işbirliği yapmak"** la suçlanmışlar, Parti bölünmüştür. Sosyal-demokrat ana gövdenin Birinci Dünya Savaşında Alman savaş bütçesine **olumlu** oy vermesini, Bağımsız Sosyal-Demokratlar, ahlaki yönden yanlış görüyorlardı.

Bir üçüncü grup, devrimci Spartacus grubuydu. Parti politikasına taban tabana zıt, alternatif bir politika öneriyorlardı, ama popüler destekten yoksundular.

Bu bölünme, 20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde, savaş sonrasının toplumsal kargaşa ortamında Almanya'da kurulan İşçi-Asker Konseylerinde, Halk Komiserleri Meclisinde yıpratıcı çekişmelere neden olmuştur. Parti, bir bütün olarak davranamamanın bedelini çok acı biçimde, bazı önderlerinin canıyla ödemiştir.

Yakın yılları, 1970'leri anımsayınız. Schmidt'in Başbakanlığı sırasında patlak veren nükleer silah çekişmesi, kısa yollu Amerikan nükleer füzelerinin Almanya'da konumlandırılması ve nükleer enerji tartışmalarının Partide yarattığı bölünmelerin seçmene verdiği güvensizlik, SPD'ye seçimlere mal olmuştur.

İngiltere'de sendikacılar kanadının, zaman zaman Partiye kendi damgasını vurma çabasının, zaman zaman da ılımlı merkezle çatışmaya düşmesinin, sosyal-demokrasie seçmen gözünde verdiği zarar az değildir.

Örneğin 1929 dünya ekonomik bunalımının yoksulluğu tırmandırmasından sonra, İşçi Partisi içinde sendikacıların ılımlı merkeze cephe alması, sonunda yaklaşık 15 yıl, İşçi Partisi'nin iktidardan uzak kalmasına yol açmıştır. O zamanki İşçi hükümeti durgunluğun etkilerini yavaşlatabilmek için ortodoks bir ekonomi siyaseti güdüyordu; işçilerden de fedakarlık istiyordu. Sendikalar, bu istekleri geri çevirerek Parti hükümetiyle ters düşünce, ortaya çıkan kargaşa ortamında 1931 seçimlerini İşçi Partisi yitirmiştir. Partinin lider kadrosu istifa et-

miş, Parti kendi içine kapanmak zorunda kalmıştır. Taa 1945'de yeniden iktidar oluncaya kadar...

1970'ler İngiltere'sinde sendikaların İşçi Partisi yönetiminde mutlak egemenlik kurmaları ise, Muhafazakar Başbakan Margaret Thatcher'in iktidarını kolaylaştıran unsurların başında gelir.

İngiltere İşçi Partisi'nde 1980'lere yayılan "tek taraflı nükleer silahsızlanma" tartışması Partinin sağ ve sol sanatlarını karşı karşıya getirmiştir. Radikal solun tek taraflı nükleer silahsızlanmada ısrarı, sağ kanadın bu programa açıktan cephe alması, ılımlı merkezin kararsızlığa düşmesi, seçmenin güvenini zayıflatmıştır. Parti Lider Yardımcısı Dennis Healey'in önderlik ettiği sağ kanatla öteki liderler arasında, televizyon açık oturumlarına kadar yansıyan parti-içi çekişmeler, seçim kampanyalarında her kafadan bir ses çıkması, seçim yenilgisinin bir başka temel nedenidir.

Yine İngiltere'den bir başka örnek daha verelim. Bilgi-sayarın ve elektrikli el aletlerinin gelişmesi sonucu toplumdaki sınıfsal yapı 1970'lerde ve 1980'lerde hızlı bir değişim içine girmiştir. Beyaz yakalı denen büro işçileri hızla artar ve ana sendikal hareketin dışında kalırken, küçük elektrikli el aletleri devrimi, hızla kendi işini kuran küçük ve orta boy işyerleri üretmeğe başlamıştır. İşçi Partisi'nin ılımlı lider kadrosu, bu değişime ayak uydurmağa çalışmış, geleneksel, **kasketli, tulumlu işçinin** temsilcisi olduğu inancını silmeğe çalışmıştır. Bu çaba, kitle partisi olarak kalabilmenin zorunlu ürünüydü. Ama Partideki radikal sol kanat, sınıfsal yapının böyle algılanmasına karşı çıkmıştır. **Militant Tendency** denen radikal sol grubun direnişi, keza Partiye güveni sarsmıştır.

Ama görüldüğü gibi, bu kanat çekişmeleri, eninde-sonunda ideolojik bakış farklılıklarından kaynaklanan hareketlerdi. Acaba Türkiye'de durum nasıl?

TÜRK SOSYAL-DEMOKRASİSİNDE KANATLAR

Türkiye'de toplumsal yapının örgüsü Batı Avrupa ülkelerinininkinden çok değişiktir. Farklı bir sınıfsal yapı, farklı bir devlet geleneği vardır.

Hem Reformasyon çağından geçmemiş olmamız, hem toprak yapısı, bizde bir yandan toplumun sınıfsal, dolayısıyla ekonomik yapılanmasını, hem de devlet yapılanmasını, Batıdakinden farklı biçimde etkilemiştir. Bu partilerin yapılanmasına da ister-istemez yansımıştır ve yansımaktadır.

Bu yapılanma çarpıklığının temelinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun **timar sistemi** yatar.

Timar sisteminde taşra, Padişahın İstanbul'dan gönderdiği paşalar ya da şehzadeler eliyle yönetilirdi. Yaşar Kemal'in Ağrı Dağı Efsanesindeki Mahmut Han'ı anımsayın, bir Osmanlı Paşasıdır. Halkın, "**kafir Osmanlı**" diye andığı bir Paşa....

Halkın bu bakışı nedeniyle timar sistemi, toplumla hiçbir zaman **bütünleşmemiş**, yama gibi kalmıştır. Timar sisteminin bütünleşme gibi bir amacı da zaten yoktu. Asıl amaç, taşranın topraktan ürettiği zenginliği İstanbul'a aktarmak-

tı.

Timar sistemi dolayısıyla taşra, kendi aristokrasisini, yerel feodal beylerini yaratamamıştır. Bunun nedeni, taşradan kaynaklanan zenginliğin orada birike-memesi, daha ileri düzeyli tarıma geçememesi, İstanbul'a aktarılmasıdır. Timar sistemi böylece taşırayı geri bıraktırken, önemli bir çarpıklığı daha beraberinde getirmiştir. Taşrada yaratılan artı değer İstanbul'a ve Saray'a aktığı için, sanayi ve ticaret burjuvazisi de çok gecikerek ve çok sınırlı boyutta ortaya çıkmıştır.

Eğer timar sisteminin köstekleyici etkisi olmasaydı da aristokrasinin doğuşunu ve daha geniş topraklarda, daha etkin tarım yapılmasını izleyerek sanayi ve ticaret burjuvazisi ortaya çıkabilseydi, siyasal yapılanma bugünkünden çok farklı olabilirdi.

Herşeyden önce, temelinde feodal aristokrasinin ideolojisi olan muhafazakarlık, daha ciddi, daha tutarlı bir siyasal hareket olarak belirirdi. Onu izleyerek, sanayi ve ticaret burjuvazisiyle, onlara ekonomik bağlarla bağlı olan orta sınıfın demokratik ve ekonomik özelemlerini siyasete yansıtabilecek liberal bir hareket de ortaya çıkabilirdi.

Taşrada ticaret ve sanayi burjuvazisinin filizlenemeyişinin önemli iki sonucu vardır: Birincisi, ticaret ve sanayi burjuvazisinin metropollerde, dış sermayenin komisyoncusu ya da ortağı olarak gelişmesidir. İkincisi de timar sistemi sayesinde taşraya yaygınlaşarak yerleşen baskıcı Osmanlı kafasının, liberal bir siyasal akımın gemleyiciliğine yakalanmamış olmasıdır. Ceberut devlet, taşrada timar sisteminin bir uzantısı olarak yerleşmiş. Cumhuriyet döneminde de o baskıcı gelenğin uzantısı olarak Anadolu'da, halka son derece tepeden bakan, sert bir merkezî idare bürokrasisi gelip oturmuştur.

Türkiye ile Batı Avrupa arasındaki en önemli fark, bu tarihsel yapılanmada yatar. Batı'da Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı, kuzey İtalya'da özerk kentler ve bölgeler yaratmıştı. Feodalite, o sayede kendi malı haline gelen toprağa, o özerk kentlerde ve yöresinde yatırım yaparak, sermaye üretim sürecini başlatabilirdi. İmparatorluğun yıkılışı, Batı Avrupa için o zamana kadar bilinmeyen sınıfsal, toplumsal, ekonomik bir düzen yaratmıştır. Türkiye'de ise İmparatorluk, gücünü Anadolu'ya yayarak, böyle bir gelişmeyi kösteklemiştir.

Türkiye'deki siyasal oluşumlar, bu sınıfsal, ekonomik ve toplumsal çarpıklığı ister-istemez yansıtmaktadır. Herşeyden önce partiler, belli bir sınıfsal çıkarı temsil amacıyla değil, **tek adam** partileri olarak ortaya çıkmıştır ve hâlâ da öyle çıkmağa, özellikle sağ kanatta öyle çıkmağa devam ediyor.

Sağ partilerin başına layık görülenler ise bir yandan devlet bürokrasisiyle, bir yandan yabancı sermayenin Türkiye'deki temsilciliğini, komisyonculuğunu ya da ortaklığını yapan büyük burjuvazi çevreleriyle içli-dışlı olanlardır.

Sağ partiler, bir yandan lider bir yandan liderin çevresindeki iç yönetici kadro aracılığıyla, hem devlet bürokrasisini, hem büyük burjuvaziyi aynı amaç çevresinde birleştirmektedirler.

Kitle partisi görünümünde olsalar bile, bu nitelikleri nedeniyle sağ partiler,

devlet kurumlarından biri gibidir. Sağ partilerin bu yapısal çarpıklığı, parlamentoyu da merkezî bürokrasi zincirinin bir halkası haline getirmektedir. Üstelik zincirin en zayıf halkası...

Oysa parlamentoların varlık nedenlerinden biri, halktan toplanan vergileri merkezî bürokrasinin nasıl kullandığını, vergi yükümlülerinin denetleyebilmesi zorunluğundan kaynaklanmıştır. Genel oyun gelişiminden önce Batı Avrupa'da seçme hakkının, ödenen vergiye göre derecelendirilmesi de bundan ileri gelir. Bu yüzyılın ilk çeyreğine kadar bazı Batı Avrupa ülkelerinde seçmenler, ödedikleri vergiye göre sınıflandırılırdı.

Merkezî idareyi denetleyecek konumda olması gereken parlamento, sağ partilerin yapısal çarpıklığı nedeniyle aynı merkezî idareyle özdeşleştiği için, parlamento da Türkiye'de, kendinden beklenen özelliği kazanamamış, bürokratik zincirin en zayıf halkası halinde kalmıştır. Merkezî idareyle parlamento karşılıklıya geldiği zaman, hep parlamentonun yenik düşmesi, bu zayıf halka oluşundan ileri gelmektedir. Bu zayıflığın nedeni de bir yandan sağ partilerin yapısal çarpıklığı ise, bir yandan genel oyun soyut bir kavram olarak kalışıdır.

Türkiye'de genel oy hakkı, sınıfların gelişiminden önce, tepeden inme bir kararla verildiği için, oy, seçmenin demokratik yetkisi olarak algılanabilmiş değildir. Sahipsizdir, soyuttur.

Timar sistemi, sınıfsal yapının gelişimine elverişli ortamı kösteklerken merkezî bürokrasiyi kökleştirdiği için, o merkezî idarenin gölgesi parlamentoya, sınıfsal yapıdan önce yansımıştır. Dolayısıyla parlamentonun oluşumunda ve işleyişinde sınıfsal yapının değil, merkezî idarenin ağırlığı daha fazladır. Bu yüzden de genel oy, bir yandan soyut nitelikte kalmakta, bir yandan da merkezî idare parlamentoyla çatışmaya düştüğü zaman, parlamentoyu koruyamamaktadır. Askerî müdahaleler bunun kanıtıdır.

Timar sisteminin yarattığı toplumsal düzen, sağ partileri açıklamaya çalıştığımız yapıya büründürürken, sol partilerin, belli bir emekçi tabanına dayanarak gelişmesini de, daha başka nedenlerin yanı sıra önemli ölçüde etkilemiştir.

Yakın tarihimizde, sosyal-demokrat harekete dönüşmeğe en yakın gibi görünen tek siyasal parti CHP idi. Bugünkü SHP'nin temelinde bulunan CHP, Kurtuluş Savaşını yürütmek üzere Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nden doğmuştur. Başka deyişle CHP, bir devlet kurumu olarak ortaya çıkmıştır. CHP, devlet geleneğinin ağır bastığı, bürokrasi temeline dayalı bir örgütlenmeydi.

1960'larda genç aydınların etkisi ve İsmet İnönü'nün ileri görüşlülüğüyle Parti "ortanın solu" sloganı doğrultusunda, sosyal programı ağır basmağa başlayan bir parti olma eğilimine girmiştir. Ama bunun, tüm örgütü ve liderler kadrosunu kapsayan üniform bir değişim olduğu söylenemez. "Ortanın solu" kavramı, giderek içerik kazanmayoluna girince, Partinin liderler kadrosunda çatlama olmuştur. Yerel örgütlerden kopmaları bir yana bırakırsak, Güven Partisi'nin kuruluşunun altında yatan, partiyi sağından bölen neden de budur.

"Ortanın solu" yönelişine rağmen Parti, tam bir kanatlar yelpazesiydi. Bir yanda büyük toprak sahiplerinin, bir yanda işadamlarının temsilcileri, bir yanda ilerici aydınlar, bir yanda küçük de olsa radikal sol, bir yanda mezhep grupları, bir yanda asker-sivil karması bürokratlar kanatlarıyla CHP bir kanatlar koalisyonuydu.

SHP, bu mirasın bir bölümünü ister-istemez devralmıştır. Ama CHP'den temel farkı, ilk kez sosyal-demokrat bir programla ortaya çıkmasıdır. İkinci farkı da Kurtuluş Savaşı döneminden farklı bir sınıfsal ortama doğmuş olmasıdır. Farklı sınıfsal ortam derken kastımız şudur:

1. Sanayileşmeye paralel olarak işçi sınıfı hızlı bir gelişme içindedir.
2. Köyden kente nüfus akımı ivme kazandığı için, kentte işçi olanların

önemli bir kısmı henüz köylülük geleneğini sürdürmektedir.

3. Bilgi-sayar teknolojisi, hızlı bir beyaz yakalıları tabakası yaratmaktadır.
4. Elektrikli el aletleri devrimi, küçük ve orta boy zanaatkar işletmelerini

hızla arttırmaktadır.

Bütün bu nedenlerle Türk sosyal-demokratik hareketi, Batı'dakinin tersine, ilk doğuşunda, işçi sınıfının partisi olarak ortaya çıkamazdı. İşçi sınıfının yanı sıra, mevcut ve gelişen orta sınıfları temsil zorunluğu da bir liberal partinin yokluğunda tarihsel bir misyon olarak sosyal-demokrat hareketin omuzlarına yüklenmekteydi.

Merkezî idareyle büyük burjuvazinin özdeşleşmesi sonucu olan sağ partiler, kitle partisi görüntüsüne rağmen, işçiyi, küçük köylüyü, orta sınıfı temsil edici bir yapıda olmadığına göre, bu görev sosyal-demokrasiye düşüyor. Orta sınıfları temsil edici bir liberal parti geleneğinin de bulunmaması dikkate alınırsa, bu temsil misyonu daha ivedi hale geliyor.

Türkiye'ye özgü, gecikerek oluşmuş koşullardan ötürü, reformcu sosyal-demokrasi, salt işçi sınıfının değil, ama küçük köylü ve çiftçinin, devlet memurunun, beyaz yakalı büro işçisinin, gelişen esnaf ve zanaatkarıyla orta sınıfın, yani salt emeğiyle geçinen bütün bu sınıf ve katmanların temsilcisi olma işlevini, ne tür bir lider kadrosuyla yerine getirebilir? Bütün bu sınıf ve katmanlar gerçi özünde emeğiyle geçinen insanlardır ama, çıkarları arasında bazı karşıtlıklar olduğu da bir gerçektir. Nasıl bir sosyal-demokrat lider kadrosu bu karşıtlıkları barış içinde uzlaştırabilir?

Bu sorunun yanıtı açıktır: Tümü emekçi olan bu sınıf ve katmanlardan birinin çıkarlarına öncelik tanıyan bir kanadın ağır bastığı bir sosyal demokrat parti, tüm bu toplulukları temsil gücünü, elinin tersiyle itmiş olur.

Bütün bu sınıf ve katmanları uzlaştırıcı, birleştirici olduğu kanısını geniş kit-

lelere verebilecek, o sınıf ve katmanları ezdirmeyecek, ama buna karşılık sermaye sınıfının, ulusal geliri büyütme gücüne arkasını dönmeyecek sosyal-demokrat lider kadrosu, katı olmayan, ılımlı ve demokratik sol bir kadrodur. Radikal kanatların, tüm bu sınıf ve katmanların ortak temsilcisi olması beklenemez. Örneğin, radikal solun, daha dar bir sınıfsal temeli kapsayabilecek ideolojik yaklaşımı, orta sınıfları temsil ve tatmin edici bir esneklik gösteremez.

Oysa orta sınıf, gerek Batı Avrupa'da gerek Türkiye'de hızla gelişen bir gerçeklik haline gelmiştir. O yüzden son yıllarda Batı Avrupa'nın muhafazakar hükümetleri de orta sınıfı temsil iddiasına ağırlık verir olmuşlardır. Bunun iki nedeni vardır:

1. Bilgi-sayarın üretime daha fazla girmesi sonucu, küçük ve orta boy işletmelerin giderek yaygınlaşması; elektrikli el aletlerinin yaygınlaşmasıyla az sayıda işçi çalıştıran ama etkin küçük zanaatkar ünitelerinin hızla gelişmesi.
2. Arz ve talep kuralının, büyük çaplı endüstriyel üretimde artık fiyatları belirleyici olma rolünü yitirisi sonucu, bu kurala yeniden işlerlik kazandırılabilmesi boş hayaliyle, küçük ve orta boy üreticilerin muhafazakarlarca da desteklenmesi.

Önce zanaatkar üretimindeki patlama üzerinde duralım. Bilgi-sayarın yaygınlaşmasıyla ve sanayie uygulanmasıyla orta sınıfın hızla yaygınlaşması çok bilinen bir gelişme olduğu için onu bir yana bırakalım. Ama aynı işi, şimdilerde, elektrikli küçük el aletleri yapıyor.

Eskiden esnaf loncaları vardı. Kapalı bir topluluktan esnaflık. İçine kolay kolay yenileri kabul etmezdi. Loncanın varlığı orta sınıfın gelişmesine engeldi. Daha sonraları, her zanaatkarın kolay kolay satın alıp kendi işyerini kuramayacağı pahalılıkta elektrikli tezgahlar gelişti. Tezgah fiyatı, işini hızla geliştirebilecek bir esnaf olmanın önündeki engeldi. Şimdiyse, her birinin fiyatı 200-300 bin lira olan elektrikli el aletleri var. Bilemediniz, bir, bir buçuk milyonluk takım yatırımla, bu aletlerin en gereklilerine sahip olmanız mümkün. Bir sanat okulundan temel el becerisini aldıktan ya da bir usta yanında yetiştikten sonra, ufak bir sermaye ile kendi işyerinizi açmanız artık eskisi kadar zor değil.

Bir marangozu düşünün. Artık hiç de tezgah niteliğindeki büyük aletlere sahip olmaksızın, bu elektrikli el aletleriyle pekâlâ bir iş yeri kurabilir. Üstelik geleneksel el aletleriyle yaptığı üretimden, beş, on kat fazla iş yapabilir. Bunun anlamı, geleneksel el aletleriyle çalışan bir marangozdan beş, on kat daha fazla verimlilik, beş, on kat daha fazla gelir demektir.

Bir yandan bilgi-sayar teknolojisi, bir yandan elektrikli el aletleri büyük bir hızla orta sınıf üretmeğe başlamıştır.

Bu insanlar bir süre sonra, işlerini geliştirdikçe, işçi çalıştırmağa da başlayacaklardır. O işçilerin çıkarlarını korumak, doğal olarak sosyal-demokrasinin gö-

revidir de işçi çalıştırıyorlar diye, bu zanaatkar kesimini patron mu sayacaksınız? Bu insanları muhafazakar partilerin mi temsil etmesi uygun düşer, yoksa sosyal-demokrasinin mi?

Batıdaki muhafazakar iktidarların yaptığını, koşullar elverişli mi değil mi ona bakmaksızın, Türkiye'de aynen taklid etmeğe çalışan ANAP iktidarı, bu zanaatkarları, küçük ve orta boy üreticiyi de temsil savıyla ortaya çıkarmaktadır. Oysa bu geniş kitlenin hem çıkarları, hem demokratik hak ve istemleri, doğal olarak sosyal-demokrat programların konusu olmak gerekir.

ARZ-TALEP KURALI ÖLDÜ

Gelelim ikinci noktaya... Yani arz ve talep kuralının, büyük çaplı endüstriyel üretimde fiyatları belirleyici olma rolünü yitirisi... Batıdaki muhafazakar hükümetler, bu kurala yeniden işlerlik kazandırabilmek için, bir yandan tröstlerle, tekellerle savaşmaktadırlar, bir yandan da küçük ve orta boy üretimi teşvik etmektedirler.

Bilindiği gibi, muhafazakar partiler serbest piyasa ekonomisinden yanadırlar. Kaynakların rantabl bir biçimde kullanılabilmesini, arz-talep yasasının işlemesiyle mümkün olacak sayarlar. Manüfaktür diye bilinen küçük ölçekli zanaatkar tipi üretim döneminde, yani geçen yüzyılda arz-talep kuralı gerçekten işleyebiliyordu. Üretim daha çok aile-içi bir işti. Aile fertleri, aynı zamanda aile şirketinin işçileriydi. Dışardan alınan işçiler de aile üyesi gibi muamele görürdü. Bu sınırlı emek, belli bir üretim kapasitesi oluştururdu ve ihtiyaçların karşılanabilmesi için o kapasitenin, sürekli olarak tam kullanılması zorunluğuydu. Yani üretim ve istihdam düzeyi, aşağı-yukarı her dönemde aynıydı. Talepte görülebilecek herhangi bir daralma, üretimin bu yapısı nedeniyle, üretim düzeyini ve istihdam düzeyini etkilemezdi, talep azaldığı zaman fiyatlar düşer, talep artınca fiyatlar yükseldi. Arz-talep kuralı o zamanlar geçerliydi.

Ama bu yüzyılda büyük çaplı endüstriyel üretimin giderek boyutlarını taşıması, arz-talep yasasını işlerlikten alakoyar olmuştur. Şimdi artık, talepte bir azalma olduğu zaman büyük üretim şirketleri, fiyatlarını indirmeye yanaşmıyorlar, üretimi ve istihdamın seviyesini düşürüyorlar.

Fiyatların, belli bir düzeyde tutulmasına çalışılmasının bir nedeni de tekellerin, artık fiyatları, ileriki yıllarda yapacakları yatırımın giderlerini de içerecek biçimde belirlemelerinden ileri geliyor. Teknolojideki hızlı gelişme, firmalar arası sürekli yatırım yenileme rekabeti, büyük endüstriyel üretimi, fiyat belirlerken bu mücadeleyi hep gözönünde tutmağa zorluyor.

İşte bu durum karşısında, Batının muhafazakar hükümetleri şimdilerde, küçük ve orta boy işletmeleri destekliyorlar. Böylelikle, büyük ölçekli endüstriyel üretimin bir yana bıraktığı arz-talep yasasının yeniden işlerlik kazanacağını umuyorlar. Oysa genel fiyat düzeyini ve eğilimini büyük ölçekli endüstriyel üretim belirlediği için, küçük ve orta boy üretimde de fiyatlar, o genel çizgiye uymak

zorunda kalıyor.

SOSYAL-DEMOKRAT MÜDAHALECI EKONOMİ GEREĞİ

Tabii bu durum, sosyal-demokrat iktidarların, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uyguladıkları, ekonomiye müdahale yöntemlerinin gerçekçi bir tutum olduğunu kanıtlıyor. Talebin azaldığı dönemlerde, hükümetlerin piyasaya müdahalelerinin ve talebi canlandırıcı önlemler almalarının, özellikle büyük ölçekli üretim çağında ne kadar zorunlu hale geldiğini bu gelişmeler açıkça ortaya koymuştur. Muhafazakarlar ise, Keynescilik diye bilinen bu müdahale yöntemlerini benimsemedikleri için, küçük ve orta boy üretimi destekleyerek, arz-talep yasasının tarih sayfalarından geri gelebileceğini sanıyorlar.

Bu gelişmeden çıkarılacak sosyal-demokrat ideolojik sonuç şudur:

Ekonomide artık hem büyük ölçekli endüstriyel üretim, hem küçük ve orta boy zenaatkar üretimi birarada yaşayacaktır. Bunların belli bir uzlaşma düzeninde tutulması yani küçük ve orta boy üreticinin, muhafazakar iktidarların temsil ettiği büyük ölçekli endüstriyel üretim tarafından yutulmasının önlenmesi, sosyal-demokrat ideolojinin köşe taşlarından biri olmak gerekir.

Aynı durum, ekonomiye müdahale zorunluluğunun da artık kaçınılmaz olduğunu göstererek, sosyal-demokrat müdahaleci ekonomi anlayışının ve ideolojisinin geçerliğini kanıtlamıştır. Sosyal-demokrat hareket, böyle bir müdahaleciliğin ideolojik bilinci içinde olmak zorundadır.

Muhafazakarlar, yakın zamana kadar, küçük ve orta boy üreticiyle, büyük ölçekli endüstriyel üretim arasındaki savaşta sadece seyirci kalırlardı. Hatta küçük ve orta boy üretimin büyükler tarafından yutulmasını, tarihsel gelişimin kaçınılmaz sonucu saydıkları için göz yumarlardı. Şimdiyse, özledikleri arz-talep yasalarının geçerliğini yitirmesi karşısında bu seyirciliğin, kendi iktidarlarına mal olmakta olduğunu seziyorlar. Ama biraz sonra değineceğimiz üzere, muhafazakarlık ideolojileri, temelde, küçük ve orta boy üreticiyi, zenaatkarı koruyucu sürekli bir siyaset izlemelerine engeldir.

O nedenle, küçük ve orta boy üretimin **korunması** görevi, sosyal-demokrat harekete düşmektedir. Bu görevin doğal gereği, esnaf ve zenaatkarın **temsilciliğini**, en doğal biçimde sosyal-demokrasinin yüklenmesidir. İki değişik üretim biçimi ve dolayısıyla iki değişik sınıf yani büyük burjuvazi ve zenaatkar arasındaki keskin mücadele de ancak böylelikle önenebilir. Mücadelenin keskinleşmemesi ise, sosyal-demokrasinin, ılımlı bir sol liderliğin yönetiminde olmasıyla mümkündür. Ancak böyle ılımlı bir liderlik, karşıt çıkarları uzlaştırabilme esnekliğini gösterebilir.

Sosyal-demokrat harekete ılımlı sol bir liderler kadrosunun egemen olmasının gerekliliğinden, çeşitli grupları ya da görüşleri temsil yeteneğinde olan lobi grupları ezilip dağıtılmalıdır anlamı çıkarılmamalıdır. İlimli merkezin otoritesini pekiştirmek, bu grupları yok etmek için, silmek için değildir. Tam tersine

bu grupların varlığı, değişik fikir ve değişik çözüm önerileri zenginliği açısından, çok da sağlıklıdır. Bu gruplar kendi eğilimlerini, partinin demokratik platformlarında, liderler kadrosuna benimsetme yarışı içinde oldukları sürece, harekete canlılık ve dinamizm getirirler. Ama demokratik platformlardaki tartışmalar, yetkili kurulların kararlarıyla noktalandığı zaman, bu gruplar, o kararları, içlerine sindirebilecek bir erginlik düzeyinde de olmalıydılar. Bir parti içinde kanatların ya da grupların varlığı, ancak o zaman bölücü bir nitelik alma tehlikesinden sıyrılır ve güvensizlik kaynağı olmaz. Kanatların özerk davrandığı bir parti ise seçmene güven verici değildir.

MUHAFAZAKAR İDEOLOJİDEN FARKLILIK

Biraz önce belirtmeğe çalıştığım gibi, piyasada büyük ölçekli endüstriyel üretimin egemen olduğu çağımızda, artık arz-talep yasaları işlerliğini yitirmiştir. O nedenle ki Batının muhafazakar hükümetleri, arz-talep kuralının geçerli olduğu geçen yüzyıldaki küçük ve orta boy üretime geri dönmeğe çalışıyorlar. Bu nedenle de kendi işini kuran zenaatkarı destekleyici bir siyaset güdüyorlar. Türkiye'deki muhafazakarlar da onların izindedir.

Ne var ki, herşeyden önce siyasal yapılanmaları, partiye ve hükümete yüksek burjuvazinin hükmetmesi, ondan sonra da duygusal muhafazakarlık diye nitelenebileceğimiz felsefeleri, orta sınıfın temsilcisi haline dönüşmelerine engeldir.

Sınıf ideolojisi olarak muhafazakarlık, 1789 Büyük Fransız Devrimine ve Aydınlanma Çağının liberal etkilerine aristokrasinin tepkisi olarak doğmuştur. Kuşkusuz muhafazakar ideoloji, o ilk günlerdeki içeriğini zamanla çok değiştirmek zorunda kalmıştır. Bir yandan burjuvazinin ve emekçilerin ekonomik ve siyasal kazanımları, bir yandan toplum yapısının, o kazanımlar doğrultusunda değişmesi ve sosyal-demokrat eğilimlerin yaşama geçmesi, muhafazakarlık ideolojisini, ilk günlerdeki katılığından bir ölçüde arındırmıştır. Herşey bir yana, muhafazakarlar, reform fikrini, zoraki de olsa gerektiğinde kaçınılmaz saymağa başlamışlardır.

İlkin, burjuvazinin siyasal eğilimlerini temsil eden liberal siyaset karşısında, sonra da emekçi katmanları temsil eden sosyal-demokratlar karşısında, muhafazakarlık epey değişikliğe uğramıştır. Ya da uğruyor görünmüştür. Ama liberalizm ya da liberal siyaset güden partiler sosyal-demokrasi önünde işlevini yitirmeğe başlayınca, doğal olarak onların temsil ettiği toplumsal katmanlar, muhafazakar ve sosyal-demokrat partiler arasında bir seçim yapmak durumunda kalmıştır. Büyük burjuvazi muhafazakar partilere arka çıkarken, orta sınıfın önemli bir kesimi sosyal-demokrasiye yakınlaşmıştır.

İşte bu çerçevede, şimdilerde muhafazakar partilerin, esnaf ve zenaatkar kitleleri dahil orta sınıfı temsil çabaları, bu tarihsel gelişmeye ters düşmektedir.

Türkiye'de ise muhafazakarlık, böylesi sınıfsal içeriğe ve tarihsel gelişmeye dayanarak oluşmuş değildir. O nedenle de siyasal ve sınıfsal ideolojik içeriği değil, felsefi olarak duygusal muhafazakarlık yanı ağır basar. Bizdeki duygusal

muhafazakarlık, üstelik, Batıdaki benzerlerinden daha da ham ve koyudur. Bunun iç ve dış nedenleri vardır kuşkusuz... Komşularımızla, tarihsel ya da ideolojik nedenlerle sürekli karşıtlık içinde oluşumumuzun verdiği güvensizlik duygusu bu nedenlerden biridir. Dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurmamıza rağmen, az gelişmiş uluslar arasında kalmamızın verdiği eziklik bir ikinci nedendir. Tarihle övünme alışkanlığımızın altında muhafazakar kafalara özgü, büyük görünme sevdası bu eziklikten kaynaklanır. Toplumumuzun Çağına hâlâ kapalı ve ilgisiz kalışı, yenileşmeye karşıt Muhafazakarlığı körüklemektedir. Aynı biçimde, devleti daha liberal hale getirme çabalarının önüne, yasal ve moral bir sürü engel çıkarmamız, keza devleti fetiş haline getiren duygusal muhafazakarlığımızın eseridir.

Duygusal muhafazakarlıkta, aşırı ölçüde bağnaz milliyetçilik vardır. Devleti "devlet baba" kavramıyla sorumsuz ama evlatları üzerinde tam yetkili bir anti-demokratik otorite haline getirmek vardır. Yenileşmeye kapalı bir gelenekçilik vardır.

Muhafazakarlığın bu duygusal ve felsefi özellikleri, sosyal-demokrat ideolojinin liberal ölçülerini ortaya koymağa yetecek boyuttadır. Sosyal-demokrasi bağnaz milliyetçe değil, savaşı istisna, barışı kural sayan bir yurtseverlikle yüklüdür. Sosyal-demokrasi "devlet baba" kavramının karşısına, sosyal hizmetle yükümlü, tam denetim altında, demokratik işleyen liberal devleti koyar. Gelenekçilik karşısında sosyal-demokrasinin yenileşmeciliği vardır. Bağnaz dinciliğin ve din duygularını siyasal çıkarlar için sömürmenin karşısına, sosyal-demokrasinin laikliği, daha doğru bir deyimle sekülerizmi koyması vardır.

Devleti fetiş haline getirmek, aşırı bağnaz milliyetçilik, bağnaz din istismarcılığı, geleneklere bağlılık gibi nedenlerle muhafazakarların, temel hak ve özgürlükleri doğal boyutlarında kabule hazır olmadıkları bir gerçektir.

KİTLE PARTİSİ YOLUNDA

Batıdaki sosyal-demokrat partiler, dar bir işçi sınıfı partisi olmak yerine kitle partisi olmağa dönük çabaları çerçevesinde, duygusal muhafazakarlığın bu özelliklerine karşı kesin tavır koyarak işe başlamışlardır. Sosyal-demokrat partileri, kitle partisi haline dönüştüren savaşımın temel dayanaklarını şöyle sıralamak mümkündür:

1. Temel hak ve özgürlükler savaşımı ve onun denetim silahı olarak genel oy hakkı savaşımı
2. Yoksulluğun kaldırılması ve ulusal gelirin daha adil bölüşümü savaşımı
3. Sosyal hizmet devletin yaratılması savaşımı
4. Tam çalıştırma ve ekonomik istikrar için planlama anlayışı

GENEL OY SAVAŞIMI

Bu yüzyılın ilk çeyreğine kadar Batı Avrupa'da yönetim biçimi cunhuriyet olan, tek büyük ülke Fransa'ydı. Öteki ülkeler ya imparatorluk, ya krallık ya da prenslikti. Birinci Dünya Savaşı dört hanedanı, Hohenzellern Hapsburg, Osmanlı ve Romanov hanedanlarını yıkmıştır. Geçen yüzyılın son çeyreğinde başlayan sosyal-demokrasi, tüm Avrupa'da temel hak ve özgürlükler savaşımıyla, otokrat yönetimlerin karşısına dikilmiştir. Bu savaşımın önemli öğelerinden biri genel oy savaşımıydı.

Örneğin İsveç'te Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin kurulduğu 1889 yılında, 21 yaşından büyük erkeklerin sadece dörtte biri oy kullanma hakkına sahipti. Bu nedenle de birinci Meclis çiftçilerle kentlerdeki ticaret erbabının, ikinci Meclis ise büyük toprak sahiplerinin egemenliği altındaydı. Oy hakkının ne kadar sınırlı olduğunu göstermek için bir örnek vereyim: 1890'da İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin üye sayısı 6922 idi. Aynı yıl parlamento, Riksdag seçimlerinde Partinin aldığı oy sadece 749'dur. Yani her 9 üyeden sadece biri oy kullanabiliştir.

1890'lar boyunca Partinin üye sayısı hızla artmıştır. 1900'de üye sayısı, kuru-luştağının neredeyse 15 katıydı. Ama oy hakkının sınırlı oluşu nedeniyle Riksdag seçimlerinde Partiye oy verebilenlerin sayısı artmamış, hatta oran olarak gerilemiştir. Örneğin 1899'da her 15 üyeden sadece biri oy kullanabilmiştir.

Bu durum Partiyi güçlü bir genel oy hakkı savaşımına yöneltmiştir. Bunun sonucu olarak 1907'den itibaren genel oy hakkı genişlemiştir. Genel oy hakkının tanınmasından sonraki ilk genel seçimlerde, 1911'de sosyal demokratlar birinci Meclisdeki 230 sandalyeden 64'ünü almışlardır. Bu Muhafazakar partiden sadece 1 sandalye eksikti. 1911'de Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin üye sayısı yaklaşık 58 bindi. Riksdag seçimlerin de aldığı oy ise, bunun üç katına yakındır; 172 binin üzerindedir. Demek ki Partiye oy verenlerin sadece üçte biri üyeydi.

Alman sosyal-demokrasisinde de genel oy savaşımı, Partiyi kitle partisi haline dönüştüren enstrümanlardan biridir. İmparatorluk Almanya'sı 22 devletten ve bazı serbest kentlerden oluşan federal bir devlettir. Her birinin seçim yasası ayrıydı. Siyasal bakımdan en etkin ve en geniş olan Prusya'da, Meclise 1908'e kadar, yani kuruluşun 33 yıl sonrasına kadar, hiçbir sosyal-demokrat seçilebilmiş değildir. Genel oya rağmen... Ama bu, seçmenlerin, ödedikleri vergiye göre, üç sınıfa ayrılmasından ötürüdür. Seçmenlerin sadece yüzde 3'ü birinci sınıftaydı. Yüzde 12'si ikinci sınıftaydı. Yüzde 85'i ise üçüncü sınıftaydı. Muhafazakarlar, sosyal-demokratlardan çok daha az oy aldıkları halde, oyun gücünü vergi belirlediği için, parlamentodaki sandalyelerin, neredeyse yarısını kazanırlardı. 1908 seçimleriyle ilk kez meclise, Muhafazakarlardan daha çok oy aldıkları halde sosyal-demokratlar ancak 6 milletvekili sokabilmişlerdir. Başka deyişle tek seçmen, tek oy ilkesi, görünüşe rağmen genel oy niteliğinde değildi. Üstelik kadınların da oy hakkı yoktu.

Sözün kısası, Weimar Cumhuriyeti yaklaşırken Almanya, demokratik, siyasi bir kültürden yoksun, hükümetin, parlamentoya değil İmparatora karşı sorumlu olduğu, kısıtlı bir parlamentarizmle yönetiliyordu. Sosyal-demokrasi böyle bir ortamda, kadınları da kapsayan tek seçmen, tek oy ilkesini kuvvetle savunmuştur. Bu ilke 1919'da kurucu Ulusal Meclisin kabul ettiği Weimar Anayasasına girmiştir. Almanya'da genel ve eşit oy savaşımı yaklaşık 50 yıl sürmüştür.

Sözü burada Türkiye'ye getirirsek, bizde kadınları da kapsayan genel oy hakkı, tepeden inme bir kararla verildiğinden, bugünün sosyal-demokrat hareketi için, bir genel oy savaşımı söz konusu değildir. Ama belki ondan da önemli bir başka savaşım ve kararlı davranış söz konusudur: O da soyut nitelikli genel oy kavramına içerik katmak, oyun sahiplenilmesini sağlamaktır. Bunun tek yolu, sanırız, seçmenle Partileri ve Parlamentoyu özdeşleştirmektir. Parlamentolar, ulemanın oturup yüksek fikirler ürettiği yerler değildir; sınıfsal dengelerin yansıtıldığı yerlerdir. Parlamentolar seçmenin çoğunluk eğilimlerini, devlet kurumlarının şaşmaksızın uyacağı kurallara dönüştüren ulusal irade çekirdeğidir.

Siyasal partilerin, temsil ettikleri sınıfları ve katmanları dengeli bir biçimde, o çekirdek ulus iradesine yansıtabildikleri ölçüde böyle bir parlamentoya ulaşılabilir. Hem genel oyu soyuttan somuta getirmek, hem parlamentoyu, devletin bürokratik kurumlarından biri olmaktan çıkarmak için, en büyük tarihsel misyon, bu açıdan sosyal-demokrat harekete düşmektedir. Bunun ilk adımı da sosyal-demokrasinin temsil etmeyi amaçladığı toplumsal sınıf ve katmanları, herşeyden önce Partinin her kademesinde yönetime dahil etmektir. Kuşkusuz burada korporatif bir temsil söz konusu değildir. Bir yandan toplumsal katmanların, öne çıkmış lider konumundaki bireyleri sosyal-demokrat harekete çekilmelidir. Bir yandan da Partinin o toplumsal katmanlara dönük program ilkelerinin belirlenmesinde, varsa o katmanların toplumsal örgütleriyle işbirliği içinde çalışılmalıdır. Yasalardaki yasaklar, bu amaç için zorlanmalıdır.

KİTLE PARTİSİ YOLUNDA EKONOMİK HEDEFLER

Sosyal-demokrat partileri Batı Avrupa'da kitle partisi haline dönüştüren enstrümanlar, genel oy savaşımının yanı sıra, ekonomik yeniden yapılanmaya dönük programları ve halkın bu doğrultudaki istemlerine en iyi bir şekilde tercüman olabilmeleridir.

Ama bu kolay olmamıştır. Herşeyden önce, o programı Partinin temel ilkeleri haline getirebilmek için kendi içlerinde epey uzun süren bir savaşım vermeleri gerekmiştir.

Yoksulluğun kaldırılması ve ulusal gelirin daha adil bölüşülmesi... Sosyal hizmet devleti programları... Tam çalıştırma ve ekonomik istikrar için planlama... Sosyal-demokrat partilerin radikal sol kanadı, kapitalist sistem içinde bunların hiçbirine ulaşamayacağı inancındaydı. Özellikle 1929 büyük ekonomik dünya

bunalımının getirdiği karamsar ortamda, bu hedeflere, ancak sermaye sınıfını **mülksüzleştirerek** varılabileceğini düşünüyorlardı. Sosyal-demokrat partilerin ılımlı sol ana gövdesi ise, bütün bu işleri, geleneksel ekonomi anlayışının tersine, bir **devlet faaliyeti** olarak algılamaktaydı. Bu hedeflere varmak için, Sovyetler Birliği'ndeki türden bir sınıf savaşına gerek olmadığı inancındaydılar. Seçimle gelmiş bir sosyal-demokrat hükümetin, seçmeni inandırarak, bir iktidar geleneği kurabilmesi halinde, reformlar yoluyla ve bir devlet faaliyeti çerçevesinde, toplumsal ve ekonomik yapıyı değiştirebileceğini savunuyorlardı.

Nitekim öyle de olmuştur. Sosyal-demokrat partilerin ana gövdesine egemen olan görüş şuydu: Pazarla devlet, özel mülkiyetle kamu mülkiyeti, kişisel özgürlükle sosyal adalet, sermaye ile emek karşı karşıyadır görüşü yalnızdır. O nedenle de önemli olan, karma ekonomi anlayışı çerçevesinde, hükümetlerin, **pazarı tahribetmeksizin**, uygun araçlarla ona müdahale etmesidir. Kural tanımaz kapitalizmin yarattığı sıkıntıları ortadan kaldırmaktır. Böyle bir müdahale uğruna tüketicinin seçeneklerini ya da yatırımcının teşebbüs gücünü **yok etmemektir**.

Bir başka deyişle sosyal-demokratlar, ondokuzuncu yüzyılın klasik pazar liberalizmine inanmadıkları için onu reddetmişler, ama müdahale anlayışını orada durdurmuşlardır. O klasik pazar liberalizminin gerisindeki birey ve toplum anlayışına dokunmak istememişlerdir. Yani müdahaleyi ekonomik alanda tutmuşlar, onun dışında özgürlükçü kalmışlardır. Sosyal-demokrasiyle marksist sosyalizm arasındaki en belirgin farklardan biri de belki budur.

Böyle bir anlayış sonucudur ki, hem Batı toplumları, Sovyet devrimiyle amaçlanan müreffeh birey-müreffeh toplum hedefine, 1950'lerdeki "bolluk toplumu" ile çok daha çabuk varabilmişler, hem de klasik demokrasiye haneler getir-memişlerdir.

Sosyal-demokrat bu uygulama sonunda, gerçi kapitalizm ortadan kaldırılmamıştır ama, bir sınıf olarak kapitalizmin ve onun siyasal temsilcisi olan muhafazakar partilerin **iktidar tekeli** kırılmıştır. Sosyal-demokrat iktidarların ilk yıllarında, birçok Avrupa ülkesinde önemli görülen bazı temel sanayi kolları **devletleştirilerek**, üretim araçlarının mülkiyeti kamuya geçirilmiştir. Bu devletleştirmeler ya da millileştirmeler yoluyla **tayin edici** nitelikteki ekonomik üretim gücü, özel ellerden çıkmış, kamu yöneticilerinin eline geçmiştir.

Kapitalizmin siyasal iktidar tekelinin kırılmasında bu önemli bir adımdır. Onun yanı sıra, 1917 Sovyet devriminden ve Doğu Avrupa ülkelerindeki gelişmelerden sonra, değişen dünya konjonktürü çerçevesinde, şiddete dayalı sınıf savaşımı da artık Batı kapitalizminin işine pek gelmemeğe başlamıştır.

Ayrıca, ekonomik büyümeyle ve sosyal-demokrasinin getirdiği emeğe saygılı ortamda işçi sendikalarının ciddi bir güç haline gelmesi sonucu, kapitalizmin işçi sınıfına yaklaşımında büyük değişiklikler olmuştur.

Özetle, kapitalizmin siyasal iktidar tekelinin kırılmasıyla girilen yeni yolda,

kapitalizm ekonomik gücünü politik otoriteye teslim etmek zorunda kaldıktan sonra şu konsensüs doğmuştur: Tam çalıştırma, ekonomik büyüme hızını belirleme, ödemeler dengesi ve ulusal gelirin bölüşümünü etkileme gibi alanlarda hükümetlerin yetkisi doğallaşmıştır.

Tabii bu anlayışın doğallaşmasında, İkinci Dünya Savaşının getirdiği ekonomik zorunlulukların da büyük payı vardır. Cepheden dönen askerlerin, yıllarca bastırılmış tüketim ihtiyacını karşılama zorunluğu, büyük enerji ve alt yapı yatırımlarının ve atom enerjisini sanayie uygulamanın, gerekli çok büyük sermaye ihtiyacından ötürü, ancak devlet eliyle yapılabilmesi zorunluğu, devletin ekonomik işlevlerini doğallaştırmıştır.

Tarihte olanları taklid etmek gerekmez ama, geleceğe dönük tartışmalar yaparken, geçmişi doğru değerlendirmek, sonuca varma açısından büyük önem taşır. Sosyal-demokrat partileri kitle partisi haline getirmekte önemli bir kaldıraç rolü oynayan bu ekonomik hedefler, Türkiye açısından ulusal ölçüde hayatî hedeflerdir. Bu hedeflerin önceliği açısından Batıyla Türkiye arasında önemli bir fark vardır: Batı ülkelerinin sosyal-demokratları, Türk sosyal-demokratlardan bir bakıma talihliyidiler. Çünkü onların gerisinde, sanayileşmesini tamamlamış toplumlar vardı. Oysa Türk sosyal demokrasisi, bunu bizzat yapmak durumundadır. Hele hele ekonomik büyüme hızının, yüzde 1'e indiği bir dönemde, bu misyon daha da ivedi hale gelmiştir.

Batıda sosyal-demokrasinin toplumdaki entelektüel önderliğini kaybettiği 1970'ler sonunda başlayan, 1980'lerin büyük kısmını kapsayan dönemde, belki de sosyal-demokrasinin bu tarihsel işlevini Türk seçmene anlatmak o kadar kolay olmayabilirdi. Muhafazakar iktidar yanlısı aydınların da Batıdaki muhafazakar Neo Klasiklerin safında yer tutarak ANAP iktidarının görünüşde liberal, gerçekte muhafazakar politikasını desteklemesi, sosyal demokrasinin işini güçleştiriyordu.

Gerçekten de 1970'lerin ortasından itibaren Batı toplumlarında beliren işsizlikle elele enflasyon, yani stagflasyon ortamında Keynesci ekonomi artık muhafazakar ve sosyal-demokrat partiler arası bir konsensüs olmaktan çıkmıştı. Planlama, devletleştirme, karma ekonomi başarısız görülüyordu. Sosyal hizmet devleti gibi kollektif değerler bile küçümsenmekteydi. Entelektüel liderlik, sosyal-demokrasinin eli altında kaymıştı.

Keynesci ekonominin başarısızlığı Yeni Sağa atağa kaldırdı. Radikal çözümlerle ortaya çıktılar. Sosyal-demokrasi bu saldırılara, sadece statükoyu savunarak cevap verebiliyordu. Ve doyurucu olamıyordu.

Yeni Sağda belli başlı üç akım gelişmişti: **Arz ekonomisi yanlıları, Monetaristler ve Rasyonel Beklentiler** diye anılan görüşten yana olanlar...

Yeni Sağdaki bu üç akımın ekonomik doğrultusunu irdelemek konumuzun dışındadır. Ama siyasal açıdan, her üçünün tek amacı vardı: İkinci Dünya Savaşından sonra, sosyal-demokrat iktidarlar dönemiyle varılan konsensüsü, yani hü-

kümetlerin pazar ekonomisine müdahalelerini doğal sayma konsensüsünü ortadan kaldırmak...

Sosyal-demokrasinin entelektüel liderliğini yitirdiği 1970'ler ve 1980'lerin ilk yarısında amaçlarına da ulaşıyor gibi görünmekteydiler. Eğer monetaristlerin, orta sınıfa yüklediği yükler ve arz ekonomisi yanlılarının kapitalist sınıfa sağladığı parasal çıkarlar serbest pazar ekonomisinden beklenenleri sağlamağa yetebilseydi, belki de Neo Klasiklerin egemenliği daha uzun yıllar sürebilirdi. Ama sağlanan bütün avantajlara rağmen beklenen olmamıştır. Keynesçiliğin, **talep kendi arzını yaratır** görüşünün karşısına konan **arz kendi talebini yaratır** mantığı, tüketici katmanların içine düşürüldüğü ekonomik güçlükler çerçevesinde işlememiştir. Gerçi monetarizm öğretisi sayesinde Batı ülkeleri enflasyonu yenebilmişlerdir ama, ekonomide sürekli ve düzenli büyümeyi sağlayamamışlardır.

Neo Klasik ekonomi anlayışı, on yıl içinde, gerisinde bozulmuş bir gelir dağılımı, harabeye çevrilmiş bir sosyal hizmet devleti, entelektüel açıdan inandırıcı olmaktan çıkan bir serbest pazar doktrini bırakarak iflas etmiştir. Bugün ABD'de bile, büyük ölçekli endüstriyel üretim döneminde talebi yönlendirici müdahale ekonomisinin kaçınılmaz hale geldiğini kanıtlayan bilimsel çalışmaların giderek artması, bu iflasın habercisidir.

Batının bu serüveninden Türk sosyal-demokrasisi şu ideolojik ilkeleri çıkarabilir:

1. Serbest pazar ekonomilerinin yapıları, henüz sanayileşmesini tamamlamamış Türk ekonomisinin koşullarından çok farklıdır. Serbest pazar ekonomisi enstrümanları, oralarda dahi beklenen başarıyı yaratamadığına göre Türkiye'de aynı enstrümanlara öykünme, olsa olsa son on yıl içinde gözlenen başarısızlığı daha da ileri götürür. Türkiye'nin öncelikli sorunu sanayileşmektir. Son on yıl içinde Türk ekonomisinde, arz ekonomisi ilkeleri, Batının serbest pazar düzenlemelerini aşacak ölçülerde kullanılmıştır. Hatta, sermaye yaratma çabaları, alaturka bir cömertlikle kaynakların son kuruşuna kadar özel teşebbüse açılmasına varıdırılmıştır. Ama üretim arttırılamamıştır. Bu on yıllık başarısız uygulama, sosyal-demokrat müdahaleciliğin iktidar vizesi sayılmak gerekir.
2. Türkiye'de ekonomi politikası iki açıdan müdahaleci olmak zorundadır. Birincisi, sanayileşmenin hızla başarılması gerekmektedir. Bu nedenle Devlet gerekli sanayi yatırımlarını bizzat yapmak zorundadır; sanayileşmeyi serbest pazarın gerçekleştirmesini beklemeğe tahammülü yoktur.

İkincisi, sosyal-demokrat müdahalecilik, serbest pazarı işlemez hale getirmek, kurallar kargaşasında boğmak için değildir. Tam tersine, müdahalecilik, özel teşebbüsün, elindeki kapasiteye göre, daha çok üretebilecekken daha az

üretmesine neden olan tüketim tıkanıklıklarını aşmak içindir.

3. Sosyal-demokrat müdahalecilik, sosyalist ekonomilerde olduğu gibi, tasarrufu daha çok ağır sanayiın kuluçka makinesi gibi görmez; tüketicinin seçme olasılıklarını sınırlamayı değil, genişletmeyi amaçlar. Sosyal-demokrat müdahalecilik, kapitalist ekonomilerin, ileri teknolojiye dayalı üretim rekabetinden kaynaklanan "yatırım uğruna yatırım" anlayışına da karşıdır. O nedenle de bir yandan hızlı bir sanayileşmeyi sağlarken, bir yandan da ücretlinin durumunu iyileştirici, aynı zamanda sosyal hizmet devletini yaygınlaştırıcı önlemleri savsaklamaz.

SONUÇ: IDEOLOJİ İHTİYACI

Her siyasal hareket kural olarak özünde, toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlamış bir girişimdir. Hareketin özündeki yeni düzen dinamizmiyle, toplumdaki değişim istemleri birbiriyle uyduğu zaman, toplum değişim sürecine girer. Bu değişim, kural olarak ileriye doğrudur. Ama zaman zaman, bazı siyasal ya da siyasal görünümlü dinsel hareketlerin, toplumdaki genel bıkkınlıktan veya çözümlerden yararlanarak "eski altın devir" arayışıyla değişim istemini geriye doğru yönlendirebildikleri de bir gerçektir. Faşizm gibi, şeriat devleti gibi, bu yüzyılda çok çarpıcı örneklerine tanık olduğumuz bazı olaylar, geriye doğru değişimin örnekleridir.

Geriye doğru değişimin örnekleri bazan bu kadar açık olmayabiliyor. Neo Klasikler denen iktisatçıların öğüdüne kulak veren bazı Muhafazakar iktidarlardan, 1980'lerde bazı Batı ülkelerini, ilkel, ceberut kapitalizm dönemine doğru geri götürmeğe çalışmaları, bilimsel kılıflı, sinsi bir geri gidişin örnekleridir. Başbakan Margaret Thatcher'ın İngilteresi'yle Başkan Ronald Reagan zamanının ABD'si bu sinsi geri gidişte epey mesafe almışlardır.

Bayan Thatcher'in, köpeksiz köy bulup sopasız dolaşmasında, İngiliz sosyal-demokrasisinin büyük günahı olduğunu da itiraf etmek gerekir. Bu günahın temel nedenlerinden biri, hatta başlıcası ideolojik temelin eksikliğidir.

Bazı Batı Avrupa ülkelerinde sosyal-demokrat hareket, kendi felsefi çerçevesini, başka deyişle ideolojik temellerini, daha başından belirleyerek işe koyulmuştur. Örneğin 1960'larda pragmatizme teslim olduysa da Alman sosyal-demokrasisi, daha başında, marksizmden daha değişik ideolojik bir temele oturmuştu.

İngiltere İşçi Partisi ise başından itibaren pragmatik olmayı, ideolojik olmaya yeğ tutmuştur. Güncel sorunlara güncel çözümler üretmenin çok ivedi olduğu dönemlerde, ideoloji boşluğu pek fazla göze batmamıştır. Ama güncel sorunların altında yatan temel sorunlar, tutarlı bir ideoloji tabanına oturmadığı için, İngiltere İşçi Partisi'nin, Muhafazakarlar karşısındaki görünür entellektüel üstünlüğü, ilk ciddi ekononik bunalımda, 1970'lerde çaresizlik içinde kalmıştır.

Kuruluşundan neredeyse 90 yıl sonra, şimdilerde İngiltere İşçi Partisinin ideo-

lojik bir dayanak arayışı içine girmesi, pragmatizmin iflas ettiğinin itirafıdır. Muhafazakarların, eski ağıza yeni taam misali, çağdışı bir ideolojiyi, Neo Klasizm adı altında piyasaya yeniden sürmelerinden ve bu ideolojinin ancak on yıl dayanabilmesinden sonra, İngiltere İşçi Partisi'nde ideoloji arayışı şimdilerde hayli hızlanmış görünüyor.

Türkiye'de de bugün, serbest pazar ekonomisi yanlısı gibi görünen, kendine liberal süsü veren bir parti iktidarda. İcraatı, oluruna olmasına bakmaksızın, Batı taklitçiliğine dayanıyor. Taklitçi siyaset bir de duygusal muhafazakarlığın alaturkasıyla birleşince, yanlış olarak **Türk-İslam** sentezi dense de Türkiye'de garip bir **Batı-İslam** sentezine yol açmış bulunuyor.

Bu taklitçiliğin karşısına, Türkiye'nin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel koşullarından kaynaklanan sosyal-demokrat ideolojinin konması zamanı çoktan gelmiş görünüyor.

Türk sosyal-demokrasisi henüz gençtir. 1961 Anayasasını ve "ortanın solu" hareketini bir yana bırakırsak, Türk sosyal-demokrasisi ilk kez 1983'de doğmuştur. Fakat ideolojisiz doğmuştur, pragmatiktir. Güncel sorunlara, temel sorunlara yaklaşımı sosyal-demokratçadır, ama hareket sosyal-demokrat ideoloji temellerini, henüz kesin çizgileriyle ortaya koymuş değildir.

Bir yandan ANAP'ın Batı taklitçiliğine dayalı, Türkiye gerçeklerine sırt çevirmiş muhafazakar ideolojisinin gemi aızıya aldığı, bir yandan parti-içi sorunların SHP'yi ilk kez solundan böldüğü bir ortamda, ideolojik çerçeveyi ortaya çıkarmak daha da ivedilemiştir.

Belki paradoks gibi görünebilir ama, ideolojik temel yaratılmadıkça, ideoloji üzerine kafa yormamış geniş seçmen kitlelerini, en iyi parti programları bile, sosyal-demokrat harekete sürekli olarak bağlayamaz. Bunun nedeni, programların değişkenliğine karşılık, ideolojik çerçevenin, uzun bir süreyi kapsayan temelliliğidir.

TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ VE TEMEL POLİTİKALARI

Prof. Dr. Emre KONGAR

Türkiye'de sosyal demokrasinin temelleri ve toplumsal politikaları konusu, aslında oldukça tartışılmış bir alandır.

Türkiye'de gerek demokrasinin gelişmesi, gerek işçi sınıfının tarihi, önemli ölçüde sosyal demokrasinin tarihsel gelişmesine ışık tutmaktadır ve her iki konuda da yapılmış çalışmalar hiç de azımsanmayacak düzeydedir.

Sosyal Demokrasinin toplumsal politikalarına gelince, bunlar da sağlık, konut, eğitim, toplumsal güvenlik, kültür ve yerel yönetimler olarak Türkiye'nin üzerinde en çok durulan sorunları arasına girerler.

Özellikle 1960 askeri hareketinden sonra, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşundan başlayarak, bu konular, gerek devlet örgütlerinde, gerek üniversitelerde, gerek özel ve ortak akademik çalışmalarda çok defa ve oldukça derinliğine ele alınmışlardır.

Ayrıca hemen belirtmek isterim ki, Türk siyasal yaşamı da gerek sosyal demokrasinin gelişmesi, gerek toplumsal politikalarının tartışılması bakımından oldukça verimli bir literatüre sahiptir.

Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin geçmişteki program çalışmaları ve bu program tartışmaları üzerine yapılan araştırmalar, yayınlar, çok zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Köykent'ten halk sektörüne kadar pek çok "özel politika"da, sosyal demokrasinin genel bağlamı ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin özel uygulamaları içinde ele alınmış ve enine boyuna tartışılmıştır.

Asıl Sorun: Altyapı ve Uygulama

O halde asıl sorun nedir? Bugün burada neyi tartışıyoruz?

Türkiye'de sosyal demokrasinin önündeki asıl sorun, ilk olarak örgütlenme, ikinci olarak iktidara gelme, üçüncü olarak da uygulama sorunudur.

Çok basit başlıklardan oluşan bu üç sorun, aslında Türkiye'deki sosyal demokrasinin trajedisini de yansıtmaktadır. Çünkü Türkiye'de ne demokrasi, ne de işçi sınıfının gelişmesi ve bilinci sosyal demokrasiye uygundur.

O halde ilk yapılacak iş bu altyapı sorununa yakından bakmaktır: Türkiye'de sosyal demokrasinin işleyememesi sorunu nereden kaynaklanmaktadır? Türkiye'de sosyal demokrat politikalar neden uygulama şansına kavuşamamaktadır?

Bu çalışmamda ben çok kısa olarak Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişmesindeki **çelişkiler**e dikkat çekeceğim. Daha sonra, somut politikalara çok kısa olarak değineceğim. Son olarak da, bir sosyal demokrat stratejinin kalın hatları hakkında sadece üç öneri sunacağım. Bu önerilerimin esası, sosyal demokrasinin Türkiye'de gelişmesi bölümünde işaret ettiğim temel **çelişkiler** ve somut politikalarda değindiğim bir iki temel ilke olacak.

BİRİNCİ BÖLÜM:

TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ

Evrensel olarak Sosyal Demokrasinin iki ölçütü vardır: Birinci ölçüt, genelde tüm çalışan sınıfların, özelde işçi sınıfının temsilcisi olmaktır. İkinci ölçüt ise, demokrasiye inanmak, demokratik yöntemleri uygulamak ve demokrasi içinde iktidara yönelmektir.

Bu açıdan, bir ülkede Sosyal Demokrasinin temelleri incelenirken, işçi sınıfının gelişmesine ve demokrasinin oluşmasına dikkatle bakmak gerekir.

Batı'da, (yani Sosyal Demokrasinin beşiğinde) önce işçi sınıfı, sonra demokrasi gelişmiştir. Bu nedenle evrensel olarak, önce işçi sınıfının gelişmesine, sonra da demokrasiye bakmak gerekir.

Oysa ülkemizde, tarihsel oluşum ve gelişimler, demokrasinin oluşumunu, işçi haklarının önüne geçirmiştir.

Bu nedenle, Türkiye'de Sosyal Demokrasinin gelişmesi sürecine bakarken, ister istemez, "demokrasinin oluşması" öncelik alacaktır.

Bu süreç incelenirken, Türkiye'nin kendine özgü koşullarının yarattığı, "kural dışı" pek çok durum dikkatimizi çekecektir.

Bu çelişkili durumların başında, gelişen "Hürriyet" eyleminin, işçi hareketini bastırıcı niteliği gelir.

Osmanlı'daki İlk Filizler: Hürriyet ve Hürriyetçilik İşçi Sınıfına Karşı.

Birinci Çelişki.

Birinci ve İkinci Meşrutiyetler, her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti'ni hazırlayan "özgürlükçü hareketler" arasında sayılırsa da (ki, sayılmaları gerekir) bu hareketlerin işçi sınıfına karşı nitelik taşıdıkları da tarihsel bir gerçektir.

Birinci Meşrutiyet'i simgeleyen 1876 Anayasa'nın seçilmeye ilişkin hükümleri, işçilerin Meclis'e girmesini engelliyordu.

Ayrıca bu tarihte yürürlükte bulunan Polis Yönetmeliği de işçilerin toplu hareketlerinin önlenmesini, polisin görevleri arasında saymıştı.

İkinci Meşrutiyet de işçi haklarının gelişmesine karşı olumsuz bir tutum içindiydi. 1908 yılında İkinci Meşrutiyet ilan edilmiş, aynı yıl grevleri yasaklayan

yasa da kabul edilmişti.

Böylece, Türkiye'de Sosyal Demokrasi'nin Tarihi ilk çelişkisini yaşıyordu: Hürriyet adına iktidara el koyanlar, işçi haklarını kısıtlamaya başlamışlardı.

İttihat ve Terakki'nin Kötü Mirası

Türkiye'de istibdatı yıkan ve hürriyeti kuran parti olarak tarihe geçen İttihat ve Terakki Partisi, Anayasayı yeniden yürürlüğe koyarken, aslında "hürriyetçilik" ve "anayasacılık" adına pek de onur vermeyen uygulamaları da bu akımlarla birlikte tarihe kaydediyordu: Parti terörü, muhaliflerin öldürülmesine varan bir siyasal şiddet uygulaması ve özellikle işçi sınıfına karşı alınan bastırıcı önlemler, "laiklik", "anayasacılık", "hürriyetçilik" gibi yeni siyasal kavramları önemli ölçüde gölgeliyordu.

İttihat Terakki dönemini, aslında, Cumhuriyet döneminin düşünsel, eylemsel hazırlığı olarak görmek olanaklıdır.

Olaya bu açıdan bakıldığında, sanayi devriminin ürettiği özgür, demokratik, kentsel ve sanayileşmiş Batı modelini kurmak için iktidara el koyan Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları hiç de yararlı bir öncüle sahip değillerdi.

Nitekim, Birinci Dünya Savaşı'nın felaketli sonucu, İttihat ve Terakki'nin Mustafa Kemal Atatürk tarafından da dışlanmasına yol açmıştı.

Cumhuriyet'in Getirdiği Temel. İkinci Çelişki.

Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, İttihatçılardan daha temel bir değişikliği gerçekleştirdiler.

Bu temel değişiklik, gerçekten laik temeller üzerine kurulmuş ve bu nedenle de millet iradesini ön plana alan bir yeni devlet yapısında görülmüyordu. Demokrasinin temelleri atılmıştı.

Millet iradesinin ön plana çıkarılmış olması, kullanılan modelin "Batı Modeli Demokrasi" olmasından kaynaklanıyordu.

Sanayileşmiş ve kentleşmiş Batı toplumlarının modeli, bu modeli hızlı gerçekleştirmek için kullanılan kısa yollar ne denli Batıdan farklı olursa olsun, sonunda Sosyal Demokrasiyi doğuracaktı.

Batı türü demokrasiye ulaşmak için kullanılan kısa yolların başında devletçilik ve halkçılık geliyordu.

Devletçilik, sermaye birikimini sağlamak amacıyla devletin ekonomik faaliyetlere katılmasını öngörürken, halkçılık da, işçilerin ayrı bir sınıf bilinci içinde gelişmelerini önleyici bir işlev görüyordu.

Böylece Türkiye'de Sosyal Demokrasi tarihinin ikinci çelişkisi de yaşanıyor: Atatürk dönemi, Sosyal Demokrasinin kurulması için, hem demokrasinin, hem de işçi haklarının sınırlandırıldığı ve kısıtlandığı bir dönemi simgeliyordu.

Çok Partili Dönem ve İşçi Hakları: Üçüncü Çelişki.

Türkiye'de çok partili döneme geçilmesi, üzerinde derinliğine tartışmalar yapılmış bir konudur.

Gerek iç, gerek dış nedenlerin etkisiyle o zamanki Milli Şef ve rakipsiz Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, kendi yönetimindeki fiili diktatörlüğü, dünyada eş görülmedik bir biçimde, çok partili düzene dönüştürerek, kılıç zoruyla 1923'de alınmış bulunan Cumhuriyet iktidarını, oy mekanizması ile terk ediyordu.

Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte, işçi hakları da büyük önem kazanıyordu. Artık, işin hem demokrat, hem de sosyal yönü birlikte gelişecek gibi görünüyordu.

Oysa olaylar tam tersine gelişti. Her ne kadar muhalefet partisi olan Demokrat Parti tüm propagandasını ve muhalefetini demokrasinin geliştirilmesi ana teması çerçevesinde örgütlemiş idiyse de, iktidara gelince işçi haklarını ve bu arada grev hakkını unuttu.

Aslında çok partili döneme geçerken yapılan yasal değişikliklerle dernek ve parti kurmak kolaylaştırılmıştı. Buna karşılık 1947'de çıkarılan bir yasa ile sendikaların siyasetle uğraşmaları kesinlikle yasaklanmıştı.

Fakat yeni filizlenen demokrasi oyununda her iki parti de, sendikaların desteğini almak istediklerinden, bu yasak, fiiliyatta hiç işlemedi. Sendikalar, CHP ve DP arasında ikiye bölündüler.

Buraya dek olup bitenler, böylece üçüncü çelişkiyi belirliyordu: Çok partili dönem, işçilerin siyaset yasağı ile birlikte başlamıştı.

Demokrat Parti İktidarı: Dördüncü Çelişki.

Demokrat Parti, esas olarak, demokratikleşmeyi propagandasının temeli yaptığı için, işçi haklarına ve özellikle grev hakkına da inanmış bir görünüm içindeydi.

Nitekim, seçimleri kazanıp iktidara gelince, ilk kurduğu hükümetin programına da işçilere grev hakkı verilmesini madde olarak soktu.

İşte tam bu noktada Türkiye'deki Sosyal Demokrasinin dördüncü çelişkisi ortaya çıktı: Propagandasını temelde demokratikleşmeye, özeld işçi haklarına ve grev hakkına dayayarak, seçmenlerden oy istemiş ve almış bulunan Demokrat Parti, Hükümet programına da aldığı halde, işçilere grev hakkını tanımadı.

Demokrat Parti, işçilere grev hakkını tanımak bir yana, bir süre sonra, başa geçtiği sıradaki demokrasiyi bile fazla görüp, bundan dahi kısıntıya gitti. Sonunda "iktidar içi" bir antidemokratik darbe yaptığı için, bir karşı askeri darbe ile iktidardan indirildi

Böylece, Türkiye'de Sosyal Demokrasinin beşinci çelişkisi de ortaya çıktı.

27 Mayıs Harekâtı: Beşinci Çelişki

Demokrat Parti, muhalefetin rejim aleyhtarı faaliyetlerini incelemek üzere, Meclis içinde, milletvekillerinden oluşan bir **Tahkikat Komisyonu** kurmuştu.

Bu komisyon hem asker hem sivil, hem savcı hem yargıç yetkileriyle donatılmıştı. Kararları kesindi ve temyiz edilemezdi. Amaç, Cumhuriyet Halk Partisi'nin **rejim aleyhtarı** faaliyetlerini saptamaktı. Böylece Parti kapatılacak ve seçimlere öyle gidilecekti. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması yalnız hukuksal anlamda değil, işlevsel olarak da bir **rejim darbesi** niteliği taşıyordu.

Demokrasinin birinci koşulu olan muhalefet hakkının kısıtlanması, oy mekanizması ile, tek parti yönetimini düşürerek iktidara gelmiş olan Demokrat Parti için, ölümcül bir hata idi. Demokrat Parti, iktidar tarafından yapılan bir **iktidar darbesi** ile demokrasiyi askıya almış, fakat bu arada kendisinin meşruiyetini sağlayan düzeni de yıkmıştı.

Tepki, gelmekte gecikmedi. Türk Silahlı Kuvvetleri, iktidarın bu rejim darbesine bir karşı darbe ile yanıt verdi ve Demokrat Parti'yi düşürdü.

Türkiye'de Sosyal Demokrasinin beşinci çelişkisi, oy ile iktidara gelen bir partinin askerlerce düşürülmesi değildir. Hatta, oy ile iktidara gelen bir partinin bu oy mekanizmasını ortadan kaldıracak bir darbeyi gerçekleştirmiş olması da değildir. Beşinci çelişki çok daha çarpıcıdır: Türkiye'de gerek demokrasinin, gerek Sosyal Demokrasinin hukuksal temelleri, askerlerin yaptığı hareket sonrası kabul edilen, yani askerî müdahalenin ürünü olan 1961 Anayasası ile atılmıştır.

Bütün dünyada faşizmin simgesi ve temsilcisi sayılan ordu, Türkiye'de 27 Mayıs 1960 hareketi ile Sosyal Demokrasinin hukuksal temellerini kuran bir kurum kimliği kazanmıştır.

Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Hukuksal Temelleri: 1961 Anayasası.

Yukarıda kısaca değinilen çelişkilerle de olsa, Türkiye'de bir **işçi sınıfı bilinci**, kavramı ve bir **demokrasi** anlayışı, artık hukuksal temellerine kavuşmuştu.

1961 Anayasası gerçekten Sosyal Demokrat oluşumlara izin veren, hatta bu oluşumları zorlayan bir niteliğe sahipti.

Getirdiği **Sosyal Hukuk Devleti** anlayışı, doğrudan doğruya Sosyal Demokrat bir kavramlaştırmaya dayanıyordu.

Nitekim bu Anayasayı üç olgu izledi. Bunlardan biri, işçi haklarının Sosyal Demokrat bir düzene kavuşturulmasıydı. İkinci olgu, bir İşçi Sınıfı Partisi olduğunu öne süren Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulması, üçüncü olgu ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin "**Ortanın Solu**" politikasını, parti politikası olarak benimsediğini ilan etmesiydi.

Geliştirilen İşçi Hakları. Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Nesnel Temelleri

1961 Anayasası'nın öngördüğü haklar ve örgütlenme biçimleri, sırayla uygulamaya aktarılıyordu.

İşçiler için örgütlenme hakları ve özgürlüğü, sendikacılığın hızla gelişmesine yol açtı.

Toplu sözleşme ve grev hakları, sendikacılığın gelişme ve güçlenmesinde

önemli bir rol oynadı.

İşçi haklarının yasalarla düzenlenmesi sırasında Cumhuriyet Halk Partili Bülent Ecevit'in Çalışma Bakanı olması, hem CHP'nin, hem de Ecevit'in işçi hakları savunuculuğu ile özdeşleşmelerine de yol açtı.

Bu arada sendikacılığın gelişmesinin, sendikaların ve işçilerin siyasal partilerle organik ya da örgütsel, hatta manevî bağlar kurmalarına zorunlu olarak yol açmadığına da işaret etmek gerekir.

TİP'in Kurulması. Sosyal Demokrasinin Siyasal Temelleri.

Programının hiçbir yerinde sosyalizm sözü geçmeyen fakat gerek programdaki maddeleri, gerek propagandası ve yapısı itibarı ile sosyalist parti niteliği taşıyan Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşu, Türk siyasal yaşamına "işçi sınıfının siyasal örgütü" kavramını soktu.

Böylece hem demokrasi, hem de işçi sınıfı ya da işçi sınıfı bilinci kavramları, kuramsal düzeyde de olsa tek bir partide toplanıyordu.

Bu oluşum, Batı'daki siyasal gelişmeler anlamında sosyalist, yani sosyal demokrat çizgi ile, yine Batıdaki anlamıyla komünist yani marksist çizgi arasında çok da belirgin olmayan bir noktada ortaya çıkmıştı.

Hiç kuşkusuz, TİP, demokratik bir düzen içinde, işçi sınıfının çıkarlarını savunduğu için rejime sosyal demokrat bir katkıda bulunuyordu.

CHP'de Ortanın Solu ve Sosyal Demokrat Kavramların Türk Siyasetine Mal Olması.

Gerek 1961 Anayasası'nın getirdiği "Sosyal Devlet Anlayışı", gerek Türkiye İşçi Partisi'nin yeni bir kimlikle 1965 seçimlerine hazırlanmakta oluşu, Cumhuriyet Halk Partisi'ni, yeni Cumhuriyet'in kurucusu olan bu Tek Parti dönemi örgütünü, sosyal demokrat bir yöne doğru kaydırды.

Parti'nin Genel Başkanı İsmet İnönü, 29 Temmuz 1965 günü yayınlanan bir konuşmasında partinin "ortanın solu"nda bir parti olduğu görüşünü açıkça belirtiyordu.

Daha öne başka kişiler tarafından telâffuz edilmiş olsa bile, bu tarih, Parti'nin en yetkili kişinin ağzından belirtildiği için, "Ortanın Solu" politikasının resmen ilan edildiği tarih sayılabilir.

Böylece İsmet Paşa çok partili demokrasiye geçişi sağlamanın onuruna bir de bu demokrasiye "sosyal" kavramını katmanın onurunu ekliyordu.

Derhal "Ortanın Solu Moskova yolu" tepkisi, Türk siyasal yaşamındaki bu sosyal demokratlaşma olayının önüne set çekmek istedi. Fakat artık gerek CHP'deki, gerek Türkiye'deki gelişme ve değişimler, bu kavramın (ve bir ölçüde de oluşumun) artık durdurulabilecek noktayı geçtiğini vurguluyordu.

Bu ortanın solu kavramının kullanılmasından sonra, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1965 seçimlerinde aldığı sonuç, tatminkâr bulunmadı ve bu başarısızlık-

tan "ortanın solu" kavramı sorumlu tutuldu. CHP'nin 1961 seçimlerine göre 1965'deki oy kaybı, 1966 Senato kısmi seçimlerinde de sürünce bu suçlamalar yoğunlaştı.

Parti içinde artık ciddi bir suçlama ve ciddi bir mücadele başlamıştı.

İlk sonuç 18 Ekim 1966 tarihinde toplanan XVIII'inci Parti Kurultayı'nda alındı.

Bu Kurultay'da hem "ortanın solu" hareketinin liderliğini yapan Bülent Ecevit, İnönü'nün de desteğiyle Genel Sekreterliği kazandı, hem de Kurultay bir bildiri ile "ortanın solu" politikasının, Parti'nin resmi ilkesi olduğunu vurguladı.

Her siyasal hareket gibi "ortanın solu" hareketi de bir siyasal hizip olarak ortaya çıkmış ve Genel Başkanın da desteği ile Partiyi ele geçirmişti. Nitekim aynı hareket bir süre sonra Bülent Ecevit'i, Partinin de başına getirecekti.

İlk İktidar Denemesi: Sağdaki Kişisel Hesaplaşmanın Tesadüfi Sonucu

1971, 12 mart askerî müdahâlesi ve bu müdahale sonunda ortaya çıkan "Temel Hak ve Özgürlüklerin revizyonu" sorunu, birden yine Sosyal Demokrasiyi özellikle "demokrat" tutum açısından gündeme getirdi. Askerî rejim sonrası yapılan ilk genel ve serbest seçimlerde, "toprak işleyen, su kullanan" gibi Sosyal Demokrat kavramlar, büyük sükse yaptılar.

Böylece Parti, 1969 seçimlerine göre az da olsa, aldığı oy oranını da yükselterek, Ortanın Solu hareketinin hizip liderliğinden, Parti Genel Başkanlığına yükselen Ecevit'in, İsmet İnönü'nün yerine geçmiş olmasının ve bunun yarattığı çalkantıların olumsuz etkiler yapmadığını ortaya koydu.

Fakat bu seçimlerin asıl sürprizini, Celal Bayar'ın, Süleyman Demirel'e, eski Demokrat Partili siyasetçilerin affı konusundaki kızgınlığından dolayı desteklediği, Demokratik Parti yaptı. Adalet Partisi'nden kopmuş kişiler tarafından kurulmuş olan Demokratik Parti, Bayar'ın da desteğiyle yüzde 11 dolaylarında oy aldı. Böylece Cumhuriyet Halk Partisi birinci, Adalet Partisi ise ikinci parti oldu.

Sosyal Demokrat simgeler ilk kez sağdaki bir bölünme, hem de kişisel nedenlere dayalı bir bölünme sayesinde, iktidar şansına kavuşuyordu.

Böylece Türkiye'de sosyal demokrasi kendi içinde, kendi dinamiği ile sağladığı bir gücü seferber ederek ve tabanını genişleterek değil, siyasal yelpazede kişisel nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan sağ bir bölünme sayesinde iktidar oluyordu.

Dinsel söyleme bağı olarak kitle sağından ayrılan Milli Selâmet partisi, birinci parti konumuna gelen Sosyal Demokrat kimlikli CHP ile koalisyon yaptı. 1974 yılında kurulan CHP-MSP ortaklığı ülkede, hem islamcı, hem sosyal demokrat ideolojinin ilk denemesini oluştuyordu.

İşin aslına bakılırsa, dinsel simgeler üzerine kurulmuş olan Milli Selâmet Partisi'nin de sağ bölmüş olması bu iktidarda önemli bir öğeydi: Sadece sağ bölen

bir öge olarak değil, sol ile işbirliği halinde iktidarı da sosyal demokrat simgeler veren bir hareket olarak.

Fakat bu durum, Türkiye'deki demokratikleşme olayının bir parçası olduğu için, yani dinsel sağ, demokratikleşme süreci içinde genel sağ koalisyondan koptuğu için, daha toplumbilimsel bir gelişmeyi yansıtıyordu. Bu nedenle de demokratik sol simgelerin iktidarında **tesadüfi** değil, **nedensel** bir rol oynamıştı.

Fakat işin temeline bakıldığında, 1973 yılında o zaman için sosyal demokrat simgeleri kullanmış olan CHP'nin iktidara gelmesi, sağın bir yandan kişisel ve tesadüfi öte yandan fonksiyonel bir bölünmeye uğramasından kaynaklanıyordu. Yani özet olarak Sosyal Demokrasi kendi dışındaki ögeler sonunda iktidara gelebilmişti.

Nitekim bu durumun ne denli yapay olduğu, gerek af konusunda MSP'nin CHP'yi aldatan tutumu ile, gerek Kıbrıs zaferi sonrası bozulan koalisyon yerine başkasının kurulamaması ile ortaya çıkmıştı.

İkinci İktidar Denemesi: Cinayet Şebekelerinden Hile-i Şeriyeye

Sığınış.

Sosyal Demokrat simgeleri kullanan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ikinci iktidarı, Adalet Partisi'nden yaptığı milletvekili transferleri yolu ile, cinayetlerin yarattığı karamsar hava içinde 1978 yılında gerçekleşti.

Dünya petrol krizi ve cinayet salgını ile eşzamanlı olarak gerçekleşen bu koltuk değnekli iktidar, Sosyal Demokrat sloganların tam bir iflasi ile son buldu.

Zaten o ana kadar çelişkiler ve tesadüflerle dolu olan sözde gelişme, Sosyal Demokrasi için başka bir seçenek de bırakmıyordu.

Sosyal Demokrasinin Yeni Şansı: Yine bir Anti-Tez: ANAP İktidarı.

Türkiye'de Sosyal Demokrasi'nin yeniden gündeme gelmesine yine bir diyaletik gelişme yol açtı: 24 Ocak 1980'de alınan ve 12 Eylül 1980 askerî rejimi ile desteklenen ve 1983 seçimlerinden günümüze dek uygulanan ekonomik modelin simgesi olan Özal, işçi sınıfının reel geliri üzerindeki olumsuz etkisi ile bu sınıfa büyük bir siyasal bilinç verdi.

Dönemin kendine özgü özelliklerinin de yeniden gündeme getirdiği demokrasi, bu bilinç ile eş zamanlı bir özlem halini aldı.

Yalnız bugünkü gelişme çok daha evrensel, çok daha mantıklı ve çok daha toplumbilimseldi: Çünkü Sosyal Demokrasi, toplumun kendi dinamiği içindeki anti-tezler aracılığı ile geniş kitlelerin özlemi haline geliyordu.

Önümüzdeki Dönem: Sosyal Demokrasi'nin Büyük Şansı:

Sendikal mücadelenin tam anlamıyla başladığı 1965 yılından günümüze dek işçi ücretlerinin reel gelişmesine bakıldığında ücretlerin demokrasi dönemlerinde reel olarak arttığı, askerî müdahale dönemlerinde ve Özal iktidarı sırasında

reel olarak azaldığı görülür.

Bunun tercümesi açıktır: İşçilerin, geçmişte Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında tercih yapması için ekonomik bir neden yoktu. Fakat işçilerin askerî yönetim ile demokrasi arasında tercih yapması için ekonomik bir neden vardır.

Ayrıca toplumun gem vurulmuş olan demokratik özlemleri de bugünlerde son haddine varmıştır.

Belki de Türkiye tarihinde ilk kez, sermayenin mutlak egemenliğinden bunalan işçi sınıfı ile, geniş kitlelerin **demokrasi** özlemi tam bir çakışma göstermektedir. Belki de tarihte ilk kez, toplumun özellikle işçi kesiminin bilinç düzeyi, bu olayı algılayacak ve siyasete aktaracak düzeye gelmiştir.

Burada Özal, askerî dönem ile, ANAP iktidarının başladığı 1983 sonrası dönem arasında bir köprü görevi yapmakta ayrıca her iki dönemi de 24 Ocak 1980 kararlarına bağlamaktadır.

1980 askerî darbesi yönetiminde ve bu yönetimin sonrasında izlenen **ihracata dönük**, iç tüketimi kısıcıcı, enflasyonist politika, bütün örgütsel, siyasal ve ideolojik sınırlamalara karşın, kaçınılmaz olarak sosya demokrat bilincin ve dolayısıyla sosyal demokrat tabanın gelişmesine yol açmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM:

SOSYAL DEMOKRASİNİN ARAÇLARI OLARAK FIRSAT EŞİTLİĞİ VE SOSYAL ADALET

Sosyal Demokrasi toplumsal örgütlenme olarak çalışanlara dayalı bulunduğu ölçüde çalışanlar ile toplumun öteki grup, sınıf, tabaka ve kesimleri arasındaki ilişkileri de düzenlemekle sorumludur.

Bir başka deyişle toplumun tüm sınıf ve kesimleri arasındaki ilişkinin **sosyal adalet** ilkelerine göre düzenlenmesi, Sosyal Demokrasinin günümüzdeki anahedflerinden biridir.

Patron ile işçi, ağa ile köylü, kadın ile erkek, memur ile esnaf ve tüccar, millî gelirden hep bir **sosyal adalet** anlayışı içinde pay almalıdır, Sosyal Demokratik düzende. Emekliler de insanca bir yaşam sürdürmelidir.

İşte bu **sosyal adalet** kavramına dikkatle bakıldığında burada hemen gözümüze çarpan beş ana ilke vardır:

- 1) Fırsat eşitliği
- 2) Eşit işe eşit ücret
- 3) Herkese çalışma olanağı
- 4) Emeklilere insanca yaşam

5) Servet ve gelir farklılaşmasının, toplumun vicdanını tedirgin edecek boyutlarda olmaması.

Aslında beşinci ilke olarak görülen, "servet ve gelir farklılaşmasının toplumun vicdanını tergin edecek boyutlarda olmaması" bir sonuçtur: Önceki dört ilkenin uygulanması sonunda, bu beşinci ilkenin ortaya çıkması ve toplumdaki servet ve gelirlerin, toplumun o anındaki değer yargılarına göre rahatsız edici düzeyde bir farklılaşmaya erişmemesi gerekir.

Şimdi bu beş ilkeye daha yakından bakalım:

1. Fırsat Eşitliği

Sosyal adaletin ana ilkesi fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliği çok kısa bir tanım ile, "bir toplumda herkesin doğduğu anda, o toplumun her türlü olanağından yararlanma şansının eşit olması" demektir.

Böyle bir eşit şans kavramının, daha ana karnında başlaması gerektiği açıktır.

Hamile bir kadının, karnındaki çocuğun sağlığı açısından beslenmesi ve bakımı bir toplumdaki fırsat eşitliğinin ilk adımıdır.

Böylece fırsat eşitliğinin ilk adımının, hamile kadınların bakımı ve onlara tanınan olanaklarla bağımlı olduğu açıktır.

Thalidomid ilacının yol açtığı sakatlıklar, alkolik annelerin çocukları, koca-sından dayak yiyen hamilelerin varlığı ve yoksulluktan ya da cehaletten dolayı kötü beslenmenin ana karnındaki çocuğa yaptığı kötü etkiler düşünülürse, insanın daha ana karnında iken fırsat eşitliğinden yararlanmasının ne denli zor olduğu ortaya çıkar.

Fırsat eşitliğinin ikinci adımı, doğumda ortaya çıkar. Ana karnında sağlıklı gelişme şansına eşit olarak kavuştuğunu varsaydığımız bebek, doğarken de fırsat eşitliğine sahip olmalıdır.

Bazı annelerin İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde tam donanımlı hastahanelerde, bazı annelerin ise tarlalarda toprak üstünde doğum yaptığı hatırlanırsa, insanın yaşama şansını belirleyen doğumdaki fırsat eşitliğini sağlamanın, ne denli zor olduğu anlaşılır.

Fırsat eşitliği konusunda üçüncü adım çocuk sağlığı hizmetlerinde ortaya çıkar. Bir çocuğun normal yaşam ile bütünleşmesi ancak doğum sonrası sağlık hizmetlerinden eşit yararlanma şansı ile olanaklı olur.

İşte ancak sağlık hizmetlerinin bu üç alanındaki fırsat eşitliği gerçekleştirildikten sonra insanların eğitimde fırsat eşitliğine sahip olmaları bir anlam kazanır.

Eğitimde fırsat eşitliği dördüncü aşamadır. Bu aşama da, aynen kendinden önceki aşamalar gibi, bireyin kendinden sonraki başarısını belirleyecektir.

Eğitimdeki fırsat eşitliği, özellikle sınav ile girilen eğitim kurumları açısından

dan, hazırlıkta fırsat eşitliği kavramını ve dolayısıyla her eğitim kademesi için ona hazırlık olan bir önceki kademede eşdeğer eğitim sorununu gündeme getirir.

Görüldüğü gibi fırsat eşitliğinin dördüncü aşaması olarak ele alınan eğitimdeki fırsat eşitliğini sağlamak da hiç kolay değildir. Hele paralı eğitim kurumlarının gittikçe fazlalaşması, buna karşılık, yurt içi ve dışı eğitim bursları ve olanakları ile Anadolu liselerindeki eğitim kapasitelerinin yeterince arttırılamaması bu alandaki sorunları iyice büyötmektedir.

Okullara dayalı örgün eğitim yanında, yetişkinlerin de kendilerini aşabilmelelerine yardımcı olan, halk eğitimi gibi yaygın eğitim, eğitimdeki fırsat eşitliğini yaratmakta önemli bir araçtır.

Fırsat eşitliğinin beşinci basamağı iş bulmada fırsat eşitliğidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu tür eşitliğin zor sağlandığını bilmek, Türkiye'de iş arama felâketine uğramış insanlar için çok zor değildir.

Çok kaba hatlarıyla beş basamakta gözlemlemeye çalıştığımız bu beş aşamalı fırsat eşitliği, sosyal adaletin ön koşulunu oluşturmaktadır.

Bir başka deyişle, bu beş aşamalı fırsat eşitliği yok ise, bir toplumda sosyal adaletten söz etmek olanaklı değildir.

2) Eşit İşe Eşit Ücret

Sosyal Adalet kavramının altında yatan en önemli ilkelere biri eşit işe eşit ücret ilkesidir.

Yani aynı işi yapan insanlara ırk, din, dil, yaş ve cinsiyet ayrımı düşünmeden aynı ücretin ödenmesi gerekmektedir. Ancak böylece sosyal anlamda adaletin sağlanması olanaklı olur.

Oysa günümüzde çocuklara ve kadınlara, aynı işi yapan yetişkin erkeklere göre çok daha düşük ücret ödenmesi, gelişmiş ülkelerde bile çok görülen bir uygulamadır.

Ayrıca son yıllarda önemli bir sosyal sorun haline gelen göçmen işçi ve kaçak işçi sorunu, eski dönemlerde ortaya çıkan ırkçılık sorunu ile de bağlantılı olarak çok ciddi boyutlara ulaşmakta ve birçok toplumdaki sosyal adalet kavramını önemli ölçüde zedelemektedir.

3) Herkese Çalışma Olanğı

Bir toplumdaki sosyal adaletin gerçek anlamda sağlanabilmesi için, o toplumda çalışmak isteyen herkesin, yetenekleri ve nitelikleri ile orantılı biçimde iş bulabilme olanağının her zaman var olması gerekir.

Bu ilke olmadığı zaman, bundan önceki iki ilke, yani fırsat eşitliği ve eşit işe eşit ücret ilkeleri önemli ölçüde zedelenir.

Oysa, ekonomide, "tam istihdam dengesini yansıtan, herkesin iş bulduğu bir toplum" piyasa ekonomisi modeli için pek de gerçekçi bir örnek değildir.

Bu durumda isteyen herkesin iş bulması ilkesini, belki de "**herkese çalışma olanağı için eşit şans**" haline indirmek ve ciddi bir işsizlik sigortası ile bu ilkeyi desteklemek gerekebilir.

4) Emeklilere İnsanca Yaşam

Bir toplumdaki sosyal adaletin en önemli göstergelerinden biri de Türkiye'de dul, yetim ve emekliler diyen anılan kesimlerin ve özellikle emeklilerin, o toplumun standartlarına göre insanca yaşam koşullarına sahip olmalarıdır.

Emeklilerin bu insanca yaşam standardı, hiç kuşkusuz o toplumun belli bir andaki üretimi, ulusal geliri ve sahip olduğu değerler sistemi ile yakından ilişkilidir.

5) Servet ve Gelir Farklaşmasının Toplumun Vicdanını Rahatsız

Edecek Boyutlarda Olmaması

Bu dört ilkenin geçerlilik kazanması sonunda toplumdaki servet ve gelir dağılımının toplumun vicdanını rahatsız edecek boyutlarda olmaması gerekir.

Pek doğal olarak "**toplumsal vicdan**" belli bir anda, o toplumun üretim kapasitesi, ulusal geliri ve farklılıklar olarak üç ayrı ögeden etkilenecektir.

Bu üç ayrı ögenin bileşkesi her toplum için farklı zamanlarda farklı "**vicdan**"lar belirler. Böylece bizim "**toplumun vicdanını tedirgin etmeyecek boyut**" kavramımız da bütünüyle zamana ve topluma bağlı bir öznel (subjektif) kazanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

SOMUT POLİTİKALAR

Sosyal Demokrasinin Türkiye'deki bütün iktidar denemelerine bakıldığında, somut politikalar olarak ya bir türlü kuramsal plandan uygulamaya aktarılamamış bu yüzden de **ütopik** kalmış projeler ya da uygulamaya yanlış aktarıldığı için tam tersi sonuçlar vermiş programlar görülmektedir.

Örneğin "**Halk sektörü**" gibi "**köy kent**" gibi projeler hâlâ ütopiktirler.

Buna karşılık, Sosyal Demokrasinin en önemli toplumsal politikalarından biri olan "**toplumsal güvenlik**" sorunu, ayrı sistemlere bağlı üç ayrı genel düzende varlığını sürdürebilmektedir.

Somut Projelerden Önce Kaynak Sorunu.

Aslında Türkiye'de Sosyal Demokrasinin karşılaşacağı en önemli sorun, kaynak sorunudur.

Burada kaynak sorunu, deyimini yalnız "**disponibl fon**" anlamında değil, özellikle de **dış kaynak** ve daha spesifik olarak **döviz girdisi** anlamında kulla-

nıyorum.

Türk ekonomisinin çok ağır bir dış borç yükü altında olduğu artık bir sır olmaktan çıkmıştır.

Bu yükün anlamı, ekonominin uzun dönemli ipotek altına alınmış olması gerçeği ile yeterince anlaşılamaz. Bu yükün anlamı, günlük ekonomik faaliyetlerin, hatta en basit yaşam faaliyetlerinin sürdürülmesi için dış dünyanın desteğine ve onayına muhtaç olunmada yatar.

Bir başka deyişle, yeniden tüpgaz ve margarin sıkıntısı yaşayıp yaşamamak çok önemli oranda dış finans çevrelerinin denetimindedir.

İşte kaynak sorunu derken, bunu kastediyorum.

İşin bir de **kullanılabilir fon** olarak kaynak sorunu yönü var.

Şimdi bu iki konuyu hiç akıldan çıkarmadan, sanki böyle sorunlar bir ölçüde çözüme kavuşturulmuşcasına, somut toplumsal politikalara çok kısa bir göz atalım.

1) Toplumsal Güvenlik Sistemi Tek Bir Şemsiye Altında Bütünleştirilmelidir.

Türkiye'de işçi-memur ayrımı, artık çözülemez bir çelişki halini almıştır.

Bir yandan sendikal haklar, öte yandan ücret sistemleri, ve en sonunda da, emeklilik sigortası olayı, durumu, iyice arapsaçına çevirmiştir. Oysa, ekonomi içinde tüm çalışanların aynı ilkelere göre bir toplumsal güvenlik sistemi içinde bütünleştirilmeleri, son derece gerekli bir nitelik kazanmıştır.

Üstelik, Türkiye'de üzerinde en çok araştırma yapılmış olan konulardan biri de budur.

2) Sağlık Hizmetleri, Herkes ve Özellikle Çalışanlar İçin Ulaşılabilir Bir Niteliğe Kavuşturulmalıdır.

Türkiye'de aslında farklı uygulamalara konu olmanın şansına kavuşmuş ve fakat yanlış uygulandığı için de ters sonuçlar vermiş bir alandır sağlık hizmetleri.

Örneğin, sağlık hizmetleri konusunda üniversiteler de dahil olmak üzere "**tam gün sistemi**"ne geçilmiş ve bu sistem, sağlık hizmetlerinin arzını arttıracığına, azaltmıştır. Çünkü insanlar, (yani doktorlar) sistemle bütünleşmek yerine, sisteme karşı direnmeyi seçmişlerdir. Çünkü Türkiye'de her konuda egemen olan liberal fiyat mekanizmasının hekim açısından erişilebilir nimetleri, emekleri ile çalışan bu kesimden esirgenmiştir.

Bu konuda "**yaygın sağlık sigortası**" gibi beylik sloganlara çok dikkatle yaklaşmak gerekir. Çünkü gerekli arzu sağlamadan uygulanacak bir genel sağlık sigortası, sonuçları itibarıyla tüm sağlık hizmetlerini felç edebilir.

Sağlık politikası açısından hayatlarını, sermayelerinden çok emekleriyle kazanan bir meslek olan hekimlere yüksek tatmin sağlanarak sorun çözüme kavuşturulmalıdır.

Sağlık hizmetleri konusunda sendikalarla yakın işbirliği gerçekleştirilmeli, örneğin, ortak dispanserler hizmete sokulmalıdır.

3) Eğitim Politikası, Diplomanın Para Kazandırdığı Bir Sisteme

Dönüştürülmelidir.

Bugün Türkiye'deki eğitim gerek ilk, gerek orta, gerek yüksek olarak hiçbir işe yaramaz hale gelmiştir. Üstelik, gayet zor elde edilebilir bir hizmet niteliğine bürünmüştür eğitim.

Tüm eğitim sistemi, baştan aşağı değiştirilerek, sınavlardan çok "**uygunluk testleri**" ve "**rehberlik**" aracılığı ile yönlendirilmeli, öğrenci her kademede kendisine bir iş sağlayacak bir diploma ile donatılma şansına kavuşturulmalıdır.

Böyle bir eğitimin ise teknik ağırlıklı olacağı açıktır.

Fakat bu arada dikkat edilecek nokta, teknik ağırlıklı eğitim derken birtakım robotlar yetiştirmekten kaçınmaktır.

(Sosyal Demokrat bir düzende YÖK gibi bir kurumu tahayyül bile edemediğim için, onun üzerinde hiç durmuyorum).

Bu arada ilk ve orta öğretimin planlanmasında mutlaka üniversitelerden yararlanılmalıdır.

Eğitim politikasının temel hedeflerinden biri de çalışan sınıfın çocuklarına sağlanacak burslardır. Bu konuda sendikalarla yakın işbirliği gerçekleştirilmelidir.

4) Konut.

Türkiye'de konut sorunu, spekülasyondan para kazananlarla, (yakın gelecekte) konut edineceğim diye paralarını kooperatiflere kaptıranların sorunları arasında iyice çarpıtılmış bir nitelik kazanacaktır.

Sorun arsa stoku sorunu olduğu kadar, kullanılabilir fon sorunudur da.

Burada uygulanacak tek çözüm, toplu konut projelerini devletin destek ve güvencesi altına almak, fonları da yine bu kanalla sağlamaktır.

Konut bakımından özellikle işçi sınıfına yönelik örgütlenmelerin desteklenmesi esas olmalıdır. Bu açıdan işçi sendikalarının konut kooperatifi kurlmaları özendirilmeli ve desteklenmelidir.

5) Yerel Yönetimler.

Sosyal Demokrat bir politikanın yerel yönetimler konusundaki izdüşümü, güçlü, özerk, işçi sınıfı örgütleri ile organik bağ içinde bulunan yerel yönetimlerdir.

Yerel yönetimlerin Sosyal Demokrasinin kaleleri olduğu hiç akıldan çıkarılmamak kaydı ile bunlara özerk finansman kaynakları sağlanmalı ve bugünkü yapay bölünmeler önlenmelidir.

Yerel yönetimlerin en büyük gücünün halkla ve özellikle çalışan sınıflar ile kesin bir bütünleşme olduğu unutulmamalıdır. Toplum örgütlenmesi yöntemleri tüm yerel yönetim birimlerinde kullanılmalı ve yerel hizmetlerde bu yöntemin itici gücü seferber edilmelidir.

6) Kültür Politikası.

Türkiye'de tüm kültür etkinliklerinin devlet desteğine kavuşturulması fakat ilkel bir denetim anlayışından ve güdümlmeden kurtarılması ancak ciddi örgütlenmeye dayalı bir **özerk** kurum aracılığı ile yapılabilir.

"**Destekle, fakat karışma**" sloganı ile simgelenebilecek böyle bir politika, doğrudan çalışanlara yönelik etkinlikleri kapsamak zorundadır.

Bu arada yazılı kültür araçları ile görsel araçlar arasındaki denge de devlet desteği ile sağlanmaya çalışılmalıdır.

Görsel bir dünyada Türkiye'nin de dışarıda kalması düşünülmemeyeceği için, televizyon, sinema ve video konularında mutlaka üretim özendirilmeli ve bu alanlardaki arabeskleşme yasaklarla değil, üretimle engellenmeye çalışılmalıdır.

Her türlü kültür ve sanat etkinliği, sendikalarla yakın işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmeli ve geliştirilmelidir.

Böylece hem işçinin eğitimi, hem de kitlelerin demokratik yönlendirilmesi aynı anda sağlanmış olacaktır.

Politikaların Temel Aracı: Bütçe.

Son yıllarda devlet bütçesinden eğitim, sağlık ve kültür hizmetlerine ayrılan ödeneklerin oranlarının sabit kalması, devletin bu konudaki duyarsızlığının en kesin delilidir.

Sosyal Demokrat politikalar demeti, daha önce işaret edilmiş olan fon sorununu akıldan çıkarmadan, devlet bütçesi aracılığı ile bir çözüme yönelecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRASİ İÇİN BAZI İLKE ÖNERİLERİ.

Bu bölümde, ilk ik ibölümdeki saptamalarıma dayalı olarak bazı ilke önerileri geliştirmek istiyorum.

Herşeyden önce hemen belirtmeliyim ki, bu önerilerim, gerçek anlamıyla tam bir **öneri** özelliği taşımaktadır. Yani üzerinde konuşulması ve tartışılması için ortaya atılmış olan gerçek taslaklardır. Ne daha fazla, ne daha önemli bir anlamları vardır. Ayrıca derhal görülebileceği gibi büyük keşifler de değildir bunlar.

Birinci olarak Türkiye'de demokrasinin gelişmesiyle, sendikacılık ve işçi hakları arasında hem organik, hem hukuksal, hem de toplumsal ve ekonomik

bağlar kurulmalıdır. Aslında bu öneri, çok konuşulmuş ve çok bilinen bir gerçeğe işaret etmektedir. Fakat daha önce de belirttiğim gibi, Türkiye'deki sorun zaten öneri eksikliği değil, uygulama yetersizliğidir.

İkinci olarak, işçi sınıfının yanında, öteki sınıf ve gruplara da, çıkarları işçi sınıfının çıkarları ile uzlaştığı oranda, potansiyel müttefikler olarak bakılmalıdır. Bu arada hemen akla gelenler arasında köylüler, sivil ve asker memurlar, küçük esnaf ve emekliler gibi sınıf ve katmanlar vardır.

Üçüncü olarak, eğitim, sağlık, konut, toplumsal güvenlik, yerel yönetimler ve kültür politikaları, somut olarak bu sınıf ve gruplara yönelik olarak yeniden gözden geçirilmelidir. Örnek olarak sendikaların yapı kooperatifleri gösterilebilir. Ankara'daki ve Samsun'daki Türk-İş blokları, İstanbul'da demiryolu işçilerinin inanılmaz düzeyde ucuza mal olmuş bulunan konutları, buradaki önerimin gerçekleştirilme gerekçelerini oluşturur. Eğitimde de sağlıkta da, benzer kesime noktaları aranmalı ve somut projeler devlet desteği ve denetimi ile sendikaların eline verilmelidir.

Bu üç ilkenin özetini tek bir cümlede "**Sosyal Demokrasinin sınıfsal temelleri, ittifakları ve uygulama politikaları çalışanlarla birlikte saptanmalıdır**" biçiminde yapabilirim. Çok sade, çok basit ama bir türlü gerçekleştirilemeyen, uygulamaya aktarılamayan bir ilkeler bütünüdür bu.

BEŞİNCİ BÖLÜM:

SONUÇ

Aslında sosyal demokrasi için ilke önerileri üç ile de sınırlı kalabilir, otuzüç ile de. Hatta bunları yüzüç ilke bile yapabilirsiniz.

Şu anda tüm tebliğimi getirip bu üç öneriye bağlamış olmamdan dolayı pek çok kişinin kafasında birçok soru ve hatta önemli ölçüde düş kırıklığı uyandığını tahmin ediyorum.

İzin verirseniz, bu genel ilke önerilerimin kapsadığı bazı özel alanlarda bazı sorular sorarak, aslında bu çok basit önerilerin siyasal yaşama aktarılmasındaki pratik sonuçlara ve zorluklara dikkati çekeyim:

Örneğin, birinci önerim, yani demokrasinin gelişmesi ile işçi hakları ve sendikacılık arasında bağ kurulması önerisi Türkiye'de Sosyal Demokrat olduğunu öne süren bir partinin, işçi haklarına ve sendikacılık hareketine sahip çıkmasını gerektirir. Şimdi soruyorum: Türkiye'deki Sosyal Demokrat partilerin DİSK davası karşısındaki tutumu nedir? Böyle bir tutum var mıdır? Varsa, kamuoyu bundan haberdar mıdır?

Yine bir soru sormak istiyorum: Bir Sosyal Demokrat parti olarak Türkiye'deki sendikacılık hareketinin nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda somut planlar yapılmış mıdır? Ulusal sendikalar, işyeri sendikacılığı, memur sendikaları konularında hangi ilke kararları alınmıştır?

Yine çok basit görünen ikinci önerimle ilgili şu soruyu sormak isterim: Önerinin sınıfsal mantığı içinde, çok açık seçik olarak, asker bürokrasi de, Sosyal Demokrat bir hareket içinde potansiyel müttefikler arasında sayılmıştır. Acaba Sosyal Demokrat bir parti Silahlı Kuvvetler ile hangi somut kesime noktaları arayacaktır?

Üçüncü önerimle ilgili olarak, sadece köykentler ile halk sektörü projelerinin akıbetlerine dikkati çekmek ve örneğin, Ankara'daki Batıkent'i gündeme getirmek isterim. Acaba bu somut politikalar arasında nasıl bir yol izlenecektir?

Son Söz Olarak.

Kanımcı Türkiye'de Sosyal Demokrasinin temel sorunları ve toplumsal politikaları konusu, burada da bitmiyor. Tam tersine ancak başlıyor: Çünkü asıl sorun, iç ve dış kaynak sorunu ve bu kaynak sorununun getirdiği iç ve dış sınırlamalar çerçevesinde "**Sosyal Demokrasinin sınıfsal temellerini, ittifaklarını ve uygulama politikalarını çalışan kesimlerle birlikte saptamaktır**".

Sınıfsal temeller, ittifaklar ve uygulama politikaları, geniş kitlelerin oy desteğini almak için gereklidir. Çünkü demokrasinin "**bir adam bir oy**" ilkesi, yalnız diyalektiğin "**niceliğin niteliğe dönüşmesi**" ilkesini kuramdan yaşama geçirdiği için değil, Türkiye'de çalışanların "**kafa sayısı**" iktidarı kazanmaya yettiği için de önemlidir.

Fakat üretim kararları, iç ve dış kaynak yetersizlikleri yüzünden, siyasal iktidardan çok, iç ve dış finans çevrelerinin elindedir. Üretim kararları ise geniş kitlelerin maddi refah düzeyini etkileyeceği için, siyasal iktidara verilen desteğin sürmesini ya da geri çekilmesini doğrudan belirler. 1979 felaketi zihinlerde tüm canlılığı korumaktadır. Demokrasinin, bireylere doğrudan doyum sağlayıcı işlevi hiç akıldan çıkarılmamalıdır.

Sonuç olarak, önümüzdeki günlerde Sosyal Demokrasinin temel sorununun **ÜRETİM KARARLARINI DENETLEYEN İÇ VE DIŞ FİNANS ÇEVRELERİ İLE GENİŞ HALK KİTLELERİNİN ÇIKARLARI ARASINDAKİ DENEYİ DOĞRU SAPTAMAK VE UYGULAMAK OLDUĞUNU** söyleyebilirim.

SOSYAL DEMOKRASİ AÇISINDAN VERİMLİLİK - EŞİTLİK İLİŞKİSİ VE ÇELİŞKİSİ

İsmail CEM

Genel çizgileriyle eşitlik ve verimlilik meselesine değineceğim sol açısından. Çok da önem taşıdığı günlerdeyiz bu kavramların; herşey hızla değişiyor. Geçen gün televizyonu izliyordum; şu sıra malum bir takım çanaklar, antenler vasıtasıyla değişik televizyonlar izlemek mümkün oluyor. Amerika Kongresinde, Washington'da, Leh Walassa'nın yaptığı konuşmayı naklen veriyordu uluslararası bir kanal. Ve oradan ben de onun konuşmasını izliyordum ve gerçekten şaşmamak elde değildi; müthiş bir konuşma. Tercüman vasıtasıyla yapılmasına rağmen gayet gerilimi devam eden, kendini dinleten bir konuşma. Ve Walassa bir saat süren, bu çevirisiyle birlikte bir saat süren konuşmada yaklaşık 20 defa alkışla kesildi, sözleri Walassa'nın. Ve beş defa da bütün Amerikan Kongresi, yani Senatosu ve Temsilciler Meclisi birarada Amerikan Kongresi beş defa ayağa kalkarak, Walassa'nın, yani Polonya'da, Polonya'nın dok'larından gelmiş bir elektrik ustasının, bir işçinin, bir sendikacının sözlerini beş defa ayağa kalkarak, alkışlarla keserek izliyor. Ve Dünya çok hızla değişiyor diye düşündüm. O ara bizim topraklarımızdan bir düşünürün sözleri aklıma geldi. Bundan yüzyıllarca önce Mevlana şöyle diyor: "Şu akıp giden kum seline bak."

Çöle gitmiş Mevlana ve çölde bir kum fırtınası çıkmış. Kum fırtınasında kumlar etrafa savruluyor, kum tepeleri yıkılıyor, yenileri oluşuyor ve bunu gören Mevlana diyor ki: "Şu akıp giden kum seline bak. Ne durması var, ne dinlenmesi. Bak birdenbire nasıl bozuluyor dünya, nasıl atıyor bir başka dünyanın temelini."

Gerçekten herşeyin değiştiği, temellerin kurulduğu, temellerin yıkıldığı eskinin çöktüğü, yeninin geliştiği çok ilginç bir tarih kesitindeyiz. Dünya değişiyor ve özellikle Doğu Bloku, yani bizim dışımızdaki sol anlayışın yapısı değişiyor. Ve tabii dünyada güç dengeleri değişiyor. Ülkelerin kendi iç dengeleri değişiyor. Örneğin; barış gelişmeleri, barış-silahsızlanma, ülkelerin kendi iç dengelerinde belki de bürokratları daha geri plana itiyor. Buna karşılık işadamları öne çıkıyor veya teknisyenler, teknokratlar öne çıkıyor. Neden?.. Çünkü, artık dünya daha özgür, daha silahlardan uzaklaşan bir yapıya doğru gidiyor. Hiyerarşiler

değişiyor. Toplumların sıralanması, toplumlarda önem taşıyan mesleklerin sıralanması değişiyor. Ve çok ilginçtir, değişim çok hızlı yaşanıyor. Gene örnek olarak söylüyorum: Dün değil, geçen Pazartesi günü Newyork borsasında çok çarpıcı, çok ilginç bir olay yaşandı.

Borsanın kara günü değildi, ama bazı şirketlerin karagünü yaşandı. Silah yapan, silah üreten şirketlerin hisse senetleri bir gün içinde çok büyük düşüşler gösterdi. Sebep; A.B.D. Savunma Bakanlığı önümüzdeki beş yılda savunma bütçesinde 150 milyar dolarlık bir azalmaya gidebileceğini, bunun üzerinde çalışmakta olduğunu açıklıyor ve bu açıklama gelir gelmez, elbette hisselerin değeri hızla düşüyor. Savaş sanayiinde çalışan şirketlerin hisseleri alt üst oluyor. Bu alandaki, bu sanayiindeki düzen ve şimdi yeniden, o hisselerin hangi düzeyde duracağı, kalacağı, ne kadar kendini toparlayacağı tartışılıyor. Bir anda milyarlar gidiyor, kayboluyor değer olarak. Başka alanlardaki milyarların birikimini oluşturuyor.

Doğu Blokundaki değişimi hep yaşıyoruz. Artık her akşam, radyo ve TV'yi açtığımızda, sabahleyin gazeteyi aldığımızda, bugün hangi Doğu Bloku ülkesinde hangi değişim oldu, şeklinde yaklaşıyoruz. Ve bir gün değişim yoksa adeta şaşırıyoruz. Yani her gün ya Çekoslovakya'dan bir değişim haberi gelecek, ya Polonya'dan, ya Macaristan'dan, ya Demokratik Almanya'dan... Bir bakıma buna alıştık ve değişimi yaşıyoruz. Peki neden değişiyor? Yani birdenbire olmadı elbette. Sovyet modeli ekonomilerde, Sovyet modeli toplum düzeninde -ki ben ona bizim dışımızdaki sol diyorum - bu düzendeki anlayışla bizim anlayışımız, yani sosyal demokrat yahut demokratik sosyalist anlayış farklılığı, yüzyılımızın başındaki bir bölünmeden meydana gelmişti. Ve yüzyılımızın başına kadar bütünlüğü olan, bütünüyle ihtilalci olan, bütünüyle kapitalizmin çöküşünü bekleyen, bütünüyle işçi sınıfı diktasına güvenen ve bütünüyle parlamenterizmi, çoğulcu demokrasiyi bir çeşit aldatmaca gibi gören sol, yüzyılımızın başında bölünmüştü. Bu solun bir kesiti parlamenterizmi ciddiye alan ve ihtilal yöntemi yerine, barışçı yöntemleri gündeme getiren aynı sol özü, içereği muhafaza eder. Fakat barışçı bir çerçeveye aktaran 2.sol olmuştu ve bizim partimizin veya bu bizim partimize benzeyen partilerin kökenleri de bu demokrasi tercihini yapan soldan gelmişti. Demokrasi tercihini yapmayan sol ise daha çok Sovyet modeli denen veya komünizm denen bir çerçeve içinde kendi gelişmesini sürdürdü ve birdenbire değişmeye başladı. Tarih açısından da, an denebilecek kadar çok kısa bir sürede. Çünkü Gorbacov'un göreve gelmesi yaklaşık 4 - 4.5 yıl öncesine rastlıyor. Dört yıl içinde dünya değişti. Onların getirdiği model katta anlayış değişti. Neden bu değişiklik yaşandı?

Değişimin nedenine baktığımızda, özgürlük meselesini görüyoruz. Özgürlük olayını görüyoruz. Özgürlüğe teoride solun bakış açısı -ki büyük ölçüde de ciddi bir bakış açısidir- solun bakış açısında faydacılık, işlevsellik önem taşıyor. Mesela komünistler bizden daha fazla daha köşeli olarak özgürlükte bir işlevsellik arar. Yani bir özgürlük her insanın daha rahat yaşamasına katkı getirecekse, toplumun gelişimine katkı getirecekse, bir işe yarayacaksa o takdirde o özgürlük

çok önemlidir. Sahip çıkılması gerekir, önemsenir ve kabul edilir. Yani daha çok sosyalist bakış açısı demeyeceğim ama, daha çok komünistlerin bakış açısında ve marksist teorinin gündeme geliş safhalarında özgürlüğe bu şekilde işlevsel bir yaklaşım vardır. Başka bir deyişle somut bir yarar getirmeyen özgürlük kabul edilemez o anlayışta. Örneğin bir kişi çıkıp da, efendim ben Cumhurbaşkanı'nın gözünü kaşını beğenmiyorum veya hoş onun artık bizde de pek söyleyemeyeceğiz galiba ama, yahut Komünist Parti Genel Sekreterinin konuşması fevkalade çirkin, bu Genel Sekreteri hemen değiştirmek lazım. Veyahut ben özgür değil miyim, başkasına zarar vermemek, şartıyla okulda üniformayı giymeyeceğim; örnek olarak söylüyorum. Buna benzer özgürlükler komünist dünyasında kabul edilmeyen özgürlüklerdi. Çünkü o mantık içinde bir fayda getirmiyor. Bir işlevsellik taşıyor. Bu özgürlük anlayışı bütün dünyada genişledikçe, Sovyet dünyasını, Sovyet Blokunu da köklü biçimde etkilemeye başladı. Ve hani nasıl "Sanat için sanat" denir, onun gibi, özgürlük için özgürlük insanların, gelişmenin, çağdaşlığın müthiş bir ihtiyacı olarak dünyada her ülkeye ve her insana bir gündem maddesi şeklinde kendini kabul ettirdi. Artık Sovyet ekonomisinde özgürlük, hatta Sovyet siyasetinde, Sovyet modeli siyaset de özgürlük sırf özgür olmak için insanların özgürlüğü savunabildiği bir değişik kavrama dönüştü. Ve tabii işlevselliğin yanısıra, işlevsellik kayboldu demiyorum. Çünkü bu değişim sürecinde özgürlük nedenini incelerken şu da var: Biz özgür olursak daha iyi yaşayacağız. İşlevsel olarak daha iyi olacak. İşlevsel olarak da özgürlük bizim ekonomimize, insanımıza, hayatımıza katkı getirecek anlayışı bir önemli neden olarak gözükmüyor. Ve bu anlayışın yahut özgürlüğü bu şekilde kabul eden ülkelerin yayın araçları vasıtasıyla ulaştırdığı mesajlar, ulaştırdığı görüntüler büyük bir önem taşıyor. Örneğin bana sorarsanız, Rock tarzı müzik yapan toplulukları izleme özgürlüğü Doğu Blokunda çok ciddi bir biçimde gündeme geldi. Ve bir ihtiyaç olarak şunu da söyleyebilirim: Bedeli ne olursa olsun, işlevi ne olursa olsun veya yahut olmasın özgürlük çağdaş dünyada insanın asla vazgeçemeyeceği bir ihtiyaca dönüştü. Ve bu Doğu Blokundaki değişimin, dünyadaki değişimin temelinde yatan nedenlerden, iki nedenden çok neden var da ben bu konuşma çerçevesi içinde ikisini ele alıyorum -ilk neden bu.

İkinci nedene gelince: -ki bu konuşmamızın da asıl konusunu meydana getiriyor.- İkinci neden bütün bu yaşadığımız değişimin Doğu Blokundaki değişimin ikinci nedeni ki bu Sosyal Demokratları da çok yakından ilgilendiren bir konu. İkinci neden şu: solun eşitlik iddiası eşitlik amacı bana göre en kutsal iddia ve en kutsal amaç. Tabii komünistlerin de amacı o. Değişik bir bağlamda, değişik bir platformda biz sosyal demokratların yahut eş anlamda biz demokratik sosyalistlerin de amacı, iddiası eşitlik bizim için çok kutsal bir kavram. Ve bizim pek de hoşumuza gitmeyen bir durum meydana çıktı. Bizler de sol olarak hepimiz eşitliğe bakarken işi idealize ettik. Ne kadar çok eşit olursak, o kadar toplum gelişecek, o kadar insanlar mutlu olacak, insanlar refaha kavuşacak dedik. Ancak özellikle son 25-30 yılda eşitliğin bazı durumlarda, bazı alanlarda verimliliği önlediği, ekonomide verimli olmayı önlediği, verimli olmayı önlerken kalitenin gelişmesini engellediği, ve son tahlilde insanlara mutluluk taşıması, özgürlük

getirmesi gerekirken; yan ve dolaylı sonuçları nedeniyle bazı durumlarda ve bazı alanlarda, her zaman bir kural olarak değil, bazı durumlarda ve bazı alanlarda topluma birşey getirmedigi, bilakis verimliliği sınırlaması nedeniyle toplumda bazı şeyleri götürdüğü düşüncesi, kaygısı bizim dünyamızda oluştu ve gelişti. Bu çok hassas bir konu. Şu bakımdan hassas: bir defa bizim açık yüreklilikle, objektif olarak yaklaşmamız gereken bir konu; Fakat sevmiyoruz yaklaşmayı. Ben de sevmiyorum. Bunu ilk bugünkü konuşmayı sayın Gülöksüz'le planlarken onu belirttim. Benim hiç hoşuma giden bir konu değil. Bizim davamız eşitlik. Ve eşitliğin bazı olumsuzluklarını tartışmak gerekiyorsa, bu benim hoşuma gitmiyor. Çünkü benim esas iddiamı bir yerde biraz zayıflatan bir olay. Ancak, bizim sol olarak bu konuya yavaş yavaş eğilmemiz lazım. Hele, gün olur da biz sol olarak Türkiye'de iktidara gelirsek, bu konularda hiç hata etmememiz lazım.

Şimdi ne oldu? Komünist ekonomilerde ve kısmen bizim görüşlerimizi paylaşan sosyalist ekonomilerde yahut Sosyal Demokrat ekonomilerde ilk dönemi, Sovyet modelinin ilk dönemi, yani eşitliğin mutlak bir ideal olması ve bu ideal çerçevesinde herşeye ideal bakıldığı dönem. Eşitlik neyi gerektiriyor ekonomide veyahut ne ile atbaşı geliyor. Eşitlik, Sovyet modeli bir ekonomide veyahut sol bir yaklaşımda üretim araçlarının devletin elinde, yani toplumun elinde olmasıyla bir toplumda eşitlik durumunun yüksekliği birbiriyle paralel geliyor. Ve bunları adeta bir vaka gibi: Özellikle 1920'lere baktığımızda, eğer toplumda üretim araçları bir ortak varlık konusu değil ise o zaman eşitsizlikler daha fazlalaşıyor. Bir bu olay var. İkincisi bir toplumda, ekonomide merkezi planlama kurulsun, ağırlıklıysa eşitlik daha bir gelişebiliyor. Piyasa kuralları ağırlıklıysa o zaman eşitsizlik daha kolay gelişebiliyor. Bu söylediklerimi de bütün tahlilde bir varsayım gibi elimizde tutmak lazım. Bunu bilmek lazım. Bugün eğer Sovyetler Birliği veyahut Macaristan devlet mülkiyetini azaltıp özel mülkiyeti geliştiriyorsa, eğer aynı ülkeler piyasa ekonomisinin alanını genişletip merkezi planlamayı daraltıyorsa; kendi toplumlarında eşitsizliğin dozunu arttırıyor demektir. Ve bunda kimsenin kimseyi yanıltması lazım. Nitekim Gorbaçov'un da bu doğrultuda beyanatları var. Bilerek yapıyoruz diyor. Çünkü buna mecburuz, yapmazsak ekonomiyi rekabete hazırlayamayız, daha verimli kılamayız. Bu eşitlik-verimlilik meselesi 1930'larda 20'lerde 40'larda çok sorun yaratmıyor. Yani hem eşitlik ideallerini herşeyin üstünde tutuyorsunuz, hem de verimlilikten çok sınırlı alanda taviz veriyorsunuz. Veyahut hiç vermiyorsunuz. Nitekim bakarsak ekonomi tarihine ve sosyalist demeyeyim de, komünist ekonomilerin gelişimine, ilk başta tarımda bir mesele çıkıyor, diğer sektörlerde çıkmıyor. Tarımda eşitlik nedir? Hakikaten böyle birçok insanın tarım işçisi olup da üç beş tane toprak ağasının veyahut büyük tarım kapitalistinin o çiftliklere sahip olması, eşitlikçi bir düzen değil. Dolayısıyla, ne yapıyorlar? Ayrıntılarına girmiyorum; değişik dönemleri, değişik uygulamaları var, ama yapılan toprağı devletin eline alması, devlet mülkiyeti yapması ve böylece eşitsizliği gidermesi. Tarımda, diğer başka alanlarda olduğu gibi. Ama tarımda bu yürümüyor; yani tarımda köylü mutlaka o toprağın mülkiyetini istiyor. Yani mülkiyet kendinde olmazsa, kendisini sahip bilmezse o zaman verimli olmuyor, çalışmıyor. Nitekim bugün

de bakıyorsunuz, komünist sistemin tarım kesimi fevkalade zayıf diğer ekonomilerin tarım kesimine kıyasla. Ama bu sadece tarım kesiminde ortaya çıkıyor. Biraz daha ekonomi geliyor bu defa hizmetler kesiminde benzer sorunlar çıkıyor. Devletin otelini yöneten kişi o kadar da iyi yönetmiyor. Hiçbir zaman bir özel sektörün otelcilik hizmeti, devletin otelcilik hizmeti bu ekonomiler çerçevesinde konuşuyorum o hizmeti geliştirmiyor. Oysa, elbette devlet mülkiyetinde olması daha eşitlikli bir tercih; özel mülkiyette olmasına kıyasla. Ve nihayet bugünün meselesini yaratan sanayiide bir takım sorunlar gündeme geliyor. Şimdi sanayiın gelişmesi çok ilginç, komünist ülkelerde, yani komünist ekonomi modelinde. Başlangıç aşamalarında ve uzunca bir süre sanayiın devlet mülkiyetinde olması ve sanayiın merkezi bir planlamayla oluşması, yani çok eşitlikli bir modelde gelişmesi azaltıcı geriletici bir faktör olmuyor. Bilakis hızlandırıcı, ekonomik sürece katkı getiren bir faktör oluyor sanayide. Ve uzunca bir süre bu böyle devam ediyor. Ancak uzay teknolojisi gündeme geldiğinde, teknoloji hızlı bir gelişme gösterdiğinde, bilgisayar çağına geçildiğinde olayda bir değişim görülüyor. Ve eşitliğe dayalı model, yani merkezi planlama, yani devlet mülkiyeti modeli ancak sınırlı alanlarda verimliliği geliştirebiliyor. Nerde geliştiriyor? İnsanın yaptığı ekonomik tüketimi bireysel planda etkilemeyen alanlarda eskisi gibi geliyor. Yani sputnik mi uzaya fırlatılacak? Sputnik'in en alâsı Sovyetler ekonomisinde üretilebiliyor. Veyahut bazı savaş araçları, nükleer kimya, nükleer fizik, nükleer savaş araçlarının en fevkaladesini, en iyisini yapabiliyor. Doğrudan tüketimle, kişinin tüketimiyle bağlantılı olan konularda ise, ciddi bir duraklama var. Teknoloji geliştikçe, eşitliği tavizsiz ve hiçbir ödün vermeksizin en büyük amaç olarak tutan ve eşitliğin dışında hiçbir şeye dikkat etmeyen, hiçbir konuyu önemsemeyen yaklaşım, teknoloji çağında verimlilikten hızla kaybetmeye başlıyor. Ne oluyor? Ürettiği televizyon araçları fevkalade ilkel veyahut ayakkabıları yetersiz oluyor. Bir yıl çok fazla ayakkabı üretiliyor, bir yıl eksik ayakkabı üretiliyor. Üretilen de çok kötü kalitede oluyor. Bir türlü ekonomide eşitlik amacıyla, iddiasıyla verimlilik ihtiyacını dengelemek mümkün olamıyor. Mümkün olmayınca da, ciddi bir ekonomik sıkıntı... Nitekim bu sıkıntılar nedeniyle bütün Sovyet modeli ekonomilerde bir değişim talebi doğuyor, değişim iddiası doğuyor ve nihayet bugün bizi bir solcu olarak zaman zaman düşündüren ölçülerde gerçekten o devletçi ekonomi kendini piyasaya açıyor. Yabancı sermayeye fevkalade büyük ölçülerde açıyor. Kendi içinde de devlet mülkiyetinin sınırlarını azaltarak, özel mülkiyetin alanını genişletiyor.

Neden bunu yapmak zorunda kalıyor? Demin bundan bahsettim; bir tanesi bu özgürlük kavramıyla ilgili, diğeri ise; bizim için çok kutsal olan ideallerin pratiğe aktarılmasında bazı sorunlarla karşılaştığımız için böyle bir noktaya geliyoruz. Konuyu biraz daha net anlatabilmek için Sovyet modeli ekonomiyi diyorum. Ancak konu sadece Sovyet modeli ekonomi ile ilgili değil, bizim de ciddi bir sorunumuz. Mesela örnek olarak şunu verebilirim. İsveç, Sosyal Demokrasinin çok önde olduğu, yıllardır iktidarda olduğu bir model. Ve İsveç'te eşitlik çok önemli bir amaç. Aynı bizde olduğu gibi, İsveç Sosyal Demokratlarına ya da Demokrat Sosyalistlerine de eşitlik fevkalade önemli bir amaç olarak geliyor,

görülyor ve izleniyor. Peki ne olmuş mesela; eşitlik-verimlilik olayına değineceğim: ünlü bir tenisçi vardı. İsveçli. Hatırlarsınız Bjorn Borg. Dünyada en fazla para kazanan insanlardan biri. İsveç Sosyal Demokratları eşitlik amacıyla gelir vergisini öyle bir çerçeveye çıkarmışlardı ki, %80'e yaklaşmıştı gelir vergisi. Sermayeye getirilen gelir vergisi. % 80'e kadar gelir vergisi geldiğinde, hatta geçmeye başladığında, fevkalade eşitlikli yaklaşım. Çok kazanan çok alıyor; % 80'e kadar alıyor. Gayet sol, ideal, doğru bir yaklaşım. Ancak ne oldu? Mesele Bjorn Borg o vergiyi ödememek için kalktı bütün varlığını, zenginliğini herşeyini Monaco'ya nakletti. Fransa'nın Monaco'suna nakletti. Çünkü, orada vergiler fevkalade düşük ve Monaco'da yaşamaya başladı. Ve aynı dönemde bu yaklaşık 8-10 yıl önceki bir olay. Aynı dönemde İsveç'te sanayi yatırım yapmamağa başladı. Yatırım yapmazken de, düşmanlıktan değil, yani bu solcular, Sosyal Demokratlar iktidarda ne yapayım da ben onların işlerini güçlestireyim, hiçbir yatırım yapmayayım şeklindeki bir yaklaşım değil. Gerçekten İsveç sermayesi açısından yatırım yapmak anlamsızlaştı. Çünkü yatırım yapıp da gelecek, kazanılacak kârın, sağlanacak kârın bir anlamı, bir değeri kalmadı. % 80-85 vergilerle ve İsveç'te ekonomik eşitliği sağlayayım derken, verimlilikten kaybetmeye başladı. Ve nitekim iktidardaki Sosyal Demokratlar bunun karşısında vergileri bir ölçüde düşürdü, azalttı. Sonra bir yerde okudum Borg'da dönmüş İsveç'e, vergi meselesi halledilince, sanayii de yeniden üretmeye, kendini üretmeye başladı.

Bu sadece İsveç için geçerli değil, hepimizin sorunu; Türkiye'nin de sorunu. Türkiye'de yavaş yavaş bunlar ortaya çıkıyor. Özellikle bir iktidar olayı düşünüldüğünde bu konuyu tartışmamız lazım. Bu konuları çok bilmiyoruz ve demin de söylediğim gibi, bünye itibariyle de bilmek istemiyoruz. Yani ben de sevmiyorum. Ama bunlar bir vakıa...

Gene Doğu Blokundan bir örnek; hepimizi ilgilendiren bir örnek. Bizim için her insan mutlaka bir iş sahibi. Yani çalışmak bir haktır, en kutsal haktır. Çalışmadan hiçbir şey olmaz ve her insanın çalışması lazımdır. Şimdi özellikle Polonya'da ve Sovyetlerde ciddi bir tartışma başladı. Daha nasıl gelişeceğini, nasıl çözümleneceğini, bilmiyorum, ama ilginç olduğu için naklediyorum. Orada malum, o ekonomilerde herkes çalışıyor, herkese devlet mutlaka bir iş sağlıyor. Aslında fevkalade. Şimdi Polonya'da iktisatçılar, Sovyet İktisatçılar diyor ki: "Belli bir oranda işsizliği kabullenmezsek kesinlikle ekonomimizi geliştirme şansımızı, ekonomiyi rekabete sokma şansını ve son tahlilde insanları, toplumu memnun etme şansını bulamayız" diyor. Bu doğru mu? Yanlış mı? O işin ekonomilerini, teorilerini çok iyi bilen kişilerin cevaplayabileceği bir soru. Bizim bu konuşmamızın çerçevesini belki aşıyor. Benim çerçevemi aşıyor en azından. Ama artık o ülkeler bunu da tartışmaya başladı. Biz herkese iş vereceğiz derken, acaba toplumu bir çeşit kalitesizlikte eşitliğe götürdük; kaliteyi düşürdük, düşürdük, kaliteye ulaşamadık ve orada mı bir eşitlik sağlamak durumuna geldik gibi düşünceler gelişiyor.

Ve sonuç olarak: eşitlik-verimlilik olayında sol dünya, tümüyle sol dünya şu

anda bu krizi yaşayan komünist ekonomiler veya Sovyet modeli ekonomiler başta olmak üzere, hepimizin yeni bir denge kurmak, yeni bir dengeyi düşünmek, yeni bir modele doğru gitmek ihtiyacı beliriyor. Bu dediğim gibi zor bir konu; kolay değil. Çünkü bu konuya girdiğiniz vakit, birincisi önünüze bir takım tuzaklar çıkıyor. Sağın kurduğu tuzaklar çıkıyor. Çünkü sağın tezlerinde eşitlik adeta yoktur. Sağın tezlerinde özellikle Friedman ve Hayek gibi düşünürlerden esinlenerek, Thatcher'in İngiltere'de, Reagan'ın, Amerika'da uyguladığı, geliştirdiği ekonomide eşitlik diye bir olay yok. Onlar diyor ki: eşitlik olursa bütün düzen bozulur. Bütün temel bozulur ve bütün toplum sarsılır. Buna benzer bazı sağdan gelen yanlış tezler, tuzaklar önümüzde duruyor. Konuyu inceleyelim derken, sağın kulvarlarına da girmek lazım. Çünkü aksi halde biz eşitliği sağlamaya uğraşırken, bazı alanlarda geri düşebiliriz. Solcu olarak geleceği düşündüğümüzde mutlaka eşitliği amaçlamamız, ama eşitliğin ölçüsünü, alanını, dozunu düşünürken verimliliği de birlikte düşünmemiz lazım.

Verimlilik mutlaka eşitlikle çelişir diye bir şey yok. Bazı alanlarda çelişebilir. Teknolojinin gelişimi de bu çelişki alanlarını daha arttırabiliyor. Nasıl oluyor bu? Örneğin günümüzün teknolojisi ekonomik üretim birimlerinin çok esnek davranmasına, esnek karar almasına, çabuk karar almasına gerek duyuyor, örnek olarak söylüyorum.. Devletin çok yaygın bir şekilde bulunduğu ekonomilerde ise ve devlet modeli hele hele bizim KİT'lerimiz gibi bürokratik devletçi modelde esnek karar almak diye birşey hemen hemen söz konusu değil. Dolayısıyla bize yakın gözüken eşitlikçi biraz daha eşitliğe dönük model verimlilikte, üretimde geri kalabiliyor. Bu mesala bizim çözmemiz gereken bir sorun... Ve bu dengeleri kurarken dünyadaki yeni tezleri, yeni oluşumları da dikkate almamız lazım. Örnek olarak söylüyorum: Türkiye'de uygulanabilirliği konusunda hayli tereddütüm var. Ama İsveç'teki sendika fonları veya işçi fonları uygulaması, İsveç'in kendi bünyesinde getirdiği bir cevap. Bu Olof Palme'nin son hükümetiyle veya son bir önceki hükümetiyle başlattığı bir uygulama var. Sanırım başka konuşmacılarınız bunu anlatmıştır, ben ayrıntısına girmeyeceğim. Kısa bir sağ iktidar olmuştu. İsveç'te, 3 yıl sürdü yanılmıyorsam. Ardından Palme gelirken şu teşhisini getirdi: "Bizim ekonomiyi canlandırabilmemiz, rayına koymamız için işçi ücretlerine derhal bir kolaylık sağlamamız mümkün değil. Ve üç yıllık iktidarda işçi, yani biz yani bizim tabanımız, kendimiz faturayı ödemiş iken biz iktidara geleceğiz. Ve işçiye diyeceğiz ki; kardeşim sen gene bu sıkıntının bir süre devamına rıza göster, sana birşey veremiyoruz. Çünkü ülke ekonomisini geliştirmemiz, verimliliği arttırmamız lazım. Ancak bu sayede belli bir süre sonra hep birlikte gelişebileceğiz. Palme bunu işçiye açık seçik söyledi. Fakat bir şey daha dedi. Dedi ki; "ben bu alanda senin ücretinin bazında, düzeyinde hakkın olanı veremeyeceğim, şu şu nedenlerle veremeyeceğim. Buna karşılık bir sistem getiriyorum" dedi. Senin gerçekleştirdiğin verimliliğin tek başına kapitaliste kaymaması için, kapitalistin kazanç hanesine gitmemesi için bir sistem getiriyorum dedi. Ve kıyametler koptu İsveç'te o sistem nedeniyle. Çok basit olarak olay şu: İşverene her ay ek bir kesinti getirme. Oranlarını hatırlamıyorum, ama İsveç ölçüleriyle önemli bir oranda işçiye çok küçük bir kesinti getir-

di. Mesela işveren beş veriyorsa hatta sekiz veriyorsa, 8/1'di yanılmıyorsam işçide bir veriyor. Böyle bir kesinti getirdi hem ücrete, hem işverene. Bununla toplanan parayı, sendikaların öncülüğünde oluşan konseylere verdi. Parayı topluyor; çoğunu işverenden alıyor, çok küçük bölümünü de işçiden alıyor bir fon oluşturuyor. Fonun yönetimini de sendikaların çoğunlukta olduğu kurumlara veriyor. Ve bu biriken parayı yani fonu tek bir büyük amaçla kullanıyor. O kurumlar ve sendikalar Borsadaki hisse senetlerini, yani özel sektöre ait hisse senetlerinden satın alarak işçi sendikalarının kullanımına, etkisine, denetimine sokuyor. Parasını işverenden alıyor, işverene ait hisse senetlerini o parayla satın alıyor ve işçinin mülkiyetine, işçinin denetimine sokuyor. Bu kıyameti kopardı. Çünkü değer olarak müthiş bir değer işçi sendikalarının kontrolüne geçişi başladı. Yanlış hatırlamıyorsam, işçi sendikaları belli bir süre içinde İsveç borsasındaki hisse senetlerinin % 3'ünü kısa denebilecek bir sürede ele geçirmiş sahip olmuş bulunuyor % 3'üne. Ancak İsveç'te hiçbir mali kuruluş, hiçbir özel sektörün hiçbir mali kuruluşu hisse senetlerinin % 2.5'dan fazlasına sahip değil. Yani bütün İsveç varlığı, ekonomik varlığının % 2.5'na - Mali olarak konuşuyorum - hiçbir kuruluş sahip değil. Hiçbir kuruluş böyle bir şeyi kontrol etmiyor derken, işçi sendikaları %3'ünü ya beş yıllık ya da yedi yıllık bir süre içinde kontrol altına alıyor ve bu iş devam ediyor. Yani durmuyor. Böylece İsveç Sosyal Demokratları verimliliğin gerektirdiği esnekliği, eşitliğin aleyhine gündeme taşıdıklarında buna karşılık eşitliği takviye eden bir yöntem geliştirdiler.

Bir başka yöntem şu bence... Türkiye'de mutlaka bizim gündeme getirmemiz, sol olarak, parti olarak getirmemiz gereken, ama bir türlü getiremediğimiz bir konu. Bu ikinci yöntem Sovyetler'de olup bitenle aynı doğrultuda değil, ama mutlaka taşımak lazım. Özellikle bizim gibi çok büyük işsiz olan toplumların taşınması gereken bir yöntem. Basit tanımıyla işin paylaşımı şu: Şematik olarak anlatmaya çalışıyorum. Bir işçi haftada 45 saat yahut beş işçi haftada 45 saat bir işyerinde çalışıyorsa; 45 saat'ten 40 saat'e indirelim. Beş işçi yerine altı işçi çalışsın. Mevcut işin paylaşımı iş saatlerinin kısaltılmasıyla, bir işyerinde uzun iş saatlerinde on işçinin yaptığını biraz daha kısaltarak süreyi, oniki işçiyle yapmak. Böylece iki kişiye iş imkanı sağlamak. İlk baktığımızda bu verimsizliği, verimlilikten yana değil, bir bakıma verimsizliği getiriyor. Ama çok büyük ölçüde eşitliği getiriyor. Özellikle de işsizliğin yaygın olduğu Türkiye gibi bir memlekette eşitlik adına yapılabilecek tek çözüm, tek yöntem gibi gözüküyor. Bu benim çok ciddi savunduğum, inandığım bir düşünce. Çünkü yasal çalışma süresinin 45 saat olduğu başka bir ülke bilmiyorum. Batı Avrupa'da yok böyle bir şey; 45 saat yasal çalışma süresi yok. Yasal çalışma süresi 40 saattir. Bazılarında 38'dir, 36'ya iniyor. Almanya da büyük mücadele veriyor 35'e inmesi için. Danimarka'da 34 saat uygulamaları var bazı sektörlerde. Ve dünya iş saatini azaltmaya gidiyor. Biz bunu Türkiye'de 40 saatte mutlaka indirmeliyiz. Eşitlik adına kesin yapılması gereken bir şeydir. Ama biz bunu yaparken verimliliği ne ölçüde zedeleyeceğiz, veyahut belki de hiç zedelemeyeceğiz. Türkiye'nin özel koşullarında bunu mutlaka tartmalı ve verimlilikle-eşitliği bir arada düşünmeliyiz. Sonra teorik düzeyde bazı yeni kavramlar, yeni yaklaşımlar gelişiyor. Hep

eşitlik ve verimlilikle bağlantılı olarak. İngilizlerin özgürlük temelinde geliştirdiği yeni bir yaklaşım var. Özgürlük olmadıkça eşitliğin de verimliliğin de bir anlam taşımadığını öne sürüyor ve verimlilik olayına eşitlik, verimlilik dengesi-ne özgürlükten ölçü taşıyor. Şöyle söyleyeyim: Bir konuda verimliliği arttırdığımız vakit veyahut eşitliği arttırdığımız veyahut eşitliği azalttığımız vakit insanların toplam özgürlüğünü çoğaltıyor isek, o doğrultuda hareket edelim. İnsanların toplam özgürlüğünü azaltıyor isek, yaptığımız işten vazgeçelim. Biraz açmaya, netleştirmeye çalışacağım; Vergileri arttırmamızı alalım, örneğin. Eşitliği arttıracakız, eşitliği çoğaltacağız, dolayısıyla vergileri çoğaltıyoruz. Eğer vergileri çoğaltmak insanların bir malı bulma özgürlüğünü, bir malın kalitesini bulma özgürlüğünü, bir malın ucuzunu bulma özgürlüğünü sınırlıyor ise, o zaman ilk başta güttüğümüz eşitliği yani vergileri arttırmayı daha ihtiyatla ele alacağız. Belki başka bir çerçeveye aktaracağız. Yok eğer bizim yaptığımız vergileri arttırma olayı, insanların toplam özgürlüğünü kısımlıyorsa kısıtladığımız sadece o kapitalistin özgürlüğü ise veyahut vergilerin artmasından ziyan gören kapitalist kesimin özgürlüğünü kısımlıyorsa, buna karşılık geniş bir kesimin tercih özgürlüğü, tüketim özgürlüğü artıyorsa, yani toplumun toplam özgürlükleri genişliyorsa o zaman bu yolda devam edelim. Eşitliği artırıcı yöntemleri, usulleri geliştirelim. Özgürlük çerçevesinde bu bakış yeni bir bakış, daha çok İngiliz İşçi Partisi çevrelerinden gelişen bir bakış. Zaten eşitlik, verimlilik arasında bazı çelişkilerin olduğu ve olabileceği de bizim dünyamızda yeni bir bilinç konusu. Ama bizim, bize benzeyen partilerin ve bizim paylaştığımız dünyanın topluma daha fazla verebilmesi için, toplumu daha sağlıklı kılması için, kendi idealleriyle bazı gerçekler arasındaki dengeleri yeniden gözden geçirmesi gerekiyor. Ve bunu yaparken bu yeni anlayışları, yeni konuları incelerken bir bunalım noktasına ulaşmadan bunları tartması gerekiyor. Çünkü bunalım noktasına gelindiğinde o zaman bizim en temel ideallerimizle ciddi şekilde çelişebilen yollar, yöntemlerde kendini topluma adeta zorla bastıra, bastıra kabul ettirebiliyor. Bu konu yeni bir konu. Bu yaklaşım bu çelişkilerin bilinci bunlar. Bizim dünyamızın yeni konuları, dünyadaki diğer bizim gibi düşünen partilerin, insanların yaptığı gibi sanırım bizlerin de bu konularda daha derinlemesine düşünmesi gerekiyor. Ve bir yerde elbette ben inanıyorum bir gün biz Türkiye'yi yöneteceğiz, sol olarak bu sorumluluğu yükleneceğiz. O gün geldiğinde başarılı olmak için bugünlerden bazı gerçekçi çalışmaları, incelemeleri yapmamız gerekiyor. Biz bunları yaparız, ben buna güveniyorum. Bunun en iyisini yaparız ve o gün geldiğinde de mutlaka başarılı bir şekilde sol bir ekonomiyi Türkiye'de gerçekleştirebiliriz.

-O-

SOSYAL DEMOKRASİLERDE EKONOMİ POLİTİKALARI

Doç.Dr. Öztin AKGÜÇ

GİRİŞ

Sosya-demokrasilerde ekonomi politikasının amacı, toplumsal refahı yükseltmektir. Toplumsal refahın yükseltilmesi, ekonominin büyümesinin yanı sıra, gelir ve servetin dengeli dağılımını, toplumun kültür ve bilgi düzeyinin yükseltilmesini, bireylerin daha iyi beslenmesini, barınmasını, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını, doğanın korunmasını da içerir.

Ekonomi politikasının amaçlarının belirli olmasına, bu konuda görüş ayrılıklarının bulunmamasına karşılık, izlenecek politikalar konusunda görüş ve uygulama ayrılıkları vardır; konuya ilişkin tartışmalar sürmektedir.

Kuramsal olarak sosyal demokrasilerde ekonomi politikası ne olmalıdır, nasıl uygulanmalıdır sorusuna soyut bir yanıt aramak yerine, bu toplantıda Türkiye'de sosyal demokrat bir yönetimde ekonomi politikası ne olmalıdır, nasıl uygulanmalıdır sorusunu tartışmaya getirmek istiyorum.

Kuşkusuz izlenecek politikaları her ülkenin koşulları şekillendirmektedir. Sosyal demokrat ekonomi politikalarının, Kuzey Avrupa'da, Güney Avrupa'da farklılıklar göstermesini doğal karşılamak gerekir.

Türkiye'de izlenecek bir ekonomi politikası için, Türk ekonomisinin içinde bulunduğu koşulları, ekonominin özelliklerini, sınırlayıcı etmenleri dikkate almak gerekir.

Türk ekonomisinin bugün göze çarpan özellikleri şöyle özetlenebilir:

- (I) Türk ekonomisinde yurtiçi birikimlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranı düşüktür.
- (II) İmalat sanayinin yapısı, gelişmişlik düzeyinden uzaktır.
- (III) Tarım kesiminin GSMH içindeki payının %15'lere düşmesine karşın, nüfusun %58'i tarım kesiminde çalışmaktadır.
- (IV) Gelir dağılımı, hem gelir grupları hem de coğrafi bölgeler veya yöreler itibariyle bozuktur.
- (V) Türkiye, sürekli dış ticaret açığı veren bir ülkedir.
- (VI) Açık ve gizli işsizlik oranı son derece yüksektir, bu oran çalışabilir nüfusun % 15'ine kadar yükselmektedir.
- (VII) Son yıllarda sarsılmaya çalışılmasına karşın yerleşmiş, güçlü bir kamu iş-

letmeciliği vardır. Türk ekonomisi, kamu kesiminin ağırlıklı olduğu bir ekonomik yapıya sahiptir.

(VIII) Özel kesimde az sayıda firma, özel kesimin yarattığı katma değere ve kaynaklara egemendir.

Türkiye'de izlenecek bir ekonomi politikasını sınırlayıcı etkenler de şöyle sıralanabilir:

- (I) Türkiye'nin dış borcu görece olarak yüksektir. Dış borç tutarı, ulusal gelirin 2/3'üne ulaşmış durumdadır. Türkiye, bu yıl ve yakın gelecekte, yıllık olarak 3,5 milyar dolar faiz ve 4 milyar dolar da anapara olmak üzere 7,5 milyar dolar dolayında borç servisini yerine getirmek zorundadır.
- (II) IMF başta olmak üzere uluslararası finans kurumlarının ve uluslararası bankaların Türkiye üzerinde görünür, görünmez ipotekleri vardır.
- (III) Türkiye'de kamu kesiminin iç borçları da çok yüksektir; büyük bir olasılıkla iç borçlar 30 trilyon lira dolayındadır. İç borçların yalnız faizi, normal kamu gelirlerinin %40'ını hatta daha fazlasını yutmaktadır.
- (IV) Özel kesiminin gücü belirli ellerde toplanmıştır. Rekabet eşitliği yoktur.
- (V) Bankalardaki mevduat ve döviz tevdiat hesapları, gelir ve servet dağılımındaki dengesizliğin sonucu olarak belirli kişi veya gruplarda toplanmıştır.

Türkiye'nin ağır iç ve dış borç yükü altında bulunması, uluslararası finans kurumlarının bundan yararlanarak Türkiye'yi ekonomik ve politik baskı altında tutmaya çalışması, özel kesimde ekonomik gücün ve birikimlerin belirli ellerde toplanması, Türkiye'de izlenecek politikaları sınırlayan başlıca etkenler olmaktadır.

Türkiye bu sınırlayıcı etkenler içinde, ekonomik büyümeyi hızlandırıcı ve bölüşümü düzeltici ne tür politikalar izlemelidir?

Sağlıklı bir ekonomik büyüme için, ekonomide yurtiçi birikimlerin artırılması, birikimlerin ekonomik ve toplumsal açıdan öncelikli sektörlerde kullanılması, teknolojinin geliştirilmesi, insan gücünün eğitim ve beceri düzeyinin yükseltilmesi gerekir. Ekonomik büyüme için reel faktörlerde iyileşme ön koşuldur.

EKONOMİK BÜYÜMEYE YÖNELİK POLİTİKALAR

1- Yurtiçi Tasarrufların Arttırılması

Ekonomik büyüme için, yurtiçi birikimlerin ulusal gelire oranı ve yatırımların sektörel dağılımı belirleyici değişkenlerdir.

Türkiye'de son yıllarda yurtiçi tasarrufların Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) oranı yükseltilmediğinden, ya yatırımlar süresinde tamamlanamamış

veya aşırı dış borçlanmaya gidilmiş ya da enflasyon yolu ile sorun çözülmeye çalışılmıştır. Ağır dış borçlanma, enflasyon ya da yatırımları durdurmak, geciktirmek için çözüm değildir. Çözüm yurtiçi birikimlerin GSYİH oranını yükseltmekte aranmalıdır.

Günümüzde yurtiçi tasarrufların GSYİH oranı en iyi tahminle %22 - %23 dolaylarındadır. Bu oranda son 10 yılda belirgin bir iyileşme görülmemiştir. Türkiye'nin ilk aşamada bu oranı % 25'in üstüne çıkarması %30'lara yaklaştırması gerekir. Yurtiçi tasarruf / GSYİH oranını yükseltmek için;

- (I) Kamu tasarruflarının artırılması,
- (II) Kurumsal tasarruflarının artırılması,
- (III) Firmaların yatırımlara yönelik oto-finance olanaklarının geliştirilmesi önerilebilir.

Ülkede tasarrufların önemli bir bölümü, kamu kesiminde, tasarrufcu kurumlarda (özellikle özel ve kamu sosyal güvenlik kurumlarında) ve işletmelerin bünyelerinde (oto-finance) oluşmaktadır. Gerçi tasarrufların bir bölümü de hane halkında oluşmakta ise de, hane halkı tasarruflarını kısa dönemde istenen düzeyde arttırmak olanaklı olmadığı gibi, bu konuda getirilen özendirici önlemlerin ekonomiyi maliyeti de çok yüksek olmaktadır.

Ülkemizde sabit sermaye yatırımları açısından % 50 paya sahip kamu kesiminde tasarrufların artırılarak kamu kesimi finansman açığının kapatılması önem taşımaktadır. Kamu kesiminde tasarrufların artırılabilmesi için, vergi sisteminin düzeltilmesi ve kamu kesiminde gereksiz cari veya tüketim harcamalarının en düşük düzeye indirilmesi gerekir.

Ülkede kurumsal tasarruflar, özellikle sosyal güvenlik kurumlarında oluşan tasarruflar artırılmalıdır. Primler, prim tahsilatında etkinlik, kaynakların iyi kullanılması ile bu amaç sağlanabilir. Sosyal güvenlik kurumlarının geliştirilmesi, yalnız tasarrufların artırılması açısından değil, geniş kitleleri gelecek kaygısından, yokluktan kurtarması açısından da önem taşımaktadır.

2- Kaynak Dağılımının İyileştirilmesi, Yatırımların Sektörel Dağılımının

Düzeltilmesi

Ekonomide yalnız iç tasarrufların artırılması yeterli değildir. Tasarrufların hangi alanlara yatırıldığı, yatırım modeli veya yatırımların dağılımı ondan da önemli olabilir. Türkiye son yıllarda daha çok altyapı ve hizmetler sektörlerine yatırım yapan, üretken yatırımları arka planlara itmiş bir ülke görünümündedir. Altyapı ve hizmetler sektörüne yapılan yatırımlar, toplam yatırımların % 75'ine değin yükselmiş, buna karşı üretken yatırımların payı imalat sanayii % 14-15, tarım % 7-8, madencilik % 2-3 olmak üzere % 25'e gerilemiştir.

Türkiye gibi bir ülke yatırımların dağılımı açısından dengeli bir büyüme stratejisi izlemek zorundadır. Yatırımların dağılımı, hem altyapı ve üretken sektörler arasında, hem de üretken sektör özellikle imalat sanayii içinde dengeli olmalıdır. Bu dengenin sağlanabilmesi için üretken sektörlerin payı %50'ye yaklaşmalıdır. Bu arada imalat sanayiinin yatırımlar içindeki payı en az % 35 düzeyine yükseltilmelidir. Yatırımlar içinde yalnız imalat sanayii yatırımlarının payını arttırmak için, yatırımların alt sektörler içindeki dağılımını da değiştirmek gerekir.

Türkiye'de imalat sanayii, az gelişmiş bir yapı göstermektedir. İmalat sanayii içinde yine en büyük payı geniş kapsamlı gıda sanayii ile dokumacılık ve giyim sanayii almaktadır. Söz konusu sanayi dallarının imalat sanayii üretim değeri içinde payları % 50'ye yaklaşmaktadır. Buna karşı kimya ürünleri, madeni eşya, makina, taşıt gibi sanayi dallarının yaratılan katma değer içindeki payları düşüktür. İmalat sanayinin yapısını değiştirmek, çeşitlendirmek ve özellikle mikro elektronik, bilgisayar, biyo-teknik ve benzeri yüksek teknoloji gerektiren sanayileri kurmak ve geliştirmek önem taşımaktadır.

3- Kamu harcamaları içinde gelişmeye yönelik harcamalara öncelik vermek ve bu harcamaların payını arttırmak

Ülkede uzun sürede verimin artırılması, işgücünün bilgi ve kültür düzeyinin yükseltilmesine, iyi beslenmeye, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine, sağlıklı barınma olanaklarının sağlanmasına bağlıdır. Bu nedenle kamu harcamaları içinde eğitim ve sağlık hizmetlerinin toplam payını % 10'lardan % 20'lere doğru çıkarmak gerekmektedir.

DEVLETİN YERİ VE ROLÜ

Sosyal demokrat politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında devlete ağırlıklı bir rol düşmektedir. Devletin bu alandaki rolü, planlamacı, üretici ve yönlendirici olarak özetlenebilir.

* Planlama

Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle fiyat mekanizmasının yetersiz kaldığı, rekabet ortamının bulunmadığı veya çok sınırlı olduğu ekonomilerde, planlama hem makro dengelerin sağlanması, hem de kaynakların iyi kullanılması açısından zorunlu olmaktadır.

Sosyal demokrasilerde, tüm kesimler için uyulması zorunlu bir merkezi planlama yoktur. Sosyal demokrasilerde planlamanın işlevi, genel makro hedefleri belirlemek, makro dengeleri sağlamaya yönelik politikaları belirlemek, ülkede fiziki dengeleri (mal ve hizmet sunu ve istem dengesini) kurmak ve kaynak kullanımında etkinlik sağlamak, daha açık bir deyişle gerçekleştirilecek, öncelik verilecek projeleri saptamak olarak ortaya konabilir. Türkiye gibi, fiyat mekanizmasının çalışması için gerekli koşulların olmadığı bir ülkede, planlama makro dengelerin kurulması ve kaynak dağılımının iyileştirilmesi için zorunlu bir

araç olmaktadır.

* Devletin Üretici Olarak Rolü

Devlet, büyük yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi, ileri teknoloji ve büyük organizasyon isteyen imalat sanayii yatırımlarının yapılması, sanayi ve ekonomik faaliyetlerin az gelişmiş yörelere yayılması, dışsatım gamının veya repertuarının genişletilmesi, ulusal güvenlik açısından zorunlu sanayilerin kurulması, geniş kitlelere yönelik ucuz ve kaliteli mal üretilmesi için, üretici işlevini de yüklenmek zorundadır.

Sosyal demokrat ülkelerde devlet, genelde, üretici olmaktan çok yönlendiricidir. Ancak Türkiye'de koşullar devletin daha uzunca bir süre üretici olarak ekonomik faaliyete katılmasını zorunlu kılmaktadır. Geniş anlamda kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT'ler) plan uygulamasında ve devletin üretici olarak görevlerinin yerine getirilmesinde, en önemli araçlardır.

Türkiye'de özel kesimin mali olanakları, anlayışı, girişim yeteneği, önemli projeleri, ileri teknoloji gerektiren sermaye yoğun yatırımları gerçekleştirecek kapasitede değildir. Yabancı sermaye ise Türkiye gibi ülkeler için ancak marjinal bir öneme sahiptir. Kaldı ki yabancı sermayenin uzun tesis dönemi ve büyük sabit sermaye yatırımı gereken alanlara girmesi söz konusu değildir. Yabancı sermaye, son yıllarda daha çok hizmet sektörüne gelmekte, yeni tesisler kurmaktansa portföy yatırımlarını yeğlemektedir.

Koşullar, Türkiye'de hala devletin üretici olarak rol almasını zorunlu kılmaktadır. Bu aşamada devleti, imalat sanayii dışına itmek Türkiye'de yapısal değişmeden vazgeçmek anlamına gelir. Sanayide yapısal bir değişme olacaksa devletin öncü rolü oynaması zorunludur.

* Devletin Yönlendirici Olarak Rolü

Sosyal demokrat bir yönetimde, ulusal servetin ve kaynakların toplum yararına kullanılması esas amaçtır. Mülkiyetin kamuda toplanması yerine, devletin yönlendirmesi ile servet ve kaynakların toplum yararına kullanılması önemlidir. Devlet pozitif diğer bir deyişle özendirici veya negatif gücendirici önlemlerle kaynakların dağılımını, servetin kullanımını etkileyebilir.

Devlet özendirici önlemler alırken:

- 1 - Seçici (selektif) olmak,
- 2- Küçük ve orta çaplı işletmeleri desteklemek,
- 3 - Direkt kontrollerden çok, dolaylı araçları kullanmak durumundadır.

Türkiye'de şimdiye kadar uygulanan özendirici önlemler, kaynak dağılımını iyileştirmediği gibi, servet ve gelir dağılımını daha da bozmuş ve özendirmelerden daha çok büyük firmalar yararlanmış. Sosyal demokrat bir yönetimde özendirmeler, ekonomik ve toplumsal açıdan çok öncelikle belirli sektörler ve

faaliyet alanları ile sınırlandırılmalıdır.

Gelir dağılımının dengelenmesi, rekabetin artması, sanayileşme hareketinin belirli bir derinlik ve yaygınlık kazanabilmesi için, esas itibarıyla küçük ve orta çaplı sanayiın özendirilmesi ve geliştirilmesi zorunludur. Banka kredilerinin yönlendirilmesinin yanı sıra, küçük sanayii teşvik fonlarının kurulması alınabilecek önlemler arasındadır.

Sosyal demokrat ülkelerde yönlendirmede doğrudan kontroller, sınırlamalar yerine, dolaylı araçlar kullanılmaktadır. Türkiye de de bu amaçla dolaylı önlemler (kredilerin yönlendirilmesi, bazı vergi istisnaları) alınabilir. Ancak bir süre planın gerçekleşmesi açısından, belirli büyüklüğün üstündeki projeler için doğrudan kontroller, izinler gerekli olabilir.

EKONOMİ POLİTİKASINDA KULLANILACAK ARAÇLAR

* Vergi Politikası

Vergi politikası, kamu kesimi finansman açığını kapatmaya, toplumsal veya kamusal hizmetlerin yükünü dengeli bir şekilde dağıtmaya, ülkede tasarrufları arttırmaya yönelik olmalıdır.

Türkiye'de özellikle planlı dönemde 1980 yılına kadar vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranını yükseltmeye yönelik çabalar olmuştur. Bu çabalar sonucu planlı dönemin başında % 13.0 düzeyinde olan vergi gelirleri / GSYİH oranı 1977 yılında % 19.3 oranına değin yükseldikten sonra özellikle 1980 sonrasında hızlı düşüş göstermiş, 1984 ve 1985 yıllarında % 13.0'a kadar indikten sonra 1988 yılında ancak % 14.5 dolayında olmuştur.

Yerel yönetim vergileri ve fon gelirleri hesaba katıldığında 1978 yılında % 20.6 olan vergi yükü, 1987 yılında da % 20.7 olmuştur.

Türkiye'de yatay ve düşey vergi eşitliği bozulmuş, vergi yükü daha çok ücretliler üzerinde yoğunlaşmıştır. Sosyal demokrat bir yönetimde vergilerde yatay ve düşey eşitlik sağlanmalıdır. Bu amaçla,

- 1- Gelir vergisi tarifi yeniden düzenlenmeli,
- 2- Değer artışları, sermaye kazançları vergi kapsamına alınmalı,
- 3- Menkul sermaye iratlarındaki vergi oranı yükseltilmeli,
- 4- Kurumlar Vergisi Kanununda büyük kuruluşlar lehine olan vergi istisnaları daraltılmalıdır.

Vergi kanunlarında yapılacak düzenlemelerle, vergi daha adaletli hale getirilerek kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanması ilke olarak benimsenmelidir.

* Kamu Harcamaları Politikası

Sosyal demokraside, geniş kitlelerin eğitim ve sağlık gereksinimlerinin karşı-

lanması öncelik taşır.

Kamu harcamaları içinde payı %10'ların altına düşmüş eğitim harcamaları, payı % 1.2'lere düşmüş sağlık harcamaları, % 15 - % 20 düzeyine yükseltilmelidir. Gelir dağılımında denge sağlamada kamu harcamaları politikası, etkili araç olarak kullanılmalıdır.

* Gelirler Politikası

Gelirler politikası ile, gelir dağılımı değiştirilerek, kâr ve faiz geliri elde edenlerin milli gelirden aldıkları pay düşürülürken, emekçilerin payı yükseltilmelidir.

Vergi Politikası, Kamu Harcamaları Politikası, Ücret Politikası, Sosyal Güvenlik Kurumlarına ilişkin politikalar bu amaçla düzenlenmelidir.

* Para Politikası

Para Politikası ile bir yandan ekonominin likiditesi ayarlanırken, diğer yandan ekonomide oluşan kaynakların, öncelikli sektörlerle akması sağlanmalıdır. Bu amaçla, banka kredilerinin belirli kuruluşlarda yoğunlaşması önlenirken kaynaklar ekonomik ve toplumsal öncelikli alanlara yönlendirilmelidir. Para politikasına ilişkin yönlendirici, selektif araçlar bu amaç için etkin bir biçimde kullanılabilir.

* Kur Politikası

Ulusal paranın dış değeri korunmalı, paranın dış değerini sürekli düşürme politikasından vazgeçilmelidir. Ulusal paranın sürekli değer yitirmesi dış ticaret hadlerini aleyhimize çevirmekte, kaynakların dış ticaret yolu ile dış ülkelere aktarılmasına yol açmaktadır.

Dış ticaret teşvikleri, kur politikası ile araçlara değil, üretim aşamasında sağlanmalıdır.

* İstihdam Politikası

Türkiye, tarımda çalışan nüfusu, tarım dışında yaratılacak iş alanlarına aktarmak zorundadır. Çalışan nüfusun % 58'inin tarım kesiminde olduğu bir ekonomide hızlı kalkınma olanaklı değildir. Gelişen bir ekonomide tarım kesiminin GSMH içindeki payının düşmesinin yanı sıra, bu sektörde çalışan nüfusun payının da azalması gerekir.

KAYNAK KULLANIMINDA ETKİNLİK KRİTERİ

Serbest pazar ekonomisinde kâr, kaynak kullanımında etkinlik ölçüsü iken, sosyal demokrat yönetimde etkinlik ölçüsü toplumsal yarardır. Kâr maksimizasyonu, yerini toplumsal yararın maksimize edilmesine bırakır. Toplumsal yarar, kişisel yarardan çeşitli yönlerden ayrılır. Toplumsal yararın hesabında, yaratılan iş olanakları, yaratılan dışsal ekonomiler (external economies) veya dışsal zararlar (external diseconomies), işgücü eğitimi, çevre sorunları da dikkate alınır.

Özellikle gelişen ülkelerde ticari kâr ile toplumsal yarar arasında önemli farklar vardır. Diğer kesimler aleyhine, tekelci uygulamalar yapılarak, çevre sorunları yaratılarak, doğa tahrip edilerek, gelir dağılımı bozularak hatta üretim düşürülerek kâr arttırılabilir. Bu şekilde sağlanmış bir kârın, kaynak kullanımında etkinlik ile ilgisi yoktur. Sosyal demokraside, kâr değil, toplumsal yarar maksimize edilmelidir. Bunun ölçüsü de düzeltilmiş katma değerdir.

GEÇİCİ BİR SÜRE İÇİN EKONOMİYİ İSTİKRARA KAVUŞTURMA

VEYA KONSOLİDE ETME POLİTİKASI

Sağcı yönetimler tarafından ekonominin istikrarı bozulduğundan, sosyal demokrat yönetimde bir süre için bir istikrar, bir ekonomiyi konsolide etme, pekiştirme politikası izlenmesi, zorunluluğu vardır. Bu geçiş dönemi içinde,

- (I) Kamu kesimi finansman açıkları, özellikle vergi gelirleri arttırılarak daraltılmalıdır.
- (II) Başlanmış projeler proje stoku elden geçirilerek, darboğaz giderici, kısa dönemde tamamlanabilecek, istihdam yaratabilecek, katma değeri yüksek projelere öncelik verilmelidir.
- (III) Dış borç yükü daha geniş zaman aralığına yayılmalı, faiz yükü hafifletilmeli, dış borçlar yeniden yapılanmalıdır.
- (IV) İç borçların faiz yükü azaltılmalı, bir bölümü konsolide edilmelidir.

Ancak bu geçiş süresi, iki yıldan daha uzun zaman almamalıdır. Sosyal demokratlar, ekonomide istikrar sağladıktan sonra kendi programlarını uygulayabilirler.

SONUÇ

Sosyal demokrasilerde ekonomi politikasının amacı ekonomik kalkınmanın yanı sıra gelir dağılımını, bölüşümü düzeltme, insan gücünü geliştirmedir. Bunu sağlamak için.

- 1- Türkiye'de yurtiçi tasarruflar arttırılmalı, tasarruf artışı, varlıklı kesimlerin tüketim harcamalarının kısılması yolu ile sağlanmalıdır.
- 2- Artan kaynaklar, imalat sanayii, hizmetler ve altyapı arasında dengeli bir şekilde dağıtılmalıdır.
- 3- Dengeli bir büyüme stratejisi benimsenmelidir.
- 4- İmalat sanayiinin yapısı değiştirilmeli, daha ileri teknikler kullanan katma değeri yüksek alanlara yönelinmelidir.
- 5- Makro dengelerin sağlanması, temel mal ve hizmetlerde sunu-istem dengesinin kurulması, kaynakların etkin dağılımı için planlama bir araç olarak kullanılmalıdır.

- 6- Vergi, kamu harcamaları ve gelirler politikası, bölüşümde denge sağlayacak şekilde değiştirilmelidir.
- 7- Kamu sektörü ekonomik ve toplumsal gelişmede önemli rol oynamalı, etkinliğini sürdürmelidir.
- 8- Kaynak dağılımında, kaynak kullanımında kârın değil, toplumsal yararın, düzeltilmiş katma değer maksimize edilmesi amaçlanmalıdır.
- 9- Kamu harcamaları ve yatırımları içinde, gelişmeye yönelik harcamalara, özellikle eğitim ve sağlık harcamalarına öncelik verilmelidir.
- 10- Ekonomiyi yönlendirme, düzenleme müdahaleleri, büyük yatırım projeleri dışında, daha çok dolaylı yollardan yapılmalıdır.
- 11- Ekonominin yabancıların denetiminde belirli yönle sürüklenmesi önlenmeli, bağımsız, toplumun yararına olan politikalar izlenmelidir.

-O-

ORTA DÖNEMLİ BİR İKTİSADİ GELİŞME PROGRAMI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Doç. Dr. OKTAR TÜREL

Orta Dönemli Program: Niye ve Nasıl?

Bugünkü sunuşumda orta dönemli bir iktisadi gelişme programı üzerine bazı düşünceleri dile getireceğim. Bunların tümü bana ait tasarımlar değil: Meslekdaşlarım Prof.Bilsay Kuruç ve Prof.Ergun Türkcan'la birlikte kaleme aldığımız ve Eylül 1989'da Cumhuriyet'te yayınlanan bir yazı dizisinde bu düşüncelerin çoğunu kamuoyuna aktarmıştık. Doğrusunu söylemek gerekirse, bugün size anlatacaklarımın ne kadarı benim özgün ve kişisel düşüncelerimdir, ne kadarı Kuruç, Türkcan ve Türel ortak-yapımıdır, ayırtetmekte güçlük çekiyorum. Konuşmamda genel olarak andığım yazı dizisindeki temalar çerçevesinde kalacağım.

İsterseniz konuşmaya şu soru ile başlayayım: Niye orta dönemli bir program tartışması gündemimizdedir? Bence şu nedenle: Bazı çevrelerce ileri sürüldüğünün aksine, Ocak 1980'de uygulanmasına başlanan program geçici ve konjonktürel bir program olmanın çok öteside, bütün 1980'li yılları kapsamı öngörülen bir stratejinin parçasıydı. Bu strateji 1980'li yılların sonunda artık işlerliğini yitirmiş görünüyor. Ocak 1980 iktisadi programına sempati ile baktığı bilinen bir meslekdaşımızın, Prof.Emre Gönensay'ın sözcüklerini size aktarayım: "...(B)ugün için vahim olan nokta şudur ki, aşırı iç ve dış borç yüzünden kamu kesimini dengeye getirebilmek, 1980 yılına oranla fevkalade güçleşmiştir. Türkiye 1990'lı yıllara son 10 yılda 48 kat artan fiyatların tahribatıyla girmektedir. 1980'li yıllara ise 10 kat artan fiyatların tahribatıyla girmişti. 10 yıl sonra Türkiye artık sadece bir 24 Ocak'la veya ona benzer bir programla düzlüğe çıkarılamaz. Düşüm büyüktür, çözüm ise çok boyutlu ve birkaç safhalı bir programa ihtiyaç göstermektedir." (Cumhuriyet, 25.1.1990).

Prof.Gönensay'ın da işaret ettiği gibi, 24 Ocak 1980'de uygulanmasına geçilen politikalar on yıllık bir deneyim sonunda gerçekten bir çıkmazla karşı karşıya gelmişse, insanların, örgütlerin ve kurumların bazı program taslakları üzerinde zihin egzersizleri yapmaları doğaldır. Nitekim yeni bir programı sadece ben ve meslekdaşlarım önermiyoruz; bildiğiniz gibi 1989 sonunda TÜSİAD da bir program tartışması başlattı. Öte yandan, kısa dönemli bir program taslağı da Ocak 1990'da Merkez Bankası Başkanı tarafından ilan edildi. Kısaca söyleyeyim, hemen herkes şu olgunun farkında: Ocak 1980'de uygulanmasına geçilen politikalar demeti, ister orta dönemli bir strateji, ister kısa dönemli araçlar top-

luluğu olarak algılandın, ömrünü doldurmuştur. Arzu ederseniz Prof. Korkut Boratav'ın esprili sözcükleri ile "24 Ocak'a 'el fatiha!'" (Cumhuriyet, 25.1.1990) diyebilirsiniz. Artık yeni şeyler düşünmenin ve söylemenin zamanı gelmiştir.

Yeni bir orta dönemli iktisadi gelişme programı tasarlarlarken ilkin hangi ağırlık noktalarını seçeceğimizi belirlememiz gerek. Bir iktisadi (ve toplumsal) gelişme programı maksimal bir program olabilir. Bunun siyasal tarihimizde örnekleri var: 1922 İzmir İktisat Kongresi'nden başlayıp, 1975 CHP Programı'na kadar gidebilirsiniz. Maksimal programların ortak özelliği kısa, ya da orta dönemde birbiriyle çelişik olabilecek amaç ve hedeflerin uzun bir zaman perspektifinde uzlaştırılmasını öngörmesidir. Bir 'toplum projesi' niteliği taşıyan böyleleri programlarda emeğe de, sermayeye de, köylülüğe de çok şey vaadeden çeşitli önermelerin ardarda dizilmesi şaşırtıcı değildir; çok uzun dönemi düşünürseniz bu amaç ve hedefler arasında bir uzlaşım sağlamak belki mümkün de olabilir. Ancak orta dönemli bir program toplumun bütün kesimlerine birçok şey vadeden bir program olamaz; bazı önceliklerin açık seçik belirlenmesi kaçınılmazdır.

Yelpazenin öteki ucunda ise kısa, ya da çok kısa dönemli programlar yer alıyor. Söz gelimi 1980'li yıllarda ikide bir uygulamaya konan istikrar paketlerini ya da siyaset yazınımıza "Yüz Günlük Program" adıyla geçen ve özünde 'halkla ilişkiler egzersizinden başka bir şey olmayan programları bu başlık altına yerleştirebiliriz.

Böylece konuşmamın ilgi alanını sınırlayacak ayrıma ulaşmış bulunuyoruz; ben maksimal bir program ya da kısa dönemli bir program değil, orta dönemli bir program üzerinde durmak istiyorum.

Konuşmamda dışlayacağım ikinci bir konu da bölgesel gelişme, ya da gelişmenin mekan boyutudur. 1980'li yıllarda Türkiye büyük çaplı nüfus hareketlerine sahne oldu. Nüfusun sadece artış miktarı değil, köyler, kentler ve bölgeler arasındaki göçler de geçmişte gözlemediğimiz boyutlara ulaştı. Dolayısıyla bir orta dönem gelişme programını, coğrafyası olmayan, 'noktadan ibaret bir uzay' için hazırlamak artık yeterli olmaz; böyle bir programın mekan boyutunun da bulunması zorunludur. Ancak konuşma süremın kısalığı dolayısıyla gelişmenin bölgesel görünümü üzerinde durmayacağım. Bu konuyu ayrıca ve kapsamlı olarak tartışmak gereklidir, kanısındayım.

Durum Saptaması

Konumuzu tartışmaya geçmeden önce, bir durum saptaması yapmak ve orta dönemli bir programa zemin oluşturan uluslararası ve ulusal ortam üzerinde düşünmek gerek.

1970'li ve 1980'li yıllarda, gelişmiş ya da az gelişmiş, bütün piyasa ekonomileri bir bunalım dönemi yaşadılar; bazıları da hâlâ bunalımdan çıkabilmiş değil. Bunalım sürecinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki benzerliklerin gerileyen nihai talep ve düşen büyüme hızlarından ibaret olmadığı anlaşıldı. Kanımca bu benzerliklerden biri ve belki de en önemlisi, sermayenin evrensel (ve önlenmesi güç) ideolojik saldırısıdır. Emeği her vesile ile ve her platformda ge-

riletmeyi amaçlayan bu saldırı, doğal olarak, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve ekonomik yapılarına göre farklı ulusal tonlar kazanıyor: Gelişmiş bir Batı demokrasisinde emek düşmanlığını kaba sözcüklerle dile getirmemiz pek de yakışık almaz; bu düşmanlık daha çok 'refah devleti'nin kurum ve kurallarından yakınlıkla biçiminde belirir ve şunlar söylenir: Toplum refah devletinin aşırılıklarını kaldıramaz, bu aşırılıklar törpülenmelidir. Emek piyasalarının işlerliği bozulmuştur, ücretler esnememekte ve işçi sendikaları ölçsüz ücret taleplerinde bulunmaktadırlar, v.b... Gelişmekte olan bir ülke bağlamında emeğe yönelik saldırının boyutları sözünü ettiğim nezaket sınırlarını aşar; bildiğiniz gibi daha kaba, daha haşin görüntüler kazanır. Ama emeğe karşı olmak ve sermayenin çıkarlarını savunmak açısından Türkiye'de ve dünyada geliştirilen argümanlar ve uygulanan politikalar arasında, açıkçası, büyük bir nitelik farkı görmüyorum.

Sermayenin evrensel saldırısı ile eşzamanlı olarak izlenen, vasıflı ya da vasıfsız kol emeğinin ve onun mesleki ya da siyasal örgütlerinin hem gelişmiş, hem de az gelişmiş ülkelerde zayıflamasıdır. Genel bir eğilim olarak, bugün Batı Avrupa'daki emekçi sınıfı partileri kendi siyasal tarihlerindeki en güçsüz ve etkisiz dönemlerinden birini yaşamaktadırlar. ABD'de de örgütlenme-sendikalaşma oranlarına bakarsanız, Amerikan emekçi sınıflarının görece güçsüzleşme eğilimi içinde olduklarını söylemek yanlış sayılmaz. Dolayısıyla sermayenin ideolojik saldırısı ve örgütlü emeği her platformda geriletmek için dayatması Türkiye'ye özgü değil, evrensel bir olaydır.

Saldırı ile sermayenin gerçekleştirmeye çalıştığı şey, yeniden yapılanmasını sağlamak üzere kâr oranlarını yükseltmek, yüksek kâr oranlarını meşrulaştırmak ve kâr oranlarındaki yükselişin yükünü taşıyacak kesimler bulmaktır. Bunalım dönemi başlangıcı ve 1980'li yıllar sonu kesitlerinin analizi, gelişmiş kapitalist ekonomilerde yeniden yapılanma yükünün kısmen gelişmiş ülkelerdeki emekçi sınıflara, kısmen de az gelişmiş ülkelere taşındığını açıkça gösteriyor.

Ancak gelişmiş ülkelerde, iktisadi bunalım ve sermayenin yeniden yapılanmasına eşlik eden bir olgu daha vardır: Üçüncü Teknolojik Devrim. Sermaye kâr oranlarını yükseltmeyi yeniden yapılanma için arzulamakta, yeniden yapılanma çabaları ise Üçüncü Teknolojik Devrim'in kazanımlarını, üretime ve tüketici talebine yansıtmaktadır. Bunalım sürecinde, gelişmiş kapitalist ekonomilerden burada ayrılıyor; pek çok az gelişmiş ülkede ve Türkiye'de, sermayenin kâr oranlarını ve bölüşüm paylarını yükseltme amaçlı saldırısı, teknolojik devrimle birlikte gitmiyor. Tam tersine bu ülkelerin ve Türkiye'nin dünya ekonomik işbölümü içinde emek, hammadde ve doğal kaynak kullanım yoğunluğu yüksek, kişi başına katma değer üretimi düşük dallarda uzmanlaşma eğilimleri ni besliyor.

Söz konusu dallarda uzmanlaşıldığında, eğer emek verimliliği yeterince hızlı gelişmiyorsa, kâr oranlarını artırmak amacıyla emeğin gelir payını geriletmenin tek yolu reel ücretleri geriletmektir. Bu nedenle, Türkiye'nin 1980'li yıllarında, emeğe karşı ideolojik saldırının bu kadar kaba ve haşin görüntüler kazanması sürpriz değildir.

Dünya ekonomisinin 1970'li ve 1980'li yıllarındaki seyri, 'iktisadi bunalım + teknolojik devrim' sözcükleriyle yeterince özetlenemez. Bir başka önemli gelişme doğrultusu daha var: Dünya ekonomisinin işlerliği, giderek büyük ekonomik bloklar arasındaki karşılıklı pazarlık ve alış-verişlere dayanmaktadır. Çok kutuplu, fakat atomistik ulus-devletlerden oluşmayan bir dünyaya doğru gidiyoruz ve bu çok kutuplu dünyada 'ulusal' karar alanlarında daralma izleniyor. Uluslararası ekonomideki temel eğilim ve yönelimler, tek tek ülkelerin ekonomik hayatlarını çok yakından etkiliyor ve ulusal kararların önem ve etkisini gölgeyor.

Ekonomik blokların karşılıklı ilişkileri yanında blok içi dinamikler de önem taşıyor; diyalektik bir bütünlük içinde bütünleşme ve yarışma eğilimlerini yan yana izliyoruz. Ülkeler bir yandan giderek daha büyük bloklar halinde bir araya gelme uğraşı içinde iken, öte yandan kapitalizmin bir ekonomik blok içinde tatmin edemediği teknik ve toplumsal kesimlerin merkezden kaçma tepkileri giderek ivme kazanıyor. Piyasa mekanizması tekil pazarları bütünleştirerek ekonomileri ve toplumları giderek aşan, kimliksizleşmeye zorlanan ve eşitsiz gelişme dolayısıyla farklılaşan insan yığınlarında merkezkaç etkiler yaratıyor. 1980'li yılların sonunda tırmanmaya başlayan milliyetçi hareketler, yalnızca Sovyetler Birliği'ne ya da Doğu Avrupa'ya özgü değil; Batı ekonomilerinde de kapitalizmin geliştirdiği eşitsizlikler ve yöresel farklılıklar tepki yaratıyor.

Bu tepkilerin 1992 yılı Avrupa Topluluğu (AT)'nda -eğer para birliği de gerçekleşirse- çok daha ileri boyutlara ulaşacağını ve ulusal duyguların giderek keskinleşeceğini göreceğiz sanıyorum. Geleceğin Avrupa'sındaki hayati kararların Brüksel'de ya da Frankfurt'ta verilmesinden hoşnut olmayan İspanyollar, İngilizler, Portekizliler, İrlandalılar, -ve belki de az gelişmiş güneyi ile İtalyanlar- ekonomik bütünleşmeye tepkilerini ulusal duyguları da tahrik ederek dile getirecekler, bundan kuşum yok.

Ulusal karar alanımızdaki manevra imkanlarını ciddi ölçüde kısıtlayan böyle bir çerçeve önünde Türkiye'nin orta dönemli programını acaba hangi dayanak noktalarına oturtabiliriz? Bunu üç alt başlıkta özetleyebileceğimi düşünüyorum: Makro politikalar, kaynak tahsisi sorunları, siyaset ve yönetim.

Makro Politikalar

İlkin makro politikalar üzerinde kısaca durayım. Bu bağlamda kısa dönemle orta dönem, ya da uzun dönem birbirlerinden ayırd etmemiz gerek. Bu ayrımı şu nedenle gerekli görüyorum: Kısa dönem, tanımı gereği, iktisat politikasına fazla manevra alanı bırakmayan bir dönemdir; yapılabilecek şeylerin sınırlarını kolaylıkla kestirebilirsiniz. Olsa olsa, maliye politikası sorumsuzluklarına son verirsiniz; kur politikasıyla dış dengeyi gözetmeye çaba harcarsınız; para politikası ile de fiyatlar genel düzeyini az çok denetim altında tutmaya çalışırsınız. Eğer toplumun çeşitli sınıflarını uzlaşma götürebilecek siyasal güç ve desteklere sahipseniz, saydığım iktisat politikası araçlarına, belki, gelir ve ücret politikalarını da ekleyebilirsiniz. İktisadi sağduyu size aşırı talep baskılarından kızıymış bir ekonominin soğutulması gerektiğini, ekonomi durgunluk içinde ise ateşi biraz yükseltmenizin uygun olacağını söyleyecektir. Bu açıdan bakıldığında,

1990'larda herhangi bir siyasal iktidarın Türkiye ekonomisini istikrarlandırmak için başvuracağı politika araçları bilinmeyen, olağanüstü araçlar değil. Ahçının becerisine göre pişen yemeğin tadı az çok değişebilir, ama 'menü' fazla değişmez: Kısa dönemde iktisatçılarından mucize beklemeye ne imkan, ne de gerek var.

Manevra imkanları ancak orta dönem için artabilir. Aslında bizim tartışma konumuz da bu. Benim algılayabildiğim kadarı ile orta dönemin makro politikalarında üç sorun alanı var: İlki, Türkiye'nin dış dünya ile ekonomik ilişkileri. İkincisi, bir istikrar politikası ögesi olarak değil, orta dönemin bir iktisat politikası aracı olarak maliye politikası. Üçüncüsü ise orta dönemde para politikasının yönlendirilmesi.

Dış ekonomik ilişkilerimiz konusunda çok kısa birkaç şey söylemeye çalışacağım. Birincisi dış aleme net kaynak aktarımı üzerine. Bilindiği gibi, ödemeler dengesinde faiz ödemelerini hesaba katmayan cari işlemler açığına (varsa, fazlasına) birincil dış açık (fazla) adını veriyoruz. Türkiye ekonomisi 1985'den beri birincil dış açık değil, birincil dış fazla vermektedir; yani dış aleme net kaynak aktarmaktadır. Doğal olarak bu durum mutlaka cari işlemler açığının fazlaya dönüşmesi anlamına gelmiyor: 1985-1987'de birincil fazla verdiğimiz halde yine de cari işlemler dengesi açığımız vardı. Ancak bu yıllarda dış borç faiz ödemelerimiz olmasaydı, cari işlemlerde açık değil, fazla verecektik.

1985'den sonra dış aleme net kaynak aktarır durumda olmamız, 1980'li yılların ilk yarısında Türkiye'ye cömertçe dış yardım ve destekler sağlayan uluslararası sermaye ve finans çevrelerinin açmış oldukları kredilerin artık ana para ve faizi olarak geri ödenmesini ve Türkiye'nin 'olgun borçlu' rolünü oynamasını istemelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak 1980'li yılların başındaki Latin Amerika deneyimlerinden açıkça görüldüğü gibi, bir ülke dış alemde net dış kaynak aktaran bir ülke iken, kısa süre içinde dış aleme net kaynak aktaran bir ülke konumuna döndüğünde ekonomisi büyük bir hızla istikrarsızlaşmaktadır. Bunun somut örneklerini Brezilya ve Meksika'nın deneyimlerinde görmekteyiz. Birincil fazlalar, hatta cari işlem fazlaları vermenin bize özgü başarılar olduğu sanılmasın; Latin Amerika ülkelerinin pek çoğu 1980'lerde bu aşamalardan geçmişlerdir ve Latin Amerika'daki büyük ekonomilerin hepsi de şu anda cari işlemler fazlası vermektedirler. Ne var ki, cari işlemler fazlası kulağa hoş gelse ve bazı siyaset adamlarımıza "Türkiye takır takır borç ödüyor!" gibisinden övünme vesileleri yaratsa bile, kısa sürede gerçekleştirildiğinde ekonomiyi hızla istikrarsızlığa götürmektedir. 1982-1983'de yaklaşık gibi olduğumuz fiyat istikrarını 1986 sonrasında yeniden yitirışimizin nedenleri arasında dış aleme hızla net kaynak aktarır duruma geçişimiz ağırlıklı bir yer tutar.

Net kaynak aktarımı sorununun çözümü için başlıca üç senaryo var. Bunlar, bir meslekdaşının renkli deyişi ile 'beyaz', 'gri' ve 'kara' senaryolar olarak adlandırılabilir. 'Beyaz' senaryo, borç ödemesini bir süre askıya almak, ancak borç ödemeliğin hiç sözünü etmemektir. 'Gri' senaryo borç ödeyemeyeceğini söyleyerek borç ödememek, ama ilke olarak borç ödemeyi kabul ettiğini beyan ederek bir müzakere platformu aramaktır. 'Kara' senaryo ise, düpedüz, borç ödeme-

yeceğini söylemek ve ödememektir. 'Kara' senrayo, Türkiye'nin devlet geleneğiyle bağdaşan bir yaklaşım değildir. Eğer dış aleme net kaynak aktarımını durduracak, düşünülebilir opsiyonlar olarak geriye 'gri' ve 'beyaz' senaryolar kalıyor. Bazı meslekdaşlarımla birlikte, Batı sermayesinin gri ya da beyaz senaryoları çok büyük tepkiyle karşılayacağını, Türkiye'nin uluslararası ticaretten dışlanacağını ve bir süre sonra Türkiye'nin dış kredilerinin kesileceğini ileri sürebilirsiniz. Ancak bu iddia, dış aleme net kaynak aktarımı olgusunu ve bunun ciddi sonuçlarını gündemden kaldırmaz. Türkiye, 1990'lı yılları önemli boyutlara ulaşacak dış kaynak aktarımları ile geçirecekse, 1990'lı yıllarda istikrarlı bir ekonomiyeye ulaşma imkanlarımız epeyce kısıtlıdır.

Türkiye, pek çok az gelişmiş ülke gibi, dış borçlar için elverişli bir müzakere pozisyonunu 1980'li yılların ilk yarısında elden kaçırmıştır. Dış borç bunalımı Latin Amerika'da bütün şiddetiyle patlak verdikten hemen sonra, öbür az gelişmiş ülkelerle birlikte bir müzakere platformu aramak, her türlü 'gri' ve 'kara' senaryonunu adını anmasak bile borç hafifletme, borcun anapara ve taksitlerini zamana yayma girişimlerinin ardını bırakmamak basiretli bir tutum olurdu. Bunu 1980'lerde başaramadık; ancak 1990'larda ortaya çıkabilecek fırsatları kollamamak için bir neden yok. Her halde "takır takır borç ödeyen Türkiye" (ne demekse?) böbürlenmesinin gerçekten çok kof olduğunu ve bu 'imaj'ın yığınların sefaleti pahasına kazanıldığını akıldan çıkarmamalıyız.

İkinci sorun, döviz kuru idaresi ile ilgilidir. Değişken ve esnek kur'a gelindiğinden bu yana, Türkiye iktisat yönetimi sorumluları enflasyondan kaygılanmak zahmetinden büyük ölçüde kurtulmuşlardır. Enflasyon, iktisat yönetimine niye dert olur? Çünkü ülkede enflasyon yaşandığı sürece döviz kuru sabit tutmaya kalkışırsanız ihracatınız ve döviz kazandırıcı faaliyetleriniz eriler, ithalatınız artar, dış açıklarınız büyür, v.b.. Döviz kuru yüzdüğü ve TL'nin aşırı değerlenmesi önlediği sürece, kim korkar hain enflasyondan? Yeter ki ödemeler dengesi performansı tatminkâr olsun; Türkiye'ye kredi açan dış sermaye çevreleri gücenmesinler; alacaklarının ödeneceğine emin olsunlar. Bu güven duygusu sürdükçe enflasyon ne dış çevreler için, ne de kendi siyasal geleceklerini bu çevrelerle olan ilişkilere sıkı sıkıya bağlayanlar için kaygı duyulacak bir olay değildir.

Böylece ülkenin iktisat yönetimi, fiyatlar genel seviyesini tespit eden bir ağırlığı elden çıkarmakta, fiyatlar denizde demirleyecek çapası bulunmayan bir tekne gibi başıboş kalmaktadır. Dolayısıyla yakın geleceğin kur politikası, üzerinde önemle düşünmemiz gereken konulardan biridir. Dünya giderek bir anlamda sabit sayılabilecek kurlar rejimine yönelmektedir; görünürde esnek kurlar geçerlidir ama dikkat ederseniz belli başlı üç para bloku oluşmuştur: Dolar, ECU (şimdilik DM diyebilirsiniz) ve yen. Bu para birimlerinin pariteleri görünebilir gelecekte büyük çalkantılar geçireceğe benzemiyor; büyük çalkantılar istenmiyor da. Az sayıda rezerv parası olan ve az sayıda temel kur'dan oluşan bir sisteme doğru gidiyoruz.

Bu koşullar altında, ülke ekonomisi istikrarlandırıldıktan sonra, söz konusu paralardan biri ya da bir para sepeti ile TL'nin direkt bağlantısını kurmak, artık

döviz yönetimimize de, iktisadi yönetimimize de ciddiyet kazandıracak kararlardan biri olmaktadır. Döviz kurlarının sürekli dalgalandığı ve dünya para sisteminin oluşum halinde bulunduğu 1970'li yıllar artık geride kalmıştır. Yerleşmekte olan dünya para sisteminin dışında, kendi bildiğini okuyan, nominal döviz kurlarını her yıl % 30-70 arasında yükselten ve üstelik bir de konvertibilite iddiasında bulunan bir ülke olmanın garipliğini ve lüksünü daha fazla sürdürülebileceğimizi sanıyorum.

Öteki önemli dış ekonomik ve siyasal sorun ise AT ile ilişkilerimizdir. Nendense biz durup dinlenmeden fetişler üretiyoruz: Öyle sihirli formüller ve sözcükler peşindeyiz ki, bu formüller uygulandığı ya da bu sözcükler dile getirildiğinde hemen refahın kapıları açılsın. 'AT' diyeceğiz, 'piyasa mekanizması' diyeceğiz, 'verimsiz KİT'ler özelleştirilsin' diyeceğiz, fetişler yaratacağız ve sorunlarımız hemen çözülecek. Böyle kolaycı çözümler bir düştten ibarettir.

AT önünde yıllardan beri yapmaya çalıştığımız şey atı. Arabanın önüne değil, arabayı atın önüne koşturuyoruz. Türkiye kendi çabalarıyla ekonomisine çeki düzen vermeden ve teknolojik devrimi özümsemeye başlamadan AT'nın içinde olamaz, bunu gerçekçi olarak baştan görmek gerek. Dolayısıyla AT'na katılma sorunu 1990'lı yılların sorunu değildir. 1990'larda evimize çeki düzen vermeyi başardığımızda AT için saygıdeğer bir muhatap durumuna geldiğimizi göreceğiz.

1990'larda Türkiye-AT ilişkilerinin olgun bir dönemden geçeceği anlaşılıyor. 'Şimdi bunu söylemek kolay!' diyebilirsiniz. Ancak bunu 1988'den bu yana, Türkiye'nin AT'na yaptığı başvuruya henüz cevap verilmemişken söylediğim kayıtlardadır; dolayısıyla tahminimin gerçekleşmesinden kendime küçük bir öğünç payı çıkarabilirim. 1990'larda AT'ye katılma diye bir gündem maddesinin bulunmayışından çok fazla kaygılanmıyorum ve kendi evine çeki düzen vermeyi başkasından beklemenin bir ulus için haysiyet kırıcı olduğu inancısını taşıyorum.

Orta dönemin ikinci sorun alanı maliye politikasıdır. Kısa ve özlü bir biçimde şunu söyleyebilirim: Net kamu gelirlerinin gayrisafi milli hasıla içindeki payının tedricen artmasını sağlamak durumundayız. Burada kastedtiğim şey salt bütçe gelirleri değil, merkezi hükümet, yerel yönetimler, KİT sistemi ve sosyal güvenlik kuruluşları bütünü olarak kamu kesiminin milli hasıladan aldığı paydır. Orta dönemde söz konusu payın artması, vergi yükünün artmasını gerektirecektir. Kamu harcamaları/Gayrisafi milli hasıla oranını halen inmiş bulunduğu çok düşük düzeyin altına zorlamak hemen hemen imkansız olduğundan, kronik kamu açıkları daraltılmadığı sürece orta dönemde dengeli ve istikrarlı bir büyümenin sağlanması güçtür.

Kamu gelirlerinin ve özellikle vergi gelirlerinin reel olarak artırılması için orta dönemde imkanlar vardır. Daha ciddi bir vergi denetimi, herhangi bir etkinlik (efficiency) kuralına bağlanmamış vergi bağışıklık ve ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması ve şu ana kadar yeterince el atılmamış durumda bulunan sermaye ve/veya taşınmaz mallar sahipliğinden sağlanan sermaye ve gelir kazançlarının vergilendirilmesi bunların başlıcalarıdır. Özen gösterilmesi gereken şey, kamu

gelir ve harcamalarında çok ani ve büyük şoklar yaratacak ve ekonomimizi istikrarsızlaştıracak taşkınlıklardan sakınmaktır. Uygulamada Türk maliye yönetiminin en önemli eksikliği ciddiyettir: Mali yönetim ya her türlü açığa ve yolsuzluğa göz yuman bir gevşeklik içindedir; ya da önemsiz gelir ve harcama kalemlerinin hesabını kurcalayan, maliye memurlarını ve vergi denetim uzmanlarını mükellefler üzerine terör saçmaya gönderen bir yönetim tarzını benimsemektedir. Her iki aşırılık da anlamsız ve yanlışır.

Para politikası ile ilgili üçüncü sorun alanında düş kurmaya gerek yok. Kamu görevlilerinin iyi niyetli çabaları, ülke ekonomisinin istikrarını korumaya kararlı siyasal iradenin yerini tutamaz. Türkiye'de Merkez Bankası'nın otonomisi üzerine geliştirilen tezlerin büyük çoğunluğu fantezilerden ibarettir. Türkiye'de hiçbir sıradan yurttaş Merkez Bankası Başkanı'nı, Devlet Planlama Teşkilatı, Hazine ve Maliye Bakanlığı Müsteşarlarını iktisat politikasının nihai sorumlusu olarak görmez; görmemekte de haklıdır. Son tahlilde iktisat politikasının sorumlusu hükümdür. İktisat politikalarını oluşturmaktaki rolü ve yetki alanı nasıl tanımlanırsa tanımlansın, Merkez Bankası ekonomideki diğer karar birimleriyle aynı bileşik kabın parçasıdır ve toplum tarafından bu bileşik kaptı değerlendirilir.

Merkez Bankası'nın hükümetten hiçbir şekilde etkilenmeden kendi benimseydiği politikaları uyguladığı bir ülke tasavvur etmek, bizim durup dinlenmeden geliştirdiğimiz fetişlerden biridir. AT'yi, piyasa mekanizmasını, özelleştirmeyi.... nasıl fetişleştiriyorsak, 'Otonom Merkez Bankası'nı da öyle fetişleştiriyoruz. Çağdaş ve uygar toplumlarda fetişlere yer yoktur. Orta dönemli programın makro politikaları üzerinde söyleyeceklerim şimdilik bu kadar.

Kaynak Tahsisi Sorunları

Planlı gelişme fikrine bağlı kişiler olarak bizler, 1960'lı ve 1970'li yıllarda iradî kararların kaynak tahsisi süreçlerindeki güç ve etkinliğini abarttık. 1980'li yılların sağ iktidarları da kasden öyle bir izlenim yarattılar ki, sanki Türkiye ekonomisi 1960'larda ve 1970'lerde bir kumanda ekonomisiydi ve 1980'de bazı 'iktisat bilginleri' geldiler, bir 'fiyat devrimi' ile kumanda ekonomisine son verdiler. Bu yorum da bir başka fetiş, bir başka safsatadır. Türkiye'de bir yüzyıl aşkın süredir geçerli olan rejim, piyasa ekonomisi rejimidir. Ancak piyasa ekonomisine yapılan müdahaleler uygulama alanı, nitelik ve doz olarak dönemler itibarıyla farklılık göstermektedir. Barış yıllarında Cumhuriyet Türkiye'si kumanda ekonomisine özgü yaygın fiziksel kontrolleri uygulamaya kararlı siyasal iktidarlara ve bu kontrolleri uygulayabilecek güçte, yetki ve sorumluluklarla donatılmış kurumsal aygıtlara hiçbir zaman sahip olmamış, fiziksel kontrolleri İkinci Dünya Savaşı yıllarında bile işletememiştir.

Planlama konusunda da bir yanlış anlama ile karşı karşıyayız. Her ne kadar Türkiye 1960'larda ve 1970'lerde fiziksel hedeflere bağlanmış görünen bazı planlar yapmışsa da, Türk kamu yönetimi bu fiziksel hedeflere ulaşmayı yaptırımlara bağlayacak aygıtlardan yoksundu. Dolayısıyla söz konusu yıllarda fiziksel hedefler ve dengeler üzerine kurulu bir planın metodolojik şemasını benimsemekle birlikte, bu tür bir planı uygulamadık. Özellikle 1960'ların plan uygulama

ması tartışmalarında söylediklerimi doğrulayacak kanıtlar bulabilirsiniz.

Bu tür bir planlama anlayışı 1990'larda yerini, ister istemez, bir strateji ve politika planlamasına bırakmak durumundadır. Tek tek alt sektör, proje ve mal düzeyinde hedef saptamak ve bunu ulusal plana bağlamak artık gerçekleştirme şansına sahip bulunmadığımız bir planlama yaklaşımıdır. Bunu fiziksel kontroller ve dengelere dayanan plan anlayışı bugünün dünyasında 'gözden düştüğü' için söylemiyorum; belirli tarih kesitlerinde bu tür planların gerekli ve etkili olduğunu söyleyebiliriz. Şunun için söylüyorum: 1990'lı yılların beklenen uluslararası ve ulusal konjonktüründe Türkiye'nin fiziksel kontrollara dayalı bir planı uygulayacak siyasal iktidarlara ve teknokrat kadrolarına sahip olması mümkün görünmüyor.

Özetle, yakın gelecekte kaynak tahsisi kararlarının piyasa mekanizmasına dayandırılacağını varsayabiliriz. Piyasa mekanizmasının herhangi bir kutsallığı yok; fiyatların, çeşitli mal ve faktörlerin göreceli kıtlık ve bolluklarını yansıtan birer gösterge olarak, üretimi yönlendirmesi öngörülmüyor. Siz toplumsal tercihlerinize bağlı olarak göreceli kıtlık ve bolluk göstergelerini değiştirmek istiyorsanız, bunu iktisat politikası araçlarıyla gerçekleştirebilirsiniz.

Ancak çok ilginçtir ki, çağdaş Türkiye'de piyasa mekanizması, halk yığınlarının kaynak tahsisi ile gelir bölüşümü alanındaki sonuçlarını kökten reddetmedikleri bir rejim olarak yerleşmiş görünmektedir. Söz gelimi Afrika, Asya ve hatta bazı Latin Amerika ülkelerinde tanık olduğumuz 'besin isyanları'na, yani besin maddeleri üzerindeki sübvansiyonlar kaldırıldığında düşük gelirli kesimlerin sokaklara dökülerek ortalığı kırıp dökmesi, ya da besin maddeleri satan dükkanları yağmalaması olaylarına Türkiye'de rastlamıyoruz. Bu farklılığın yalnızca toplumsal örgütlenme ve tepki gösterme beceri ve alışkanlıklarıyla ilgili olduğunu sanmıyorum. Yığınlar Türkiye'de göreceli fiyatları, gelir bölüşümünü belirleyen parametreler olarak sorgulamadıkları sürece, fiyatlar sistemine yapılması öngörülen müdahaleler piyasa rejiminin oyun kurallarına göre yapılacak demektir.

Bu açıdan bakıldığında 1990'lı yılların kaynak tahsisi politikalarında gözetilmesi gereken şey faktör ve mal fiyatlarına müdahale etmemek değil, müdahalelerde seçici davranmaktır. 1990'larda eğer bazı gelir bölüşüm amaçlarına, göreceli fiyatları değiştirerek varmak istiyorsak, bunu özenerek ve sakınarak gerçekleştirmek zorunda olacağız ve bazı hedef gruplara mütevazı gelir aktarmalarını kaçıkla iletebilmek için bu grupların çevresinde yer alanlara kepçeyle dağıtmak lüksüne sahip olamayacağız. Faiz sübvansiyonlarından tarımsal desteklemelere kadar, fiyatlar üzerindeki bütün müdahalelerin bir ihsan ya da atıfet değil, sınırlı projelere ve çok iyi tanımlanmış hedef gruplara yönelik düzenlemeler niteliği taşıması gerekecektir.

Yeri gelmişken, 1980'lerdeki fiyatlandırma modelini tartışmakta yarar var. Bu model, kabaca şudur:

(i) Özel kesimce üretilen mallarda fiyatların piyasa koşullarınca belirlenmesi (Esnek fiyatlama koşulları geçerli ise sorun yok; bu koşullar mevcut değilse

özel kesim tekelleri fiyat uygulaması ya da maliyet + kâr fiyatlaması yapsın.).

(ii) Kamu kesiminin fiyatlandırma kararlarında serbest olması (Bunu söylemek, yapmaktan kolaydır; uygulamada KİT fiyatlarının siyasal otoritenin onayından geçtiğini bilmeyen tek gazete okuru yoktur. Dolayısıyla 1980'li yıllarda KİT fiyatları daha önceki on yıllarda olduğu gibi idari kararlarla saptanmıştır.).

(iii) Emek dışındaki faktör piyasalarında esnek fiyatlandırma (Bu ilke uygulamada çoğu kez çiğnenmiştir.).

(iv) Emek piyasasında idari kararlarla fiyatlandırma (Tarafların özgür iradele-ri ile emek gücünün fiyatını saptamaları 1980'lerin ilk yarısında söz konusu ol- mamış, ikinci yarısında toplu sözleşme düzeni bir sürü engelleme ile yürütül- mek istenmiştir.).

1990'lı yıllarda ücretlerin çağdaş normlara uygun ve serbest toplu pazarlıkla belirlenmesi önündeki engelleri kaldırmak ve diğer bütün piyasalarda rekabete imkan sağlayan esnek fiyatlamayı ilke olarak benimsemek durumundayız. KİT fiyatları için de aynı kural geçerli olmalıdır.

Yukarıda strateji ve politika planlamasından söz ettiğimi hatırlayacaksınız. Böyle bir planlama, uygulamada üretici kesime ve özellikle sanayicilere bazı selektif destekler getirilmesini gerektirecektir. Söz konusu desteklerin yönetimi için iki yeni aygıt ihtiyacımız olacağını düşünüyorum:

(i) Yeni bir Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı değil; iç ve dış ticaretin yönetim ve denetim işlevlerini başka bir bakanlıkta örgütleye- biliriz.).

(ii) Yeni bir devlet yatırım ve kalkınma bankası (Sanayi ve Teknoloji bakanlı- ğı ile yakın işbirliği içinde çalışmak ve taşınmaz mallar güvencesi getiren hatır- lara değil, yaratıcı ve kilit önemde proje fikirleri getiren müteşebbislere kredi vermek üzere).

İzleyicilerim 1930'ların güçlü ve etkili İktisat Vekaleti ile Sümerbank'ını di- riltmeyi önerdiğimi söyleyebilirler ve pek de haksız sayılmazlar. Ancak Türki- ye'nin gelişme ve sanayileşme hamlesine öncülük etmek üzere yeni ve etkili fi- kir üretim ve karar odakları geliştirmek zorunda olduğumuz da bir gerçektir.

Siyaset ve Yönetim

Son olarak önerdiğim programın bazı siyasal ve yönetsel boyutları üzerinde durmak istiyorum. Türkiye geç sanayileşen bir ülke; üstelik 1980'li yılları tek- noloji devriminin uzağında geçirmiş bir ülke. Dolayısıyla 1990'ların siyasal ikti- darı ülkede sadece demokratikleşmeyi ve ekonomik istikrarı değil, aynı zaman- da teknolojik devrime ayak uydurarak sanayileşmeyi de gerçekleştirmek zorun- luluğunda. Bu zorunluluk güçlü ve etkili bir merkezi yönetim gerektiriyor.

Bayağı liberal görüşü savunanların eleştirilerini şimdiden kestiriyorum: "Her- şey serbest olduktan ve girişim üzerindeki engeller kaldırıldıktan sonra etkili ve güçlü bir merkezi bürokrasiye ne gerek var?" Bu görüş çok yanıltıcı. 1989'da bir popüler iktisat dergisinde yayınlanan yazısında klasik-parasalcı görüşün ön-

cülerinden Milton Friedman, XIX. yüzyıl liberal iktisadının İngiltere'de o yüz- yılın gördüğü en bilgili, yetenekli ve verimli kamu yönetimi tarafından uygulan- dığını hatırlatıyordu. Friedman'a göre XIX. yüzyıl sonlarında Fabian'cı sosyaliz- min serpilmesine yol açan şey, bu kamu yönetiminin etkinliği idi; çünkü toplum böylesine güçlü ve etkin bir kamu yönetiminden kapitalizmin yarattığı sorunlara da çare bulmasını bekler duruma gelmişti. Bu yorum, XIX. yüzyılın insafsız emek sömürsünü gözardı eden bir yorum, ama bir gerçek payı da taşıyor: Li- beral politikaları uygulamak için de kamu yönetiminin ve özellikle merkezi yö- netimin güçlü ve etkin olmasına gerek var. Benzer görüşlerin 1980'lerin sonuna doğru Merkez Bankası Başkanı Dr.Rüşdü Saracoğlu tarafından da dile getirildi- ğini hatırlayacaksınız.

Oysa Türkiye'deki sağ iktidarların çapsız, etkisiz ve liyakat esasına göre de- ğil, kişisel sadakat esasına göre oluşması öngörülen bir merkezi yönetim anla- yımları var. Böyle bir merkezi yönetim, ulus-devlet aşaması öncesinden artaka- lan geleneklere ve yerelliğe aşırı ölçüde prim verir; toplumun geleceği için se- çenekler oluşturma yeteneğinden yoksunluğu dolayısıyla meta değişimi dışında yeni ulusal ortak paydalar oluşturamaz; var olanlar da kapitalizmin eşitsiz geliş- mesiyle ve toplumsal kesimlerin hızla farklılaşmasıyla giderek körlenir. Ulusal ortak paydalar bir kez yıprandıktan sonra kent ve ilçe sakinlerine varana dek her yerleşim biriminin komşusuna yabancı, giderek hasım gözüyle bakması kaçını- lamaz duruma gelir.

Günümüzde yerelleşme merkezi yönetimin herşeye yetişemeyeceği, esasen yerel kararların yerel yönetimlere bırakılmasının daha demokratik olduğu gibi gerekçelerle desteklenmek istenmektedir. Bu gerekçelerin, hiç kuşkusuz, albe- nisi var: Gerçekten, merkezi yönetim Ankara'daki otobüs duraklarının nerede olacağını, İzmir şehir suyu fiyat tarifelerini, İstanbul kanalizasyon deşarjının Ahırkapı'dan mı, yoksa Yenikapı'dan mı denize bağlanacağını saptamaya kalkı- şırsa gülünç olur. Ancak yerel yönetime yetki devri görüntüsü ardında başka şeyler gizleniyor; bu da yerel burjuvaziyi palazlandırarak sağ iktidarlara yeni destekler bulma istek ve özlemleridir. 1980'lerde çarpıcı bir biçimde yükselen yerel burjuvazinin doğal ve tarihsel çevreyi nasıl acımasızca tahrib ettiğini, çağ- daş kültür ve demokratik değerlerden nasibini almadığını anlamak için İstanbul örneğine bakmak yeterlidir sanırım.

Türkiye'de yerelleşme bugünkü doğrultuda gelişirse, XIX.yüzyıl başlarındaki Osmanlı toplumunun zayıf merkezi yönetim + yöresel güçlüler (ayanlar) ikile- mini andıran yeni bir kamu yönetimi modeli ortaya çıkacaktır: Etkisiz ve çapsız bir merkezi yönetim, güçlü yerel mütegalibeler, onları yasa ve kamu yararı çiz- gisine getiremeyen yerel yönetim görevlileri ve yerel mütegalibelerle birlikte yaşayan cürüm şebekeleri. Böylesi bir modelin Türkiye'ye demokratikleşme ge- tireceğini ummak için insanın çok iyimser olması gerek.

Bu modelde merkezi yönetim yerel burjuvaziden vergi toplayabilecek siyasal iradede yoksun olduğu için bunu topluma küçük çapta bir kamu kesimi, israfın azaltılması, yetkinin yerel birimlere devri ve demokratikleşme, v.b. makyajlar altında sunmaya devam edecek ve gitgide daha da güçsüzleşecektir.

Merkezi yönetimi yeniden biçimlendirme ve yapılandırma üzerinde ciddiyle düşünmemiz gerektiği kanısındayım.

Günümüzde sık sık karşılaştığımız gibi yetki sınırlarını zorlayarak yerel kararları yozlaştıran merkezi yönetimi denetleyecek bir güç arıyorsak, XIX. yüzyıl ayanlarını diriltmemize gerek yok. Hem merkezi, hem de yerel yönetimin kötüye kullanılmasını ve yetki sınırlarını aşmasını önleyecek olan şey, örgütlü emeğin gücüdür.

Türkiye koşullarına aykırı, Türkiye'nin gelişmişlik düzeyine uymayan modelleri yeniden icad etmek için boşuna çaba harcamayalım. Türkiye'nin XIX. yüzyılını restore etmemizin ne imkanı, ne de anlamı var. Ne yazık ki ülkemizde uzak geçmişi restore etme özelemleri dinmek bilmiyor. Konumuzla ilgili ve son derece çarpıcı olan bir başka restorasyon özlemi, 25 Ocak 1990 günü TRT televizyonunda örneklenmiştir. İhracatı geliştirme beyin yıkamalarından etkilenmiş bir TV programcısı ve onun şahsında TRT yönetimi, genç kızlara desenler ve yün çileleri dağıtarak kazak ve benzeri giyim eşyaları ördüren ve bunları ihrac eden bir girişimciyi överek anlatmıştır. İktisat tarihi ile uğraşanlar bu sistemin XVIII.-XIX. yüzyıl Avrupasında denenmiş, emek sömürsünü en üst düzeylere çıkarmış ve Sanayi Devrimi ile birlikte yaygınlığını yitirmiş 'putting-out' sistemi olduğunu hatırlayacaklardır.

İhracat fetişizminin bizi getirdiği noktaya bakın: Tüm kurum ve kuralarıyla çağdaş bir sanayi toplumu (giderek sanayi ötesi toplum) olmaya değil, XVIII.yüzyıl 'putting-out' sistemine özeniyoruz. Tarihin çöplüğündeki modelleri yeniden diriltme düşlerinden artık vazgeçelim. Eğer teknoloji devrimine ayak uydurmayı, teknoloji devrimi ile barışık olmayı başarabilirsek, XXI.yüzyıl dünyasında Türkiye'nin sözü ve yeri olacaktır. Başaramazsak çocuklarımızın ve torunlarımızın mutlu bir XXI. yüzyıla doğmayacaklarını söyleyebilirim.

-O-

SOSYAL DEMOKRASİDE HUKUK DÜZENİ

Prof.Dr. Aydın AYBAY

1. GİRİŞ

1. "**Siyasal İdeoloji**" toplumu, toplumsal ilişkileri ve toplumsal yaşamı şekillendiren belli fikirler ve değer yargılarının sistematik toplamıdır. Bu anlamda ideoloji, ya mevcut bir toplumsal-siyasal yapının sadece "açıklanması" veya "korunması" için üretilir; ya da, mevcudun "değiştirilmesi" ve "yeniden şekillendirilmesi" için ortaya atılır.

Yerleşik düzeni korumak için üretilen siyasal ideolojiler, toplumdaki temel yapılaşmaya, mevcut kurum ve ilişkilere dokunulmaması esasına dayanır. Bunlar, "koruyucu" ya da "**muhafazakar**" siyasal ideolojilerdir. Buna karşılık, yerleşik düzende değişiklik amacına yönelik istemleri içeren siyasal ideolojiler, "**devrimci**" ya da "**değişimci**" ideolojilerdir. Her iki türün de, "**yönetim**", "**kapsam**" ve "**gerçekleştirme araçları**" na göre değişen alt-tipleri vardır.

"Sosyal Demokrasi" de bir "**siyasal ideoloji**"dir. Ana ayrımında, "**devrimci**", "**değişimci**" ya da "**yenilikçi**" grupta yer alır. Aynı gruptaki diğer "**değişimci**" ideolojilerden özellikle şu noktadan farklıdır. Sosyal demokrasi, mevcut toplumsal yapının tüm kurum ve kavramlarıyla ortadan kaldırılması ve bunların yerine, **bambaşka** değer yargılarına dayanan yeni kurum ve kavramların geçmesi amacını gütmek. Sosyal demokrasinin ideolojik hedefi, mevcut toplumsal yapıda ve ilişkilerde siyasal demokrasinin işlerliğini bozan, sömürü ve adaletsizliğe yol açan, özgürlükleri eylemsel olarak kısıtlayan, topyekün kalkınma ve refaha ulaşma yollarını tıkayan engel ve nedenleri ortadan kaldırmak ve toplumda özgürlükçü, adil ve demokratik bir yapılaşmayı gerçekleştirmektir. Sosyal demokrasinin "**ideolojik içeriği**" özetle budur. Kısaca ifade edilirse, sosyal demokrasi, özgürlük temeline dayalı, demokratik bir değişim ve yenileşme ideolojisidir. Yalnız "**içerik**" yönünden değil, "**yöntem ve araçlar**" bakımından da sosyal demokrasi, aynı grupta yer alan diğer "**devrimci**" ya da "**değişimci**" ideolojilerden ayrılır.

2. Sosyal demokrasi, "**Liberal temsili demokrasi**" adı verilen siyasal yapının ürünüdür. Yeni çağın, "eşitlik ve özgürlük" temeline dayanan çoğulcu demokratik sistemleri içinde, özellikle **ekonomik bakımdan** birbirinden ayrılan siyasal ideolojiler, siyasal partiler şeklinde örgütlenmiş ve her biri, siyasal iktidarı elde ederek, toplumu kendi görüş ve çözümlerine göre "biçimlendirmek" hedefine yönelmiştir. Bunların en "**köktenci**" olanı, "**marksist**" ideolojiyi benimsemiş olanlardır. Marksist partilerin amacı, toplumdaki "**mülkiyet ilişkileri**"ni tümüyle değiştirerek, mevcut düzenden **bambaşka** bir toplumsal yapılaşmayı gerçekleştirmektir. Buna karşılık sosyal demokraside, mevcut mülkiyet ilişkilerini **tümüyle** değiştirmek gibi bir hedef yoktur; sosyal demokrasi için so-

run, bireysel mülkiyetten doğan üretkenlik enerjisi tahribedilmeden, emeğin hakkının korunması ve adil bir dağılımın sağlanmasıdır. Bunun için mevcut mülkiyet ilişkileri ortadan kaldırılmayacak, sömürünün önlenmesi, emeğin hakkının korunması ve adil bir dağılımın sağlanması için, sadece bu amaçların gerçekleşmesinin gerektiği ölçüde "değiştirilecek"tir.

3. Başta "mülkiyet ilişkileri"ndekiler olmak üzere, toplumsal kurum ve ilişkilerde hangi ölçüde ve ne gibi yol ve yöntemlerle değişiklik ve yenilikler yapılacağı, sosyal demokrasi ideolojisini benimsemiş siyasal partilerin "program" larıyla belirlenir. Bu programlarda, temel amaç ve hedefler, bunların gerçekleşmesini sağlayacak ilkeler ve uygulama politikaları yer alır.

Bunların hepsinin "mevcut hukuk düzeni" ile ilgisi vardır. Toplumsal kurum, ilişki ve kavramlarının değiştirilmesi demek, bunların dayandığı hukuksal çerçevenin ve hukuk normlarının da değiştirilmesi demektir. Bu bakımdan, sosyal demokrasi programında yer alan bütün değişiklik önerilerinin zorunlu kıldığı hukuksal kalıpların da önceden belirlenmesi gerekir. Sosyal demokraside hukuk düzeni denince, toplumdaki yenileşme ya da değişimin gerçekleşmesi için gerekli olan bu tür hukuksal yapılaşma anlaşılır. Sosyal demokrasi ideolojisini uygulamaya koymak ve gerçekleştirmek için, bu yapılaşma önerilerinin de sosyal demokrat partilerin programına dahil edilmesi şarttır. Nitekim, sosyal demokrat partilerin hepsinin programlarında, hukuksal yapılaşma yenilenme ile ilgili oldukça ayrıntılı öneri ve hedeflere de yer verildiği görülür.

2. DEMOKRASİ HUKUKU

1. Yukarda değindiğimiz gibi sosyal demokrasi, temsili liberal demokrasinin ürünüdür. Batı'daki oluşumunda, sosyal demokrasi ideolojisinin ortaya çıkışı, kısa anlatımla, "siyasal demokrasi"nin yetersizliğinden kaynaklanan bir olgudur. Serbest ekonomi temeline dayalı toplumsal ilişkilerin meydana getirdiği "sınıflı toplum" olgusu, siyasal demokrasinin yetersizliği sonucunu doğurmuştur. Gerçekten, sınıflı toplumlarda ortaya çıkan sömürü ve adaletsizlikler, bireye tanınmış olan özgürlüğü, siyasal hakları ve bunlara dayalı siyasal demokrasiyi pratikte, fazla bir anlamı olmayan kavramlar haline dönüştürmüştür. Bu gerçekten yola çıkan Marksist eleştiri, sorunun çözümünün siyasal demokrasinin yetersizliklerinin giderilmesinde değil, sınıflı toplum düzenini toptan ortadan kaldıracak bir ideolojik yenileşmede olduğunu ileri sürmüştür. Bu çözümlemede temsil esasına dayalı liberal siyasal demokrasinin yeri yoktur. Bireysel özgürlükler ve haklar, soyut içerikli kategoriler olarak değil, sınıfsız toplumun gerçek ve gereklerine uygun olarak somut haklar ve özgürlükler şeklinde yeniden inşa edilecektir.

Sosyal demokrat ideolojinin marksizmi den ve onun uygulama biçimi olan "sosyalizm" den ayrıldığı en önemli nokta buradadır: Sosyal demokraside "sınıflı toplum"u yok ederek, bunun yerine sadece işçi sınıfı ideolojisine bağlı bir "sosyalist demokrasi" kurma hedefi yoktur. Sosyal demokrasi, siyasal demokrasiyi reddetmeden, sadece onun yetersizliklerini ve boşluklarını tamamlayarak ve toplumsal ilişkilerde mevcut çarpıklık ve adaletsizlikleri gidererek, bireyi özgürleştirme ve siyasal etkinliğini arttırmayı hedef-

ler. Kısaca söylenirse, sosyal demokrasi ideolojisinde "siyasal demokrasi" vazgeçilmez bir "başlangıç ilkesi" dir. Bu bakımdan, siyasal demokrasinin temelini oluşturan hukuksal yapı da, sosyal demokrasi programında varlığı korunacak ve koşullara göre sadece gereken ölçüde değiştirilip, geliştirilecek bir yapıdır.

2. Batıda, sosyal demokrat ideolojinin programı açısından, klasik siyasal demokrasinin temel hukuk düzeni hakkında söylenecek fazla birşey yoktur. Temel hak ve özgürlükler, insan hakları, hukukla bağlı devlet, yargı, yasama ve yürütme erklerinin işlevi vb. konulardaki yerleşik hukuk kuralların özünde, ideolojik yaklaşıma göre değişecek bir farklı anlayış mevcut değildir. Yürürlükte olan anayasalar ya da anayasal ilkeler ve gelenekler, bütün bu konuları kapsayan çok yanlı bir "konsensüsün" ürünüdür. Bunlarla ilgili olarak ortaya çıkabilecek sorunlar, esasa ve öze ilişkin değil, ayrıntıya veya usule ilişkin sorunlardır. Bunların çözümünde de, yine, mevcut ana ilkeler çerçevesinde, siyasal demokrasinin temelini oluşturan "uzlaşma" yöntemine başvurulur.

Sosyal demokrasi ideolojisinin sağlam bir temsili siyasal demokrasi geleneğine dayanmadığı ülkelerde ise durum farklıdır. Bu ülkelerde, sosyal değişime karşıt ideolojiyi temsil eden "muhafazakar" güçler, partiler veya onların dayandığı sınıf ve katmanlar, kendi çıkarlarına aykırı düşen toplumsal yenileşme istemlerine, her türlü aracı meşru sayarak karşı çıkmakta, temel hukuk düzeninin siyasal demokrasinin evrensel istemlerine uygun düşecek şekilde "düzeltmesi" taleplerini de kabul etmemektedir. Bu ülkelerde, sosyal demokrat ideolojiyi temsil eden siyasal partilerin programlarının önemli bir bölümü bu yüzden "demokrasi hukuku" na ayrılmakta, Anayasadan başlayarak, bütün hukuk düzenlemelerinde, hukukla bağlı devlet, insan hakları, temel hak ve özgürlükler vb. konularda, klasik siyasal demokrasinin temel ilkeleriyle çelişen hükümlerin ayıklanması ve hukuk düzeninin demokratik esaslara uygun hale getirilmesi işlemi, ana hedeflerden biri olarak belirlenmektedir.

3. Ülkemizdeki durum da böyledir. Sosyal demokrat ideolojinin temsilcisi her iki parti de (SHP ve DSP), programlarında "demokratikleşme", "özgürlük", "eşitlik", "demokratik devlet", "hukuk devleti", "temel hak ve özgürlüklerin güvencesi", "yargının bağımsızlığı", "doğal yargı ilkesi", "kanunsuz suç olmaz" gibi konulara önemli ve öncelikli yer vermişlerdir. Bunların hepsi, Batıda, siyasal demokrasi kapsamında, üzerinde kesin mutabakat sağlanmış konulardır. Bu konsensüs sadece kuramsal ya da soyut düzeyde gerçekleşmiş birşey değildir; toplumdaki somut uygulamaların kaynağı bu mutabakattır. Demokratik batı ülkeleri, bu konsensüsü ve uygulamayı, uluslararası düzeydeki ortak hukuksal yapılaşmalarla teyid etmişlerdir.

4. Topluca "demokrasi hukuku" dediğimiz ve güncelliği yönünden sosyal demokrasi programının ilk basamağını oluşturan "hukuksal düzenleme değişikliği" konusunun ana maddesi, Anayasa'dır. Türkiye'de "demokrasiye geçiş" yılı olarak tanımlanan 1945 yılından bu yana, bir "anayasa sorunu"

vardır. Bu sorunun esası, kişisel hak ve özgürlüklerin güvenceye bağlanması ve hukukla bağlı devlet ilkesinin gerçekleşmesi olarak özetlenebilir. Öteki konular ve sorunlar, bunlardan üreyen konu ve sorunlardır. Bunlarla ilgili olarak, 1982 yılında yürürlüğe konan Anayasa, sorunu olumlu yönde çözecek, "demokrasi hukuku"nu gerçekleştirmek bir yana, daha önceki düzenlemeden de geri giderek, hukuk sistemini, klasik demokratik yapılaşmayı önleyen, askeri bir müdahalenin kendine özgü hukukunu sürekli bir rejim haline getiren anti-demokratik kurallarla donatmıştır. Bu yapısı ile 1982 anayasası, kimilerince betimlendiği gibi, bir "anti-anayasa"dır. Anayasaların temel işlevi, kişisel hak ve özgürlükleri kamusal güce karşı korumak ve bireyin özgürlüğünü güvenceye bağlamak olduğu halde, 1982 Anayasası, soruna tamamen ters bir açıdan bakarak, "kutsal devleti" bireye karşı koruma düşüncesinden kaynaklanan bir düzenleme getirmiştir.

Bundan dolayı, Türkiye'de, yalnız sosyal demokrasi programının değil, genel olarak demokrasi programının gündemindeki hukuksal düzenleme sorunu, Anayasa değişikliği sorunudur. Sosyal demokrasinin gerçekleşmesi için yapılacak programda, önce, bu sorunu çözmeye yarayacak bir "Doğru Anayasa" önerisine yer vermek gerekir. Doğru Anayasa'nın temel normları, başta; "sınırlama kabul etmeyen" kişisel hak ve özgürlüğü güvenceye bağlayan düzenlemeler olmalıdır. Yine bu anayasada, bütün demokratik kurum ve kavramların klasik ve doğru tanımlarını içeren, hukuk devleti ilkesini yaşama geçirecek mekanizmaları kuran temel kurallar yer almalıdır. Bunlar, demokrasinin vazgeçilmez öğeleridir. Bunun için "sosyal demokrasi ideolojisi"nin de "onsuz olmaz" (sine qua non) koşullarıdır.

5. Salt Demokrasi açısından yapılması gereken diğer değişiklikler, anayasa dışındaki yasalarda yer alan anti-demokratik kurallarla ilgilidir. Pek çoğu Anayasa'daki kuralların yansıması olarak mevzuata girmiş veya mevzuattan çıkarılmamış olan bu hükümler, dikkatle ayıklanmalı ve değiştirilmelidir. Örneğin, Dernekler Yasası, Sendikalar Yasası, Ceza Yasası gibi yasalarda, bu türden yığınla hüküm vardır. Şunu tekrar belirtelim ki, hukukun bu gibi hükümlerden "temizlenmesi" işi, sadece sosyal demokrasinin değil, genel olarak demokrasinin gereğidir. Gerek Anayasada, gerek sıradan yasalarda, **sırf sosyal demokrasi ideolojisi** yönünden yapılması gereken değişiklikler bunların dışındadır. Bunlara, olanak ölçüsünde, aşağıda ayrıca değineceğiz.

3. SOSYAL DEMOKRASİ HUKUKU

- I- Sosyal demokrasinin hedefi "**toplumsal değişim**"dir. Mutluluğu toplumun bütün kesimlerine yaymak amacıyla, kurumlara ve ilişkilere yeni bir öz ve biçim verilecektir. Bu değişimi gerçekleştirecek uygulama bir programa göre yapılacaktır. **Program**, sosyal demokrasinin temel ilkeleri ve hedeflerine dayanan bir "**eylem planı**"dır. Sosyal demokrat partiler öteki partiler gibi kitlelerin önüne böyle bir programla çıkarlar ve hedefledikleri toplumsal değişimi nasıl gerçekleştireceklerini bu program aracılığıyla açıklarlar.

Bizdeki sosyal demokrat partilerin de doğal olarak böyle birer programı vardır. Toplumsal değişimi hangi araçlarla, nasıl sağlayacaklarını bu prog-

ramlarıyla açıklamışlardır. Sosyal demokraside hukuksal düzenleme sorunu, kısaca, bu programda yer alan kurumsal veya yapısal değişikliklerin gerçekleşmesi için gerekli olan hukuksal çerçevenin belirlenmesi sorunudur. Hangi ilişkide ya da kurumda, ne gibi araçlarla nasıl bir değişiklik ya da yenilik yapılması öngörülyorsa, bunun gerektirdiği hukuksal yapının da ne olması gerektiği belirlenecek ve açıklanacaktır.

Buna göre, sosyal demokraside hukuksal düzenleme konusunu, parti programlarında toplumsal değişim için öngörülen amaç, araç ve önlemleri birer birer ele alarak inceleyebiliriz. Bunun uygun bir yöntem olduğunu sanıyoruz. Yalnız şunu da belirtelim ki, burada, bizdeki sosyal demokrat partilerin programlarının birinci basamağını oluşturan "**demokrasi hukuku**" üzerinde ayrıca durmayacağız. Çünkü bu konu, sosyal demokrasinin değil, doğrudan doğruya (bizatihi) "**demokrasi**"nin konusudur. Sosyal demokrasi, bu ön-koşulun gerçekleştiği zemin üzerine inşa edilecektir. Bu bakımdan, "demokrasi hukukunun" doğal yapısına, sadece, gerekli olduğu ölçüde değinmekle yetineceğiz.

- II- Ayrıntıdan kaçınmak için, sosyal demokrasinin toplumsal değişim programının ana hedef ve ilkelerini ele alarak, bunların hukuksal çerçevesi ile ilgili açıklamalar yapacağız. Bu yöntemin uygulanmasında, birbiriyle bağlı olan kurum ve konuları aynı başlık altında toplamamızın uygun olacağını düşünüyoruz:

1.

EKONOMİ

Sosyal demokrasinin önde gelen program maddesi ekonomidir. Sosyal demokrasi ideolojisinde, devletin ekonomiyeye "**müdahalesi**" temel ilkelerden biridir. Ülkenin hızlı kalkınma ihtiyacı, sosyal adaletin ve sosyal güvenliğin sağlanması, bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi, ileri teknolojilerin ve üretim yöntemlerinin uygulanması, doğal kaynakların kamu yararına değerlendirilmesi gibi çeşitli nedenlerle kamu gücü ekonomiyeye müdahale edecek ve onu kendi amaçları doğrultusunda **şekillendirecektir**. Burada işaret edilmesi gereken önemli bir nokta vardır: Organize bir toplumda (yani devlette) ekonominin "**kendi doğal seyrine**" bırakılması zaten söz konusu değildir. Devlet denen kamusal güç, ekonomiyeye -en azından yarışma koşullarını belirleyerek- mutlaka müdahale eder. Bu bakımdan "liberal ekonomi" "serbest rekabet" ya da "pazar ekonomisi" denen ideolojik seçeneklerde de ekonomiyeye devletin müdahalesi mutlaka vardır. Gümrük, vergi, ithalat ve ihracat, teşvik, kambiyo rejimi, destekleme vb. kurum ve kavramların mevcut olduğu bir örgütlemeye, devletin ekonomik işlevinin sadece yansız bir hakem olarak ortada dolaşmaktan ibaret olacağı iddiası, gerçeğe hiç uymayan bir iddiadır. Şu halde, sosyal demokrasi ideolojisi açısından sorun, bu müdahalenin ölçüsü, çizgisi ve sınırları belirleme sorunudur.

Türkiyede, tarihsel gelişmenin ürünü olan bir **terim**'le devletin ekonomi içindeki rolü uzun yıllar boyunca "**devletçilik**" olarak anlatılmıştır. Bugün de,

SHP'nin programında (temel ilkeler arasında) devletçilik yer almaktadır. Programda bunun "sosyal ve ekonomik bir ilke" olduğu belirtildikten sonra, SHP'nin "ülke kaynaklarının en üst düzeyde değerlendirilmesi ve halkın yararına kullanılması", "sanayileşme" ve "ekonomik yapılaşma" için "demokratik ve katılımcı bir planlama ve karma ekonomi düzeninden" yana olduğu söylenmektedir.

Bu açıklamalardan "devletçilik" adı ile anılan müdahalenin sınırlarını net olarak saptamak mümkün değildir. Buna karşılık programın gerek planlama, gerek ekonomide devletin üretici işlevlerine ilişkin bölümlerinden, daha somut bir takım sonuçlar çıkarılabilir. Bunların yanı sıra, sosyal demokrasi adına fikir üreten bazı yazar ve politikacıların, özellikle "sosyal piyasa ekonomisi" terimi ile açıklamaya çalıştıkları modelden de bu konuda birtakım ipuçları bulunabilir.

Bütün bu malzemeye dayanarak, sosyal demokraside, sınırları tam olarak belirlenmemiş de olsa, **ekonomiye müdahalenin** gerektirdiği **hukuksal çerçevenin** temel unsurlarını aşağıdaki başlıklarla belirtebiliriz:

(a) **Mülkiyet.** Bizim Anayasamız mülkiyeti bir "sosyal fonksiyon" olarak kabul etmiştir. (F.Alman Anayasasında açıkça "mülkiyet yükümlülük doğurur" denmektedir.) Buna karşılık Anayasa Madde 35/III'de bu hakkın kullanılmasının "toplum yararına aykırı olamayacağı" ve 35/II'de ise ancak "kamu yararı amacıyla sınırlanabileceği" öngörülmüştür. Anayasa Madde 46 ve 47'de de "Kamulaştırma" ve "Devletleştirme"yle ilgili temel hükümler yer almaktadır.

Sosyal demokrasinin programında da, "mülkiyet ve miras hakları"na saygı gösterileceği ve bu hakların "ancak kamu yararı amacıyla ve yasayla sınırlandırılabilir" yazılıdır. Şu halde, bu çıkış noktasına göre, sosyal demokrasinin ekonomiye müdahalesi yönünden mülkiyete ilişkin mevcut anayasal çerçeveden taşınmayacağı anlaşılmaktadır. Ama bu, **çok genel** bir yaklaşımdır. Özellikle "kamu yararı amacıyla sınırlama" ifadesinden, sosyal demokrasinin "mülkiyet" anlayışının, ayrıntıda, liberal ekonomi ideolojisinden oldukça farklı olabileceği sonucuna varılabilir. Nitekim, mülkiyet hakkı, bugün, en liberal telakkide bile, çıplak ve sonsuz bir "mutlak hak" değil, içerdiği sınırlamalarla birlikte tanımlanan, "sosyal bağımlı" bir haktır. Bizim anayasamızda, "mülkiyetin kullanılması toplum yararına aykırı olamaz" buyruğu aslında bu bağımlılığı anlatmaktadır. Medeni Kanununda ve diğer yasalarda, mülkiyeti -özellikle taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyeti- malikin dışındaki bireyler ve/veya kamu lehine sınırlayan birçok hüküm vardır. Buna göre sosyal demokrasi iktidarı, gerekli ve uygun gördüğü takdirde, kendi kamu yararı ve toplum yararı anlayışına göre, mülkiyet hakkını -özüne dokunmaksızın- uygun gördüğü ölçüde sınırlayabilmektedir. Burada işaret edilmesi gereken iki önemli nokta vardır: Önce, **Mülkiyet garantisi** (1), hem bir "kurumsal garanti", hem de "dağılım garantisi

(1) 82 Anayasasında da "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir" denmiştir. (m.35/I). Bu yanlışlık 61 Anayasasından geçmiştir. Doğrusu, "herkesin mülkiyet ve miras hakları güvence altındadır" şeklinde olmak gerekirdi. Karş. F.Almanya Anayasası m.14/I

si" dir. Bunların anlamı, kısaca şudur: Özel mülkiyet bir kurum olarak daima var olacak ve mülkiyetin mevcut dağılımı ile bunu gerçekleştiren hukuksal mekanizma da daima meşru sayılacaktır. İkinci nokta ise şudur: Kamu yararı ile sınırlama dolayısıyla, mülkiyet garantisi, ilke olarak, bir "aynı garanti" değil, "değer garantisi" dir. Kamulaştırma ve devletleştirme, anayasada varlığı kabul edilmiş kurumlar olduğuna göre, mülkiyetteki garantinin mutlaka "aynı garanti" olduğu ileri sürülemez.

Sonuç olarak, sosyal demokrasinin mülkiyetle ilgili müdahalelerinin çerçevesi bu esaslara göre belirlenecektir. Toplum yararı ve kamu yararı ölçülerine göre, mülkiyete ilişkin garantiler ortadan kaldırılmadan, gerekli düzenlemeler yapılabilecektir. Bu konuda, örneğin, çevre koruma önlemleri dolayısıyla ya da halk sağlığını korumak amacıyla yahut çağdaş kentleşme ihtiyaçları için taşınmaz mallar üzerindeki tasarruflara sınırlamalar getirilebilecektir. Bunun gibi, örneğin, taşınmaz malların kiralınması rejiminde ya da temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının saptanmasında mülkiyet hakkının kullanılmasını kayıtlayan hukuksal düzenlemelere başvurulabilecektir. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu tür kayıtlama ya da sınırlamalarda ölçü, kamu yararı ve toplum çıkarını sağlamaya yönelik hangi önlemler öngörülmüyorsa, hukuksal düzenlemede de, buna uygun normlar üretilmelidir.

(b) **Kamulaştırma ve Devletleştirme.** Bu konu mülkiyet hakkı ile bağlantılıdır. Kamulaştırmada Anayasamızın 46. maddesinde belirlenmiş bulunan hukuksal çerçevede temel bir değişiklik yapılmasına gerek yoktur. Buradaki sorun da aslında "kamu yararı"nın belirlenmesi sorunudur. Sosyal demokrasi ideolojisi "emeğin üstün değeri", "halkçılık" "planlı ekonomi", "kooperatifcilik" gibi öğeler toplumsal değişim programının öncül değerleri olduğundan, kamu yararı ölçüsü de buna göre şekillenecektir. **Devletleştirmeye gelince:** Buradaki sorun daha kapsamlıdır. Ekonomide devletin işlevi, sadece temel altyapı hizmetlerinin görülmesi ile sınırlı olmadığından, devletleştirme işlevinin kapsamı da "kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüslerin kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilmesi" (Anayasa m.47) ile sınırlı değildir. Gerek planlama ile belirlenen hedefler doğrultusunda, gerek savunma, tekelliliği önleme, doğal kaynakları değerlendirme gibi amaçlarla, devletleştirme işlemi şimdiki anayasada öngörülenden daha geniş bir alanda uygulanacaktır. Bu açıdan, önce, mevcut anayasa hükmüne yeni bir biçim vermek; sonra da bugünkü hükme dayanarak çıkarılmış yasayı değiştirmek gerekecektir. Özellikle madenler ve enerji kaynakları konusunda verilmiş olan izin ve ruhsatlara dayanan işletmelerin devletleştirilmesi için özel bir düzenlemeye ihtiyaç olabilir. Devletleştirme ile ilgili özel bir sorun da, liberal ekonomi uygulaması örtüsü altında yapılan ve kamu işletmelerinin haraç mezat elden çıkarılması şeklinde cereyan eden işlemlerin geri alınmasıdır. Bu konuda yapılması gereken hukuksal düzenlemenin normları, bu tür işlemlerin geçersizliği temeli üzerine oturtulmalıdır.

Devletleştirme konusunun, planlama ve KİT'lerin yeniden düzenlenmesi programıyla yakından ilgisi vardır.

(c) **Planlama.** Sosyal demokrasinin ekonomik büyüme ve üretimin artırılma-

ısı konusundaki hedefi, bunların, her ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilmesi değildir. Başta, emeğin karşılığını alması ve adil bir bölüşümün sağlanması gelmek üzere sosyal demokrasi programında ekonominin gelişmesi, birçok faktöre bağlanmıştır. Bun gerçekleştirecek araç da **plan**'dır. Sosyal demokraside plan, kaynakları en etkin biçimde kullanma, üretimi toplumsal yararlar göre yönlendirme, disiplinli bir piyasa mekanizması kurma, gelir bölüşümündeki aksaklıkları giderme gibi temel amaçlara bağlıdır. Buna göre, başta KİT'lerin yeniden düzenlenmesi gelmek üzere, kamu kesimi için buyurucu, özel kesim için yönlendirici bir plan fikrinden hareket edilerek, üretim ilişkilerinin düzenlenmesine gidilecektir.

Doğal olarak, bu kadar geniş bir spektrumda yer alacak önlem ve araçlar için de hukuksal yapılanmaya ihtiyaç vardır. Anayasa m.166'da yer alan planlama ile ilgili temel kural ekonomide sosyal demokrasi programının uygulanmasını engelleyecek nitelikte değildir. Bu madde ile çizilen çerçevede sosyal demokrat hedeflere uygun bir planın hazırlanması ve planlama örgütünün bu anlayışa göre düzenlenmesi mümkündür. Bu konuda asıl sorun, başta vergi düzenlemeleri olmak üzere, bütün ekonomik mekanizmaların, sağlıklı olarak çalışmasını sağlayacak ayrıntılı hukuksal düzenlemeleri gerçekleştirme sorunudur. Ekonomi, "**piyasa mekanizması**"nın, kimilerince "**doğal**" sayılan kargaşasına terk edilmeyecektir. "Tam Rekabet" denen ve kendisiyle birlikte topluma bir yığın olumsuzluğu da getiren mekanizmaya, bu olumsuzlukları giderecek şekilde müdahale edilebilecektir. Tüketicinin korunması, tekelleşmenin önlenmesi, eşitsiz büyüme koşullarının kaldırılması, emeğin üretimdeki payının verilmesi, tasarrufların değerlendirilmesi, kooperatifçiliğin geliştirilmesi gibi amaç ve hedefler bu müdahaleciliğin konularıdır. Bunların dayanağı olan temel ilkeler Anayasada yer almaktadır. Sosyal demokrasi programı için gerekli olan, bu ilkeleri somutlaştıracak araç ve önlemleri belirlemektir. Bütün bunlar, etkin bir denetim mekanizmasının kurulmasını da içermek üzere, uygun hukuksal normlara bağlanacaktır.

Bu müdahalenin hukuksal çerçevesi belirlenirken, tabiatıyla, "**özel girişim**" özgürlüğünün (Anayasa m.48) gereklerine de uyulacaktır.

2. SOSYAL POLİTİKALAR

Sosyal demokrasi programının en kapsamlı bölümü, üretilecek sosyal politikalar. Ekonomi ile birbirine bağlı, hatta iç içe halkalardan oluşan sosyal politikalar da, çok geniş ölçüde hukuksal düzenlemeyi gerektirir. Bunları konularına göre aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

- (a) **Çalışma yaşamı.** Toplum yaşamında en yüce değer "**emek**" olduğunu kabul eden ve emeğin sömürüye karşı korunmasını temel hedeflerden biri sayan sosyal demokrasi ideolojinde, çalışma yaşamını bu hedef doğrultusunda yeniden düzenlemenin programın önde gelen maddelerinden biri olması doğaldır.

Bu düzenlemenin kapsamına, herşeyden önce, **toplu sözleşme** hukukunun yeniden kurulması girer. Bu sistem içinde çalışanlar lehine "**etkin pazarlık araç-**

ları" sağlanması ve özellikle grev hakkı çerçevesinin genişletilmesi girer. Bunun için de, önce, şimdiki Anayasada (m.54) mevcut "**daraltıcı**" hükümden başlayarak, mevzuatta köklü bir değişiklik yapılacaktır. Topluca ifade edilirse, toplu sözleşme düzeni, çalışma hakkının "**temel hak**" olduğu yolundaki ilke doğrultusunda yeniden kurulacaktır. Bu arada "**lokavt**"ın bir hak olarak kabulü kesinlikle söz konusu değildir.

- (b) **Sendikalar.** İşçi işveren ilişkilerinde en önemli rolü oynayan sendikalara ilişkin düzenlemelerin tümüyle gözden geçirilmesi gerekir. Bugünkü şekliyle işçi sendikaları sistemimiz çağın gerisindedir. Bunları güçlendirecek, örgütlenmelerini kolaylaştıracak, çalışma alanlarını genişletecek yasal tedbirlere ihtiyaç vardır. Sosyal demokrasi, bütün çalışma yaşamı için olduğu gibi, sendikal yaşam bakımından da, sömürüyü engelleyecek ve demokratik yapılaşmayı sağlayacak düzeni getirecektir. Sendikaların "**siyasi amaç güdemeyecekleri, siyasi faaliyette bulunamayacakları, siyasal partilerle ilişki kuramayacakları**" gibi çağdışı hükümler hiç duraksanmaksızın Anayasadan çıkarılacak hükümlerdir. Kamu görevlilerine de sendika kurma hakkı tanınacaktır.

- (c) **Meslek Örgütleri.** Sivil toplumun demokratik örgütlenmesinde meslek örgütlerinin önemli bir yeri vardır. Bu örgütleri "**okul aile birliği**" anlayışı ile düzenleyen ve hepsini ağır bir "**vesayet**" altına koymuş bulunan hükümler de, tabiatıyla, terkedilecektir. Bunların "**siyasetle uğraşma yasağı**" adı altında sürekli bir "**siyasi tehdit**"e maruz bırakılmalarına da son verilecektir. Bu konuda, yine Anayasadan başlayarak (m. 135), meslek odaları yasalarında, avukatlık yasasında gerekli yenileşmeler yapılacaktır.

- (d) **Sosyal Güvenlik.** Sosyal devlet ilkesinin yaşama geçirilmesinin en önemli araçlarından biri "**sosyal güvenlik**" düzeni de, sosyal demokrat programın temel hedeflerindendir. Bu konudaki hukuksal düzenleme, başta "**sosyal güvenlik kurumları**"nın yasalarında katılımcı bir yönetimi sağlayacak değişikliklerin yapılması olmak üzere, sosyal güvenliği bütün yurttaşlara yayacak bir programın gerçekleştirilmesine yarayacak ayrıntılı düzenleme şeklinde olacaktır. Sağlık hizmetleri de bu çerçeve içinde, esas itibarıyla "**parasız yararlanma**" ilkesine bağlı olarak düzenlenecektir. Sosyal güvenlik kavramı içinde, çocukların ve ailenin korunmasına ilişkin düzenlemeler de vardır.

- (e) **Kooperatifleşme.** Sosyal politikaların başka bir cephesi de, kooperatifleşmedir. Hem emeğin değerini koruma hem de ekonomik yaşama etkin biçimde katılma açısından kooperatiflerin sosyal demokrat ideolojide çok önemli bir rolü vardır. Demokratik yapılaşma ve katılım açısından da önem taşıyan kooperatifleşme, kamu kaynaklarıyla desteklenecek ve özendirilecek bir süreçtir. Özellikle üreticilerin oluşturacağı kooperatiflere, iç ve dış ticaret alanlarında etkin rol oynama imkanı verecek yasal düzenlemeler yapılacaktır.

3. YÖNETİM

Yönetim konusu, aslında, "demokrasi hukuku"nun bir bölümüdür. Geniş anlamda yönetim devletin, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına ve gerçekleştirilmesine yarayacak "**toplumsal ortamı**" kurma ve devam ettirme işlevidir.

Bunun temeli de "hukuka bağlılık"tır. Sosyal demokraside devlet, birey üzerinde bir "baskı aracı", değil, bir "hizmet aracı"dır. Bu işlevini tam olarak yerine getirmesi için devletin, sosyal demokrat ideolojinin gereklerine uygun biçimde örgütlenmesi icabeder.

Bu örgütlenmenin hukuku yenilenecektir. En başta merkez örgütü olmak üzere, bütün kamu kurum ve kuruluşlarında, hizmeti ön planda tutan bir yapılaşma gerçekleştirilecektir. Bunun araçlarından biri de açıklık ve saydamlıktır. Yasal düzene bağlı bir yönetimde, bireyler arasında, konumlarına göre farklı işlem yapılması söz konusu olmayan, eşitlikçi ve adil uygulama ilkesi geçerli olacaktır.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi de sosyal demokrasinin hedeflerindendir. Bu konuda "vesayet" esasına en alt düzeyde yer verilecektir. Demokratikleşme bakımından en önemli toplumsal birimi oluşturan yerel yönetimlerde katılımı özendirerek hukuksal düzenlemeler yapılacaktır. TRT, Dil Kurumu, Üniversiteler gibi "adem-i merkeziyet" yönetimlerine de, yapı ve işlevlerine uygun özerklik kazandırılacaktır. Bunun için, yine Anayasadan başlamak üzere, mevcut hükümlerin radikal biçimde değiştirilmesi zorunludur.

4. EĞİTİM-KÜLTÜR

Eğitim alanında sosyal demokrasinin ilk gündem maddesi "**laiklik**"tir. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun temel taşı oluşturan laiklik ilkesindeki "**aşınma**", hem cumhuriyetçiliği, hem de çağdaşlaşma hedefini tehlikeye sokan güncel bir tehlikedir. Bunun en vahim etkisi de eğitim alanında görülmektedir. Din ve ibadet özgürlüğünün de bir güvencesi olan laiklik ilkesini tam olarak yaşama geçirme aracı, laik eğitimidir. "**Öğretim Birliği**" esasına göre milli eğitimin yeniden örgütlenmesi ve bunun gerektirdiği hukuksal düzenlemenin yapılması, bugünkü koşullarda, sosyal demokrasinin baş görevleri arasındadır. Siyasal nedenlerle ödün vermeden, bu görevin eksiksiz yerine getirilmesi cumhuriyetin "bekası" sorunudur.

Öğretim ve eğitimin fırsat eşitliğini sağlayacak biçimde yeniden yapılanması ve yaygınlaştırılması temel hedeftir. Bu konuda çağdaş ve evrensel yöntemlerin geçerli olacağı bir öğretim ve eğitim sistemi kurulacaktır. Üniversiteler ve öteki yüksek öğretim kurumları da, yine bu yöntemlere göre yeniden örgütlenecektir. Bu hedefler, Milli Eğitim Temel Yasası, Üniversiteler Yasası (YÖK) gibi birçok yasanın yenilenmesini gerektirmektedir.

Kültür alanına gelince: Sosyal demokrasinin temel amaçlarından biri, yine çağdaş ve evrensel ölçü ve yöntemlere göre, toplumdaki kültür değerlerini korumak ve bu değerlerin yaratılmasını teşvik etmektir. Ulusal kültür, evrensel boyuttan yoksun birtakım kısır "sentez"lerle değil, yerel değerlerin, batı uygarlığının temel kültür öğeleriyle ve yöntemleriyle yeniden inşası suretiyle oluşacaktır. Sosyal demokrasi, böyle bir kültürün yaratılması için, başta bilim ve sanat alanındaki etkinlikleri desteklemek üzere, her türlü teşviki sağlayacak, olanakları yaratacaktır. Bilim ve sanat alanında yaratıcılığı engelleyen sınırlama ve kısıtlamalar kaldırılacak, bilim adamları ve sanatçıların özgür ve güvenli bir ortamda çalışmalarını sağlayacaktır. Bütün bunların, geniş kapsamlı bir hukuksal

düzenlemeyi gerektireceği doğaldır.

III- Yukarda özet olarak açıkladığım "sosyal demokrasi hukuku"nun sosyal demokrasi programının tamamını içermediğini bir kez daha belirtiyim. Bu açıklamalar yapılırken temel değişim programının sadece ana maddelerine dokunulmuştur. Sosyal demokrat partilerin programlarında, "maliye", "sağlık", "spor", "partiler", "basın", "dış politika", "adalet" gibi daha birçok konu vardır. Doğal olarak bunların hepsinin de, sosyal demokrat ideoloji açısından değişik bir hukuksal çerçevesi veya hukuksal düzeni olacaktır. Açıklamalarım bu ayrıntıyı içermiyor.

Öte yandan şunu da belirtelim: Sosyal demokrasi programının gerektirdiği "hukuksal değişim" konusunu ayrıntıya inmeden, sadece temel bağlantılara değinerek özetledim. Bunda, bana verilen konunun genişliği ve zaman itibarıyla zorunluluk vardı. Bu yüzden, açıklamalarımın, derine inmediği ve doyurucu da olmadığı haklı olarak ileri sürülebilir. Ama, buradaki çabamın, konuyla ilgili bir "**şema**" ya da "**şablon**"u ortaya çıkarması yönünden, yine de, belli ölçüde yarar sağlayabileceğini sanıyorum. Sosyal demokrasinin hukuku konusunda, derinine ve ayrıntılı incelemeleri yapacaklar için, bu şema ya da şablon, belki, bir hareket noktası olabilir.

-O-

SOSYAL DEMOKRASİDE HUKUK VE İNSAN HAKLARI

Önder SAV

Çağımız, eskimeye ve 21.yüzyıla doğru yol almaya başladı. 20.yüzyılın hele son yılların önemli olayları ve değişimleri de hesaba katılırsa bu çağın, bir "Demokratikleşme ve İnsan Hakları Çağı" olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Artık devletler kadar "İNSAN" da önem kazanmış temel haklarıyla, sosyal ve ekonomik haklarıyla dünyanın gündeminde birinci sıraya oturmuştur. O kadar ki sadece ülkesinin insanını ve devletini ülkesinin mahkemelerinde dava etmiyor, başka devletleri ve kendi devletini uluslararası kuruluşlarda şikayet edip dava açabiliyor.

Bir ülkede bir insana veya insan topluluğuna yapılan haksızlık ve hukuksuzluk, diğer ülke insanlarınca ve kuruluşlarınca ele alınıp kınanıyor, çareleri aranıyor. Haksızlığa uğrayan, insan hakları ihlâl edilen kişinin devletine yaptırım uygulanmasına kadar gidilebiliyor.

Sosyal demokraside en değerli varlık olarak İNSAN ele alınır. Aslında toplumcu bir demokratik siyasal akım olmasına rağmen İNSAN'ı ön planda tutmayı ilke edinmiştir. İNSAN'ın doğuştan sahip olduğu vazgeçilmez temel hakları olduğunu kabul etmekle beraber, insan kişiliğinin gelişmesinde sosyal ve ekonomik hakların da önemli yer tuttuğunu benimsemektedir. Bu hakların korunması için düşünce özgürlüğünü savunur; insanın kişiliğine saygı gösterir; şiddet ve baskıya karşıdır; örgütlenme özgürlüğünden yanadır; özgürlükçü olduğu kadar eşitlikçidir.

Bu yapısı ve özellikleri nedeniyle sosyal demokrasi toplumcu ideolojilerin devleti ön plana alıp İNSAN'ı ikinci plana itmesine tepki olarak gelişmiştir. Son yıllarda özellikle bu yıl, Doğu Blokundaki demokratikleşme istekleri ve yoğun gelişmeler, sosyal demokratları haklı çıkartmaktadır. Komünist partilerin feshedilip marksist olmayan sol partiler oluşturma çabaları, üzerinde önemle durulması gereken gelişmelerdir. Bu oluşum, bir sistemin yıkılışının yanında insan hak ve özgürlüklerinin de başarısıdır. Bu Blokda öncülük yapmış olan Polonya'daki gelişmeler dikkatle izlenmelidir. Bu konuda İtalya Dışişleri Bakanı Sosyalist Gianni Michelis'in değerlendirmesini aynen aktarmak istiyorum. Bakınız Michelis ne diyor? "Doğu Avrupa'daki siyasi iktidarlardaki değişimlerle Batı Avrupa'daki sosyalist ve sosyal demokrat partiler, doğrudan doğruya ilgilidirler. Çünkü bütün bu olanlar, Batı reformculuğunu benimseyen Avrupa solunun KOMÜNİST MODEL üzerindeki TARİHİ ZAFERİDİR. Polonya, Macaristan ve hatta Doğu Almanya'da olagelenler, büyük ölçüde Batı Avrupa modelinin psikolojik etkisinden kaynaklanmaktadır. Batı Avrupa modelinin başarısı, bu ülke-

lerdeki, milyonlarca gencin fantezisini, düş gücünü etkilemiştir. Bu başarının temeli, yalnız siyasi demokrasi ve pazar ekonomisinin gücünden değil, aynı zamanda Batı'daki SOSYAL DEVLET anlayışından kaynaklanmaktadır. Yani Batı'nın başarısının üç ögesi vardır: Siyasi demokrasi, pazar ekonomisi ve SOSYAL DEVLET anlayışı. Neticede dikkat edecek olursanız Berlin, Varşova ya da Budapeşte'deki gençler bakışlarını Amerika ya da Japonya'ya değil, Batı Avrupa başkentlerine çevirmişlerdir. Bu husus Avrupa'daki sosyalist ve SOSYAL DEMOKRAT partiler için büyük bir başarıdır. Aynı başarı, Batı'nın komünist partilerinin yenilgisidir. İtalyan komünistlerine bakın. Şimdi taktik değiştirmek istemiyorlar. Fakat onların da yazgısı bellidir artık. 1990 Ocak ayında Polonya Komünist Partisi de isim değiştirdiğinde İtalyan komünistlerinin artık söyleyecek bir şeyi kalmayacaktır."

Michelis, bu sözleri söylediğinde henüz Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya'daki değişiklikler olmamıştı. Polonya, Komünist Partisi isim değiştirmişti.

Michelis'in Batı'nın başarısında etken saydığı üç ögeden en önemlisi sosyal devlet anlayışdır. Sosyal demokrasi, salt hukuk devletini yeterli bulmaz; devletin sosyal niteliğinin de bulunmasını ister. Sosyal demokraside amaç, refah devletidir, buna varmak için sosyal hukuk devleti araçtır.

Anayasa Mahkemesi, bir kararında şöyle demektedir: "Demokratik sosyal hukuk devleti, İNSAN HAK ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirleri alarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adaletle uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirler alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir ÖZGÜRLÜK rejimi uygulayan devlet demektir."

17.10.1972 tarihli Anayasa Mahkemesi kararında ise şöyle denmektedir: "Sosyal hukuk devleti, GÜÇSÜZLERİ, GÜÇLÜLER karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve böylece toplumsal dengeyi sağlayan devlet demektir. Çağdaş uygarlık görüşü ve Anayasanın temel yapı ve felsefesine göre gerçek hukuk devleti, ancak toplumsal devlet anlayışı içinde anlam kazanır. Hukuk devletinin amaç edindiği kişiliğin korunması, toplumda sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir."

Sosyal hukuk devletinde insanın düşünce özgürlüğü vardır. Bu husus, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 18.maddesinde de açıkça yazılmıştır. Bugün ülkemizde düşünceyi suç sayan Türk Ceza Yasasının, 141-142 ve 163. maddeleri halen yürürlüktedir.

Anayasanın 25. maddesinde "Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kimse, düşünce ve kanaatları sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz." denmektedir. Ana ilke olarak düşüncenin cezalandırılmasına karşı olan Anayasa, 14 ve

24.maddelerinde bazı sınırlamalar koymuştur.

Düşüncenin cezalandırılması istenmiyorsa önce anayasal engeller kaldırılmalıdır; tabii Türk Ceza Kanununun 141-142 ve 163. maddeleri, yasadaki çıkarılmalı, uygulamadan kaldırılmalıdır. Anılan maddeler, toplumda dinsel inançları doğrultusunda davrananların ve sınıflararası eşitsizliğin giderilmesine çalışanların suçlanıp hüküm giymelerine neden olmakta, uygulamada özgürlüklerin kısıtlanmasına, haksız ve yersiz mahkumiyetlere yol açmaktadır.

Türkiye'nin gündeminde hem Anayasanın, hem Ceza Yasasının ve ayrıca 141-142 ve 163. maddelerin tartışılmasını, anılan maddelerin tamamen kaldırılması için olumlu bir başlangıç olarak görmekteyiz.

Vakit geçirilmeden kişi hak ve özgürlüklerine getirilen tüm anayasal ve yasal engeller ve Türk Ceza Yasasının 141-142 ve 163. maddeleri kaldırılmalı, "Türkiye'de fikirler ve düşünceler cezalandırılmıyor" dedirtip hukukun üstünlüğüne, demokratik hukuk devleti ilkelerine, insan hak ve özgürlüklerine saygılı bir toplum olduğumuz kanıtlanmalı Türkiye, çağdaş ve uygar dünyadaki onurlu yerine oturtulmalıdır.

Sosyal demokratların düşünmeleri ve karşı çıkmaları gereken bir başka insan hakkı ihlali de insanların "sürgün" edilmesidir. Sürgün, Olağanüstü Hal Yasasında yer alan bir yetkidir. Yasadaki tanımı, "Kamu düzenini bozabileceği kanısını uyandıran kişi ve toplumların bölgeye girişini yasaklamak, BÖLGE DIŞI-NA ÇIKARTMAK veya bölge içerisinde belirli yerlere girmesini veya yerleşmesini yasaklamak" şeklindedir.

Görülüyor ki kişileri bölge dışına çıkartmak, yasal bir yetkidir; ama ne dereceye kadar hukukidir; insan haklarına ve demokrasiye uygundur, bu husus tartışılır.

Her ne kadar sürgün bir ceza değildir, idari bir tedbirdir deniyorsa da sonuçları itibariyle sürgünün, kişi haklarını acımasızca zedeleyen ve hatta yok eden bir ceza olduğu tartışmasızdır. Bir hukuki müessesenin ceza olup olmadığı ismine ve tanımına göre değil, uygulamasına ve yarattığı sonuçlara göre değerlendirilir.

Sorgusuz sualsiz ve savunmasız, niçin bölge dışına çıkartıldığı belirtilmeden insanları yöresinden, ailesinden ve işinden ayırmanın insan hakları ile bağdaşır yanı yoktur. Bu tür nedeni belirsiz uygulamalar, yöredeki her insanda "Bir gün ben de sürgün edilebilirim" korkusunu ve devlete ve idarecilere güvensizliği yaratmadan öte hiçbir sonuç doğurmaz.

Vakit geçirilmeden Olağanüstü Hal Yasasındaki bu yetki kaldırılmalıdır. Hukukumuz ve demokrasimiz bu ayıbı, daha fazla taşıyamaz.

İnsan haklarının en yoğun ihlallerinden birisi de hiç şüphesiz İŞKENCE'dir.

10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiş ve ülkemizce de benimsenmiş olan "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"nde ve buna dayalı olarak 1966 da kabul edilen "Siyasal Haklar ve Yurttaşlık Hakları Sözleşmesi"nin 4.maddesinde kişilerin "YAŞAM HAKKI İŞKENCEYE ZUL-

ME İNSANLIK DIŞI ve AŞAĞILAYICI İŞLEMLERE UĞRAMAMA" haklarının olduğu belirtilmiştir.

Kolluk güçleri karşısında susmak da insanın temel haklarından. İşkence ile insanın suskunluğunu yıkmaya kalkışmak onu zorla konuşturmak, doğanın en kutsal, en anlamlı canlısına karşı cinayet işlemektir. İşkence görenler ile işkence emrini veren ya da işkence edenlerin kişilik ve düşüncelerinden öte işkence yapılması önemlidir, vahimdir. Sosyal Demokratların, hangi düşünce yapısında olursa olsun İSTER SAĞCI - İSTER SOLCU olsun İNSANA İŞKENCE edilmesinin karşısında olması gerekir.

İşkenceye dayanamayıp asılsız itirafta bulunulmasının adaleti yanıltması, gerçek suçlunun ortaya çıkmaması ve haksız yere cezalandırılması tüyler ürperticidir. İşkence ile itiraf elde edilince "SAVUNMA"nın hukukun, insan haklarının ne önemi kalıyor?

Siyasal iktidarın, Bakanların, Başbakanın, Cumhurbaşkanının "ÜLKEDE İŞKENCE YOKTUR" demelerini, işkenceye taraftar olmadıkları, işkenceye içtenlikle karşı çıktıkları anlamında söylemeleri yetmiyor. "ÜLKEDE İŞKENCE YOKTUR" denince "İŞKENCE YOK OLMUYOR". Bağımsız mahkemeler kararlarında işkence vardır diyor, suç duyurusunda bulunuyorsa, "İŞKENCE VARDIR".

Arjantin'de 4 yıl önce yapılan yargılamada 1976'da darbe ile yönetime el koyan cuntacı komutanlara sivil mahkeme tarafından 'insan haklarını çiğnemek, işkence yapmak' suçlarından cezalar verildi. Bu olay bütün dünyada Arjantin'in insan haklarına saygısının örneği, demokrasinin zaferi olarak ele alındı. Cezaevlerinde, emniyet saraylarında işkence yapanları kısa sürede belirleyip cezalandırarak en az Arjantin kadar demokrasi ve insan haklarına saygılı olduğumuz anlatılmalıdır.

Devletin güvencesi altında olan tutukluların ve onların yakınlarının can güvenliğinden endişe etmeleri kadar adaleti yaralayıcı bir husus olamaz. Abdülhamit Anayasasında bile yasaklanmış olan işkenceyi günümüz Türkiye'sinde tartışmak üzücüdür.

İnsanlar ve toplumlar, özgürlükçü devlet ve dünya anlayışına kolay gelmemişlerdir. Magna Carta'dan bu yana 875 yıldır bu uğurda çok demokrasi şehidi verilmiştir. İnsanlık, özgürlükler ve demokrasi tarihi İTİRAF ETMESİ İÇİN İŞKENCE EDİLİRKEN suçsuzluğunun verdiği haklılık ve cesaretle direnen ve şerefle yaşamını noktalayan, demokrasi ve özgürlük yolunda can veren binlerce suçsuzun acı ve iç karartıcı öyküleri ve her yaşanmış öykü de suçsuz ölümlerle doludur.

Her işkence olayında adalet, hukuk, insan hakları ve demokarsi derin yaralar alır. Türkiye, işkenceyi önlemenin çarelerini bulmak ve bunları uygulamak zorundadır.

Bu konuda, 21.4.1988 tarihli ve 3441 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunan "İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele ve-

ya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin (ihtirazî kayıtlı) da olsa onaylanması ve 10.8.1988 tarihli resmi gazetede yayınlanması fevkalâde önemlidir.

"Sözleşme amaçlarına göre "İŞKENCE" terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetken herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatı ile uygulanan anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez."

Sözleşmenin 15.maddesine göre "Her taraf devlet, işkence yapılarak alındığı tesbit olunan herhangi bir ifadenin, işkence yapmakla itham olunan kişi aleyhinde delil olarak kullanılması hariç herhangi bir kovuşturmada delil olarak kabul edilmemesini sağlayacaktır."

Sözleşmenin 4.maddesine göre "Her Taraf Devlet, tüm işkence ve eylemlerinin kendi ceza kanununa göre suç olmasını sağlayacaktır. Aynı şekilde işkence yapmaya teşebbüs ve işkenceye iştirak veya suç ortaklığı yapan şahsın fiili, suç sayılacaktır."

2.maddenin 3.bendine göre ise "Bir üst görevlinin veya bir kamu merciinin emri, işkencenin haklılığına gerekçe gösterilemez."

Sözleşmenin 2.maddesine göre "Sözleşmeye taraf devlet, yetkisi altındaki ülkelerde işkence olaylarını önlemek için etkili kanuni, idari, adli veya başka tedbirleri alacaktır. -Hiçbir istisnai durum ve harp hali ve de bir harp tehdidi, dahi siyasi istikrarsızlık veya herhangi bir başka olağanüstü hal, işkencenin uygulanması için gerekçe gösterilemez."

Söz konusu sözleşme, usulüne göre onaylanmış ve işleme konmuş, dolayısı ile Anayasanın 90.maddesine göre kanun hükmünde sayılmıştır. Hatta kanunun üzerinde olduğu, Anayasanın, "Bu tür sözleşmeler hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz" ibaresinden anlaşılmaktadır.

Ülkemiz, 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 25.maddesinde yazılı BİREYSEL BAŞVURU hakkını ve 1989 Eylül ayında İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargı yetkisini tanıdı.

Komisyunun kendisine yapılan bir başvuruyu kabul etmesi halinde Komisyon olayları saptamak için dilekçeyi, tarafların temsilcileri ile birlikte her iki tarafı da dinleyerek inceler ve eğer gerekiyorsa soruşturma açar. Bu soruşturmanın etkin biçimde yürütülmesi için ilgili devletler, Komisyonla görüş alışverişinde bulunduktan sonra gereken her türlü kolaylığı gösterirler.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu üyelerinden kurulu üç kişilik bir heyet, Kutlu-Sargın'ın işkence iddiaları ile ilgili başvurusunu incelemek ve bazı kamu görevlilerinin bu arada Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısının ifadesine başvurmak üzere Ankara'ya geldiler. İki kez gelmelerine rağmen DGM Başsav-

cısı ifade vermektan kaçındı. Bu tutumla hem hükümet güç durumunda kaldı, hem de bir uluslararası hukuk sisteminin işlemesi engellenmiş oldu.

Oysa, böyle önemli bir konuda hükümet ve Başsavcının engellemek bir yana insan hakları yargısının yerleşmesine, gelişmesine katkıda bulunması beklenirdi. Türkiye'nin insan hakları konusunda içtenliğini kanıtlaması, uluslararası sözleşmeye uyduğunu göstermesi açısından çok önemli bir fırsat kaçırılmıştır.

Ülkemizde süratle sözleşmenin belirttiği kurumlaşmaya gidilmeli, Ceza Yasasında, Ceza Muhakemeleri Usulü Yasasında ve diğer yasalarda gerekli değişiklikler yapılarak, uygulama ile de sözleşme hükümlerinin yerine getirildiği kanıtlanmalıdır.

Ülkemizde işkenceye karşı somut yasal çözümler ve uygulamada belirgin rahatlama yapılmadıkça Türkiye'nin şu anda size göstermekte olduğum RAPOR türünden yazılara konu edilmesi sürecektir. Aslında çok ilginç bir güne de rastladım. Maalesef bu konuşmanın ana hatlarını kafamda şekillendirip bir kısmını kâğıda döktükten sonra bugün postadan şu elimdeki rapor çıktı; tam detaylı olarak okuyup içindekileri aktarmak isterdim sizlere; ancak bugün geldiği için belli önemli yerlerini alabildim. Bu metin, Newyork Barosunun insan hakları komitesince Türkiye'de yapılan incelemeler üzerine hazırlanmış. Belli ki sadece bize gönderilmiyor. Türkiye Barolar Birliği Başkanı olmam sebebiyle bana gönderildi. Demek ki dünyada önemli saydıkları kuruluşlara bu raporu gönderiyorlar. Bu raporun başlığı çok ilginç: "Türkiye'de işkence ve Hukuk Sisteminin cevabı" Türkiye'de işkence! Bu raporu, 4 Hukukçu hazırlamış. Türkiye'ye geldikleri zaman çok etraflı bir inceleme yaptıkları anlaşılıyor. O zaman benimle de görüşmüşlerdi. Raporda, 28 Mayısla - 8 Haziran arasında Türkiye'de bulundukları yazılıyor ve Türkiye'nin imza attığı sözleşmeleri hiçe sayan bir anlayışta olduğu vurgulanıyor. Rapora bakarak aktarmaya çalışıyorum. "Değil mahkemenin önüne bir an önce çıkartılma hakkı, Türkiye'de insanların avukatı, doktoru ve aile üyeleriyle bile görüşme hakkı bulunmuyor." diyor. Ayrıca Türkiye'de Güvenlik Güçleri tarafından çok ilginç işkence uygulamaları yapıldığı yazılıyor ve bunlardan bir kaç sayılıyor.

"FALAKA" diyor, parantez içinde (ayak tabanına vurma) işlemini söylüyor. Falakayı biz hepimiz biliyoruz da onlar bilmediği için falaka tabirini yazıyor ve parantez içinde de tanımını yapıyor. "Filistin askısı" diyor. Onlar için yine ilginç bir olay. Filistin askısını da parantez içerisine almış, kurbanın (mağdura kurban diyor), "Kurbanın el bileklerinden arkasına bağlanarak asılması" diyor. Elektrik şoku ve tazyikli soğuk su verme. Bariz olarak yaygın işkence çeşitlerinden bu 4'ü sayılmış ve eski tutuklulardan birisiyle görüşme aktarılmış. Bir hanım tutukluyla... Eski tutukluyla yapılan görüşmeden bir pasaj aktarmış ve "Bir erkek tutukluyu polisler elektrik şokuna tabi tutarken gördüm. Ayakta duracak hali yoktu ve tırtır titriyordu. Benim onu gördüğümü polisler gözleyince beni dövdüler ve elektrik şokuna tabi tuttular" diyor ve anlatmaya devam ediyor. "Öleceğimi sandım, bütün vücudum ateşler içinde yandı. Kalbim yerinden fırlayacakmış gibi çarpıyordu ve titremeye başladım. Vücudum sanki parça parça bölünüyordu." Ve bu sırada elektrik şoku yapıldığını ve Filistin askısına

da alındığını ekliyerek "kollarımın kırıldığını sandım" diyor. Bu ifadeler doğrudur, yanlıştır, tartışması yapılabilir. Kendimizi yabancılarla tanıyacak değiliz. Yabancıların aktardığı şeylerle tanıyacak değiliz, ama bu tutuklu hayatta kalmış anlatmış. Hayatta kalmayıp anlatamayan ölenler var işkenceden!

Şimdi böyle ilginç raporlara konu olan bir ülke halindeyiz. Burda kalmıyor rapor. İşkenceye karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni imzalamış olan Türkiye'de işkencenin önlenemediği yazılarak Türk hukukunun acz içinde bulunduğu vurgulanıyor. Bu durum karşısında Amerika Birleşik Devletleri'nin dış yardım yasasında insan hakları ihlalleri olan ülkelere uyguladığı müeyyidenin Türkiye'ye de uygulanması isteniyor. Ayrıca Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin insan haklarıyla ilgili ünitelerini harekete geçmeye ve Türkiye hakkında yaptırım uygulamaya da davet ediyor.

Temel insan hakları ihlallerinden en önemlisi ÖLÜM CEZASI'dır. Hükümetler hükümlüleri, idam etme konusunda hangi gerekçeyi gösterirse gösterebilir ya da infaz hangi yöntemle yapılırsa yapılsın ölüm cezası, insan hakları sorunundan soyutlanamaz. Ölüm cezasının kaldırılması için yapılan çalışmalar, insan hakları hareketinden ayrı düşünülemez.

Ölüm cezası uygulaması çok eski olmakla birlikte, ceza 18.yüzyıldan bu yana tartışılmaktadır. Son yıllarda ülkemizde ve dünyada yeniden tartışması yapılan ölüm cezası, hem 1982 Anayasasında hem de Türk Ceza Yasasında yer alan bir cezalandırma şeklidir.

Ölüm cezası konusunda Anayasa maddeleri arasında çelişki vardır. 17.maddede, "... kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz..." denmiş, 87.maddede ise TBMM'nin görev ve yetkileri sayılırken "Mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek" hükmüne yer verilmiştir. Ölüm cezasını kabul etmek, bunu insan haysiyeti ile bağdaşır bir ceza türü olarak benimsemek demektir. Çağdaş modern devlet anayasalarının hiçbirinde böyle bir anlayış yoktur.

Ölüm cezası, Norveç ve İsveç'te 20.yüzyılın başlarında, Danimarka, Finlandiya, İtalya, Federal Almanya ve İngiltere'de asrın ortalarında kaldırılmıştır. Günümüzde 35 ülke, her çeşit suçla ilgili ölüm cezasını kaldırmıştır. 18 ülkede savaş suçluları dışında uygulanmıyor; 27 ülkede ise artık infaz yapılmıyor. Yani 80 ülkede ölüm cezası yoktur. Ülkemizde de yıllardan beri kaldırılıp kaldırılmaması tartışması yapılmaktadır.

Ölüm cezasından yana olanlar, cezanın kaçınılmaz olduğunu, toplumun ve bireylerin ancak bu şekilde korunabileceğini, toplumun düzelmesi ve iyileştirilmesi olanaksız suçlulardan başka türlü temizlenemeyeceğini belirtmektedirler. Bu sayılanların hepsinin çaresi ve çözümü çağdaş modern demokratik devlette vardır. Sayılan gerekçelere sığınan devletler, çaresizliğini kabul etmiş, toplum ve bireylere korku ve dehşet saçan, acımasız, kolay ve tembel yolu seçmekle suçlanmaktadır. Birleşmiş Milletler için 1988 yılında yürütülen ve ölüm cezası ile cinayet oranları arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmada şu sonuca varılmıştır: "Bu araştırma, idamların ömür boyu hapis cezasına oranla daha caydırıcı

bir etkiye sahip olduğunu gösteren bilimsel kanıtlar ortaya koyamamıştır. Bir bütün olarak kanıtlar caydırıcılık varsayımına hâlâ olumlu bir destek sağlayamıyor."

Ceza hukukunda tam olarak tanımı yapılamamış, yeter derecede açık olmayan SİYASİ SUÇLAR için ölüm cezası verilmesi, ölüm cezasına taraftar olanlarca bile benimsenmemektedir. "Devletin şahsiyetine karşı cürümler" elastiki, müphem, her çeşit yoruma açık cürümlerdir. Bu suçlardan doyalı ölüm cezası verilmesi, suçu tartışılan bir fiilin ölüm cezasının daha çok tartışılmasına neden olur. Toplumda, hakkında ölüm cezası verilen suçluyu haklı bulanlar da çıkabilir, dolayısı ile siyasi suçlulara verilecek ölüm cezası, adi suçlulara verilecek olanla kıyaslanamayacak ölçüde kamu vicdanını tedirgin ve rahatsız eder.

Hukukta her zaman adli yanlış olabileceği de başka ve çok önemli bir gerçektir. Bir tek kimsenin bile haksız, adli yanlış sonucu ölüm cezasına çarptırılıp cezasının yerine getirilmiş olması, daima yanlışın olabileceği kuşkusunu, yaşamına son verilen masumun tekrar yaşamasının sağlanamayacağı gerçeği bile ölüm cezasının kaldırılması için başlıbaşına bir nedendir. Tarih insanların hatalı verilmiş ölüm cezasını asırlar geçse de unutmadığının örnekleriyle doludur. En çarpıcı olanı SOKRAT'a verilen, ölüm cezasıdır. Ölüme mahkûm edilen Sokrat, Kriton'un kaçma teklifini, kolayca kaçması mümkünden "YURDUNUN KANUNLARINA SAYGILI KALARAK" reddetmişti. SOKRAT öldü ama aradan 2495 yıl geçtiği halde bütün dünyada hâlâ yaşıyor; Sokrat'ı ölüme mahkûm eden Atina hâkimlerini kimse hatırlamıyor bile. Kanunlar, bunları uygulayanlar unutuluyor, ama haksızlık-hukuksuzluk ve insan hakları ihlalleri unutulmuyor.

Modern devlette fertlerin devlete karşı görev ve yükümlülükleri olduğu kadar devletin de fertlere karşı ödev ve yükümlülükleri vardır. MODERN DEVLET, ÖLDÜREN DEĞİL, HER ENGELİ AŞARAK YAŞATAN DEVLETTİR.

Modern ceza hukukunda cezanın amacı, suçlunun ıslahıdır. Ölüm cezası yerine suçluyu ıslah edici kurumlar, çareler, cezalar bulunmalıdır, vardır. Bunlar bulunamıyor ve ÖLÜM CEZASI ÇARE OLARAK GÖRÜLÜYORSA BUNA BAŞVURAN HER DEVLET, İNSANINA YENİK DÜŞMÜŞ, ÇARESİZLİĞİNİ KABUL ETMİŞ DEVLETTİR.

Tarihin derinliklerinden gelen, uygarlığa beşiklik etmekle övünen devletimiz, anayasalarından, yasalarından ÖLÜM CEZASINI kaldırmış olan Batılı devletlerden daha az kültürlü, daha az uygar değildir. "Kanı kanla yıkamayınız" deyiiminin benimsenip yerleştiği ülkemizde ölüm cezasının kaldırılması, artık toplumsal bir gerek haline gelmiştir; zaman geçirilemeden ölüm cezası kaldırılmalıdır.

Ülkemizde ölüm cezasının kaldırılması bir yana, cezanın kaldırılmasını isteyenler yargılandılar. 1985 de yaşanmış ilginç bir örnek vermek istiyorum.

Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi, "Ölüm cezasının tabiplik mesleği ile bağdaşmadığını, mesleğin asıl amacının insanı yaşatmak olduğunu, bu nedenle ölüm cezasının kaldırılması gerektiğini" belirtmiş, bu görüşünü, Cumhurbaşkanı, Başbakan, hükümetin diğer üyeleri ve milletvekillerine bir yazı ile bildirmiş-

ti.

Bunun üzerine Adalet Bakanlığı, Ankara Savcılığı'na Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi üyelerinin aleyhine dava açılması isteğini iletmış ve Asliye Hukuk Mahkemesinde Konsey üyelerinin görevlerine son verilip yerine yenilerinin seçilmesine ilişkin dava açılmıştı. Neyseki tarafsız yargı, imdada yetişmiş ve ceza davası bereatle sonuçlanmış, hukuk davası da reddedilmişti.

Haksızlıklara, hukuksuzluklara, usulsüzlüklere, insan haklarının çiğnenmesine göz yumarak, adamsendecilikle, sessiz oturarak ülkenin sorunları çözülemez.

Sözlerimi, sessiz oturmayı yeğleyenleri uyarıcı tarihsel bir örneklerle noktalamak istiyorum.

Duruşmaları 14.7.1949'da sona eren Nürnberg Mahkemesi, 3.Reich'in mensuplarını, Hitler döneminin savaş suçlularını yargıladı ve 99 kişiye muhtelif cezalar verdi. Dönemin önemli hukukçularından, Adalet Bakanlığı görevini de üstlenmiş olan Ernst Jahning, duruşmalarda uzun süre sustu, konuşmadı, ifade vermektan kaçındı. Sonra vicdanına, ülke sevgisine yenik düşerek konuştu.

İlk sözleri, "Bu davada SESSİZ OTURMAK işime geliyordu; yerin dibine batırılmak bile hoşuma gidiyordu; ama Almanya için en ufak kurtuluş yolu varsa biz suçunu bilenler, itiraf etmeliyiz; her türlü acı ve utanç pahasına" olmuştu. Jahning suçunu itiraf edip diğer üç önemli sanığı tahlil etmiştir.

Birisi için, "Toplama kamplarına gönderdiği her kişinin mallarından çalarak servet yapmış yaşlı bir adam", ikincisi için "Emir almayı iyi bilen bir Alman. İnsanları,, gözünü kırpmadan sterilizasyona gönderen adam", üçüncüsü için de "Çürük, kokuşmuş bir bağınaz, içindeki şeytanın esiri" demişti. Sonuncu olarak kendisini tahlil ederken kendisine seslenip "Ernst Jahning! hepsinden kötü, çünkü onların ne olduğunu biliyordu, onlara ayak uydurdu. Ernst Jahning gırtlığına kadar pislik içinde, çünkü ONLARLA YÜRÜDÜ" demişti.

Bizler demokrasiye, hukukun üstünlüğüne gönül vermiş olanlar ve insan haklarını savunanlar! Bir gün Ernst Jahning gibi pişman olmak, utanç duymak istemiyorsak, SESSİZ OTURMAK İŞİMİZE GELMESİN. Bunu bir yaşam biçimi olarak benimsemeyelim. Ülkede yapılan çirkinlikleri, hukuksuzlukları, insan hakları ihlallerini ve benzeri ayıpları görelim. Ayıplarla yürütemeyelim, onlara ayak uydurmayalım.

-O-

SOSYAL DEMOKRASİDE VE TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL ÖRGÜTLENME: MİT'LER VE GERÇEKLER

Dr. Necat ERDER

I. GİRİŞ

Kuramsal bir çerçeve için bazı temel kavramlar:

1. Tarihsel gelişme süreci içinde, **çağdaş demokrasi**, **sosyalizm**'in tüm çeşitleri, **liberalizm** ve **faşizm**, kapitalist sistemin ürünleridir. Hepsi, kapitalizmin oluşturduğu ortamda ortaya çıkmış ve kapitalist düzenle karşılıklı etkileşim içinde gelişmiştir.
 - a) "**Çağdaş**" **demokrasi**, (Yunan demokrasisi gibi antik, Afrika kabileleri vb. gibi pre-kapitalist kökenli "demokrasi" kavramlarından ayırmak için "çağdaş" demokrasi deyimi kullanılıyor.) Batı Avrupa'da kapitalizmle eşzamanlı olarak ortaya çıkmış bir **siyasal ideoloji** ve **yönetim modeli**dir. Bu bağlamda, kritik tarihsel dönüm noktaları, İngiltere'de 1689, ABD'de 1776 ve Fransa'da 1789 olarak kabul edilir.
 - b) **Sosyalizm**, kapitalizme tepki ve alternatif olarak ortaya çıkmış kuram, ideoloji ve siyasal programlardır:
 - i) **Marksist kuramda** sosyalizm, kapitalist gelişme sürecinin, iç dinamiklerinden kaynaklanan, doğal-tarihsel sonucu olarak görülür.
 - ii) **Marksist uygulamada** sosyalizm, kapitalizmin **alternatifi** olarak öne sürülen bir sistemdir.
 - iii) **Sosyal demokrasi**, kapitalizmin reformunu öngören siyasal-ekonomik bir programdır.
 - c) **Leninizm-Stalinizm**, sosyalist uygulamada kapitalizmden sosyalizme **geçiş programı** olarak tasarlanmış ve denenmiştir. Bu geçişte "proletarya diktatörlüğü" olarak tanımlanan "**otoriter**" yöntemlerin uygulanması yolu seçilmiştir.
 - d) **Faşizm**, demokratik olmayan, "otoriter" kapitalizmdir.
 - e) **Siyasal liberalizm**, kapitalizmin demokratik kuralları içinde sürdürülmesidir.
2. Bu temel kavramları iki eksene yerleştirmek mümkündür.

AB (A) Demokratik (B) Otoriter Sistem Ekseni

CD (C) Kapitalist (D) Sosyalist Düzen Ekseni

Bu çerçevede:

AC Siyasal Liberalizm

BC Faşizm

AD Sosyal Demokrasi. Sosyalist Enternasyonal içinde yeralan tüm eğilimler (adları sosyalist, sosyal demokrat, demokratik sosyalist vb. de olsa) "sosyal demokrasi" içinde yer alırlar. Ortak nitelikleri, siyasal bakımdan "demokrat", ekonomik açıdan da "reformcu kapitalist" olmalarıdır.

AD-1 Euro-komünizm ve Gorbachevizm. Euro-komünizm ve tarihte ilk kez çoğulcu bir "sosyalist" uygulamaya dönüşmekte olan Gorbachevizm, çoğulcu "demokrasi" içinde "kapitalizm"e alternatif olma savında olan akımlardır.

BD Leninizm - Stalinizm

başlıca sistemler olmaktadır.

3. Tüm sistemleri, oluştukları toplumsal, kültürel ortam ve tarihsel süreç içinde değerlendirmek gereklidir. Soyut şemalar değil, bunlardan kaynaklanan özelliklerle biçimlenen somut sistemler üzerinde durmak yararlıdır.
4. Demokrasi, sosyalizm (ve kapitalizm-liberalizm) sadece tarihsel kategoriler olarak değil, **temel değerler (değer sistemleri)** olarak da düşünülebilmektedir. Bu çerçevede, konu, başka bir amaca (ekonomik büyüme-kalkınma-gelişme) ulaşmada "etkinlik" ölçüsü bir **araç** olarak, ya da varlığı kendi başına önem taşıyan bir **amaç** (temel değer) olarak ele alınabilmektedir.

II. SOSYALİST KURAM, İDEOLOJİ ve UYGULAMADA TOPLUMSAL KURUMLAR

1. Sosyalist kuram ve uygulamada, siyasal ekonomik ve toplumsal kurumların değerlendirilmesinde başlangıç noktası, "devlet"tir. Kurumlar, **devlet'e** karşı konumları bakımından ele alınmaktadır. **Devlet** ve **Devlet dışı**, **karar alma** odakları, ya da **güç merkezleri**, tartışmanın temel eksenini oluşturur. Bu eksende iki uç vardır.

A. **Totalitarizm:** Topluma ilişkin tüm kararların tek merkezde "devlet" içinde alındığı, tüm gücün merkezde toplandığı sistem. **Stalinizm**, "proletarya diktatoryası" adı altında "totaliter" bir uygulamaya dönüşmüş bir yönetim biçimi olmuştur. (Kapitalizmde bunun karşılığı **nazizm-fa-**

şizm'dir.)

B. **Anarşizm:** Tüm kararların "devlet" dışında alındığı sistem:

- i) Marksist kuramda komünist toplum, **anarşist** olacaktır. Çünkü, sınıfsal bir baskı aracı olarak siyasal otoriteye gerek olmayacaktır.
- ii) **Anarşizm'in** diğer (genellikle teknokratik) kuramsal ve ideolojik savları, projeleri vardır.

AB EKSENİ:

Bu eksende merkeziyetçiliğe (A), ya da ademi merkeziyetçiliğe (B) yakın çeşitli yaklaşımlar, programlar ve uygulamalar vardır. (Burada **ademi merkeziyet** "merkezi" yönetime karşı, "yerel" yönetim olarak, "mekansal" bir kavram olarak değil, "devlet" ve "devletin dışındaki güç odakları" biçiminde "işlevsel" bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bir başka yaklaşımla "devlet", **siyasal-resmi** otorite, "devlet-dışı" "güç odakları" ise, **sivil** deyimiyle tanımlanmakta, "siyasal toplum" - "sivil toplum" karşılaştırılması yapılmaktadır.)

AB Ekseninde, "merkeziyetçi" ya da "ademi-merkeziyetçi" uca uzaklıklarına göre, çeşitli sosyalist (ve sosyal demokrat) görüşler ve uygulamalar ortaya çıkmaktadır:

- i) **Merkeziyetçi yönetime ve merkezi planlamaya** ağırlık veren görüş ve uygulamalar. **Fransız** sosyalist düşünce ve uygulamada bunun örnekleri vardır.
 - ii) **Merkezin yönlendirici bir işlev gördüğü bir düzende**, "karar alma" gücünün "devlet" ve "devlet-dışı odaklar" arasında paylaşılması. Bu, **İngiliz** düşünce ve pratiğinde ağırlığı olan gelenektir.
 - iii) **Merkezkaç güçlerin** (hem yerel, hem de ekonomik ve sosyal) merkeze göre daha güçlü olduğu sistemler. **Yugoslav** sosyalist düzeni bunun en belirgin örneğidir. Bu düzende, federe devletler den komün'lere kadar mekansal açıdan özerk kuruluşlara karşı olarak, ekonomik sistemde işletmelerde özyönetim çok yaygın olarak yer almaktadır.
2. Yukarıdaki çerçeveden hareketle, bazı yeni kavramlar üzerinde durmak gerekir:
 - a) **"Siyasal toplum" ve "sivil toplum":**
(Yukarıda açıklandı)
 - b) **Siyasal demokrasi, ekonomik demokrasi, toplumsal demokrasi.** Demokrasi öğelerinin, "siyasal" olduğu kadar, "ekonomik" ve "toplumsal" alanlarda ve bu alanlarda işlev gören "güç odakları"nın işleyişinde egemen olması.
 3. Bunların ötesinde, konumuz bakımından temel nitelik taşıyan iki kavra-

min vurgulanarak açıklanması gerekir.

Bunlar:

- i) **Katılım**, bireylerin (ya da bireylerin, işleyişini etkin olarak yönlendirdikleri "grup"ların), çeşitli "güç odakları"nın "karar alma" süreci içinde belirleyici bir biçimde yer almaları.
- ii) **Özerklik**, toplum içindeki "güç odakları"nın, kendi etki ve işlev alanlarında, karar almada ve uygulamada diğer güç odaklarına göre otonom bir biçimde hareket edebilmeleri.

4. Bir gözlem: Katılımın ve özerkliğin yaygınlaşması

Bu, özellikle, sosyal demokraside önemi giderek artan genel bir eğilim olarak görülmektedir. Dikkati çeken, bunun., hem **demokrasi**, hem de **sosyalizm** açısından gerekli ve önemli görülmesidir.

Örnek: Fransa Başbakanı Michel Rocard, Sosyalist Enternasyonel'in 18. Kongresinde çağdaş sosyalizmin üç temel ögesini şöyle tanımlıyor:

- i) **İnsan hakları**,
- ii) **Rasyonel parlamantarizm** (Rocard, demokrasinin ancak "parlamentarizm"le gerçekleşebileceğini, "Başkanlık" sisteminin sadece ABD'de geçerli istisnai bir rejim olduğunu savunmaktadır.)
- iii) **Sorumlulukların dağıtılması (ademi - merkeziyetçilik) ve Özerklik** Rocard'a göre, bunlar, yalnız demokrasinin değil, aynı zamanda "etkin yönetim"in de temel koşullarıdır.

III. TÜRKİYE'DE ve TÜRK SOSYAL DEMOKRASİSİNDE TOPLUMSAL ÖRGÜTLENME

Tarihsel Gelişim

Türkiye'nin tarihsel gelişiminde, **özerk** güç odaklarının siyasal, ekonomik-toplumsal-karar süreçlerine "**katılımı**" na dayanan bir yapılanma geleneği yoktur.

1. Osmanlı Devleti

Çok uluslu bir imparatorluk olmasına karşın, Osmanlı Devlet yönetiminde **merkeziyetçi** bir yapı ve düzen egemen olmuştur. Bunun tipik örneği, bir tür "merkezi planlama" ile işletilen tımar-zeamet sistemidir. Son dönemlerinde merkezin zayıflamasından kaynaklanan dağılma eğilimlerine karşın, Osmanlı düzeninde, Batı Avrupa'daki türde bir feodal yapı oluşmamıştır.

Bu nedenle Batı'daki ademi-merkeziyetçi potansiyeli oluşturan feodal kökenli özerk kuruluşlar, Türkiye'de gelişmemiştir. Böyle bir yapı ve bunun işleyişini sağlayan özerklik, Türkiye'nin toplum geleneğine yabancı-

dır. İstisnai nitelikli bazı kurumların (kentlerde loncalar, vakıflar, Ahilik düzeni vb.) irdelenmesi ile bu kesin yargı belki bir ölçüde hafifletilebilir, fakat, genel bir nitelik tanımlaması olarak değiştirilemez. Osmanlı düzeninin bu yapısal özelliği, Osmanlı sınırları içindeki Batı Avrupa'ya yakın toplumların gelişmesini de aynı doğrultuda etkilemiştir.

2. Türkiye Cumhuriyeti ve Cumhuriyet Halk Partisi

* Cumhuriyet, Üniter ve merkeziyetçi bir devlet olarak kurulmuştur. **Tek parti** döneminde, CHP bunun kuramsal ve ideolojik öğelerini ortaya atmış ve uygulamasını yönlendirmiştir.

* **Demokrasiye geçişte**, temel öge, **siyasal demokrasi** olmuştur.

* 1960'larda CHP içindeki **Ortanın Solu**, yaklaşımı, ideoloji ve siyasal pratik olarak, Demokrat Parti tabanını oluşturan kitlelere, DP yöntemleri ile yaklaşmayı öngören **popülist** bir gerekçe ve program olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal örgütlenme boyutu yoktur.

3. 1961 Anayasası

1961 Anayasası hukuk devleti ve sosyal devlet öğelerini vurgulayan, **özerklik** kavramını Üniversite, Anayasa mahkemesi vb. kamu kuruluşları için önesüren bir siyasal anlayışın ürünüdür. Gerçek anlamda katılım ve özerklik, bu anlayışta önemli yeri olmayan kavramlardır. Ancak, 1961 Anayasasının uygulandığı dönemin demokratik ortamında, önemli toplumsal örgütlenme girişimleri, deneyimleri olmuştur. Bunların Türkiye'nin siyasal-toplumsal düzenindeki yapısal gelişmeye katkılarının incelenmesi gerekir.

4. 12 Eylül ve 1982 Anayasası

12 Eylül rejimi ve 1982 Anayasası, toplumsal örgütlenmeyi, engellenmesi gereken en önemli gelişme olarak hedef almıştır. Örgütlenme özgürlüğü, 12 Eylül hukukunun bilinçli olarak sınırlandırmak istediği temel hakların belki de en önde gelenidir.

5. 12 Eylül Sonrası Sol Düşünce ve Sivil Toplumculuk

Ele aldığımız konu bakımından vurgulanacak nokta, 12 Eylül sonrası sol düşüncede **sivil toplum** kavramının, çok belirgin bir biçimde gündeme girmiş olmasıdır. Bu dönem, bir bakıma, kuramsal ve ideolojik düzeyde sivil toplum ve toplumsal örgütlenme kavramlarının ön plana geçmiş olması ile tanımlanacaktır. Bunun nedeni, demokrasiye karşı çıkabilecek yeni tehditlere karşı koymak ve demokratik düzeni yerleştirmek için geçmiştekinden daha etkin "**güvence**" ler arama güdüsüdür. Hukuk savaşı gereklidir, önemlidir ama, asıl güvence, demokrasiyi toplumsal yapının içine yerleştirmek, yapıllaştırmaktır.

6. SHP Programı

SHP Programı, 12 Eylül sonrasında sol düşüncede gelişen eğilimleri sistemli bir biçimde yansıtmaya çabası içinde hazırlanmıştır. Bunun başlıca göstergeleri:

i) **Halkçılık** ilkesi, "ekonomik demokrasi" olarak tanımlanmaktadır. Ama Parti yine de "devletçi"dir.

ii) **Toplumsal Örgütlenmesi ve Kurumlaşması**, programda ana bir başlık olarak yer almaktadır. Bu çerçevede:

* **Ekonomik Kurumlaşma**, (kooperatifler, sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları, üniversiteler, kamu kesimi, özel kesim) Bu kuruluşların, temsilcileri yoluyla planlamaya ve kararlara katılımı söz konusu edilmektedir. Ancak, yaklaşım, yine de, teknokratik ve işlevsel kalmaktadır. Daha önce CHP'de tartışılmış olan, işletmelerde özyönetim konusuna Programda değinilmemiştir.

* **Devletin Örgütlenmesi**: Burada, yerel yönetimlere ve belediyelere özel bir yer verilmektedir. Üretici, kaynak yaratıcı, toplumsal tüketime yönelik, **birlikçi, bütünlükçü** kavramları gerçek bir özerklik ve katılım anlayışından oldukça uzaktır. Demokratikleşme, yanında etkinlik ve ülkesel bütünlük gibi özerklikle bağdaşmayan kavramlar vurgulanmaktadır.

* **Sivil Toplum**: Programda ayrı bir alt-başlıktır. Burada, siyasi partiler, sendikalar, meslek kuruluşları, dernekler, kooperatifler, üniversitelerden **ÖZERKLİK** ve **KATILIMCILIK** kavramları kullanılarak söz edilmektedir.

* **Demokrasiyi Derinleştirme ve Yaygınlaştırma**: Ana hedeflerden biri olarak vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, **örgütlenme özgürlüğü ve katılım** üzerinde durulmaktadır.

SHP Programının toplumsal örgütlenme konusundaki öngörülere, 1980'lerde Türkiye'de demokratik düşüncedeki gelişmelerin izlerini taşımaktadır. Bu tür görüşlerin böyle bir programda yer alması oldukça anlamlı bir gelişmedir. Ancak, bu belgede, "özerklik" ve "katılım" kavramlarının düşünce düzeyinde kaldığını ve henüz işlevsel (operationel) bir nitelik kazanmadığını söylemek gerekir. Türkiye'nin tarihi gelişim sürecinde bu noktaya nasıl varıldığı düşünüldüğünde, bu durumun doğal karşılanması gerekir.

IV. SONUÇ: MİT'LER VE GERÇEKLER

1. Türkiye'de demokratik sistem ve anayasa rejimi gibi konuların tartışılmasında genel eğilim, sorunsallara, dar-biçimsel hukuk çerçevesinde, ya da batıdaki model'e ilişkin soyut genellemeler düzeyinde bakmaktır. Sistemin Türkiye'deki değerlendirilmesinde, biçimsel hukuk koşullarının, ya da Batı'daki modelde bulunduğu varsayılan niteliklerin varlığı-yokluğu ile ilgili katı yargılar egemen olmaktadır:

i) Batı'da olduğu varsayılan durum, içinde olduğu ortam ve toplum-

sal koşullar ile irdelenmeden, normatif bir referans çerçevesi olarak benimsenmekte, buradan hareketle, bizde demokrasi var-yok olur-olmaz gibi kesin sonuçlara ulaşılabilmektedir.

ii) Model, uygulandığı toplumdaki tarihsel gelişim süreci içinde değerlendirilmeden, soyut kalıplar içinde karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu durumda, hem model, hem de buna benzeyeceği varsayılan uygulama, tarih-dışı kategoriler olarak tartışılmaktadır.

Bu ortamda, bir yanda "mit'ler, öte yanda bunlarla gerçek yaşamda ilişkisi irdelenmeyen gerçekler arasındaki gel-git'lerin neden olduğu bir kavram kargaşası sürüp gitmektedir. Genellikle, güncel konulara yönelik ideolojik retorik ile bilimsel değerlendirme, bilinçsiz bir şekilde karıştırılmaktadır.

2. Türkiye'de sosyal-demokrasi düşünce ve söyleminde de aynı eğilimin varlığını gözlemek mümkündür. Bunun toplumsal örgütlenme konusunda ortaya çıkış biçimi, kooperatif, yerel yönetim, sendika gibi kurumların ve bu isimlerle ortaya çıkan örgütlerin, kuramsal-tarihsel-işlevsel bir değerlendirmeye tabi tutulmadan, yüzeysel bir biçimde değerlendirilmesidir. "Kooperatif = dayanışma + katılım", "yerel yönetim = özerklik", "sendika = katılım + özerklik" gibi biçimsel varsayımlarla, bir sivil toplum tartışması sürdürülmektedir. Örneğin, sivil toplum kuruluşu olma özelliğini taşıyan gerçek kooperatif ile "kooperatif" adı altında kurulmuş örgütler arasındaki fark (ya da benzerlik) yeterince incelenmemekte ve çok anlamlı olmayan, bir kooperatifçilik tartışması ve uygulaması sürdürülmektedir.

3. Bu konuda bazı örnekler vermek mümkündür:

a. Kooperatifçilik

Batı Avrupa'da kooperatifçilik, feodal düzende var olan ekonomik-toplumsal kurumların, kapitalistleşme sürecine uyum sağlamak ve kapitalist düzen içinde varlıklarını sürdürmek için, ortaya çıkmış örgütlerdir. Bunlar, tarihi gelişim içinde biçimlenmiş doğal yapılanmalardır. "Katılım" ve "Özerklik" gibi niteliklerini bu süreç içinde oluşturmuşlardır.

Türkiye'de kooperatifçiliğin böyle bir tarihsel kökeni yoktur. Kooperatifçilik, bir anlamda, sosyal mühendislik anlayışıyla tasarlanmış yasal düzenlemelerin ürünüdür. Bu nedenle:

i) Kırsal kooperatifçilik deneyimlerinde başarısızlık ve yozlaşma örnekleri pek çok (son CHP döneminde Federal Almanya'ya işçi gönderme işlevi ile yozlaştırılan kırsal kalkınma kooperatifleri vb.) başarılı örnekleri ise çok azdır.

ii) 1980'lerde görülen kent kooperatifçiliği hareketi içinde yer alan konut kooperatifleri nin hızlı gelişmesinin temel nedenlerinden biri, 1984 sonrasında uygulanan makro-ekonomik politikalar gereği, inşaat sektörüne ve konut yapımına ayrılan kamu kaynaklarının bolluğu

ve ucuzluğudur. Bu kooperatiflerin ana işlevleri,

* Kamu kaynaklarından ve

* yaratılan kentsel rantlardan

yararlanmak olmuştur. Yönetimlerinde genellikle profesyonellik etkin olmuş, "özkaynak yaratma", "özyönetim-katılım" çok sınırlı bir ölçüde yaşama geçmiştir.

b. Sendikacılık

Kapitalist düzen içinde işçi sınıfı dayanışma örgütleri olarak ortaya çıkmış olan sendikalar içinde, "özerklik" ve "katılımcılık" niteliği taşıyan, hatta bu amaçlarla çelişen yapıları olan, pek çok örgüt türü vardır. (ABD sendikacılığında ünlü Hoffa'nın Teamster Union'u vb.) Türkiye'deki sendikacılık hareketini de bu ölçütlere göre değerlendirmek ve sendikacılığın sivil toplum içinde yerini buna göre tartışmak gerekir.

c. Yerel Yönetimler

1983 sonrası siyasal iktidarın yerel yönetimleri güçlendirmede gözettiği amaçların ve ortaya çıkan yerel yönetim yapılarının iyi anlaşılması gerekir. ANAP Belediyeciliği ile ANAP belediyelerinin sınıfsal ve işlevsel niteliklerini gerçek boyutları ile irdelemekte yarar vardır. Ancak, başlangıç amacı ne olursa olsun, bugün, pek çok yerel yönetimin sosyal demokrat yöneticilere sahip olması, önemli bir tarihsel fırsattır. Bir anlamda, Türkiye, bu konuda geniş bir laboratuvar olarak görülebilir.

Buradaki oluşumları incelemek, "katılım" ve "özerklik" ögelerinin hangi koşullarda gelişebildiğini, gelişebileceğini çözümlemek, günümüzün öncelikli araştırma konularından biri olarak görülmelidir. Ancak, böyle bir araştırma için, konuya, dar siyasal açıdan değil, tarihsel-işlevsel "model"ler açısından bakmak gerekir.

Yukarıdaki örnekler, Türkiye'nin toplumsal ortamında oluşan örgütlerin gerçek niteliği ile, bu tür örgütlere sosyal-demokrat kuram-ideolojide verilen yer arasındaki farklar-çelişkiler konusunda bir fikir vermek amacıyla verilmiştir. Burada önemli olan, konuyu, "mit"ler - "gerçek"ler ikilemi yaklaşımı ile değil, tarihsel bir süreç içinde, bu kurumların gelişimini izleyecek (mümkünse yönlendirecek) hareket noktaları olarak ele almaktır.

Son Söz:

1) Sosyal demokrasinin temel ögelerinden biri olan "katılımcı" ve "özerk" kuruluşlar, Türkiye'nin tarihsel geleneğine yabancıdır. Mer-

keziyetçi yönetim, Türkiye'nin siyasal-toplumsal yapısını ve insanlarımızın kişilik yapısını belirleyen ögeler olmuştur. Bu ortamda sivil toplum örgütlerinin oluşması ve gelişmesi güçtür ve güç olacaktır.

ii) Sivil toplum kavramının siyasal düşüncemizde ve siyasal kuruluşların programlarında yer alması da oldukça yeni bir olaydır. Örneğin, 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında ve 1961 Anayasası'nda bu tür kaygıların pek az yeri olmuştur.

iii) Demokrasi ve Anayasa kavramlarında olduğu gibi sivil toplum kurumları konusunda da, gerçekçi ve tarihsel bir irdeleme yerine, soyut-biçimsel çözümleme (tahlil) eğilimi ağır basmaktadır.

iv) Bu nedenlerle, Türkiye ortamında, sosyal demokrat hareket içinde düşünce, program ve eylem düzeyinde, yapılması gereken çok önemli işler (araştırma-geliştirme, örgütlenme, eğitim vb.) vardır. Ancak bu, her bakımdan **ZOR BİR İŞ** olacaktır. Bunun için, düşünce ve davranış düzeyinde pek çok alışkanlıklarımızdan arınmamız, uzun nefesli ve örgütlü bir çabayı göze almamız gerekecektir.

v) Bu güç işe girerken iki temel ögeyi gözden kaçırmamak gerekir:

* Tepeden inme yaklaşım ve yöntemlerle "katılımcılık" yerleştirilemez.

* Kendi yapıları ve işleyişleri demokratik olmayan, "özerk" olması gereken kuruluşlar üzerinde vesayet kurmak isteyen örgütlerle demokrasiyi "derinleştirme" amacına ulaşamaz.

-O-

SOSYAL DEMOKRASİDE TOPLUMSAL ÖRGÜTLENME

Önay ALPAGO

Toplumun her kesiminden insanlar, her zaman seslerini duyurmak, çıkarlarını korumak ve sağlamlaştırmak isterler. Bu bir anlamda birey olarak da kendi kimliklerini kanıtlamaya, toplum içinde kendilerine bir rol tanımaya ihtiyaç du-yuşlarından ileri gelir. Ancak çağımızda bireyler ne denli bilgili ve becerili olurlarsa olsunlar, bir örgütün desteğinden yoksun kalmışlarsa seslerini duyura-bilmeleri olanaksızdır. Kaldı ki kendilerinin dışındaki makro gelişmelerin ters-liklerini denetleyemezler.

İşin bir başka yanı demokrasinin özü ile ilgilidir. Demokrasinin omurgasını örgütlenme özgürlüğü oluşturur. Toplumun bazı kesimlerinin örgütlenemediği, bazı kesimlerinin ise örgütlenemediği ülkelerde gerçek demokrasilerden bahse-dilemez. Sosyal demokrasiler halkın bu örgütlerle, çoğulcu ve katılımcı temsili esasına dayanır. Sosyal demokraside geniş halk kitleri siyasal parti, sendika, dernek ve kooperatifler aracılığı ile yönetime ağırlıklarını koyarlar. Halk siyasal sürecin dışında değil, içindedir. Gelişmiş ülkelerde ülke yönetimi açısından bu tür örgütlerin büyük ve özel değeri vardır. Çünkü baskı gurupları olarak da de-ğerlendirilen bu örgütler, tüzel kişiliğe sahiptirler ve demokrasinin işlemesine çoğulcu katkı ve katılımları söz konusudur. İşçi yurттаş, köylü yurттаş, memur yurттаş, esnaf ve iş adamı yurттаş, devlet yapısı içinde bu örgütleri aracılığı ile söz ve karar sahibidir. Örneğin:

Norveç'te meslek gruplarının örgütlenmeleri, kamouyunda etkili olmaları sa-dece yasal güvenceler altına alınmakla kalmaz, bunlar resmi kurumlarca da teş-vik edilirler. Ülke genelinde 1300 değişik meslek ve sanat gruplarınca kurulmuş örgüt bulunmaktadır. Geniş bir saygınlığa sahip olan bu meslek örgütleri ile hü-kümetler ve politikacılar da iyi geçinmeye özen gösterirler. Çoğu kez politikacı-lar ellerindeki bilgileri bu örgütlerden alarak çalışma programlarını yaparlar. Meslek örgütleri her yıl hükümete çalışmaları ile ilgili raporlar sunarlar.

Avusturya'da Sosyal Demokrat Parti meslek odaları ve sendika örgütleri ile yoğun bir iletişim ağına sahiptir.

Danimarka'da Sosyal Demokrat Parti, ülke çapında yaygın bir örgüt-iletişim ağı kurmuştur. Gençlik, kadın, üniversite örgütlerinin çoğu ve işçi sendikaları partiyle açık ilişkiler kurmakta ve destek vermektedir.

Sosyal demokrasilerde böylesine geniş düşünce ve örgütlenme özgürlüğü var-

Çünkü düşünce ve örgütlenme özgürlüğü insanın temel hakları arasındadır. Çağımızda uygar toplum, örgütlü toplum demektir. Çağdaş dünyada her türlü düşüncenin açıklanması ve örgütlenmesi, demokrasinin ölçüsü kabul edilmektedir. İNSAN BEDENİ BİLE -HÜCRELERİN ÖRGÜTLENMESİ DEMEK DEĞİL MİDİR? (Dr.Erdal Atabek)

Sosyal demokrasinin amacı, herkesin kendini özgürce geliştirebildiği ve katılımlarıyla politik, ekonomik ve kültürel yaşamı etkilediği toplumsal bir düzen kurmaktır. Sosyal demokraside özgürlükler ve haklar birbirinden ayrılmaz. Elbette en başta gelen yaşama hakkıdır. Özgür olma yani kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkıdır. Sosyal demokrat dünya görüşünde görev, özgürlükleri korumak ve sürekli yaşatmaktır. Amaç ise özgürlük, eşitlik, dayanışma ve sosyal adalet temellerine dayalı bir düzendir. Bu amaçlarına ancak tüm çalışanların, hatta toplumun her kesiminin politize olmuş birliktelikleriyle erişebileceklerini bilirler.

Sosyal demokraside sağlıklı bir yaşam güvencesi, işçi ve memur örgütlerinin iş yerlerindeki karar organlarında etkinlik kazanmaları ile mümkündür. Ekonomide ne üretilecek, nasıl üretilcek ve nasıl dağıtılacak sorusunun doğru yanıtı, demokratik örgütlerin demokratik katılım ve denetimi ile mümkündür. Sosyal demokraside ülkede güç dengesinin ekonomik alanlarda üreticiler, işçiler ve tüketiciler lehine değişmesi mücadelesi verilirken, politik yönetimlerin aldığı kararların halka açık olması, halkın bu kararları tartışma yolunun açık tutulması gerekir. Herkes karar organlarına örgütsel katılmalı ve bunun sorumluluğunu taşımalıdır. Demokratik organ ve örgütlere, toplumun gelişmesiyle ilgili bütün konularda ve alanlarda karar verme hakkı tanınmalıdır.

Bizim ülkemizde ise bu bakımdan demokrasimiz geniş halk kitleleri için yasal ve kısıtlıdır. Özellikle son 10 yıldır bir yandan yüreklere korku ve güvensizlik salınırken, bir yandan da çok sistemli olarak toplum örgütsüz kılınmaya çalışılmıştır. Toplumun büyük, dinamik kesiti kopuk tepsi taneleri gibi bırakılmıştır. Yaşamın bütün alanlarında çalışanlar özellikle ve bilinçli olarak örgütsüzlüğe mahkum edilmiştir.

Hâlâ ülkemizde sanat ürünleri üzerinde yoğun sansür uygulanmakta kitaplar toplatılıp yakılmakta, kimi yazı işleri müdürleri ve yazarlar 750 yıla varan hapis cezalarına çarptırılmaktadır. Kimi derneklerin kuruluşu engellenmekte, öğrenci dernekleri baskı altında tutulmakta ve sendikalar işlevsiz kılınmaktadır. İnsan beyninin en değerli ürünü olan düşünce ve onu açıklamanın bir aracı olan örgütlenme, yasal düzenlemelerle baskı ve yaptırım altına alınmıştır. Bu sınırlamalar ve yasaklar ülkemizin siyasal, ekonomik, bilim, sanat ve kültür alanındaki gelişme yollarını tıkamış, toplumsal dinamizmi kırmıştır.

Bugün düşünce ve örgütlenme yasağı iki türlü işlemektedir. İlki, düşüncenin yasak oluşu nedeniyle, örgütlenmenin mümkün olmamasıdır. Toplumda bir takım düşüncelerin, çıkarların ifade edilmesi, formüle edilmesi lazımdır ki, arkasından onun çerçevesinde insanlar örgütlenebilsinler.

O formüle edilmiş düşünce ve çıkarları savunabilsinler. İşte burada düşünce-

ye, düşüncenin ifadesine gelen yasakla veya sınırlamayla örgütlenme özgürlüğü hayata geçirilememektedir.

Bugün ülkemizde 400.000 öğretmen vardır. Ancak Türkiye, öğretmenlerine sendika kurma hakkı vermeyen ve bunu Anayasası ile yasaklayan tek ülke konumundadır.

İkinci yasak, kurulmuş bir demokratik meslek örgütünün işlevinin sınırlandırılmasıdır. Örneğin yasalarda sendikal hak ve özgürlük ile ilgili hükümler vardır. Ancak tek başına sendikal hak ve özgürlük ne ifade eder. Temel hak ve özgürlükler varsa sendikal hak ve özgürlükler söz konusudur. Özellikle düşünce özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, sivil yargıda adil yargılanma özgürlüğü varsa sendikal hak ve özgürlük var demektir.

Ülkemizde mühendislerin meslek odası vardır. Ancak bu örgüt örneğin Göko-va sorununu tartışınca politika yapmakla suçlanmıştır. Veya nükleer savaşa karşı çıktıkları için, Hipokrat yemini etmiş, insanları yaşatma gibi temel görevi olan doktorlar hakkında dava açılmıştır. Benzeri bir çok örnekte de görüleceği gibi, amaç bireyleri ve giderek kitleleri pasifize ederek siyasal yaşamdan ve her tür yönetsel görüş ve karardan uzaklaştırmak, sadece seçim sandıklarında belli dönemlerde oy kullanmakla sınırlayan bir çerçeve içinde bırakmaktır.

Böylece politika yapabilmek salt siyasi partiler dediğimiz örgütlerin uğraş alanı haline gelecektir. Ancak sınırsız ve yasaksız bir örgütlenme özgürlüğü siyasi partiler için de mümkün olamamıştır. Örneğin siyasi partilerin yurt dışında örgütlenmeleri yasaktır. Oysa benzemeye çalıştığımız Batı toplumunda, orada yaşayan Türkler oradaki siyasi partilere üye, olabiliyorlar. Hatta yerel meclislere seçilebiliyorlar. Ancak biz kendi yurttaşlarımıza benzer siyaseti yasak ediyoruz. Siyasi partilere üye olma yaşı aşan bir insan, öğrenci ise üye olması yasaktır.

Siyasi partilerin kadın ve gençlik kolları kurmaları yasaktır.

Kıscası demokrasinin vazgeçilmez kurumlarını oluşturan siyasi partiler yasaklarla çevreli bir örgüt durumunda kalmışlardır.

GENÇLİK ÖRGÜTLENMESİ

İnsan toplumlarının tarihsel gelişmesi sürecinde gençlik doğal olarak toplumun bir sonraki yetişkinleri olmuştur. 15-24 yaş grubu içinde bugün 1 milyara yaklaşan genç nüfus vardır. Bu sayının 2000 yılında 1 milyar 180 milyona varacağı hesap edilmektedir.

Gençlerin bütün dünyada aşağı yukarı benzer sorunları vardır. İşsizlik, yarınlara güvensizlik korku, baskı, vb. Gerçi her toplumun, her ulusun ve her yörenin insanı ayrı ayrı özelliklerle şekillenir. Aile, konut, beslenme, üretim, eğitim, iletişim gibi faktörler bu farklı şekillenişleri belirler. Sorunlar da ülkelere göre değişiktir. Ancak temelinde birçok ortak nokta olduğu kesindir. Kendilerini küçümseyen, özledikleri yaşamın dışına iten, kendileri gibi düşünmek ve davranmak adına baskı uygulayan ve zorla kabul ettirmek isteyenlere karşı da bir direnç duyarlar. Direnç sonunda kaybedenlerin ise korkunç bir umutsuzluğa dü-

şerek kimi yerde uyuşturucu kullanarak, bazı yerde tüm toplumsal değerlere boş vermişlik içine girerek, bazen de herşeye karşı protesto tavırları alarak bir başka savunma yolunu denerler.

Gençliği dinlemek, anlamak ve değerlendirmek yollarına çoğu kez gidilmeden, palyatif önlemlerle gençlere ve gençliğe yaklaşılmıştır. Oysa onları anlayabilmek ve sonra değerlendirebilmek için öncelikle gençler gibi düşünmeye çalışmak gerekir. Bu diyalog kurulamadığı için, yaratılan kaos ortamında onlar hep suçlanmış ve cezalandırılmışlardır. Düzeni kurmak adına, bugün hayal dahi edemediğimiz o 18 yaşların güzelliğindeki nice gencin çağlar boyu ölümüne göz yumulmuştur.

Ülkemizde de komünist-faşist, sağcı-solcu, ülkücü-anarşit gibi kelime ve kavramlarla yapılan suçlamalar, arkasından taşlı, sopalı, tabancalı, bombalı, hatta toplu katliamcı acımasız grupların oluşması ne yazık ki çıkarlarının bozulmasını ve kurdukları düzensizliğin düzeninin değişmesini istemeyen kişi ve grupların isteği ve desteği ile olmuştur.

1970'li yılların sonuna değin 33 öğretim üyesi, 200'ün üstünde öğrenci ve ilerici aydın, 4500 dolayında öğrenci, sendikacı, işçi arkadan vurularak öldürülmüştür. Okul kapılarından çıkan öğrenci toplulukları, otobüsleri, kahveleri yayılım ateşine tutulmuştur.

12 Eylül darbesini izleyen iki yıl içinde 250 bin dolayında genç gözaltına alınmış, 80 bin dolayında genç tutuklanmıştır. Binlercesi işkence görmüştür. İdam istemiyle yargılanan yaklaşık 2500 kişiden **450'si 18 yaşın altındadır**. Yaklaşık 80'i işkence altında olmak üzere 1200 kişi izleme sırasında vurularak öldürülmüştür. Bu sonuncuların yaş ortalaması ise 20'dir.

12 Eylül darbesini izleyen dört yıl içinde ceza ve tutukevleri yapımına ayrılan yatırımlardaki artış, eğitim, öğretim, sanat ve kültür kurumlarına, öğrenci yurtlarına ayrılan yatırımlardaki artıştan altı kat daha fazladır.

Bugün de kapılarında resmi giysili, koridorlarında sivil giysili polisler duran Üniversitelerimiz 12 Eylül anlayışının potansiyel suçlu kimliğinden kurtulabilmiş değildir.

Oysa önümüzdeki yılların yaratıcı ve yön verici insan kesitini hazırlayan kaynak üniversitelerdir. Üniversite çağı ve çevresi dünyanın her yanında güzellik ve umut dünyasıdır. Düşünmenin, çalışmanın, eğlenmenin bir arada olduğu, bedensel ve ruhsal gelişme yanında bilimsel gelişmenin de gençleri kucakladığı yıllardır. Bilim ve teknoloji, sanat ve kültürde düşünce üretmek ve tartışarak doğruyu, güzeli yakalayacaklar; kendilerini, ülkelerini ve çağı tanıyacaklardır. Böylece yalnız kendi geleceklerini değil, toplumun geleceğini hazırlayacaklardır.

Gençlik güzellik demektir. Gençlik coşku, hayal gücü, heyecan ve üretkenlik demektir. Gençlik umut demektir. Ve gençlik mutlaka örgütlenme olanak ve biçimleri ile demokrasinin gerçekleşmesi ve yerleşmesine katılım sağlama hakkına herkes kadar hakkı olanlar demektir.

Sosyal demokrat dünya görüşüne sahip olan bütün siyasal partiler ve hükümetler program ve uygulamalarında gençliğe özel yer ve önem vermişlerdir. Gençliğin toplumun yönetimine katılma olanaklarını geliştirmeye yönelik yasal ve yönetsel düzenlemeler yapmışlardır. Gençliğin çağ ve toplumla, sorumluluğunun bilincine vararak uyumlanmasını sağlayacak, onların kültür, sanat, spor ve eğlence gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan örgütler kurulmasını veya örgütlerin çalışma kolaylıklarını sağlayacak destekler vermişlerdir.

Sosyal demokrasilerde:

1- Üniversite gençliğine, akademik ve demokratik taleplerini örgütlenerek sunma ve savunma hakkı sağlanır. Öğrenci gençlik böylesi bir kitle örgütünden yoksun bırakılamaz. Zaten amaç, demokratik, özerk ve yönetimde katılımcı bir üniversite olduğundan, öğrencilerin bu tür dernekleri ile amaca ulaşmakta hakları ve sorumlulukları vardır.

2- Sosyal demokrasilerde öğrenciler ve çalışan gençlerin zamanlarının değerlendirilebilmesi için "Gençlik Merkezleri" veya benzer isimler altında örgütlenmelerine kamu desteği sağlanmalıdır. Örneğin:

* Zihinsel, fiziksel, kültürel gelişimlerini destekleyecek etkinliklerde bulunabilecekleri yerlerin olmasını bu örgütler sağlayabilmelidir.

* Yine bu örgütlerin çalışması ve kamu desteği ile ucuz ve kolay yabancı dil, bilgisayar ve benzeri öğrenimler sağlanmalı, bilimsel toplantı, müzik, tiyatro, gibi etkinlikleri desteklenmelidir.

* Sosyal demokrat yerel yönetimlerin de katkısıyla gençlik evleri ve gençlik kampları kurulabilmesi için örgütsel çalışmaları teşvik edilmelidir.

* Her kesimden gençliğin temsil edildiği bir GENÇLİK KONSEYİ, gençlik basın-yayın kuruluşları gibi oluşumlar hayata geçirilmelidir.

* Öğrenciler siyasi partilere üye olabilmeli, seçme ve seçilme yaşı gençleştirilmelidir.

Çağımızda rejimler gençlerin ona bağlılığı oranında güçlü olmakta ve yaşama olanağı bulmaktadır. Sosyal demokrasi gençlere sadece sorumluluk değil, yönetimlere katılma hakkı tanıyan bir demokratik düzendir. Bu düzende gençlere yönetimde sorumluluk alma, siyasal görüşünü rahatça söyleyebilme ortamı yaratılır.

Yönetime katılabilmenin de ön koşulu gençlerin örgütlenme hakkının olmasıdır. Gençlerin bireysel, sosyal pek çok istemlerini çözebilmeleri, örgütlenme sorunundan geçer. Bu sorun çalışanı, işsizi, köylüsü, üniversitelisi ile tüm gençliğin ortak sorunudur. Ve gençlik işçi, köylü, öğrenci, memur grupları ile toplumsal bir bütündür. Onların düşünce ve örgütlenme özgürlüğü içinde kendi kimlik ve kişiliklerini bulmaları sağlanmalıdır. Birikim ve yetenekleri ile yönetime katılmada, ekonomide, kültürde, sosyal yaşamda ve siyasal alanda onlara yer verilmelidir. Toplum düzeninin oluşturulmasında söz sahibi, karar sahibi olmaları hem haklarıdır, hem de sorumluluklarıdır.

Gençlik kalkınma çalışmalarına katılma fırsatından yoksun bırakılırsa ve potansiyelini kullanmasına izin verilmezse toplumsal huzursuzluk sürekli hale gelir. Gençlerin örgütlenerek toplum hareketlerine aktif katılımı ve toplumla bütünleşmesi toplumsal huzursuzlukların doğması olasılığını, savaş çıkması olasılığını azaltarak, ilerleme, barış ve sosyal denge sağlanması olasılıklarını artırır.

İşsizliği ortadan kaldırmak (ki bugün ülkemizde üç işsiz iki gençtir ve ülke nüfusunun dörtte birini gençler oluşturmaktadır) ve gençler arasındaki ayrıcalıklı çalışma koşullarını gidermek için yapılacak plan ve projelerde gençlerin mutlaka katılımını sağlamak ülkenin sosyal barışı için gereklidir.

Özellikle eğitim olanaklarından pek yararlanamayan ya da hiç eğitim iş, refah fırsatına sahip olmayan veya sadece yaşamaya yetecek kadardan fazlasına sahip olmayan, içinde bulunduğu koşulları değiştirebilme olasılığı çok az olan gençlerin ihtiyaç ve beklentilerini esas alarak gençliğin topluma en geniş şekilde katılımı için hazırlanacak projelere gençlik, örgütleri aracılığı ile mutlaka katılabilir. Öğretim kurumlarıyla ilgili karar organlarında yer alarak öğrenimin modernize edilmesinde gençlik etkin bir rol oynamalıdır.

1968 Kuşağının sloganı "Hayal gücünü iktidara getirelim" idi. Biz de bugün yaralı ve yitirilen gençliğe "hayır" diyelim.

KADIN ÖRGÜTLENMESİ

Bugün yeryüzünde 2 milyar 400 milyon kadın yaşıyor. Bu sayı dünya nüfusunun yarısıdır. Yok sayılamaz, görmezden gelinemez. Ve dünya nüfusunun yarısının sorun ve istemleri bilinmeden ve çözülmeden, mutluluk ve kurtuluş sağlanamaz.

Kadının konumu ve toplumdaki yeri tartışılmış durmuştur çağlar boyunca. Erkeklerin koydukları töreler ve yüzyılların mirası ataerkil kültürün, geleneklerin, dinsel baskıların etkisiyle 20.yy. dünyasında bile kadın yeryüzünün hemen her toplumunda erkeğe oranla hâlâ daha az özgür olanıdır ve erkekle eşit sayılmayandır. Fıkralardan türkülere ve atasözlerine dek her alanda erkek üstünlüğü olmuştur vurgulanan. "Kızını dövmeyen dizini döver" inancının ifadesi ile kadınların çoğu önce baba, sonra koca dayağı altında yaşamayı bir kader gibi kabullenmek zorunda kalmışlardır. "Kadın gibi erkek" sözü erkeği aşağılamak olarak değerlendirilirken, "erkek gibi kadın" sözü gönendirici sayılmıştır. Hala dünyanın birçok ülkesinde kadınlar doğurdukları çocukların cinsiyetinden ötürü sorumlu ve suçlu sayılmaktadırlar, cinsiyet belirleyici kromozomların babadan geldiği bilinen bir biyolojik gerçek iken...

Öte yandan kadınlar kendilerinin karar vermediği savaşlarda savaşmak, bu savaşlarda dul, yetim, öksüz kalmak zorunda kalmışlardır. Kendilerinin seçmediği ölümlerle ölmek yahut çocuklarını yitirmek durumunda bırakılmışlardır. İnsanlık 1.Dünya savaşında 10 milyon ölü, 2.Dünya savaşında 60 milyon ölü ve 100 milyon yaralı ile büyük kayıplar vermiştir. Bu savaşları kadınlar ilan etmedi.

Hükümetlerin aldığı kararları, kendilerinin katılmadığı bu kararların sonuçlarını nüfusun öteki yarısıyla birlikte yaşamak zorundadır kadınlar. Dünyadaki

çalışan nüfusun üçte birini kadınlar oluşturuyor bugün. Buna karşılık dünyadaki toplam işin üçte ikisini onlar yapıyor. Ancak dünya gelirinin onda birine, yeryüzü mal varlığının yüzde birine sahipler. Dünyanın tüm işinin üçte ikisini yapan kadınlar, kimi yerde erkeklerin yarı ücretine, kimi yerde yüzde yetmiş ücretine çalışıyorlar.

Bütün bu ve benzer nedenlerle kadınlar bir yandan aile yaşamında, toplumsal yaşamda, üretimde, eğitimde, yasalarda, kültür yaşamında karşı karşıya oldukları sorunlarla mücadele edebilmek için çeşitli biçimlerde örgütlenmek, bir yandan da toplumsal dönüşümlerde kadın yararına etkide bulunmak amacı ile siyasal kadrolarda söz ve karar sahibi olmak istemektedirler.

Konunun özü, önce kadının bağımsız varlığının bilincine varması, sonra bu varlığından doğan temel haklarını özgürce kullanabilmesi, böylece toplumsal yönetime katılabilmesidir.

Bugün anamalcı toplumun en uç örneği olan ABD'de bile kadının işgücü erkeğe oranla daha ucuzdur. Bugün ABD'de yetişkin kadın nüfusunun % 42'si çalışmaktadır. Ancak kazandığı para erkeklerle aynı işleri yapsalar dahi, onlarınkinden her zaman daha düşük düzeydedir. Yönetici konumunda kadın ise daha çok TV. dizilerinde görülmekte, kadınlar ve daha hafif veya az önemdeki işlerde çalıştırılmaktadır. Ve orada da kadınlar bir yandan sağlık sorunlarını, bir yandan emeklerinin karşılıksız kalması ile doğan haksızlıkları ve giderek kadınlara karşı uygulanan her tür ayrımcılığı önlemek adına büyük bir örgütlenme hareketine başlamışlardır. Ülkenin dört bir köşesine, bütün eyaletlere, bütün toplumsal sınıflara, iş yerlerine, üniversitelere ulaşan bir bilinçlenme ve örgütlenme eylemi son derece yaygın hale gelmiştir. Kocalarından dayak yiyen, aşağılanan kadınlar bu durumları ortadan kaldırmak yolunda savaşım vermek üzere dernekler ve barınaklar kuruyorlar. "Güven Kazanma Derneği" "Irza Geçmeyi Önleme Derneği", "Polisin Kadınlara Kötü Davranmasını Önleme Derneği", "Kadın Cinselliğini Zevk Aracı Olarak Kullanmayı Enngelleme Derneği", "Kadın Barış Hareketi", "Eşcinsellere Özgürlük Hareketi", "Kadın Bağımsızlığı Hareketi" gibi pek çok dernek sorunlara sahip çıkarken bir yandan da eşit haklar yasasında yapılmasını istedikleri çalışmalar için mücadele veriyorlar.

Çeşitli nedenlerle toplum hayatının dışına itilmiş, etkisizleştirilmiş sessiz kadının yığınlarına hareketlilik kazandırmak için de örgütlenme özel önem taşımaktadır. Bir yandan kadınların özgül sorunlarını ve kadın kitlesini kucaklayan, bir yandan da toplumun işleyişinde kadın etkinliğini ve ona yön verme hak ve gücünü formüle eden örgütlenmelere gereksinme vardır.

Sosyal demokrasilerde kadın taleplerine kalıcı çözümler aramak, ciddi kazanımlar elde etmelerini sağlamak adına önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Kadınlar ve erkekler arasında eşitlik, temel bir sosyalist ve demokratik değerdir. Kadınların karar verme süreçlerine tam katılımının gözden uzak tutulması, demokrasiyi tehlikeye sokar. Ve Sosyalist Enternasyonal bütün sosyal demokrat partilerin önümüzdeki on yıl içinde kadınların ulusal ve uluslararası bütün düzeylerde eşit temsiliyetinin başarılmaması için hedef çalışma yapılmasını gerekli görür.

1- Sosyal demokrasilerde kadın-erkek eşitliği kabul edildiğinden ve kadının çalışma hakkına temel bir hak gözü ile bakıldığından:

Ekonomik kalkınma ve büyümeyi planlamada ve yürütmede kadının katkısı erkekle eşit oranda sağlanmalıdır. Ayrıca öğrenimde ve işyerinde var olan dolaylı veya dolaysız ayrımların kaldırılması gerekir. İşte fırsat eşitliği, eşit işe eşit ücret sağlayıcı yasa değişiklikleri, kadınların iş yerlerinde yükselmeleri konularında eşit davranış görme hakkı, doğum öncesi ve sonrası iş güvenliği hakkı gibi benzer haklar için kadınların örgütsel mücadelesi (ve-veya sendikal mücadele) doğru ve haklı kabul edilmekte, yasal güvenceler altın a alınmaktadır.

2- Sosyal demokrasilerde kadınların çok sayıda kooperatifler kurarak işlerini, emeklerini, gelirlerini, ev ve çevrelerini iyileştirmek için örgütlenme modelleri vardır. Bankalardan bu amaçlarla aldıkları kredileri ve sosyal demokrat yerel yönetimlerin sağladıkları olanakları da kullanarak önce mahalle birimlerinde başlattıkları örgütsel çaba ve çalışmaları, giderek ülkede, hatta ülkeler arasında etkili kılmayı başarmışlardır.

Bunun yanı sıra tüketimi pompalayan reklamlara karşı, yahut tehlikeli ürün veya modası geçmiş teknolojilerin gelişmiş ülkelerden kendi ülkelerine ihracına karşı, alım güçlerinin üzerinde fiyatlara satılan temel besin maddelerini satın almaya karşı ortak tavır ve protestolarını gösteren örgütlü baskı gurupları oluşturmuşlardır.

3- İnsanların yaşam düzeylerinin ve niteliklerinin iyileştirilmesi, sosyal demokrasilerin temel taşlarıdır. Giderek artan çevre kirliliği çalışma ve üretim tarzında köklü değişiklikler yapılmasını gerekli kılar. Çevre bozulması herkesin yaşamının niteliğini, özellikle de yoksulu sömürüleni veya az gelişmişlik içinde olanları daha çok etkiler. Çevrenin ve doğal kaynakların yozlaşmasını durdurmak yolunda mümkün olan savaşı vermek sosyal demokratların siyasal, ahlaksal ve tarihsel görevidir. Bu işlevde kadınlar çok önemli bir dinamiğe sahiptirler. Bu konuda oluşturacakları bir örgüt çalışması ile çevre ve doğal kaynakların halk yararına ancak daha da önemlisi gelecek kuşaklar adına korumada gençlik örgütleri ile, yerel yönetimlerle, varsa o yöredeki sendika ve üniversitelerle eşgüdümlü yürütecekleri çalışmalar eşsiz başarı kazanacaktır.

Bunlar ve benzeri örneklerde görebileceğimiz kadın örgütlenmeleri, kadın hakları; kadın cinsinin erkek cinsine karşı savunduğu, savaştığı veya üstünlük aradığı hak ve hareketler değil, kadının da insan olmasından doğan insan haklarıdır. Veya bir başka deyişle kadının da insan haklarıdır. Aslında feodalitenin, sömürgeciliğin veya ırkçılığın sürdüğü toplumlarda haksızlık, eşitsizlik, ayrımcılık her iki cins için de vardır. Ancak kabul edilmelidir ki, kadın bir de erkeğe bağımlı olduğundan iki kez daha az özgürdür.

4- Pornografi ticareti, fahişelik, seks turizmi gibi giderek büyüyen sorunlar konusunda söz konusu endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadın örgütlerinin işbirliğinin sağlanması yolunda Sosyalist Enternasyonal Kadınları, Kongre kararı almışlardır.

Kadının bazı örgütlenme özgürlükleri kazanması veya örgütlenmeler içinde

bazı özgürlükler kazanması yetmez. Toplumun işleyişinde düşünsel etkinliği ile ona yön verme hakkını siyasi partilerde ve ülke yönetiminde de yer alarak gerçekleştirebilecektir. Kollektif bir yaşama biçimi, eşitlik, özgürlük, sosyal adalet kavramlarının hayata geçirildiği sosyal demokrat bir yaşama düzeni sağlamak adına kadın-erkek birlikte uğraş verebilmek için de siyasi partilerde ve yönetimlerde söz ve karar sahibi olmak zorundadır.

Kadın artık insan gibi görülmesini, haklarının teslim edilmesini, düşünce ve bağımsız davranış özgürlüğünün olması mücadelesi verirken ve bu konuda en büyük örgütlenme modeli olan siyasi partilerde hak sahibi, söz sahibi olmak isterken kendini kuşatan evrensel gerçeklerle de büyük savaş verecektir. Bu konuda ülkemiz için bir sıralama yaparsak bazı gerçeklere kısaca şöyle değinebiliriz:

1- Ülkemizin büyük çoğunluğunda "politika erkek işidir, kadının yeri evidir, elinin hamuru ile erkek işine karışıyor" şeklinde gelenekler hakimdir. "Kadın hamur yoğurur, çocuk doğurur" anlayışına bir de "kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmemek" gibi utanç verici değerlendirmeler eklenmiştir.

Temelde toplumun politikayı daha çok erkeklere özgü bir faaliyet olarak görmesi, kadınların asıl yerlerinin evleri, aileleri olduğu, ev dışındaki faaliyetlerinin ve hele politik faaliyetin kadına göre bir iş olmadığı yolundaki değer yargısı yatmaktadır. Toplum kadını politikaya girmeye teşvik etmemekte, aksine caydırmaktadır. Kadının ailesinden sorumlu olduğu değer yargısı çalışan kadınlar arasında kırılmakla birlikte, onların da çalışma ve aile sorumlulukları yanında politik mücadeleye ayıracak zamları kalmamaktadır.

Kitle iletişim araçlarından, basın, radyo, TV, fotoroman ve benzeri araçlarda özellikle sansasyonel haber, film ve şarkı yıldızlarının serüvenleri, sosyete dedikoduları ile ilgili magazinler veya ev kadınına, moda, çocuk bakımına yönelik haberlerle benzer yayıncılık biçimi görülmektedir. TV'deki kadın görüntüsü büyük çoğunlukla ya ev kadını, ya da cinsel çekiciliği önde gelen kadın kategorilerinden birine girmektedir. Kadını politika örgüt ve işlev içinde gösteren, destekleyen bir yayına rastlamak olası değildir.

2. Bu bağlamda kadınların siyasal haklarını gerektiği gibi kullanmalarını engelleyen bir etken olarak eğitim yetersizliği de önemlidir. Bugün okur yazarlık oranı erkeklerde % 86.55, kadınlarda % 68.23 tür. Yani erkeklerimizin % 13'ü okuma yazma bilmezken, kadınlarımızın hala % 32'si okuma yazma bilmemektedir. Kırsal kesimde bu oran kadın adına daha olumsuzdur. Hele ülkemizin doğu ve güneydoğu illerinden verebileceğim rakamlar bugünün Türkiye'sinde insanı isyana sürüklemektedir. Örneğin Hakkari ilimizde kadın okuma yazma oranı % 3.38, bilmeyeni % 96.61 dir. Siirt'te % 7.77'e karşı % 92.19'dur. Böyle bir eğitimsizlik, yaşamın her alanında acı sonuçlar vermektedir. Örnekler:

* Ülkemizde evlenen kadınların % 14'e yakını 10-14 yaş arasındaki kızlardan oluşmaktadır. Yasalarda 18 olan evlenme yaşı kırsal bölgelerde 10, 12, 14 yaşlardır.

* Yalnız imam nikahı ile evlenenlerin oranı köylerde % 21.3 tür.

* Bugün ülkemizde yapılan evliliklerin % 53'ünde başlık parası verilmektedir. (köylerde % 63-)

* Ülkemizde öğrenim basamakları yükseldikçe kız öğrenci sayısı hızla azalmaktadır. Türkiye'de 1980 yılları istatistiklerine göre, 100 ilkokul mezununun 34'ü, 100 yüksekokul mezununun 25'i kızdır.

Türkiye 11.6.1985 tarihinde BM'de kabul edilen "Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesini imzalamıştır. Bu sözleşmeye göre örneğin:

Devlet katında kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik yasa değişikliği önerilmektedir. Oysa ülkemizde hala kadının çalışması kocanın veya mahkemenin iznine bağlıdır. İkametgah seçiminden, çocuğun terbiye vb. sorunlarında söz kocanıdır. Evlilik dışı doğan çocukta kadın veli değildir.

Yine bu sözleşme ile yasalarda olmamasına rağmen uygulamada süren kadın erkek eşitsizliğini ortadan kaldıracak ekonomik ve sosyal önlemler önerilmektedir. Oysa bugün Türkiye'de bırakalım bu tür önlem ve düzenlemeleri yasalardaki haklar bile uygulanmamaktadır. Örneğin kadınların kaymakam, savcı, yargıç olabilmeleri ile ilgili bir yasak yasalarda yoktur. Devrin Adalet Bakanı kadın savcı ve yargıç atamayacağını açıkça ve övünerek söyleyebilmektedir. Üstelik dünyanın ilk kadın Yargıtay üyesi bu ülkeden çıkmış iken...

Veya yasalarda hamile kadınlar için doğum öncesi ve sonrası kullanabileceği izinler yazılıdır. Ama işçi hamile kadınlar tazminatla işten çıkarılmaktadır bugün.

3. Anayasada Türkiye Devletinin laik bir cumhuriyet olduğu yazılıdır. Bu ilke, rejimimizin temelli, çağdaş ve uygar toplum oluşumuzun vazgeçilmez kuralıdır.

Ancak Anayasaya kefil olanların, Anayasayı bir kere ihlal etmekle bir şey olmaz uygulamalarını seyretmeleriyle kevgire dönen Anayasa'da şimdi hedef öyle görünüyor ki, laiklik ilkesiyle savaşmak düzeyine gelmiştir.

Bir süredir vakıflarla, derneklerle, bankalarla su gibi para akıtılarak "İslam Devleti" ideolojisi hayata geçirilmek istenmektedir. Küçük çocuklar köylerinden, kentlerinden kaçırılarak tarikatçı vakıflara kapatılmakta, islam öğretisi için Devlet bütçesinde milyarlar ayrılmaktadır. Ve ne yazık ki teokratik devlet isteklerinin ön saflarında da bazı simgesel giysilerle üniversiteli genç kızlarımız yer almakta, "şariat isteriz" diye bağırılmaktadır. Bir anlamda her türlü hak ve özgürlüklerinden vazgeçmenin bayraktarlığını yapan kızlarımız, o rejim geldiğinde evlerine ilk kapatılacak olanlardır. Bugün türban, yarın peçe ve çarşaf, öbürgün kafes arkası... Böylece "yurttaş kadın" yerine "kul-kadın" meydana gelecek ve yeni nesiller bu terbiye ve eğitimle bu anneler tarafından ilk eğitimini ve biçimini alacak.

İşte bu nedenle ve hiç vakit kaybetmeden, insanların bütün dünyada daha fazla özgürlük kavgasını verdiği bir zamanda, daha fazla tutsaklık istekleri bizi daha büyük karanlıklara götürmeden mutlaka kadınlarımız politikada daha

önemli ve sorumlu görevler almalıdır.

Hem kendileri ve kendi gelecekleri için.. Hem de rejim adına...

Sosyal demokrat olmak demek, özgür ve eşitlikçi bir düzenin kadın-erkek ayırımı gözetmeksizin toplumun tüm bireylerinin özgür ve eşit haklara sahip olmasıyla gerçekleşebileceğinin bilincinde olmak demektir. Kadının kadın olduğu için önüne gerilen bütün engelleri kaldırmak için vereceği tüm örgütsel çabalar ve çalışmalar sosyal demokraside saygı ve destek görür. Kırsal kesimde ücretsiz tarım işçisi, sanayide ikinci sınıf işçi olarak, kamu kesiminde ise yükselme önceliklerinin erkeklere tanındığı bir ortamda çalışan kadın olarak eşitlik sağlamak adına verilen tüm çalışmalarda sosyal demokrat partiler ile bu tür örgütler arasında yaygın bir iletişim ağı kurmak, vazgeçilmez bir zorunluktur.

Zira sosyal demokrat olmak bir seçim sorunudur. Bir kez seçildi mi sonuna dek sürdürmek gerekir.

Kadınlığını ya da erkekliğini değil, insanlığını yitirmemek için...

-O-

YEREL YÖNETİM VE DEMOKRASİ

Dünyada ve Türkiye'de Çağdaş Yerel Yönetim Hareketleri Üstüne Bir Yaklaşım Denemesi

Selâhattin YILDIRIM

1. GİRİŞ

Sunuşun Niteliği ve Sınırları

"Yerel Yönetim ve Demokrasi" konulu bu söyleşi öncelikle bir anlama ve anlatma çabasını dile getiriyor. Konu üzerinde belirli bir tartışma ve diyalog oluşturmaya katkıda bulunabilecek bazı notları, değinmeleri ve hatırlatmaları içeriyor. Bunu yaparken, bir söyleşi üslubu içinde, katı teorik yapılanma ve sistematik zorlamalara girmeksizin, olanaklı olduğu ölçüde açık-uçlu ve eleştirel bir yaklaşım deneniyor.

Söyleşiyi monotonluktan ve sıkıcılıktan bir ölçüde kurtarabilmek için, bazı kısa süreli mekansal ve zamansal seyahatlar düzenleniyor.

Burada ayrıca sunuşu sınırlandırıcı nitelikte iki temel hatırlatmada bulunmakta yarar var. Öncelikle, sunuş her ne kadar "Yerel Yönetim" başlığını taşıyorsa da burada özellikle yerel yönetimin en önemli ve sorunlu alanını oluşturan Kent Yönetimleri / Belediyeler üzerinde ağırlıkla duruluyor. İkinci olarak, dünya yerel yönetim hareketi içinde önemli bir yer tutan "Üçüncü Dünya" ülkeleri yerel yönetimlerinin farklı yapı ve gelenekleri değişik bir kuramsal çerçeveyi gerektirdiği için sunuşun kapsamı içinde hakettiği ağırlıkla ele alınamıyor.

Sunuşumuzun bazı metodoloji ve içerik sorunları taşıdığının farkındayız. Bunun aşılabilmesi iki şeye bağlıdır. Birincisi, bu ilk denemenin daha sistematik başka çabalara neden olmasıdır. İkincisi "yerel yönetim ve demokrasi dostlarının" esirgemeyeceklerini umduğumuz eleştiri ve katkılarıdır.

Yerel Yönetim Üzerine Yapılan Çalışmaların Bazı Sorunları

Yerel yönetim ve kentsel politikalar konusunda yapılmış inceleme, araştırma ve benzeri çalışmaların belirli sorunları taşıdığı genellikle kabul edilmektedir.

Dünyanın birçok ülkesindeki yerel yönetim çalışmalarına ilişkin olarak ortaya

konan bu sorunların, bu alanda çok sınırlı çabanın yürütüldüğü ülkemiz açısından da gözönünde tutulmasında yarar olacağı açıktır.

Bu sorunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

- * Çalışmaların büyük ölçüde teorik nitelikte olması, ya da yeteri kadar yaratıcı teorik çerçevelerden/yapılardan yararlanmamış veya habersiz olunması.
- * Çalışmaların bütünsellikten yoksun bulunması; yerel yönetimlerin sadece belirli alanları, özellikleri üstüne yoğunlaşan ve "bütün" ile bağı kurulmayan bilgi yığılmalarını içermesi,
- * Çalışmaların önemli ölçüde kurumsal ve idari alanlara odaklaştırılması,
- * Tanımlayıcı ağırlıklı olmaları, analitik niteliklerinin sınırlılığı,
- * Mevcut toplumsal ve siyasal düşünme dünyasının ana tema ve süreçlerinden kopuk bulunmaları,
- * Yerel Yönetim yetkililerinin (siyasal, idari), bilimsel nesnelliği zorlayacak ölçüde, tercih ve yönlendirmelerine açık bulunmaları,
- * Yerel yönetimin günlük uygulamaları ile bazen çok yakın iç içelik, bazen aşırı kopukluk sergilemeleri,
- * Belirli çalışmaların, bilimsel, metodolojik ve teorik yaklaşımları tartışmalı kişilerce ve fazla "alaylı" biçimde yapılması.

Yerel ya da Kentsel Alanın Bağlamı

Yerel yönetimin, kentsel alanın kendi başına bir ada olmadığı, fakat daha geniş bir siyasal-ekonomik sistemin bir parçasını oluşturduğu ve oldukça karmaşık bir yapı içinde yer aldığı, ve bu nedenle bu yapıdan kopuk olarak incelenmelerinin gerçekçi bir yaklaşım olmayacağı açıktır.

Bu karmaşık yapının öğeleri arasında; yerel ve yerel olmayan yapılar ve kurumlar, mekansal, kurumsal unsurlar, tüketim süreçleri, merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkileri, profesyonizm (mesleki etkinlikler), özel sektör, sendikal hareket, parti hareketi, baskı grupları ve benzerini sayabiliriz.

Ayrıca kente, kentsel olaya birçok farklı yaklaşımla bakıldığı bilinmektedir. Şikago Okulu'nun ana temsilcileri arasında bulunduğu ve "idealist" düşünceden kaynaklanıp, kentsel olayı açıklamada "birey"i ve seçimlerini esas aldığı ileri sürülen klasik kent sosyolojisi. Bunlardan biridir. Bir diğeri, "tarihsel maddeci" düşünceden kaynaklanıp, maddi hayat koşullarını, üretim biçimini kendine esas aldığı belirtilen toplumcu kent sosyolojisidir. Bunun yanısıra, son yirmi yıl içinde geliştirilmiş yeni yaklaşımlar da söz konusudur.

Bu yeni yaklaşımlar arasında; kentsel olayı, doğaları gereği "toplucu" tüketilmesi gereken konut, kentsel alt-yapı v.b.'den oluşan toplu tüketim sosyal süreci

ile özdeşleştiren Toplu Tüketimci (M.Castells) görüşü vardır. Kentsel gelişme, sosyal alt-yapının, sabit taşınmaz sermayenin oluşumuna ağırlık veren Sosyal Alt-Yapıcı (D.Harvey) görüşü, bir ikincisidir. Bu arada, kentsel alanın yapısı içindeki kaynakların dağıtımı ve yeniden-dağıtım süreçlerine ağırlık veren Dağıtımçı (R.Pahl); ve diğer bazı eklektik bakış açıları sayılabilir.

Yeni Model Arayışları

Demokrasi, Demokratikleşme, Desentralizasyon, Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi, Katılım, Açıklık, Eşitlik, Halka Dönüklük, Çevrenin Yeniden Doğuşu, Evrenselleşme, İnsani Yönetim, Değişim gibi kavramlar günümüz Dünya toplumsal gündeminin başında yer alıyor. Tarihi boyunca insanlığın gündeminde belirli düzeylerde hep yer alan bu kavramların, bu denli evrensel ve güncel bir konuma kavuşmalarında toplumsal, ekonomik, siyasal, teknolojik, kültürel ve benzeri birçok sürecin katkısı açık. Bu süreçler ve gelişmeler sonucu giderek evrenselleşen ve küçülen dünyamız hızlı bir etkileşim ve değişim içine girmiş bulunuyor.

Günümüz uluslararası ortamının ülkeler arasında çatışma, tansiyon ve katı ideolojik tavır almalarındaki yumuşama eğilimleri, yerel yönetimlerin ve kentlerin ön plana çıkmasını ve giderek global ölçekte daha hızlı bir ilişkiler ağı içine girmelerini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu alanda şimdiden yoğun yerel yönetimler-arası işbirliği çabalarına tanık olmaktadır.

Bu çabalar içinde, özellikle, uzun yıllardan bu yana yerel yönetim ve demokrasinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için çaba gösteren ve dünyanın farklı siyasal yönetsel kültür ve geleneklerine sahip tüm bölgelerini kapsayacak biçimde yatay bir örgütlenme gerçekleştirip, bir tür yerel yönetimlerin "Birleşmiş Milletler"ini oluşturan IULA-Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği'nden söz edilebilir.

1985 yılındaki Rio de Janeiro Kongresi'nde kabul edilen "Dünya Yerel Yönetimler Bildirgesi"nde IULA; "yerel yönetimin, ulusal yapının bütünleyici bir parçası olduğunu ve halka en yakın ve onların yaşama koşulları hakkında en gerçekçi kararları vermek konumunda bulunduğunu" belirterek, "İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si temeline dayalı demokratik, özerk ve yerel yönetimler-arası işbirliği ve dayanışmadan yana" bir yerel yönetim anlayışını savunmaktadır.

Bütün bu gelişmelerin konumuz açısından önemli bir sonucu şudur: Bugüne kadar dünyada değişik ad ve sistem altında yürürlükte bulunan "merkeziyetçi", "yukardancı", "halka rağmen" modelin artık işlemezliği ve istenmezliği açıkça ortaya çıkmıştır.

Kendini yenileyemeyen, değişimi ve gelişmeyi önleyici, insanın ve oluşturduğu toplumların kapasitelerini sınırlandırıcı bu model, giderek daha ademi-merkeziyetçi, açık, dönüşümcü, yaratıcı, yenilikçi, katılımcı ve taban demokrasisine

dayalı bir modele yerini bırakmak durumundadır.

İşte bu modelin temel taşları olarak *demokrasi* ve *yerel yönetimler* ilişkisi yeni anlamlar kazanıyor.

2. YEREL YÖNETİM VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Kökeni, eski Yunan "kent-devletler"ine dayanan ve halkın (demos), yurttaşların yönetimi anlamına gelen demokrasi kavramı gerek tarihsel gelişmesi içinde gerek günümüzde değişik yaklaşım ve anlamlar yüklenen bir kavram olmuştur.

Eski Yunan, özellikle Atina Kent-Devleti örneğinde tüm yurttaş sayılanların (kölelik, yabancılık, vb. konumlar yüzünden getirilen sınırlamalar dışında) doğrudan katılımı ile uygulanan ve Doğrudan Demokrasi adı verilen bu tür, günümüzde yerini büyük ölçüde temsilciler aracılığı ile yürütülen Temsilî Demokrasiye bırakmıştır.

Demokrasi, tarihsel gelişimi içinde, uzun bir süre-iki bin yıl- "doğrudanlığı" esas alan, "kent-devleti" demokrasisi (bir tür "yerel" demokrasi) ile özdeşleştirilmiştir.

Bugünkü "temsilî" ulus-devlet demokrasisi 19. yüzyılın bir ürünüdür ve gerek işleyiş, gerek ölçek açılarından tarihsel, köklerinden önemli sapmalar göstermektedir.

Temsilî demokrasiye karşı bir yandan biçime ilişkin (temsilin profesyonelleşmesi, geniş halk kesimlerinde yönetime karşı ilgisizlik yaratarak bir tür "seçkinçiliğe" dönüşmesi), diğer yandan öze ilişkin (siyasal ve hukuksal eşitliğin ekonomik ve sosyal koşullardan soyutlanması durumunda gerçekten bir eşitlik sağlayamayacağı) eleştiriler, günümüzde insanların özgürlük ve eşitliklerinin derinleşmesi, kökleşmesi ve genişlemesini esas alan daha katılımcı ve gerçekten eşitlikçi bir demokrasi arayışını ortaya çıkarmıştır.

Yerel yönetim ve demokrasi ilişkileri konusunda tarihsel olarak üç temel görüşle karşılaşırız:

- * Demokrasi geleneksel; yerel ve doğrudan "kendi kendini yönetmenin" kendisidir; yani ancak yerel olan demokrasiden söz edilebilir diyen görüş (J.T. Smith);
- * Demokrasi yerel yönetimle uyumsuz, çünkü demokrasinin çoğunluk yönetimi, eşitlik, tekdüzellik gibi temel ilkeleri, yerel yönetimin dar görüşlü farklı ve çeşitli -potansiyel olarak oligarşik ve bozulabilen- taleplerini içinde barındıramaz diyen görüş (Langrod, Moulin);
- * Demokrasi ve özgürlük sağlayıcı, halkın söz sahipliğini, yerel katılımı ve siyasal eğitimi getirici nitelikleri ile yerel yönetimler zorunlu ve kaçınılmaz ilişki ve içicilik durumundadır diyen görüş (J.S.Mill).

Yerel yönetim ve demokrasi ilişkisi konusuna eğilen bazı düşünürler, olduk-

ça yaygın atıfta bulunulan aşağıdaki görüşleri ileri sürüyorlar:

De Tocqueville yerel yönetim için, "Beledi kuruluşlar özgür ulusların gerçek gücünü oluşturur. İlkokullar bilim için ne ise, kent (meclis) toplantıları da özgürlük için aynı şeydir: bu toplantılar halkın özgürlüğe ulaşabilmesini sağlar, insanlara onu nasıl kullanabileceklerini ve ondan nasıl yararlanacaklarını öğretir. Bir millet özgür bir yönetim kurabilir, fakat beledi kuruluşlar olmaksızın özgürlüğün ruhuna sahip olamaz" diyor, J.Bryce yerel yönetim uygulamasını "En iyi demokrasi okulu ve onun başarısında en iyi güvence" olarak görüyor. F.AHayek ise, "Yerel halka olduğu kadar, onların gelecekteki liderlerine de siyasal bir eğitim okulu işlevi gören yerel yönetimin yaygın olmadığı hiç bir yerde demokrasiin iyi işlediği görülmemiştir" diyor.

H.Pirenne de Batı Avrupa'daki kentsel ve demokratik gelişmeyi incelediği Ortaçağ Kentleri'nde "... Onikinci yüzyılda, kentlere, anayasaların temelini oluşturacak olan belediye kurumlarının sağlandığını..., kent sınırları içinde köleliğin tüm kalıntılarının ortadan kaldırıldığını ve kent havası insanı özgür kılar diyen bir Alman atasözünün yaygın geçerliliğini" belirtmektedir.

Bu tarihsel yaklaşım ve tartışmalardan da yararlanan son dönemin - özellikle 1960 sonrası - bu konuya bakışı; daha desantralizan, katılımcı, yerel potansiyel, dinamizm ve farklılığın insani ve geliştirici yönlerini önde tutan ve en azından dünyanın belirli ülkelerinin pratiğinde (özellikle Klasik Liberal Demokrasi anlayışına sahip ülkelerde) yerel yönetim ve demokrasi kavramlarına artık "biri olmadan diğeri de olmaz" biçiminde yaklaşan bir görünüm sunmaktadır.

Birçok düşünür ve uygulamacı yerel yönetimin şu temel değerleri taşıdığı savındadır:

- * Özgürlük; siyasal iktidarı yaygınlaştırıcı, tekelleşmesini önleyici, demokratik çoğulculuğu koruyucu,
- * Katılım; yurttaşların yönetime daha geniş ve etkin katılımı, siyasal-toplumsal bilinçlenme, eğitime katkıda bulunma,
- * Verimlilik/Etkinlik; hizmetin sunuluşunda ve kaynakların dağılımında verimlilik ve etkinlik.

Yerel yönetimin temel yararları ise aşağıdaki çerçeve içinde tartışılmaktadır:

- "Merkeziyetçi" ve "Yukardancı" tıkanmaları önleme,
- Ekonomik ve toplumsal gerçekçilik ve adil bölüşüm sağlama,
- Sürat sağlama,
- Koordinasyon ve tasarruf sağlama,
- Dinamizm getirme,
- Siyasal eğitime katkıda bulunma,

- Katılımı gerçekleştirme,
- Ulusal birlik ve dayanışmaya katkıda bulunma,
- Kaynak yaratma ve girişimciliği geliştirme,
- Çok renklilik, farklılık ve çeşitlilik sağlama.

3. YEREL YÖNETİM VE SİVİL TOPLUM

Yerel yönetim ve sivil toplum çağımızın anahtar kavramlarından ikisini oluşturuyor. Yerel yönetim çok daha eski bir tarih ve geleneğe sahip olduğu halde, sivil toplum ancak son ikiyüz yıldan bu yana kullanılan bir kavram. Ancak, son yıllarda, dünyamızın değişik bölgelerinde insanların değişim, demokratikleşme ve insani değerlerin savunulması ve geliştirilmesi sorunları ile yoğun ve yaygın bir biçimde karşı karşıya gelmesi ile birlikte sivil toplum kavramı yeni bir güncellik ve önem kazanmıştır.

Sivil toplumun dünyanın belirli toplumları açısından - özellikle "Batı" ve "Doğu" toplumları bağlamı içinde - varlığı ya da yokluğu tartışmaları yanısıra, kavram olarak da ne anlama geldiği konusunda değişik yaklaşımlarla karşılaşırız.

Montesquieu ve Machiavelli gibi düşünürlerce "ara yapılar, ara tabaka ya da kuruluşlar" biçiminde algılanan sivil toplum, Hegel'e göre "merkezi devletten bağımsız olarak hareket edebilen, mülkiyet haklarına dayalı ve özünü örgütlenme özgürlüğünün oluşturduğu" bir kavramdır. Marx'a göre "maddi varlık koşulları, tüm tarihin gerçek kaynağı, ocağı ve sahnelenişi"dir sivil toplum. Durkheim'a göre "ikincil yapıları", Weber'e göre ise "özerk yetkili tüzel kuruluşları" ifade eder. Gramsci ise "genellikle özel diye anılan organizmalar bütünü ve bir üst-yapısal uğrak" olarak görür onu.

Baskıcı ve otoriter düzenlerin temel göstergelerinden biri birçok düşünürce göre, sivil toplumun varlığından duyulan aşırı rahatsızlık, onu yeşertmeme ya da yok etme çabalarıdır. Bu düşünürler, belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış bir sivil toplum yapısı olmadan demokrasiden söz etmek güçtür görüşünü savunurlar.

Sivil toplum ile demokrasi arasında varlığı ileri sürülen bu zorunlu içiçelik nedeniyle artık çağdaş demokrasi tanımlamalarında; insan hakları, çoğulculuk, sözleşme düzeni, ve temsil-katılım gibi demokratikliği sağlayıcı temel ilkelerin yanında, bir ana temel öge olarak sivil toplumun, mutlak bir biçimde olmasa da, devletten görece ayrılığının gerekliliğine yer verilmektedir.

Burada, asıl konumuz olan yerel yönetim-sivil toplum ilişkisine eğildiğimizde; genel demokrasi bağlamı içinde kurulabilecek temel bağlantıların yanısıra bu ilişkinin spesifik niteliği ve yerel yönetimlerin bir sivil toplum kuruluşu sayılıp sayılmayacağı gibi sorularla karşılaşırız.

Sivil toplumun ilk kuramcılarının biri sayılan Hegel, Hukuk Felsefesi adlı eserinde; yerel yönetimin (belediye) sivil toplumun bir parçasını oluşturduğunu, ve yerel özerkliğin devlet müdahalesine karşı titizlikle korunması gerektiğini açıkça belirttiği gibi, sivil toplum kuruluşları analizinde yerel yönetim ile diğer özel kurum ya da kuruluşlar arasında hiçbir ayırım yapmaz.

Bu alanda, Hegel'de görüldüğü biçimde açık ve doğrudan konuya yönelik yaklaşımlara sık rastlanmamaktadır. Ancak, sivil toplumu, "bireyin ya da oluşturduğu kuruluşların siyasal toplumdan (dar anlamda devlet'ten) özerk faaliyet alanı olarak" tanımlayıp ve esas devlet işlevlerini zor kullanımı (ordu, polis, mahkeme, v.b.) ve para basımı ile sınırlı gören bir yaklaşımla (temelde belirli bir beldede yaşayan insanların ortak yerel ihtiyaçlarını, kendi kendilerinin yönetiminde ve görece bir özerklik içinde karşılamaları olan) yerel yönetimi bir sivil toplum kurumu olarak görmek olanaklı.

Bugün, klasik demokrasiler dışında, birçok ülke ve kültürün gelenek ve uygulamaları ile bütünüyle örtüşmeyen bu yaklaşım doğrultusunda, başta Doğu Avrupa ülkeleri - özellikle Polonya ve Macaristan - olmak üzere belirli Üçüncü Dünya ülkelerinde de yeni bir yönelişe tanık olmaktadır.

4. YEREL YÖNETİME YAKLAŞIMLAR YA DA YEREL YÖNETİM TEORİLERİ

Genel siyaset teorisyenleri, yerel yönetime tarihi boyunca, merkezi devletle yerel halk arasında bir ara kuruluş, alt bir merkezi yönetim birimi, yerel hizmet kurumu ve kendi kendini yöneten özerk topluluk gibi değişik yaklaşım ve tanımlar getirmişlerdir.

Yerel yönetimlere doğrudan ilişkin teorik perspektiflere gelince, bu alanda çok sınırlı çalışma ve çabaya tanık oluyoruz. Bu çabaların önemli bir bölümü de "devlet" teorileri üzerine yapılan çalışmaların "yerel devlet"e uygulanma, indirgenme girişimleridir, ve çok kez sistematik bir teori oluşturma yerine, belirli kavramların, genellemelerin biraraya getirilmesi niteliği taşımaktadırlar.

W.J.M. Mackenzie gibi bazı düşünürler ise ayrı bir yerel yönetim teorisi bulunmadığını, "yerel yönetimin ne olması gerektiğini çıkarsayabileceğimiz normatif bir genel teorinin, yerel yönetimin ne olduğu konusunda sınanabilir hipotezler çıkarabileceğimiz pozitif bir genel teorinin yokluğunu" ileri sürüyorlar.

Ayrıca Finley'in dediği gibi, tarihteki her toplumsal ve yönetsel sistemin geliştirilmiş bir teorik sistemle zorunlu bir eşlik içinde bulunması gerektiğini düşünmek bizleri tuhaf bir yanılgıya sürükleyebilir. Böyle bir durumun bulunduğu zamanlarda da, bu çoklukla hukukçuların veya filozofların eserleri ile gerçekleştirilebilmiştir.

Yerel yönetimin gerek uygun konjonktür yakalamada, gerek teorik ilgisi

yüksek "hukukçu" ve "filozof" bulmada her zaman şanslı olduğunu söylememiz güç.

Yerel yönetimler konusunda gelenekselleşmiş üç temel yaklaşımdan söz edilir.

- * Siyasal insanı temel alan Liberal Yaklaşım;
- * Ekonomik insanı esas olan Neo-Klasik Yaklaşım; ve
- * Sosyal ilişki üstüne temellendirilen Marksist Yaklaşım.

Ancak, 1970'li yıllardan bu yana yürütülen yeni çabalar Devlet ve Yerel Devlet/Yönetim alanlarında, gelenekselleşmiş yaklaşımları aşan, daha geliştirilmiş teorik perspektifler sunmaktadır.

Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- * Temsiliyetçi Yaklaşımlar: Devleti, yerel yönetimin işlevlerinde "tarafsız" olarak gören ve herhangi bir sınıf veya tabakanın çıkarlarından bağımsız kabul eden yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar yönetimin, toplumun her kesiminden gelen siyasal baskılara duyarlılığını ve dolayısıyla yönetim politikalarının değişik çıkarları temsil ettiğini kabul eder. Dayanağını Liberal düşünsel gelenekte bulan bu yaklaşımın yerel/kentsel alana uygulayan çağdaş bir öncüsü R.A.Dahl sayılmaktadır.

- * Araççı Yaklaşımlar: Bu yaklaşımlar devletin, yerel yönetimlerin belirli sınıf veya kesimlerinin çıkarları doğrultusunda işlev gördüğü ve bu kesimlerin karar mekanizmalarını öncelikle kendi seçmelerinin aracı olarak kullandığını ileri sürer.

Araççı yaklaşımlar bir yandan Mosca, Michels ve Mills örneklerinde olduğu gibi belirli elitist bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, bazı marksist perspektiflerden yararlanmaktadır. Bu yaklaşımları yerel yönetime, kentsel alana uygulayanlar arasında J.Lojkine ve C.Cockburn sayılabilir.

- * Yönetmenci-Seçkinçi Yaklaşımlar: Bu yaklaşımlar, yönetimin (devlet, yerel yönetim) işlevlerini, yöneticiler-bürokratlar tarafından tanımlanmış ulusal ya da yerel çıkarların savunuculuğu biçiminde görür; ve kamusal politikaların oluşumunda dışsal siyasi etkilerin bir rolü olmadığını kabul eder.

Bu yaklaşımlar büyük ölçüde Weber'ci politik sosyolojiden kaynaklanmaktadır. Adı geçen yaklaşımı yerel yönetime uygulayanlar arasında R.Pahl sayılabilir.

- * Yapısalcı Yaklaşımlar: Bu yaklaşımlarda yönetim (devlet, yerel yönetim) politikalarında belirli sınıf ve kesimler yararına bir temel ve zorunlu taraf tutmayı kabul eder, ancak bunu yönetimle karşı karşıya gelen hakim sınıf veya kesimlerin onu; etkileme ve kontrolünden çok, yönetimin toplumsal kuruluş içindeki biçimi ve yapısal yeralışına bağlar. Bu yaklaşımı yerel, kentsel ala-

na, kentsel sosyal mücadelelere ilk getiren düşünür M.Castells'dir.

Konumuzun ve söyleşimizin sınırları nedeniyle bu yaklaşımların ayrıntılı ve eleştirel bir fotoğrafını sunamamaktayız. Ancak bu alanda az sayıda da olsa yeni ve oldukça canlı tartışmaların varlığına tanık olmaktadır.

5. ÇAĞDAŞ YEREL YÖNETİM HAREKETLERİNE BİR BAKIŞ

Burada yerel yönetimlerin insanlık tarihi kadar eski ve çok renkli tarihine girilmeyecek. Sadece, günümüzü ve yakın geleceğimizi kavramada bize, bir ölçüde de olsa, katkıda bulunabileceğini sandığımız çağdaş yerel yönetim hareketi içinde yer alan bazı düşünce ve uygulamalara değineceğiz.

Ortaya çıkışları, evrimleri veya önem sıralamalarını gözetmeksizin, bu düşünce ve uygulamaları şu genel başlıklar altında toplayabiliriz:

- Klasik Liberal Yerel Yönetim Anlayışı
- Beledi Yerel Özerklik ve Reform Hareketi,
- Beledi Sosyalizm,
- Beledi Emekçilik ya da Refah Devleti Belediyeciliği,
- Yerel Sosyalizm,
- Yerel Marksizm (Liberal Demokrasilerde),
- Sovyet Kenti ya da "Sosyalist Kent" Yönetimi,
- Kentsel Sosyal Hareketler,
- "Yeni Liberalizmin" Yerel Yönetimlere Bakışı,
- Alternatif Yerel Yönetim Hareketleri.

Klasik Liberal Yerel Yönetim Anlayışı

Liberal gelenek, yerel yönetime oldukça değişik bakış açıları getirmiştir. Bu değişik bakışlar farklı tarihsel dönemler açısından olduğu gibi, aynı dönemin ayrı düşünürleri, liberal temsilcileri açısından da gözlenmektedir.

Yerel yönetimi, bir yerel/beledi işletme ya da kurum niteliğinde gören ve onu devletin değil sivil toplumun bir parçası olarak algılayan ve bu nedenle de, bireylerin ve özel kuruluşların olduğu gibi yerel yönetimin de devlet karşısında özerk olması gerektiğini savunan liberal anlayışlar yanında (Hegel); yerel yönetimi merkezi devlete entegre ederek, onun bir yerel uzanımı, kuruluşu ya da birimi olarak değerlendiren görüşlere (J.Bentham) rastlıyoruz.

Yerel yönetimin merkezi devlet içinde eritilmesi sonucunu doğuracak bu en-

tegrasyon yaklaşımına şiddetle karşı çıkan ve temel siyasal otoritenin merkezi parlamento, taç v.b.'nin değil, yerel yönetimler olduğunu ileri süren liberal anlayışlarla da karşılaşırız. (J.T.Smith)

Bir başka liberal yaklaşımda, federal yönetim ilkesinden hareketle (egemenliğin iki temel kademe arasında bölüşümü), "eşgüdüm ve bağımsızlık" içinde bir "üçüncü" kademe olarak yerel yönetimin egemenliğin bölüşümünde yer alabileceği savını görüyoruz. (T.Cooley ve ABD Beledi Reform Hareketi)

Bir diğer yaklaşımda, yerel yönetimin tüketicilerin zorunlu birlikteliğini oluşturduğunu ve "tüketici egemenliğinin", "kamu seçmesinin" temel gerçekleştircisi durumunda bulunduğunu ileri sürmektedir.

Ancak, liberal yaklaşımların aşağıdaki belirli ortak çizgileri taşıdığı genellikle ileri sürülmektedir.

- Yerel yönetimin, öncelikle özgürlük, eşitlik, kardeşlik, siyasal sorumluluk ve katılım gibi demokratik değerlerin besleyicisi olması.
- Yerel yönetimlerin doğrudan hizmette verimliliğin izleyicileri olması
- Yerel yönetimlerin doğrudan hizmet sunucu rollerinin sınırlı stratejik alanlarda kabul edilmesi, diğer alanlarda özel ve gönüllü girişimlerin desteklenmesine öncelik verilmesi.

Yerel yönetimler konusunda düşünce ve öneri geliştiren klasik temsilcileri arasında J.S.Mill, De Tocqueville, J.Bryce gibi isimlerin sayıldığı liberallerin son dönem temsilcileri arasında da F.A.Hayek ve A.Maas'dan söz edilebilir.

Günümüzdeki liberal demokrasi ile yönetilen ülkelerin yerel yönetim yapıları ve anlayışlarının yanısıra, birçok ülkenin yerel yönetim, kentleşme ve kente bakışları, önemli ölçüde liberal geleneğin etkisi altında oluşturulmuştur.

"Yeni Liberalizm" in yerel yönetime bakışına ise ileride değinilecektir.

Yüzyılımızın başında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ortaya çıkan ve "Kentlerin Ayıbı" ile nitelenen büyük kentsel kaos, yerel yönetim krizi ile eşzamanlı oluşan bu hareket ABD ve dünya belediyeçiliğine ilginç katkılar getirmiştir. Yerel özerkliği, yerel yönetimlerin güçlendirilmesini ve her yerel topluluğun "yukarıdan" hiç bir müdahale olmadan kendi öz yerel yönetim sistemini özgürce oluşturabilmesini savunan bu hareket, özellikle belli büyüklükteki kent yönetimlerinin "eşgüdüm ve bağımsızlık" içinde yerel işlerde bütünüyle egemen bir yapı ve statüye kavuşturulmalarını amaçlıyordu. Yerel yönetimlere çağdaş bir kadrolaşma, insangücü yönetim ve geliştirme sistemi, planlama ve programlama anlayışı ve etkin bir finansman yönetimi v.b. ile yeni bir gündemi getiren bu hareket, yerel demokrasi açısından son derece önemli üç temel ilkeye varlık kazandırmıştır.

Bugün birçok ABD yerel yönetimlerinde ve dünyanın değişik ülkelerinde

uygulama alanı bulan bu temel ilkeler şunlardır:

- * Yurttaş Girişimleri: Yerel seçmenlerin belirli bir çoğunluğunun yerel yasalar/kurallar oluşturmak amacı ile girişimde bulunabilmeleridir. Mevcut seçmenlerin çoğunluğunun oyunu alabilen bu tür girişimler yolu ile yurttaşlara/hemşehrilere kendi girişimleri ile doğrudan kural koyma, yasa yapma olanağı tanınmaktadır.
- * Referandum: Yerel karar organlarının aldığı belirli kararların, kesinlik kazanabilmeleri için yerel halkın, seçmenlerin onayına sunulmasıdır. 17.yy.'dan beri yer yer uygulama alanı bulan referandum pratiği üç farklı biçim alabilmektedir. Özel vergi koyma, sınır değişiklikleri, yerel yönetimlerin birleştirilmesi gibi alanlarda uygulanan zorunlu referandum. İçki düzenlemeleri, nazım plan uygulamaları v.b. alanlarda başvuru ve yerel yönetimin isteğine bağlı referandum ve bazı kesinleşmiş yerel yönetim kararlarına karşı yerel halkın tavrını, tepkisini ortaya koymaya yönelik protesto referandumu.
- * Geri Çağırma Hakkı: İstenmeyen, başarısız bulunan seçilmiş bir yerel yöneticinin, seçim süresi dolmadan, yerel seçmenlerce görevine son verilmesidir. Geri çağırma durumunda da Yurttaş Girişimleri ve Referandum'da olduğu gibi belirli usullere ve seçmen çoğunluğuna uyularak girişimde bulunulmaktadır. Ancak Geri Çağırma durumunda genellikle daha yüksek bir çoğunluk oranı aranmaktadır.

Bu ilkelerin, uygulanmaları bir yana, sadece varlıkları, uygulanabilir olmaları bile yerel yönetimlerin demokratikleşmesi, denetlenebilmesi ve halka dönüklüklerinin sağlanabilmesi açısından önemli katkılara aday oldukları genellikle kabul edilmektedir.

Beledi Sosyalizm

1870'li yıllarda İngiltere'nin Birmingham kentinde Joseph Chamberlain'in öncülüğünde ortaya çıkan ve daha sonraları İngiliz halkı tarafından "Gaz ve Su Sosyalizmi" diye adlandırılan bu hareket, İngiltere dışında birçok Batı ülkesinde de etkisini göstermiştir. Başlangıçta 'halkın refahı ve etkin beledi girişimciliğinin sağlayacağı ekonomik yararlar' düşüncelerinden kaynaklanan bu hareket 1900 yılları başlarında İngiliz Fabian akımının etkisi altına girerek siyasal ağırlığını daha da artırmıştır.

Bu yeni biçimiyle Belediye Sosyalizm, beledi girişimciliğinin sağlayacağı önemli ekonomik ve mali yararların yanında, yerel yönetimlerin işsizliği önleyici (istihdam sağlayıcı) önlemleri, ücret ödeme güvencesi ve çalışma zaman ve koşullarına yeni sınırlama ve koruyucu düzenlemeler getirmeleri ve adil bir sözleşme düzenine katkıda bulunmalarını da içerir duruma geliyordu. Bütün bunların yanısıra yerel yönetimler, daha demokratik bir toplumun, daha genişletilmiş ve derinleştirilmiş bir demokrasininin sağlayıcısı olarak görülüyordu.

Fabian akımının ve Belediye Sosyalizmin, eşi Beatrice Webb ile birlikte ana

"düşünür-uygulamacıları" arasında bulunan Sidney Webb, beledi sosyalizmi "tüketicilerin kendi ihtiyaçlarını kendileri tarafından karşılamak üzere biraraya geldikleri bir demokratik örgütlenme biçimi olarak" görüyordu.

Webb'lere göre bütünüyle demokratik bir yerel yönetim mekanizmasına dayalı bu tür bir sosyalizm "tekdüzeliliğin" ve "aşırı devletçiliğin" sakıncalarını önleyebilir, ve hem çeşitlilik hem de yaygın bir yerel etkinlik ile zenginleştirilebilirdi. Webb, aynı zamanda, verimliliğin artırılması ve mümkün en etkin kamu hizmetinin geliştirilmesi konusunda aşırı duyarlıydı.

Beledi sosyalizm akımının 1890-1940 yılları arasında İngiltere'de Birmingham ve özellikle Londra (LCC) kentlerinin oluşturduğu beledi iktisadi girişimler; gaz, su, ulaşım, aydınlatma, sağlık, v.b. örnekleri yanı sıra İtalya'nın Verona kentinde belediye konutları, belediye ekmek fabrikası ve balık pazarı gibi örnekleri, Budapeşte'de belediye ekmek fabrikası, Münih'te belediye emlak girişimleri, genel mağazalar, sağlık birimleri, ticari ve mali girişimleri, ekmek fabrikaları örnekleri, Lille'de halka sosyal yardım birimleri, çocuk ve yaşlılara sübvansiyon, kreşler, burslar, halk sağlığı birimlerinden oluşan örneklerini görmekteyiz.

Tüm bu ve benzeri örnekler gelecekteki muhtemel bir demokratik sosyalist, sosyal demokrat merkezi iktidarın bir tür deneme alanlarını oluşturduğu düşünülmüyordu.

Beledi Emekçilik ya da Refah Devleti Belediyeciliği

1930'lu yıllarda özellikle Batı Avrupa ve İskandinav ülkelerinde sosyal demokrat/demokratik sosyalist belediyeciliğin, göreceli olarak daha çok sosyal yardım sağlayan, ana ve çocuk sağlığı ve eğitim hizmetlerine daha fazla yatırım ve önem veren bir uygulama içinde olduğu gözlenmektedir.

Aynı anlayışın İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminde ise, hizmet standartlarının yükseltilmesi, eğitim, konut ve refah hizmetleri gibi yeniden-dağıtımçı ve iyileştirici hizmet alanlarında yürütülen daha yoğun girişim ve harcamalar ağırlık taşıyor.

Beledi Emekçilik ya da Refah Devleti Belediyeciliği, dönemindeki sosyal demokrat iktidarların hakim merkezîyetçi yönetim anlayışı ile uyum içindeydi. Birçok düzenleme, temel politika ve projeler, parlamentolarca çıkartılan yasalar aracılığı ile veya belirli bakanlıkların doğrudan yönlendirmeleri ile yapılmıyordu.

Bu genel yaklaşıma uymayan ve doğrudan yerel yönetimlerin inisiyatifine dayalı belirli uygulamalar kuşkusuz vardı. Ancak bunlar temelde merkezden biçimlendirilip yönlendirilen yerel yönetim anlayış ve uygulamaları yaklaşımını çok fazla etkileymiyordu.

Kentlerde yaşayan geniş halk kitlelerine önemli maddi kazanımlar, yaşama koşullarını da iyileştirme, geliştirme sağladığı belirtilen Belediye Emekçilik hare-

keti, aşağıdaki bazı sorunları da bağrında taşıyordu:

- Halktan kopuk, halkın katılımına ve onun seçmelerine karşı duyarsız, yukarıdan, paternalist bir yönetim anlayışı izlemek;
- İçeride, eleştiriye kapalı, dar bir siyasal dayanışma ve disiplin anlayışına bağlılık;
- Yerel stratejiler oluşturma, yeni projeler ve program saptama girişimleri yerine, merkezi programların yerel adaptasyonunu esas alan "idari" ağırlıklı bir yerel yönetim yaklaşımı gütmek;
- Belirli "kötü yönetim" ve yolsuzluk örnekleri sergilemek.

Bu belediyecilik hareketi dönemi "çoğunlukla halk için doğru işlerin yapıldığı, bazen halka karşı yanlışlıklar yapıldığı, fakat her iki durumda da halka çok az danışılıp tartışıldığı" bir dönem olarak nitelenmektedir.

Yerel Sosyalizm

Dünyada birçok tanımın değiştiği, yeni arayışların yoğunlaştığı 1970'li yıllarla birlikte, özellikle liberal -demokrat ülkelerde kendini göstermeye başlayan Yerel Sosyalizm hareketi bu dönemde ortaya çıkan birçok değişim, olay düşünce ve hareketin etkileşimini yansıtıyordu.

Bu değişim ve olaylar arasında: "Refah Devleti"nin sorunları, ekonomik kriz ve yeniden-yapılanma girişimleri, seçim sonuçları, seçmenlerin yeni tavrı, değişen siyasal parti yapıları ve anlayışları, yerel yönetim alanındaki yeni yaklaşım ve düzenlemeler ve bunlara karşı konan tavırları, sayabilir.

Yeni düşünce ve hareketler arasında da yerel yönetim, yerel devlet, kentsel politikalar ve kentsel sosyal hareketler gibi alanlardaki yeni teorik çabaları; taban hareketi/topluluk hareketini; yerel ekonomik gelişim girişimlerini; çevre ve yeşil düşünce hareketlerini; kadın hareketini ve girişimlerini ve daha demokratik ve desantralizasyona dayalı yeni bir sosyalizm anlayışını gösterebiliriz.

Yukarıdaki kısa değinmelerden anlaşılacağı gibi, Yerel Sosyalizm hareketi, kendi başına, kopuk bir hareket niteliğinden çok, daha geniş bir trendin, daha farklı bir toplumsal yönetim arayışının bir ögesi görünümündedir.

Belirli ülkelerde yerel yönetimin düşüncesi ve günlük işleyişi üzerinde yadsınamayacak etkileri görülen bu hareketin, gelecekte daha geniş bir toplumsal oluşum üzerindeki muhtemel katkıları, yoğun tartışmalara kaynaklık ediyor.

Değişik ülkelerin yerel yönetim uygulamaları ile kendini gösteren Yerel Sosyalizm hareketinin GLC (Londra Büyükşehir Yönetimi; 1986 yılında varlığına Muhafazakar iktidar tarafından son verilmiştir); Sheffield; Grenoble (Groupe d'Action Municipal uygulamaları ile); Barselona; Madrid; Amsterdam; Bremen; Viyana; Stockholm gibi kentlerde sergilediği ilginç örnekler arasında kısaca

şunları sayabiliriz:

- Toplumda yerel/beledi öncülük; toplumsal sorunlara ve değişime yerel yönetimlerin giderek sahip çıkmasına katkıda bulunmak,
- Halk katılımına dayalı, açık, sorumlu, etkin ve yenilikçi bir yerel yönetim,
- Yerel iktisadi girişimleri, kooperatifleşmeyi ve gönüllü girişimleri desteklemek,
- Desantralizasyonu, ve kente sahip çıkma bilinçliliğini geliştirmek,
- Kadını yerel yönetimde etkin kılmak,
- Eşitlikçi kültürel politikaları geliştirme ve etnik ayrıma karşı mücadele,
- Tüketiciyi koruyucu girişimleri, çevre duyarlılığını, adil bir kentsel ulaşım düzenini, belde dirliği ve düzenine etkin katkısı ve yerel yönetimler-arası işbirliğini özendirme,
- Kültürel mirası koruma ve popüler/katılımcı planlamaya öncelik vermek.

Yerel sosyalizm, kısaca klasik yerel yönetim çalışma alanları yanısıra, bütünüyle yeni sorun alanlarına da yönelen, kendisini genel toplumsal ve siyasal sorunlar konusunda sorumlu hisseden, ve bir tür yerel/beledi öncülük öneren, tüm yerel güç ve kaynakların hareketlendirilmesinden yana, hizmet sunumunda etkinliği, yönetimde daha çok demokratikleşmeyi ve desantralizasyonu, insana ve halka dönüklüğü amaçlayan bir anlayışı savunma iddiasını taşımaktadır.

Doğaldır ki bu hareket merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkileri; mesleki konum ve yaklaşımlar; özel iş dünyasının yapı ve yaklaşımı, genel sendikal hareketin konumu ve değişik baskı gruplarının ve benzeri girişimlerin etkilediği belirli bir siyasal toplumsal bağlam içinde biçimlenmektedir.

Burada yerel sosyalizmin farklı bir kentsel anlamın peşinde olduğu savına da değinmek gerekir. Yerel sosyalizm, kullanım-değeri üzerinde temellendirilen, ihtiyaç nedeniyle kamusal/yerel hizmetleri ve onların genişletilip, yaygınlaştırılmasını amaçlayan bir kentsel anlamı savunduğunu ileri sürmektedir.

Beledi Sosyalizm, Belediye Emekçilik ve Yerel Sosyalizm'in Kısa Bir Karşılaştırması

Temel anlayış ve uygulamaları kısaca verilmeye çalışılan son üç hareketin; Belediye Sosyalizm, Belediye Emekçilik ve Yerel Sosyalizmin yerel yönetimlere, kentlere yaklaşımlarında özellikle İngiltere örneğinde görülen Poplar, Little Moscows ve Clay Cross gibi dönemlerine göre ayrık yerel çıkışlara rağmen- aşağıdaki niteliklerin ağır bastığı gözlenmektedir:

Beledi Sosyalizmin, gelecekteki muhtemel bir merkezi iktidarı hazırlayıcı, oluşturucu örneklerle ve bunların içinde özellikle beledi iktisadi girişimlere ağırlık verdiği;

Beledi Emekçiliğin, aynı zamanda merkezi iktidara da sahip olunan bir dönemde yürütülen bir hareket olarak, daha çok sosyal hizmetler, konut, eğitim gibi alanlarda hizmet sunumuna öncelik verdiğini;

Yerel Sosyalizmin ise, sosyalizmi yeniden ve "merkeziyetçi" bir yaklaşımla değil, daha demokratça ve tabandan kurma anlayışına dayalı olarak yerel yönetimleri hizmet kuruluşları olmanın yanısıra, siyasal, demokratik yönetim birimi olma ve bu nedenle de geniş bir perspektif içinde toplumsal sorunlara sahip çıkmaya ağırlık verdikleri görülmektedir.

Yerel Marksizm (Liberal Demokrasilerde)

Burada, Liberal Demokrasilerde, büyük ölçüde Batı Avrupa, İskandinav ülkeleri ve Japonya'da varlıklarını sürdüren marksist yerel yönetim anlayışı ve uygulamalarına kısaca değinilecek.

Klasik marksizmin yerel yönetime bakışı, bu düşüncenin belirli temsilcilerine ve farklı konjonktürlere göre merkeziyetçilikten adem-i merkeziyetçiliğe, burjuva devletin temelini sarsıcı taktik bir araç olmadan sosyalist demokrasinin temeli olmaya kadar değişen yaklaşımlar sergilemiştir.

Marx'ın kendisi de, bazı yazılarında yerel yönetimi, esas olarak "ikili iktidar" yolu ile burjuva kurumlarına meydan okumak ve onları alaşağı etmenin bir aracı niteliğinde görürken (örneğin 1850'de kaleme alınan "Komünist Birliği Söylev"de), daha sonraki yaklaşımlarında (1871 Paris Komünü üzerine yazdıklarında olduğu gibi) yerel yönetimlerden oluşacak bir piramidin proleteryanın ekonomik kurtuluşunun gerçek siyasal yapısını oluşturacağını vurgulamaktadır.

Yerel yönetime karşı bu farklı yaklaşımlar 20. yüzyıl başlangıcında Menşevik ve Bolşeviklerin yerel sovyetler konusundaki bitmez tükenmez tartışmalarında kendini gösterdiği gibi, Avrupalı sosyalistler arasında da Sovyet devletin temel ve niteliği üstüne yürütülen sert ve amansız eleştirilerde de karşımıza çıkmaktadır. Avrupa sosyalizminin önde gelen isimlerinden Bernstein yerel yönetime büyük önem vererek, onu işçi sınıfı ve emekçi kesimlerde demokrasi deneyiminin yaygınlaştırılması yolu ile sosyalizmi gerçekleştirmenin zorunlu bir ön koşulu görmüştür.

Bilindiği gibi, çoğu Sovyet devriminin başlangıç döneminde (1917-1923) kurulan marksist/komünist partiler ve bunların oluşturduğu hareket uzunca bir süre (1919-1943) Komintern'in (Komünist Enternasyonal) egemenliği altında kalmıştır; bu süre içinde anti-parlamentarist ve devrimci stratejilerden, Birleşik Cephe ve Halk Cephesine kadar varan değişik stratejiler izlemiştir. Bu dönemde liberal demokrasilerde etkinlik gösteren marksist hareketin, belirgin ve özgün bir yerel yönetim yaklaşımı ortaya koyduğunu söylemek güç.

Böyle bir yöneliş ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyasında kendini gösterecek, Fransa, İtalya, Portekiz ve Finlandiya'daki kısa süreli merkezi hükümet ortağı bulunmaları dışında, artık çoğulcu demokrasiyi bütünüyle kabulle-

nen marksistlere sürekli bir etkinlik alanı olarak yerel yönetimleri açacaktır.

Son yıllara kadar, belirli istisnalar dışında (İtalya gibi), uzun bir süre merkeziyetçi parti ve yönetim anlayışının ("demokratik merkeziyetçiliğin") etkisi altında faaliyetlerini yürüten Yerel Marksizm hareketi, değişik ülkelerde farklı yapı ve yaklaşımlar göstermektedir.

Örneğin, İspanyol Yerel Marksizmi bazı sanayileşmiş bölgelerde ve Endülüs'ün fakir kırsal bölgelerinde etkin olurken, içinde bulunduğu siyasal yalnızlığı aşamamıştır; yerel düzeyde koalisyon veya ittifak oluşturamamıştır.

Barselona ve Madrid'in "Kızıl kuşaklarında" oldukça iyi temsil edilen İspanyol Komünistleri, az sayıda belediyede iktidarı ellerinde bulunduruyorlar.

Portekiz yerel marksizmi temel dayanağını, büyük ölçüde Lizbon sanayi kuşağı ve Alentejo tarımsal ovasından almaktadır. Merkeziyetçi-bürokratik bir yerel yönetim yapısının bulunduğu Portekiz'de, otuz dolaylarında kentsel yerleşim biriminde ve ikiyüzelli'yi aşkın kırsal yerleşim biriminde iktidarda bulunan yerel marksist hareket, bu bürokratik yapıya karşı oldukça suskun durmakta, kendisi de sıkı bir "merkeziyetçi" parti yapısı içinde işlev görmektedir. Temel kampanyasını daha çok maddi kaynak talebi üzerine yürütmektedir.

İtalyan örneği, Yerel Marksizmin en açık, esnek ve yaratıcı uygulamalarını sergilemesinin yanı sıra en etkin hareketini de oluşturmaktadır.

Yerel Marksizm birçok İtalyan bölgesi, temel ve kentsel yerleşme biriminde baş koalisyon ortağı olarak, belirli bölge ve kentlerde ise tek başına iktidarını uzun yıllardan bu yana sürdürmektedir. Burada, İtalya'nın özel tarihsel, toplumsal-siyasal koşulları yanı sıra Gramsci'nin düşünsel önderliğinde "hegemonya", "sivil toplum" ve "tarihsel blok" gibi kavramlarla yoğrulmuş İtalyan marksist hareketinin, katı merkeziyetçilikten uzak, diyaloga ve yenilikçiliğe açık yapısının ve özellikle yerel yönetimleri, diğer birçok örnekte olduğu gibi salt ulusal parti politikalarının uygulama makamı olarak değil, bu politikaları oluşturmada katkıda bulunan birer birim olarak görmesinin önemli payı olduğu açıktır.

1945 ile birlikte ağırlığını hissettirmeye başlayan bu hareket 1960'lı yıllarda önemli gelişmeler sağlamış ve özellikle Emilia-Romagna bölgesinde kurulan "Emilian Konsensüs Modeli" diye adlandırılan uygulamalarla yerel tabanını giderek daha güçlü kılmış ve 1975 yerel seçimlerinde büyük bir sıçrama yaparak birinci parti durumuna gelirken İtalyan Yerel Marksizminin geleneksel kalesi "Kızıl Bologna" yanında, Roma, Torino, Napoli gibi büyük kentlerde iktidar olmuştur.

1980'lerde kısmen duraklayan bu turmanışa rağmen reformist bir perspektifle yerel yönetime yaklaşan, gerek İtalya'da gerek Avrupa Topluluğu içinde önemli bir iktidar deney birikimi sağlayan bu hareket yerel arenadaki ağırlığını hala sürdürmektedir.

Fransız Yerel Marksizmi de oldukça uzun bir geçmişe ve ülke ölçeğinde göreceli etkinliğe sahip bir hareket olmuştur.

1977'de nüfusu 30.000'in üstünde 72 kentte, 1980'li yıllarda 50 dolaylarında kentte iktidar olan bu hareket doğrudan hizmet karşılıklarından çok, işveren-girişimciyi vergilendiren, yeniden-bölüşmecici bir kaynak politikasına ve sosyal, eğitimsel ve kültürel hizmetlere ağırlık veren bir yerel yönetim anlayışı gütmektedir.

İskandinav ülkelerinde Yerel Marksizm hareketi, sınırlı bir biçimde İsveç'te ve daha güçlü bir yapıda Finlandiya'da kendini göstermektedir.

Genelde coğrafi periferinin (gelişmemiş orta ve kuzey), beyaz yakalılar ve göçmen çalışanların tabanını oluşturduğu bu hareketin öncelikleri, yerel ve bölgesel dengesizliklerle mücadele, barış, uluslararası işbirliği ve çevre sorunları alanlarında odaklanmaktadır.

Japon Yerel Marksizmi, 1950'lerle birlikte artan biçimde "parlamentar yol ile sosyalizm" ve "reformist" politikalar izleyen, 1970'li yıllarda yerel yönetimlerde belirli bir yaygınlıkta temsil sağlayan bir hareket oluşturmıştır. Bu dönemde, "Japon Bologna'sı" diye adlandırılan Kyoto kentinde de sergilediği yönetimi ve kendilerini "apolitik" olarak sunan klasik "bağımsız muhafazakar seçkinlerin" yerel yönetimlerdeki ağırlığını "demokratik güçler" koalisyonu önerileri ve uygulamaları ile kırmaya çalışan girişimleri nedeniyle kendisinden bir hayli söz ettirmiştir.

Belirli Batı Avrupa, İskandinav ve Japon kentlerinde kendini gösteren yerel marksist program ve uygulama örneklerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Yerel yönetim imajını geliştirmek, belirli siyasal ve sosyal sorunlar konusunda toplumsal duyarlılık yaratmak,
- Kentsel bütünleşmeyi arttırıcı, kollektif ve katılımcı kültürel girişimlere ağırlık vermek ve kent ölçeğinde sivil toplum kuruluşları ile yakın işbirliği arayışı,
- Genel yaşam kalitesini geliştirme ve yerel ekonomik gelişmenin, özellikle orta ve küçük ölçekli sanayi ve girişimlerin ve kooperatifleşmenin desteklenmesi,
- Atılımcı, dürüst, etkin ve yenilikçi bir yerel yönetimi ve yerel katılımı, demokratikleşme ve desantralizasyonu özendirme,
- Toplu taşıma, yaygın eğitim, tüketicuyu koruma, sosyal hizmetleri geliştirme ve çocuk ve yaşlılara yönelik hizmetlere öncelik,
- Tarihsel ve kültürel mirasa ve çevreye duyarlı bir kent planlaması,
- Geniş halk kesimlerini gözetici kaynak transferi ve yeniden-bölüşüm politikaları, ve yerel ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik girişimler,

- Uluslararası işbirliği ve barışa yönelik çabalar.

Sovyet Kenti ya da "Sosyalist Kent" Yönetimi

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde, devrimi izleyen yıllarda başlayan hızlı bir şehirleşmenin, farklı bir tarihsel, siyasal-toplumsal gelişmenin ürünü olan ve Sovyet halkının gözünde "ideal" bir yaşama ortamı oluşturan Sovyet kenti ve yönetiminin bazı önemli sorunları yanında, gözardı edilemeyecek belirli başarılarının varlığı da değişik görüşlere sahip gözlemci ve araştırmacılarca kabul görmektedir.

Marksist/Sosyalist gelenek içinde kentsel olaya farklı bakışların, "karşı-kentçi", "aşırı-kentçi" gibi yaklaşımların varlığı bilinmektedir. Örneğin, bu konuda Engels, Anti-Dühring'te uygarlığın bize miras bıraktığı içinden çıkılmaz sorunlarla yüklü kentsel hayattan kurtulmanın uzun ve güç olacağını, ama ne denli zor olursa olsun bundan kurtulmak gerektiğini vurgularken, Stalin, Sosyalizmin Ekonomik Sorunları'nda "büyük kentlerin yok olması bir yana, başka yeni büyük kentler doğurması söz konusudur" demektedir. Sovyet pratiğinin Stalin'in görüşleri doğrultusunda geliştiği anlaşıyor.

Sovyet kenti, "Sosyalist kentin" ne olduğu, ne tür bir yapı ve biçim alması, nasıl bir topluluk yaşantısı getirmesi gerektiği konusundaki 1920'li yılların yoğun tartışmaları, 1930'lu yıllarda, ülkede mevcut kentlerin tanımları gereği "sosyalist" olduğunun Parti tarafından karara bağlanması ile son bulmuş ve bundan böyle geleneksel ve neo-klasik mimari ve kent planlaması anlayışı giderek ağırlık kazanmıştır.

1970'li yıllarda ilk ve sınırlı uygulamaları görülen, yerel yönetimde "merkeziyetçiliği" azaltmaya dönük desantralizasyon girişimleri, 1985'li yıllarda ortaya konan "Açıklık" ve "Yeniden Yapılanma" politikaları ile yoğunluk ve etkinlik kazanmış ve birçok alanda olduğu gibi burada da oldukça hızlı bir değişim sürecine girilmiştir.

1980'li yıllar öncesi Sovyet kentlerinin, yatırımcı bakanlık ve devlet iktisadi girişimlerinin ağırlıklı olarak biçimlendirdiği ve finanse ettiği Girişimci Kent, daha çok eski ve büyük belediyelerin yer aldığı, görece özerk yapıya sahip Bürokratik-Politik Kent ve Moskova Leningrad'ın en yakın örneğini oluşturduğu özerk kent yönetimi potansiyeli en yüksek Parti-Hükümet Kenti gibi başlıca üç tipolojiden birine girdiği ileri sürülmektedir.

Sovyet kentinin temel sorunları arasında;

- Konut açığı,
- Kronik temel tüketim malları darlığı,
- Merkeziyetçi ve bürokratik yönetim ve planlama,
- Emek açığı vurgulanırken;

Örnek uygulamaları arasında şunlar gösterilmektedir:

- Ücretsiz, etkin ve yaygın sağlık hizmetleri,
- Ücretsiz yaygın eğitim hizmetleri,
- Oldukça etkin bir toplu taşıma (örnek bir metro) sistemi,
- Tam istihdama dayalı bir kentsel yaşam,
- Belirli desantralizasyon girişimleri,
- Kentsel topraklar üzerinde spekülasyon olanağının bulunmaması,
- Yerel yönetimlerin ekonomide, özellikle üretim ve denetim alanlarında sahip oldukları etkinlik.

Kentsel Sosyal Hareketler

Dünyanın değişik kentlerinde 1960'lı yılların sonlarına doğru yoğunlaşan Kentsel Sosyal Hareketler; "kentsel düzen ya da güç dengeleri içinde belirli yapısal değişimler ya da etkiler yaratmaya yönelik toplumsal pratikler bütünü" biçiminde tanımlanmaktadır.

Değişik yaklaşım ve değerlendirmelere konu olan Kentsel Sosyal Hareketlerin temel nitelikleri şöyle özetlenebilir:

- * Kente kullanım değerini temel alan farklı bir kavrayışla yaklaşan değişik toplu tüketim alanlarında yer alan gruplardan oluşma;
- * Belirli bir kültürel kimliği olan toplulukların varlığını ve geliştirilmelerini savunan, "mass media"nın kişisel ve toplumsal arenadaki hegemonyasına karşı, kişiler-arası, insan-insana iletişimi temel alan bir yaklaşım;
- * Özerk yerel yönetimler, desantralizasyon ve "özgür kent" için mücadele;
- * Siyasal partilerin dar organizasyonel ve ideolojik konumlarına karşı otonom tavır;
- * Geniş halk kitlelerinin, farklı sınıf ve tabakaların topluca çıkarlarını savunabilecekleri, ittifaklar kurabilecekleri yeni bir eksen oluşturma;
- * Toplumsal hareketlere mekansal ve somut boyutlar sağlama;
- * İşyeri ve hareketleri (sendikal, kooperatif, v.b.) ile iş-dışı yaşamı (gündelik yaşam, barınma, beslenme, kültürel etkinlikler, v.b.) arasında kopukluğu giderme.

Kentsel Sosyal Hareketlerin yaygın örnekleri arasında aşağıdakiler sayılabilir:

- Paris'te "kentsel yenileme ve sürgüne karşı" mücadeleler,
- Montreal'da yaygın yerel halk kurulları hareketi,

- Şili'de kentsel talepler üzerinde temellendirilen "Pabladores" hareketi,
- Madrid'te mahalle kurullarına dayalı hemşehriler/yurttaşlar hareketi,
- Doğu Avrupa'da çevre hareketleri,
- Roma, Napoli, v.b.İtalyan kentlerindeki "kentsel talepler" hareketi,
- ABD kentlerindeki "Okullar Hareketi", "Belde Halkı Eylemleri",
- İngiltere'de konut ve kiracılar ve mülk sahipleri hareketleri,
- Güney Amerika'da yaygın Gecekondu hareketleri,
- Belirli Arap ülkelerindeki tüketici hareketleri,
- Türkiye'de İzmit Halkçı Demokrat hareketi; Ümraniye, Fatsa v.b. kentsel talepleri

Yeni Liberalizmin Yerel Yönetime Bakışı

Liberal anlayış, geleneksel olarak özgürlük, katılım ve verimlilik gibi değerler yüklediği yerel yönetimin güçlenmesinden yana görünmüştür.

Yeni Liberalizmde, kişisel özgürlüğün artırılması ve genel olarak yönetimin (hükümet etmenin) sınırlandırılması alanlarındaki görüşleri ile, en azından düşünsel platformda, desantralist bir yaklaşımdan yana görünmektedir.

Ancak günümüzde sergilenen yeni liberal yerel yönetim pratiği - özellikle İngiliz örneğinde- özgürlük ve katılımdan çok, bir tür ekonomizm ve merkezizetçiliğe dayalı kaynak kullanmada verimliliğe öncelik veren bir yapı sunuyor.

Yeni Liberalizmin yerel yönetime bakışının bugüne kadar belirginleşen temel düşünce ve uygulamalarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- * Yerel yönetimin genel yetki ve sorumluluklarının bölünmesi: Seçilmiş yerel yönetimler, gerek hizmet sunumlarını, gerek düzenleyici-stratejik sorumluluklarını giderek artan bir oranda diğer kurum ve kuruluşlarla paylaşmak durumundadır.
- * Daha yarışmacı bir ihale düzeni: Bir dizi hizmet, özel sektörün yarışmaya dayalı tekliflerine açık tutulduğu gibi, birçok yerel hizmet birimi de kendi alanlarında özel, gönüllü v.b. sektörlerle yarışma durumunda bulunacaktır.
- * Hizmet yetki ve sorumluluğu ile hizmet sunumunun ayrılması: Bazı hizmetlerin sorumluluğu yerel yönetimler tarafından üstlenilmeye devam ederken, işin yapılması giderek başkalarına devredilecek, hizmetlerin sunuluşunda yerel yönetim adına başkalarının da yer alması özendirilecektir.
- * Bir hizmet için yapılan ödemeyle o hizmetten yararlanmak arasında doğrudan ilişkinin kurulması: Burada, hizmet alan herkesin karşılığını ödemesi ilkesinin genelleştirilmesi söz konusudur.

- * Müşteri tecrübesine önem verilmesi: Hizmet talep edenlerin (belde sakinleri) birer müşteri durumuna gelmeleri, kamu ve özel sektördeki yüklenicilerden oluşan bir pazardan kendilerine uyanı seçmeleri özendirilmektedir.
- * Yerel hizmet sunumunda bireysel ve özel sektör rolünün artırılması: Bireylerin, kamudan da alacakları desteklerle, daha kendi güçlerine dayalı bir biçimde ihtiyaçlarını kendilerinin karşılamalarına öncelik verilmesi; gönüllü kuruluşların rolünün daha genişletilmesi; ve özel sektörün hizmet sunumunun artırılması.
- * Yerel yönetim faaliyetlerinin daha çok kamunun gerçek ihtiyaçları üzerinde yoğunlaştırılması gereksiz olarak nitelenen birçok işleve son verilip, bu alanların bireysel ve özel girişimlere açılması.
- * Üretici kesimlerin yerel yönetim üzerindeki etkilerinin denetimi: Kamu sektörüne ait sendika ve meslek gruplarının yerel yönetim üstündeki etkilerinin kontrol altına alınması; bunların, kamu hizmetleri ve harcamalarını arttırmak amacıyla işbirliği yaptığı sosyal hizmet lobileri ve müşteri gruplarına da aynı yöntemin uygulanması. Yarışma, seçenek sunma ve benzer önlemlerin halen mevcut olan üretici kesim etkilerini azaltması beklenmektedir.
- * Daha çok iş adamı yaklaşımı taşıyan bir yönetim geliştirmek: Yerel yöneticilerin kendilerini, ayrıntılı olayların çözümü ile uğraşan idareciler olarak görmeleri yerine, yerel yönetime stratejik görüş ve belirgin politikalar sağlayan yöneticiler olarak görmelerinin desteklenmesi. Üst düzey yöneticinin, hedef belirleme ve iş değerlendirme yöntemlerine göre çalışması; hizmet sunucularının ise ticari bir anlayış içinde iş planları geliştirmeleri, pazarlama becerilerini arttırmalarının özendirilmesi söz konusudur.
- * Yerel yönetimin, merkezi yönetim ve kendi beldesinin belirli kesimleri karşısındaki yeni konumu: Merkezi yönetimin amaçladığı hedefleri gerçekleştirmek için yerel yönetimler ve diğer kuruluşlarla sözleşmelere girecek, hangi kuruluşa maddi kaynak vereceğini seçebilecek, istediği iş hedeflerini ve kriterleri belirleyebilecektir. İş dünyasının temsilcilerine bazı yerel kurumlar üzerinde denetim kurması sağlanacak ve diğer bazı alanlardaki etkileri arttırılacaktır.
- * Yerel vergilendirme ve harcamalara sınırlandırma, denetim getirme ve daha çok mali olarak tanımlanmış bir sorumluluk anlayışının geliştirilmesi.
- * Yerel yönetim girişimleri yerine, merkezi yolla oluşturulan Kentsel Gelişim Kurumları, v.b. girişimlere öncelik tanıma.
- * Geleneksel yerel yönetim vergi sistemine, yerel yönetimde siyasal parti ağırlığına, kiralık konut politikasına, müdahaleci kent ve arazi-kullanım planlamasına, yerel refah hizmetlerine karşı duyarlılık.
- * Yerel farklılık ve yenilikçiliğin yüreklendirilmesi.

Alternatif Yerel Yönetim Hareketleri

1970'li yıllarla birlikte kendini göstermeye başlayan Alternatif Hareket, değişik alanlarda, değişik önceliklerle, farklı toplumsal kesimlere hitap edebilen, ve klasik siyasal yapılanmaya (sağ-sol eksenine) bağlı kalmadan yürütülen bir hareketler bütünü olarak kendini gösteriyor.

Alternatif Harekete kaynaklık eden düşünce, ya da düşüncelerin yapılanmış, bitmiş, tutarlı, ya da uyumlu bir teorik bütün sunmaktan çok belirli eleştiri, analiz ve kavram öğelerini biraraya getiren, her tür hipoteze açık, kategorik sonuçlara varmayı pek sevmeyen ve oldukça farklı düşünce okulları ve yaşam felsefelerinin etkisi altında oluşturuldukları gözlemleniyor.

Alternatif hareketin, kısaca, geleneksel işyeri (ekonomizm) ağırlıklı toplumsal mücadeleleri günlük hayatın ortasına taşıma, baskı ve yabancılaşmayı her düzeyde algılayıp ortadan kaldırma, özgürlüklerin önündeki tüm engelleri yok etme, rasyonalizm, pozitivizm, gelişmecilik-büyümcilik, üretken emek gibi çağın egemen kavramlarını sorgulama, ve yerellik, özerklik, öz-bilinçlilik, "şimdi"nin önceliğine ve yeni bir hayal gücü geliştirmeye dayalı bir dünya kurma savı taşıdığı söylenmektedir.

Bu hareketin geleceği bir yana, bugüne kadar ortaya attığı düşünce ve Çevre, Yeşil, Barış, Kadın, Gündelik Hayat ve Yerel Komünler gibi alanlarda "örnek" olarak koyduğu eylemlerin dünyanın birçok ülkesinde toplumsal gündemi etkilediğine ve beklenmedik bir karşılık gördüğüne tanık oluyoruz.

Alternatif Hareketin, özellikle ABD, Batı Avrupa ve İskandinav ülkelerinde gözlenen yerel yönetime doğrudan ilişkin düşünce ve faaliyetleri arasında şunlara değinebiliriz:

- * Yukardancı, bürokratik-hiyerarşik ve insanı edilgenliğe düşürücü yapılanmalara karşı, daha desantralist ve yönetime doğrudan katılımı esas alan Taban Demokrasisi;
- * Merkeziyetçi ve yaşanan mekandan koparıcı yaklaşımlara karşı, yerleşim birimlerinin öz-yönetimini temel edinen özerklik ve yerellik;
- * Temel olarak çevre koruma, kent planlaması, trafik, sağlık v.b. yerel, kentsel ve bölgesel sorunlara yönelik, çok kez etkinlik alan ve süreleri sınırlı bulunan ve yetkili kuruluşları harekete geçirmeye ya da kendi başlarına belirli değişimleri sağlamaya yönelik örgütlenmelerden oluşan yurttaş girişimleri;
- * İnsanların kendi öz çabaları ile özlemini duydukları daha farklı bir yaşam biçimini kurabilecekleri ve bunu da hiçbir üst kurum, kuruluş veya benzerinin "korumasına" gerek duymadan gerçekleştirebileceklerini savunan Öz-yardım;
- * Bir zamanların "özgürlük diyarı" olarak algılanan kentlerin ve kentsel yaşamın giderek büyük yalnızlıklar, yitirilmiş bir çevre, insani değerler ve estetikten yoksun bir yerleşim düzeni ile özdeşleşir duruma gelmesine ve kent hava-

sının artık "özgürleştirici" değil "hasta edici" bir niteliğe bürünmesine karşı; çevre duyarlılığının, mevcutu korumaya, konutta, sokakta, mahalle ve kentte topluluk yaşantısını geliştirmeye, katılımcı bir planlama, kültür politikası ve yönetime dayalı yaşanılır kent.

6.TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM

Türkiye'de Yerel Yönetimin Tarihsel Gelişimi Üstüne

Türkiye'de yerel yönetim hareketi değişik evrelerden geçerek kendine özgü yapısı ile günümüze ulaşmıştır.

Batıdan farklı bir gelişmenin ürünü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik yerel yönetim yapısı 1850'li yıllara kadar önemli bir değişime uğramadan varlı-

ğını sürdürmüştür. Bu yapının kentlerdeki temel ayaklarını kadı, vakıflar, loncalar ve mahalleler oluştuyordu.

Yerel işlerin ana yetkilisi, aynı zamanda adli yetkilere de sahip olan kadı, vakıfların denetleyicisi ve beledi-yerel kolluk hizmetlerinin de amiriydi.

Yerel hizmetlerin temel kurumlarını oluşturan vakıflar, loncalar ve mahallelere gelince: Vakıflar, kentin hastahane, medrese, han, hamam, çeşme, köprü gibi eğitim, kültür, sağlık ve sosyal yardım tesislerini yapıyorlar; meslek kuruluşları olan loncalar, çarşı ve pazarların düzen,temizlik ve aydınlatma işlerine katılıyorlar; aynı mahallede oturan mahalle halkı da, kendi bekcisini seçiyor, mahallenin düzenini, temizliğini ve benzeri ortak yerel ihtiyaçlarını karşılıyordu.

Batı örneği ilk belediye kurma girişimi 1850'li yıllarda İstanbul Şehremaneti'nin kurulması ile başlamış, bunu takiben İstanbul kenti belediye dairelerine ayrılmış ve batılı anlamda ilk belediye teşkilatı Altıncı Daire-i Belediye adı altında Beyoğlu-Galata bölgesinde kurulmuştur. Daha sonra, İstanbul'un diğer yörelerinde ve taşrada belediye yönetimleri kurmak için hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

1876 Anayasası belediyecilerin seçimle göreve gelecek meclislerce yönetilmesini kabul etmiştir.

Ancak, bütün bu girişim ve düzenleme çabaları beklenen sonucu getirmemiş 1920'li yıllara kadar belediyeçilik alanında etkin bir yeni yapılanma ortaya ko-namadığı gibi, vakıf, lonca,mahalle gibi geleneksel kurumlar bozulmalarını sürdürmüş ve işlerliklerini önemli ölçüde kaybetmişlerdir.

Cumhuriyetin başlangıcı ile birlikte, Osmanlı döneminde ilk örneklerini gördüğümüz batılı-çağdaş anlamda şehircilik ve belediyeçilik girişimlerine hız kazandırılmış ve 1930 yılında, bugün de yürürlükte bulunan ve Cumhuriyet döneminin başarılı kanunlarından biri olarak nitelendirilen Belediye Kanunu çıkarılmıştır.

1930-1950 dönemi, sınırlı bir şehirleşme ve toplumsal değişimin gözlemlendiği, hiyerarşik-bürokratik bir yerel yönetim/belediyeçilik anlayışının egemen olduğu bir dönem olarak belirmektedir.

1950'li yılların ortalarından itibaren kendini hissettirmeye başlayan şehirleşme süreci, 1960'lı yıllarda hızlı bir tempoya bürünmüş ve kentleri ve yönetimlerini önemli sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.

1961 Anayasasının yerel yönetimlere getirdiği demokratik ve özerk mali ve yönetsel çerçeve, gerekli alt yasal ve kurumsal düzenlemelere dayandırılmadığı için, hızla artan kentsel sorunlar karşısında yerel yönetimler gerekli yetki, kaynak ve kurumlardan yoksun bir konuma düşmüşlerdir.

1970'li yıllara dek Türkiye yerel yönetim anlayışının genel nitelikleriyle merkeziyetçi, idari düzenlemeci, içe-dönük, edilgen, girişimciliği ve yenilikçiliği çok sınırlı bir tablo çizdiği görülmektedir.

Yeni Belediyecilik Anlayışının Doğuşu ya da 1973 - 1980 Belediyeciliği Üstüne

1973 yılı ile ağırlıklı bir biçimde ilk kez toplumsal gündeme gelen yeni belediyecilik anlayışının, belirli demokratik düşünce, gelenek ve pratikleri içeren bir tarihsel gelişmenin ve dönemin özgün koşullarının etkileşimi içinde oluştuğu kuşkusuz.

Bu gelişme içinde:

- * Bireye dayalı bir yapılanma gösteren ve alt kent birimleri olan mahalelerde oldukça katılımcı bir işleyişe sahip bulunan Osmanlı-Türk yerel yönetim geleneğinden,
- * Dinsel sivil toplum arayışlardan (Tekke v.b.),
- * Azınlıkların görece özerk yerel yönetimlerinden,
- * İmparatorluğun, çok uluslu, çok renkli ve çok kültürlü federatif yapısından,
- * Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet, Kurtuluş Savaşı öncesi Kongreler, Meclisler, Çok Partili dönem ve benzeri oluşumlardan,
- * Belirli dönemlerde ortaya çıkan iktidar boşluklarında, yerel yönetimlerin bu boşlukları dolduran girişimlerinden,
- * Ademi merkeziyetçi, desantralist düşüncenin etkisinden,
- * Yerel yönetim düşünce ve pratiğinin gelişmesinden,
- * Giderek küçülen dünyaya açılma ve etkilenmeden,
- * Dünya ve Türkiye'de ekonomik ve siyasal krizden,
- * Dönüşüm verestorasyon girişimlerinden,
- * Belediye, yerel yönetim dünyasındaki atılımcı, yenilikçi girişimlerden,
- * Ağırlıkları giderek hissedilen kentsel sosyal hareketlerden bahsedilebilir.

Türk toplumundaki yeni oluşumu 'demokratik yerel yönetim' kavramı ile somutlaştırmak istediği ve yerel arenada sahneye yeni kahramanlar çıkardığı belirtilen, dar bir partiler-arası yarışın çok ötesinde yürütüldüğü ve belediyelerin merkezi yönetimden (devlet) ayrı bir sivil toplum kurumu olmasının vurgulandığı bir hareket olarak nitelendirilen yeni belediyecilik anlayışı ne idi, nasıl bir gündemle, neleri gerçekleştirmeye çabalıyordu?

Yeni Bir Yerel Yönetim Anlayışı Oluşturma Girişimleri

Yeni belediyecilik anlayışı, ilk olarak Marmara (İzmit ve İstanbul ağırlıklı) ve Ankara yerel yönetim çevrelerinin çabaları ile filizlenmeye başlamıştır. Bu anlayış, genel olarak yerel yönetime ve özellikle belediyelere, bunların toplumsal kuruluştaki, demokratik bir toplum yapısı içindeki yerlerine, klasik ve yeni işlevlerine, kendilerini yeniden üretim koşullarına, toplumsal tüketim süreçleri içindeki rollerine, aralarındaki dayanışma ve işbirliği olanaklarına ve kendi dışlarındaki toplumsal oluşum ve hareketlere bağlantılanmaları gibi alanlara yeni yaklaşım arayışları ile giderek geliştirilmiştir. Bu arayışlar 1970'li yılların ikinci yarısında belirli siyasal parti hareketlerinin, (değişik genel siyasal eğilimlerine rağmen) toplumsal ve meslek kuruluşlarının programlarına katkı oluşturabilecek bir yapıya kavuşmuştur.

Yerel yönetime temelde bir sivil toplum kurumu olarak yaklaşma savı taşıyan bu yeni belediyecilik anlayışı kendi söyleyişi ile kendini şöyle açıklıyordu:

"Halkın kendi kendini yönettiği, bütün düzeylerde kararların alınmasına, yürütülmesine ve denetlenmesine katıldığı, geniş halk yığınlarının çıkarlarına öncelik tanıyan demokratik belediye, kamu mal ve hizmetlerini doğrudan üretken, kentlerde oluşan tekeller ve kurumsal rantları kıran ve bunları topluma aktaran, kentsel tüketimin aracısız, ucuz ve sağlıklı yapılabilmesini sağlayan ve kaynak yaratabilme olanaklarını genişleten üretici, tüketiciyi koruyucu ve kaynak yaratıcı belediye.

Belediyelerarası işbirliğini geliştiren, ortaklaşa çözüm arama ve dayanışmadan yana, belediyecilik hareketini genel ülke sorunlarından ve geniş halk yığınlarının hareketinden soyutlamayan birlikçi ve bütüncü belediye". (Marmara ve Boğazlar: Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi, Sayı 20-25, MBB, İstanbul, 1977, s.14)

Yerel Yönetimlerin İmajını Geliştirme

Yerel yönetimi, kentsel toplum yaşamında giderek artan anlam ve önemine rağmen, toplum içinde o dönemde egemen gözükene, sadece belirli klasik kent hizmetlerinin (çöp, su, v.b. gibi) idarecisi olarak algılayıp, onun aynı zamanda halkın kendi kendini yöneten, demokratik bir yönetim birimi olduğu gerçeğini gözardı eden anlayışa karşı yeni bir yerel yönetim imajı geliştirme doğrultusundaki belirli atılımlarla karşılaşırız. Bu dönemde belediyeler için "Kentın Anası", "Halkın Yönetimi", "Belde Düzeninin Koruyucusu", "Kentın Sahibi" ve benzeri nitelermeler ve yerel yönetimlerin yetki ve kaynaklarını geliştirme konusunda gösterilen çabalar ve yerel yöneticilerin, özellikle seçimle işbaşına gelen başkan ve meclis üyelerinin statülerinin geliştirilmesi girişimleri bu yeni imaj

oluşturma bağlamı içinde yer alıyordu.

Yeni Yerel Hizmet Alanlarına Açılma

Klasik yerel-beledi hizmetlerin yanında, kentlerde giderek sorun olarak kendini duyuran konut (İzmit Yeni Yerleşmeler, Ankara Batıkent..), çevre (Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği), tüketiciyi koruma (Halk Pazarları, Tanzim Satışları, Ekmek Fabrikaları), toplu taşıma (Metro Girişimleri, Tahsisli Yollar), halk eğitimi-mesleki eğitim (Meslek Kursları, Kent Enstitüsü Çabaları, Belediyecilik Eğitim Merkezleri-Vakıf, v.b.), tarihi çevreye-kültürel mirasa sahip çıkma, gençlik ve kültür hizmetleri (Kültür Merkezleri, Festivaller, Kitap Kampanyaları) gibi bazı, Türkiye belediyeciliği için yeni olan alanlara da el atılmış ve yerel hizmetler arasında görülmeye başlanmıştır.

Yerel Yönetimde Etkinliği Geliştirme

Yerel yönetimlerin, bir örgüt olarak genellikle içinde bulundukları içine kapanıklık, ağır, hantal işleyiş ve edilgenlikten kurtarılıp daha halka dönük, kırtasiyeciliği asgariye indirebilecek, yaratıcı ve aktif bir yapıya kavuşabilmeleri ve uzun yıllar ihmal edilmiş bulunan belediye çalışanlarının geliştirilmesi (eğitim, özendirme, sosyal haklar motivasyon, v.b.) alanlarında belirli girişimlere İzmit, İstanbul, Ankara, Gebze ve Antalya gibi örneklerde rastlıyoruz.

Bu çabalar içinde, "karizmatik liderlik", "kişisel becerili başkanlık" yaklaşımlarının yerini belirli örneklerde kadro, ekip çalışmasına bıraktığını görüyoruz. Bu yeni kadronun oluşumunda bir ölçüde belediye dışına açılma (üniversite, özel danışmanlıklar, iç ve dış uzmanlıklar, genel aydınlar, kültür-sanat kişileri) ve yeni kan arayışlarına tanık oluyoruz.

Ayrıca yerel yönetimin, sınırlı da olsa, günü birlikçilikten kurtarılıp daha uzun süreli bir plan, program ve yatırım anlayışına yöneldiği gözleniyor.

Yerel Arenada Yeni Örgütlenme Girişimleri

Geleneksel yerel yönetim örgütlenme yapısının sınırlılığını, işyaptırmaz katılığını, salt denetimci, aracı, edilgen ve genel toplumsal gelişme ve kurumlardan kopuk öğelerini göz önünde tutarak; belediyelerin daha demokratik ve etkin bir yapıya kavuşabilmeleri için gerek belediye iç örgütlenmesi gerek belediye-toplum ilişkilerinin yeniden yapılanması konularında yeni girişimlere bu dönemde rastlıyoruz.

Bu yeni girişimler arasında kısaca şu örnekleri verebiliriz:

- * Çok-amaçlı Belediye Birlikleri: Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği (MBB) ile 1973'te başlayan ve giderek tüm diğer bölgeleri kapsayan girişimler.
- * Vakıflar: İlk örneği 1977 yılında kurulan "Türkiye Belediyecilik Eğitim ve Araştırma Vakfı" ile verilen girişimler.
- * Kooperatifler: Belediyelerin öncülüğü ve katılımı ile konut, tüketim, üretim gibi değişik alanlarda oluşturulan kooperatifler arasında İzmit Yeni Yerleşme-

ler Projesi (Yeni-Koop), Ankara Batıkent Projesi (Kent-Koop) kapsamında oluşturulan en çok bilinen ve hâlâ varlıklarını sürdüren girişimlerdir.

- * Şirketler: Belediyeler ve halk ortaklığı ile kurulan ilk şirketler arasında Yeni-İz A.Ş., Kartal Halk Ekmek A.Ş. v.b. sayılabilir.
- * Mahalle Kurulları -Temsilcileri: Kent halkının katı yapılanmaya gidilmeden yönetime katılma yöntemlerinden biri olarak denenen bu kurul ya da temsilciliklerin nüve durumundaki ilk örnekleri belirli kentlerde denenmiştir.
- * Değişik Sivil Toplum Kuruluşları ile Yürütülen Ortak Girişimler: Sendikalar, meslek kuruluşları, kooperatif birlikleri, özel ve gönüllü kuruluşlarla belirli alanlarda gerçekleştirilen ortak çabalar.
- * Belirli Projeler Temeline Dayalı Yeni Yaklaşım ve Örgütlenmeler: Mevcut yerel yönetimin katılmış yapısı içine düşmeden, bu yapıya paralel belirli projelere dayalı yeni ve görece özerk örgütlenme girişimleri.

Yerel İktisadi Girişimler

Yerel yönetimlerin, özellikle belediyelerin yerel iktisadi hayatı doğrudan ilgilendiren, piyasa düzeni ve denetimi, belirli temel tüketim mallarının üretim, dağıtım ve pazarlanması, temel kentsel altyapı hizmetlerinin kuruluş ve işletmesi, arsa, konut ve yapı malzemeleri üretimi gibi oldukça kapsamlı yetki ve görevleri bulunmasına rağmen, 1970'li yıllara kadar gerek bu alanlarda, gerek kaynak yaratıcı yeni alanların irdelenmesi doğrultusunda oldukça sınırlı çabalara tanık oluyoruz.

Yeni belediyecilik anlayışı döneminde belediyeler bu alanda da, belki de Belediye Kanunu'nun öncüleri arasında bulunan ve kendisi de eski bir Belediye Başkanı olan 1930'ların İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın aşağıdaki sözlerinden, geç de olsa çağdaş bir yorumla ilham alarak yeni yaklaşım ve girişimler sergiliyordu.

Belediye görevleri tartışması sırasında Şükrü Kaya 1930'da şöyle diyordu:

"Hatta efendiler, bazı memleketlerde belediye sosyalistliği çok ileri gitmiş, haller, berberler, fırıncılar ve daha birçok ve daha birçok sariatlar belediyeler tarafından inhisar altına alınmıştır. Bizim belediyelerimizin hali hazırda bunu yapmalarına imkan yoktur. Fakat vazifeleri sayılırken belli başlı vazifeleri arasında bunlar da nazarı itibara alınmıştır. İnhisarı tazammun etmemek şartı ile sırf hemşehrilerinin yaşayışını kolaylaştıracak birçok işlere girebilmeleri esası kabul edilmiştir."

Bu yeni iktisadi girişimler arasında:

- * Konut ve kentsel arsa üretimi,
- * Yapı malzemeleri üretimi,
- * Süt ve süt mamûlleri üretimi,
- * Tanzim satış girişimleri,

- * Ekmek üretim ve pazarlaması,
- * Belediye basın ve yayın girişimleri sayılabilir.

Yerel Yönetimler-arası İşbirliği ve Dayanışma

Yeni belediyeçilik anlayışının önemli öğelerinden birini de, 1970'li yıllara kadar son derece sınırlı alanlarda görülen belediyelerarası işbirliği alanlarının çoğaltılması ve ülke ölçeğinde yaygınlaştırılması oluşturmuyordu.

Bu hedefi gerçekleştirmede kullanılan temel yaklaşım ise, amaçları arasında belediyelerin kendi güç ve imkanlarını aşan iktisadi, teknik, kültürel, sosyal, eğitim ve bilgi alışverişi, çevre, tüketicinin korunması, bölgesel planlama ve programlama, ortak alım, ve uluslararası yerel yönetim birlikleri ile ilişkiler kurmak gibi işler bulunan çok-amaçlı, ve kapsamlı belediye birlikleri modelidir.

1973'lü yıllarda kuruluş çalışmaları başlatılan Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği'nin ilk ve öncü örneğini oluşturduğu bu tür birlikler 1980 başlarında tüm Türkiye coğrafyasını kapsayacak biçimde yaygınlaştırılmış ve Türkiye ölçeğinde belediyelerarası işbirliği ve bilgi alışverişini sağlamak, belediyelerin ortak sorunlarına çözüm yolları bulmak amacı ile bir üst-birlik, Türkiye Belediyeler Birliği kurma aşamasına ulaşmıştır.

Yerel yönetimler arasındaki bu yatay ve gönüllü işbirliği ve örgütlenme çabası dünyada ilginç yankılar bulmuş ve örnek bir model olarak sunulmuştur. Türkiye ölçeğindeki bu hareketin, 1970'li yılların ortalarından itibaren uluslararası yerel yönetim hareketi ile de yakın işbirliğine, bilgi ve deney alışverişine girdiğini gözlemliyoruz.

Yerel Yönetimlerin, Kentlerin Dünyaya Açılması

Çağdaş siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve teknolojik (iletişim, v.b.) gelişmelerin kaçınılmaz sonucu giderek küçülen ve evrenselleşen dünyanın kentleri ve yönetimlerini birbirinden kopuk yaşamaları olanaksızlaşmaktadır.

Bu genel eğilimin zorlaması ve yenilikçi atılımlar için gerekli bilgi ve deney birikimine uzanma ihtiyaçları, 1970'li yıllarda Türkiye'de de yoğun bir biçimde hissedilmeye başlanmıştır.

Yeni belediyeçilik anlayışı bu alanda da aşağıda bazı başlıkları verilen ilk adımları atmıştır:

- * IULA, Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği'ne üyelik ve sürekli faaliyetlerine katılma;
- * Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı çalışmalarına ilk kez programlı ve etkin katılma;
- * Akdeniz Kentler Birliği'nin kurucu üyeliği ve Akdeniz Ülkeleri Belediyeleri Ekonomik İşbirliği Konferansı'nı (alanında ilk çaba olarak) İstanbul'da gerçekleştirme;
- * OECD Teknik İşbirliği Programına katılarak "Kent ve Metropolen Yö-

netimin Geliştirilmesi", "Belediyeçilik Eğitimi", "Belediyelerarası İşbirliğinin Geliştirilmesi" gibi projelerden yararlanma;

- * Aralarında Batı, Ortadoğu ve İslam kentleri de bulunan değişik dünya kentleri ile ilişkiler kurma;
- * Kıbrıs Türk kent ve belediyeleri ile değişik alanlarda ilişki, ortak girişimlerde bulunma;
- * Uluslararası ölçekte yerel yönetim hareketi içinde yer alan seçilmiş veya atanmış değişik belediyelerin yetkilileri, üniversiter dünyanın mensupları ve uzmanlarla kurulan yakın ilişkiler.

Yeni Belediyeçilik Anlayışına Yönelik Bir Değerlendirme Denemesi

Yukarıda kısaca genel çizgilerini, -benim de bazı yakın arkadaşlarımla birlikte içinde bulunduğum bir hareket olarak belki de nesnellikten biraz uzak bir biçimde- özetlemeye çalıştığım yeni belediyeçilik anlayışı nasıl değerlendirilebilir?

Burada, adı geçen hareketi yakından izleyen değişik düşünce ve faaliyet dünyasından gelen kişilerin görüşlerine, tanıklığına da başvurarak bir değerlendirme girişiminde kullanılabilecek bazı ipuçlarına değinmek istiyorum.

- * Dönüşümcü nitelik: Yeni bir güç, iktidar yapısı, kaynağı oluşturma; kentin dünyasını geleneksel ve iş dünyası ağırlıklı kesimlerden geniş halk kitlelerine, genç güçlere yöneltme çabaları.
- * Hegemonik arayış: Salt dar siyasal parti yarışmasına girmeden, toplumun genel demokratikleşmesine, demokratik iklimin oluşmasına katkıda bulunma, değişik katılım, ve birlikte iş yapma mekanizmalarını harekete geçirme; ve toplumun, kentin değişik kesimlerinin paylaşabileceği düşünce ve pratikler bütününe yönelme; yönetici grup olabilmeyi salt ekonomik, fiziksel güç ile değil toplumun genel onaması ile gerçekleştirme çabası; ve bütün bu çabaları yürütürken, yerel yönetimlerin sivil toplumun temel ayaklarından biri olduğu (ona evrilmesi gerektiği) bilinçliliğini taşıma.
- * Deneme-Sınamacı ve sezgisel nitelik: Katı, hatta başlangıçta belirli (tanımlı) bir programa sahip olma yerine, sezgisel girişimlerle yaparak öğrenmeye, örnek (model) oluşturmaya dayalı bir yaklaşım.
- * Gündem belirleyicilik; toplumsal gündemde yer tutucu nitelik: Kendi gündemini kendi belirleme çabaları yanında, değişik kentsel, beledi ve bir ölçüye kadar daha geniş toplumsal sorunları sürekli gündemde, taze ve canlı tutucu bir tavır.
- * Yenilikçi ve dünyaya açık nitelik: Harekete adını da veren bu nitelik sınırlı olanaklar içinde mevcudu değişmez, mutlak kabul etmeyen, sürekli arayışçı, yeni anlayış ve uygulamaları hayata geçirmeye uğraşan ve bunu dünyaya açık bir yaklaşımla gerçekleştirmeye çabalayan girişimler.
- * Farklı bir hukuk yorumu: Hukuku ve yasal düzenlemeleri (mevzuat) engelle-

yici, sınırlandırıcı değil, iş-yaptırıcı, yol-açıcı bir yoruma bağlı tutma. Bu bağlam içinde kimi elli yıl, kimi otuz yıl hiç uygulama şansı bulmayan yasal olanakların, çok amaçlı belediye birlikleri, belediye konut ve yapı malzemeleri girişimleri ve şirketleşme gibi alanlarda yeniden yürürlüğe konması.

- * Kendine bakmacı nitelik: Genel olarak, toplumsal kültür ve geleneklerimizin biraz yabancı olduğu, kendine de bakabilme, öz-eleştiri mekanizmaları oluşturabilme çabaları; tartışmayı kendi içinde ve dışında diyalog kurup sürdürebilme uğraşları.
- * Kente bütüncü yaklaşım: Parçacı, sektörel ve kopuk yaklaşımlar yerine, kentin tüm sorunlarına ve misafirliğine değil sahipliğine soyunan bir yaklaşım.
- * Yerel arenada yeni yüzlerin, kahramanların ortaya çıkışı ve süren etkinlikleri: Başlangıçta belirli kent ve bölgelerde ve giderek daha yaygın bir kapsamda, somut iş üreten, güç koşullara boyun eğmeyen, geniş halk kesimlerinin taleplerine duyarlı bir kamu yöneticisi, siyaset insanı tipinin ortaya konması.

Bu siyasi-yönetici tipin genel toplumsal gündemdeki etkinliği, bu hareketin ömrü ve yerel yönetim boyutları ile sınırlı kalmayacak, daha sonraları gerek kendi siyasal teşkilatları, gerek ara-dönem (12 Eylül) sonrası siyasal oluşumlarda ülkesel etkinlik kazanacaktır. (Örneğin 1980'ler sonrası önemli siyasal oluşumların biri içinde bu kişiler çekirdek rolü oynayacaktır.)

Bütün bu olumlu sayılabilecek nitelikler yanında yeni belediyeçilik anlayışı ne tür olumsuzluklar, sorunlar içeriyordu? İlk akla gelenler arasında şunlar sıralanabilir:

- * Çok sınırlı bir geleneğe sahip olması;
- * Dönemin ağır toplumsal- siyasal koşulları, tıkanıklıkları içinde fazla ihtirash sayılabilecek öğeler taşıması;
- * Çok cephede yeteri kadar mühimmatı olmadan mücadeleyi kabul etmesi;
- * Çok dar, küçük bir öncü kadro dışında, yeterli nitelik ve niceliklere sahip bir kadrodan yoksun olması, böyle bir insan-gücü potansiyelinin yetiştirilmesi doğrultusunda gerekli girişimlerde geç kalması;
- * Heyecana, yakın dostluklara ve gönüllü ilişkilere gereğinden fazla bağımlılığı;
- * Kendini tanıtmaya, anlatmaya yeterli önemi vermemesi;
- * Toplumsal güç dengelerini, sisteme egemen mekanizmaları yeteri kadar iyi değerlendirip gözetleyememesi;
- * Çok hızlı bir tempoda, bilinmezi çok fazla bir ortamda işe koyulması;
- * Yerel ve ülkesel ölçekteki potansiyel desteklere (dayanışmaya) yeterince uzanamaması;
- * Gerek yerel yönetim-merkezi yönetim ilişkilerinde, gerek parti ilişkilerinde hem yerel hem de merkezi parti örgütleri bakımından - daha ustalıkla bir per-

formans gösterememesi; oyunun kurallarını yer yer fazla zorlaması;

- * Kişilere aşırı bağımlı, onları fazla öne çıkartıcı bir tutum sergilemesi. Bu tutumu, kadrolaşmayı, yönetimi yaygınlaştırmayı engelleyici niteliği yanı sıra, öne sürülen bu kişileri hem siyasal, hem de idari açıdan sürekli hedef durumuna girmesi;
- * Belediye-içi yeniden kurumlaşmaya, yeniden düzenlemelere, yönetimde etkinliğin artırılmasına dönük çabalarının çok sınırlı oluşu;
- * Kentsel kimlik yaratmaya, halka beldeye aidiyet duygusu, hemşehrlik bilinci geliştirilmesine yeterli ağırlığın verilememesi;
- * Yerel siyasal temsilde klasik, geleneksel ticaret erbabı, esnaf, serbest meslek mensupluğu kalıplarının aşılabilmesi;
- * Hareketin, hızla değişen koşullar içinde kendini ayakta tutabilmesi ve yeniden-üretebilmesi için gerekli girişimlerin yeterince yapılamaması;
- * Hareket ile siyasal temsili arasında yer yer görülen kopukluklar.

Bilindiği gibi, yeni belediyeçilik anlayışı, çok ağır siyasal, toplumsal ve ekonomik koşulların kısıcında bulunulan bir dönemde ve bu anlayışa hiç de dostça bakmayan bir yönetim kültürü ikliminde geliştirilmeye çalışılıyordu.

Bu iklim içinde özellikle, yerleşik merkezîyetçi ve bürokratik-hiyerarşik tavır, belirli iş dünyası temsilcilerinin tepkileri, değişik siyasal parti-içi, partiler-arası eğilimlerin yarattığı gerilimleri ilk akla gelenlerdir.

Bir ölçüde, bu yapı ve etkiler hareketin ilk evresi sonunda (1977) belirli kurbanlar vermesi ("Boğulan Başkanlar" v.b.), sistemin mekanizmaları karşısında ilk yenilgilerini alması sonucunu doğurmuştu. Ancak bu durum, yeni gelen yerel temsilcilerin ve yetkililerin ("Belediye Başkanları, Meclis Üyeleri, kadro) farklı bir yerel yönetim anlayışı ve uygulamasına gitmesini doğurmamıştı.

Bunun nedeni, belki de, yeni anlayışın artık kentsel yığınlara, ve onları yönetmeye talip farklı siyasal oluşumlara (parti v.b.) bir ölçüde maledilebilmesiydi ve yatay bir toplumsal kesişmenin sağlanabilmesiydi.

Ayrıca, bu hareket, 1970'li yılların sonlarına doğru, kısa bir süre için de olsa, dönemin merkezi yönetiminin desteğini- Yerel Yönetim Bakanlığı oluşturulması, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'na yerel yönetim boyutunun getirilmesi, "birlikleşme"nin desteklenmesi ve belirli yerel fonların sağlanması gibi gelişmelerle- arkasında hissetmiştir.

Merkezîyetçi, yukarıdancı yapısı ağır basan, demokratik, açık toplum deneyimi görece olarak sınırlı sayılan Türkiye'nin genel tarihsel, siyasal-toplumsal gelişimi içinde böyle bir "sivil toplum" karakteri belirgin anlayış ve hareketin ortaya çıkabilmesi koşkusuz irdelenmeye değer bir durumdur.

Burada, öncelikle Türkiye toplum ve insanının çağdaş anlamda demokratikleşme, açıklık ve sivil toplumun görece kendini hissettirmesi konusunda zaman zaman yoğunlaşan yüzyılı aşkın tarihsel bir gelişme içinde yer aldığının hatırlanması

lanmasında yarar vardır. Ayrıca, geleneksel yerel yönetim düşünce ve pratiği içindeki sivil, yatay oluşumların (özellikle "mahalle" örneğinde) bütünüyle henüz silinmeyen izleri de inkar edilemez.

1970'li yıllar dünyasının (hatırlayalım ki 1970'ler dünya ölçeğinde bir kentsel, yerel diriliş, yeniden doğuş dönemidir) hızlı etkileşime açık yapısı bir diğer açıklayıcı ögeyi oluşturabilir.

Ayrıca, dönemin merkezi iktidarlarının ülkenin toplumsal gündemini kavrama ve belirlemedeki yetersizlikleri ve insanların giderek yoğunlaşan seçenek arayışlarına değinilebilir.

Ancak bütün bunların yanında daha dolayimsız ve ağırlıklı duran bir öge de; Türk insanının, tarihsel-kültürel mirasına dayalı sezgisel gücü ve sağduyusu ile ortaya koyduğu (ve son elli yıl içinde 1946, 1973, 1983 gibi ardarda birkaç örneğine rastladığımız, bir tür "edilgen halk hareketi" olgusudur. Bu hareket, doğrudan kendisi tarafından geliştirilmiş, alternatif bir hareket olmaktan çok, önüne konan alternatifler arasından, "kendinden olmayana", "ona rağmen yapılane" fırsatını bulur bulmaz "hayır" demesi, demokratik tepkisini göstermesidir (Bu durumu günümüzün birçok toplumunda, ülkesinde artık gözlemlemekteyiz.)

1970'li yılların kentlerinde, yeni yerel yönetim anlayışının geliştirilmesi ve uygulamaya geçirilmesi süreci içinde ise, Türkiye'nin belirli kentlerinde yaşayan halk siyasal-toplumsal pratiği içinde, "edilgenliği" aşıcı önemli bir sıçrama ile "kendinden olanın ya da öyle sandığının" -halk adına hareket yerine, ona kendi adına hareket etme olanağı tanıyan, demokrat sivil oluşumların- daha etkin olarak yanında yer almaya başlamıştır.

12 Eylül 1980-1983 Dönemi Belediyeciliği

Seçimle gelmiş tüm yerel yönetim organlarının görevden uzaklaştırıldığı, belirli yerel yeniden-düzenlemelerin yapıldığı 12 Eylül rejimi, dayandığı devlet-merkezli, bürokratik, hiyerarşik, "hukuki düzenlemeci", otoriter, her türlü özerkliğe karşı "restorasyon" anlayışını yerel yönetimler alanında da göstermiş ve buna uyan bir yaklaşımla bazı yeni yapılanmalara girmiştir.

Bunların arasında kısaca şu öğelerle karşılaşırız:

- * Yerel yönetimlerin salt "idari" bürokratik-hiyerarşik bir yapı olarak tekrar gündeme gelmeleri;
- * Denetimci, zabıtaçı, yasakçı, durağan yaklaşımları ağır basan bir belediyecilik anlayışı;
- * Yerel yönetimleri, özellikle büyük şehir alanındaki belediyeleri zorla birleştirme, tek, büyük, dev, merkeziyetçi yapılar oluşturma; belde halkının yalnız siyasal olarak değil, fiziksel-coğrafi olarak da yerel yönetimlerden uzaklaştırılması;
- * Hakim teknokratik-bürokratik anlayışa uygun olarak bazı temel yerel yönetim hizmet alanlarının yönetimini, belediye genel yönetiminden tamamen koparıp, merkezi bir yapıya dönüştürme (1984 öncesi İSKİ v.b. örneğindeki gi-

bi);

- * Yerel yönetimlerin kaynak sorunlarının göreceli olarak hafifletilmesi (Belediye Gelirler Yasası'nın çıkartılması);
- * Gecekondu, konut, çevre, kıyı, boğaz gibi alanlarda yeni yasal düzenlemelerin getirilmesi;
- * Belediye mallarına, kamu mülküne sahip çıkan belirli yerel uygulamalar (özellikle 1981-82 İstanbul Belediyesi);
- * Personel ve kaynak kullanımında "tasarruf" getirici bazı önlemler.

1984 Sonrası Belediyeciliği Üstüne

Çok yakın geçmişimizi ve bugünümüzü ilgilendiren bu dönem hakkında nesnel ve sağlıklı değerlendirme yapabilmek için henüz erken olduğu açık.

Bu nedenle, burada şimdilik bazı genel eğilimlere kısaca değinmekle yetineceğiz.

1984 sonrası Türkiye belediyeciliğine iki alt başlık altında, 1984-1989 ve sonrası olarak yaklaşmak olanaklı.

1984-1989 Arası Belediyeciliği

Burada ara rejimden yeni çıkmış bir zaman dilimi ile karşı karşıyayız. Bir tür geçiş dönemi olarak nitelendirilebilecek olan ve başlangıçta merkezi siyasal yönetimin (Hükümet) görece desantralist politikalarını da arkasına alan bu aranın genel çizgilerini kısaca özetlemeye çalışalım:

- * Yerel yönetimler ve kentsel sorun alanlarında yeni düzenlemeler. Özellikle belediye yetki ve kaynaklarında artışı ve daha verimli yönetimi hedefleyen bu düzenlemeler içinde, Büyük Şehir yönetimlerinin kurulması, kentsel gelişme, imar ve planlama yetkilerinin görece desantralizasyonu, Emlak Vergisinin bütünüyle yerel bir vergiye dönüştürülmesi sayılabilir;
- * Geçiş dönemi heyecanı ve belirli bir dinamizmin sergilenmesi;
- * İnisiyatif alma, iş-yapma, sonuçlama kültürünün yeni bir yorumla gündeme gelmesi;
- * Yerel yatırımlarda önemli bir büyüme gözlenmesi, özellikle Büyük Şehir yönetimlerinin bazı yeni alanlara, o güne kadar "devlet" projesi niteliğinde görülen büyük projelere (baraj gibi) girişmesi;
- * Yerel yönetimler dünyasında daha çok özel sektör dünyasından ya da geleneğinden gelen yeni kişiliklerin, yeni yüzlerin, yeni yönetim anlayışlarının ortaya çıkması ve bazılarının ülkesel uzanımlar kazanması;
- * Gönüllü girişimlerin ve sınırlı da olsa özelleştirme pratiklerinin denenmesi;
- * Yerel yönetimlerin, kent ve belediyelerin dünyaya açılması, uluslararasılaşma sürecinden kopukluklarının giderilmesi çabaları;

- * Yerel yönetimlerin, özellikle Büyük Şehir yönetimlerinin gerek kendilerinin başlattığı, gerek onlara karşı başlatılan tartışma, tavır alma, eleştiri (olumlu veya olumsuz) gibi gelişmelerin, 12 Eylül ara rejimi ardından açıklık, demokratikleşme süreçlerine kısmi katkıları;
- * Geçiş döneminin getirdiği belirsizlikler;
- * Stratejik yaklaşım, planlama anlayışının pek hissedilmeyişi;
- * Yönetimde etkinliği ve özellikle insan gücünün çağdaş kaynak yönetiminin geliştirilmesine yeterli önemin verilmeyişi;
- * Gerekli, artık ertelenemez kurumsal reformların getirilemeyişi;
- * Katı merkeziyetçi ve vesayetçi anlayışın sürmesi;
- * Merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinde açık, objektif, nesnel düzenlemelerin getirilemeyişi; İller Bankasının belediyeleştirilememesi;
- * Üst-düzey yöneticilerine aşırı bağımlılığın kaldırılamaması, yönetim içi yetki devri ve eşgüdümün gereği gibi yürütülememesi;
- * Açıklık, şeffaflık, hesap verme, çağdaş denetim (siyasal, idari, hukuki) mekanizmalarının getirelememesi; değişik kötü-yönetim (maladministration) ve yolsuzluk suçlama ve şikayetlerinin yaygınlaşması;
- * Belde halkının yönetime katılma süreçlerinin, şehirlilik bilincinin yeteri biçimde geliştirilememesi;
- * Yerel yöneticilerin toplumun tüm kesimlerine, özellikle yerel temsilde çok sınırlı olanaklı geniş halk kesimlerine açılmasının, derinliğine demokratikleşme olgusunun gündeme alınmaması;
- * Belediyeleşme, belediyelerarası farklılaşma olgusunun gözden kaçırılması;
- * Kent, büyük kent ölçeklerinde birlikte işyapma, çalışma geleneğinin kurulamaması, kültürünün geliştirilememesi;
- * Yerel yönetim yaklaşım ve uygulamalarında ağırlığın, hizmet üreticiliği, yatırımcılık gibi "tekno-managerial" yöne verilmesi; ve yerel yönetimin siyasal, insani-kültürel boyutlarında eksikliğin, topallığın hissedilmesi;
- * Büyük şehir yönetimlerinde, beledi kademeler arasında (Büyük Şehir, İlçe) hizmet sunumunda üst üste gelmeler (dublikasyon) hukuksal metropolitan alan ile fiili alan arasındaki uyumsuzluk, alt-birimlerin uygun ölçeklerde tutulması sorunu, seçimle iş başına gelen makamlarla, atama ile oluşturulanlar arasındaki ilişkinin demokratikliğinin tartışılır olması (özellikle Büyük Şehir Encümeninin kuruluş ve işleyişi).

1990'lı Yıllarda Yerel Yönetim

1989 yerel yönetim seçimleri ile birlikte, başta büyük şehirler ve temel kentsel yerleşme birimleri olmak üzere birçok beldede 1984-89 döneminin hakim siyasal yaklaşımları yerine yeni siyasal eğilimler ve belediyecilerin iş başına gel-

diklerini görüyoruz.

Yerel arenadaki bu radikal değişim sonucu 1989 Mart'ında yönetime gelen yeni belediyeciler bazı temel sorunlarla yüklü bir biçimde yerel iktidarı devralıyorlardı.

Bunlar arasında kısaca şunlar sayılabilir:

- * Kendi siyasal anlayışı (partisi) dışından seçilen yerel yöneticilerin, belediyecilerin (yerel demokrasi ve çoğulculuk ilkelerini biraz görmezden gelen ve kendi başlattığı desantralizasyon, yerel yönetimleri güçlendirme çabaları ile çelişen) "eli-kolu bağlı olacağı" imajını açıkça veren, kaynaklara (özellikle hızlandırılmış borç ödeme kesintileri v.b.) ve yetkilere (özellikle imar planlama, ve personel atama/görevlendirme) ilişkin belirli kısıtlayıcı uygulamaları başlatan merkezi yönetim ile birlikte çalışma durumu;
 - * Tamamen dışında bulundukları ve ani, biraz da beklenmeyen bir değişimle devir aldıkları yönetimlerce yakın gelecek gündemlerinin, ve bazı uzak (yatırım ve borçlanma, ve planlama kararları gibi durumlarında) gelecek gündemlerinin de kısmen belirlenmiş bulunması;
 - * Uzun süre iktidar dışı kalmış siyasal kesimlerin çok değişik alan ve ölçeklerdeki, bazen bunaltabilecek kadar yoğun taleplerine (iş, hizmet, v.b.) muhatap olma durumu;
 - * Geçmiş dönemin bazı belirli popüler, iş bitirici belediyeci imajları ile birlikte yaşama, onları aşma durumları
 - * 12 Eylül 1980 sonrası belirginleşen toplumdaki genel depolitizasyon olgusunun varlığı, ve gene aynı dönemde restorasyona uğramış merkezî bürokrasinin yerel yönetimlere bakışındaki katılık;
 - * Hizmetleri ve yaklaşımları anlatmada, duyurmada, yaymada karşılaşılan güçlükler (TRT, Basın ilişkileri);
 - * Programatik ve kadroya ilişkin hazırlıkların genel sınırlılığı,
- 26 Mart 1989'da iş başına gelen yeni yerel yöneticilerin seçim programlarındaki temel önerilerinden bazıları şöyleydi:
- Açık, şeffaf, dürüst yerel yönetim,
 - İnsana öncelik,
 - Kendi gücüne, kaynaklarına dayalı hizmet sunumu,
 - Kentsel kimliğin oluşturulması, tek kent oluşturma yaklaşımı,
 - Katılımcı yerel demokrasi yaklaşımı,
 - Toplu taşıma, konut, gecekondu bölgeleri, çevre ve tüketiciyi korumaya yönelik hizmetlere ağırlık,

- Belirli yerel hizmetlerin ucuz, ya da karşılıksız (ücretsiz-bedava) sunulması,
- Kültürel mirasa saygı, koruma.

Bu dönem ile ilgili gerçekçi bir değerlendirme yapmanın aradan uzunca bir süre geçmeden hem olanaksız hem de adaletsiz olacağı açıktır.

Ancak gene de yerel düzeyde oldukça sancılı bir geçişin yaşandığı bu zaman dilimi içinde bazı yöneliş ve uygulamaları gözönüne alarak yapılmış ve basında yer alan belirli ön-değerlendirme, uyarı ve eleştiriler var.

Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- * Açık topluma, demokratikleşme süreçlerine yapılabilecek muhtemel yerel katkıların henüz sınırlı kalışı;
- * Dönüşümcü, bütüncü olmaktan çok, parçacı, var olanı veri alan ve anlık tepkilere dayalı kopuk kopuk uygulamaların izlenmesi;
- * Kent yaşamına öncelik yaklaşımının henüz belirginleştirilememesi;
- * Hizmetlerde sönüklük, atılımsızlık, iş sevmeslik ve beceriksizlik gibi bazı erken genel değerlendirmelerin varlığı;
- * Yetkisizlik, kaynaksızlık yakınmasının abartılı bulunması, kendi kaynağını yaratma konusunda yeterli atılımların henüz gözlenememesi;
- * Yerel hizmetlerde öncelik tayininde, temel yerel sorunlara el atmayı bazen erteleyici, kültürel etkinlikçi, şenlikçi yaklaşımların görülmesi;
- * Kendi ilkelerini, kendi gündemini belirleyen, yaratıcı yeni yaklaşım ve uygulamalara girişmek yerine, daha önceden belirlenmiş gündemlerin, hizmetlerin daha iyi uygulayıcılığı ile yetinme;
- * Ülke ölçeğinde yeni bir yerel imaj, canlılık, heyecan, işbirliği-dayanışma oluşturma ve genel toplumsal duyarlılığa katkıda sınırlı kalma;
- * Yönetimde etkinliği geliştirmeye, yeni yerel kadrolar yaratmaya yönelik yeterli çabalara rastlanamaması;
- * Geçmiş yerel yönetim dönemlerinde yapılan referansların ölçüsünün tartışılabilirliği;
- * Demokratik katılımın algılanmasında kurumsal/müessesvi ağırlığın gözlenmesi.

Bu ön-değerlendirmeler ve eleştiriler, yukarıda da belirtildiği gibi henüz ham ve erken uyarılar niteliğindedir ve bazı tekil örneklerden hareketle tüm kent ya da ülke ölçeğinde genellemeye gitmek bazen ve özellikle yerel arenada savunulması güç bir yaklaşım içermektedir.

Ancak bu ön-değerlendirmelerin bazı yerel yönetim dostlarınca yapılmış olması, bir yandan yerel sorunlara ve yönetimlere karşı toplumsal ilgi ve beklentinin yüksekliğini gösterirken, bir yandan yeni yöneticilere erken ve şanslı bir dönemde kendilerine bakma olanağını vermektedir.

7. NEREYE DOĞRU?

Söyleşimizi tamamlamadan önce, bütün bu anlatılanlardan, değişik tarih ve mekana yapılan seyahatlardan sonra, "nereye doğru?" sorusun kaçınılmaz olarak önümüze geliyor.

Bu bölümde kısaca, genel olarak dünya yerel yönetim hareketinin ve özel olarak da Türkiye yerel yönetimlerinin, belediyeçiliğinin bazı olası temel yönelişlerine değinilecek. Bunu yaparken de, bütünüyle yeni şeyler söylemek yerine birçok boyutuna daha önceki bölümde eğilmeğe çalıştığımız bir global tarihsel, toplumsal sürecin anlık, bugünlük bir yeni fotoğrafı ile yetineceğiz.

Bu yeni fotoğrafta görebildiklerimizi kısaca özetleyelim:

- * Daha insani, demokratça ve eşitlikçi bir hayat uğruna yürütülen yoğun çabaların dünyamızda hızlı değişimler ve gelişmelere yol açtığı bu günlerde yerel yönetim - demokrasi ilişkisi, bağdaşıklığı her zamankinden daha yoğun duyulmaktadır.
- * Yerel yönetimler etkin hizmet üreticiliği yanında kapsamlı bir kendi-kendini yönetme, demokratik yönetim birimi, sivil toplum kurumu olma durumundadır.
- * Yerel yönetimler;
 - yerel halkın, belde halkının gücüne inancı,
 - yeni bir kentsel kimlik yaratmayı,
 - kendine güven duygusunu geliştirmeyi,
 - yerel çözüm arayışlarının genel toplumsal sorunların üstesinden gelmedeki önemli katkısını,
 - yaşam kalitesini geliştirmeyi,
 - kentsel mirasa bağlılığı,
 - kentsel sorunlar konusunda bilinçliliği ve tavır almayı,
 - yerel koşul ve kaynakları iyi incelemeyi,
 - alternatif hizmet ve yönetim yaklaşımlarını,
 - kentsel yeniden-doğuşu,
 - katılımcı, tabandan gelen özerk bir yapıyı,
 - ekolojik denge ve çevre bilinçliliğini,
 - bütünsel bir kültürel yaklaşımı,
 - daha yaygın kişisel ve toplumsal deneyimleri,
 - evrensel düşünüp yerel hareket etmeyi,
 - değişimciliği, bitmeyen yeni çözüm arayışlarını,

- farklılığı ve çok seslilik ve renkliliği,
- stratejik bakışı,
- insanı yönetime geri getirmeyi, insana önceliği,
- halka dönüklüğü

kendine esas alan bir yaklaşımlar bütününe sahip olma durumu ile karşı karşıyadır.

-O-

SAĞLIK POLİTİKASINDA YENİ ARAYIŞLAR

Doç. Dr. Recep AKDUR

Siyasal yönetimler toplumların esenliğini ve gönencini sağlamak için vardır. Kitleler de siyasal yönetimlerden bunu talep ediyor. Esenlik ve gönenc denince de ilk aklımıza gelen şey sağlık oluyor. Sağlıklı yaşam oluyor. Bu nedendir ki, siyasal yönetimlerin hemen hemen tamamı, doğru ya da yanlış, samimi ya da gayri samimi olsa da, toplumlarına daha iyi bir sağlık hizmeti, tıbbi bakım hizmeti vermek gayreti içinde olduklarını söylüyorlar.

Dünyaya, genel olarak baktığımızda, sağlık hizmeti verme gayretleri ya da siyasaları başlıca iki başlık altında toplanıyor. Bunlardan birisi; sağlık hizmetlerini bir kamu sorumluluğu olarak kabul eden sistemdir, düşüncedir. Bu düşünce, sağlık hizmetlerinin, özellikle, kamu kuruluşları aracılığı ile yürütülmesini, sunulmasını benimsiyor. Diğer sistem ise, sağlık hizmetlerinin bir kişi sorumluluğu olarak kabul edildiği sistemdir. Bu anlayışta hizmetler, özellikle, özel girişimciler eliyle yürütülmeye çalışılır.

Dünyada bu sistemleri ya da politikaları çok net sınırlarıyla uygulayan ülkeler var. Bu iki sistemden birinde tercih yapamamış ve adeta bu iki sistemin karması bir yapıyla sağlık hizmeti sunmaya çalışan ülkeler de var. Doğu Avrupa Ülkeleri, İngiltere ve İsveç kamu sistemini çok net sınırlarıyla benimsemiş ve uygulayan ülkelerin başında geliyor. Buna karşılık, Batı Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri ikinci sistemi, yani özel girişimciliği ve sağlıklı kişi sorumluluğu olarak benimseyen sistemi seçen ülkelerin başını çekiyor. Bu arada gelişmekte olan ülkeler -ki, Türkiyede bunların içinde yer alıyor- bu iki sistemde, net bir şekilde, tercih yapamamış olan ülkelerin çoğunluğunu oluşturuyor.

Tüm bunlara rağmen, bu sistem ayrışmasına rağmen, bütün ülkelerde, daha iyi bir sağlık hizmeti sunma arayışları devam diyor. Bu arayışlar, o denli su yüzüne çıkmış vaziyette ki, hemen hemen bütün ülkelerde siyasal tartışmaların odak noktalarından birini sağlık hizmetleri oluşturuyor. Örneğin, İngiltere, benimsemiş olduğu, kamu sistemini sürekli bir zorlama içinde. Özellikle son dönemdeki Thatcher hükümetleri, sağlık hizmetlerini özel girişimciliğe geçirmek için, ulusal sağlık sistemini ortadan kaldırmak için, büyük bir zorlama içine girdi. Buna karşılık, başta İngiliz Tabipler Birliği olmak üzere, baskı grupları, ulusal sistemi koruma, devam ettirme mücadelesi veriyor. Tüm bu zorlama ve mücadele ortamına rağmen, İngiltere'deki sağlık hizmetlerinin ancak %10 kadarı özelleştirilebildi.

Batı Almanya seçtiği yoldan, özel girişimcilik yolundan en çok rahatsız olan ülkelerin başında geliyor. Çünkü, seçtiği bu yolun bir ürünü olarak, dünyada sağlık harcamalarına en büyük pay ayıran ülke durumunda. Adeta sağlık harcamalarının altından kalkamaz hale geldi. Bu nedenle de, seçmiş olduğu özel giri-

şimcilik yolundan nasıl kurtulurum sıkıntıları içinde. Yine bu kamptan, Amerika Birleşik Devletleri, her geçen yıl sağlık harcamalarındaki büyük artmalara rağmen, tüm topluma eşitlikçi bir tıbbi bakım verememenin sıkıntılarını, sancılarını çekiyor. Aile hekimliği, sağlığın devamını sağlama organizasyonları gibi bir takım uygulama ve arayışlar içine girmiş vaziyette. Sağlık sistemini bu yönde sürekli zorluyor. Buna rağmen şu anda, toplumunun ancak % 4.5'lik bir kısmını bu uygulamaların içine alabilmiş durumda.

Çoğunluğunu geliştirmekte olan ülkelerin oluşturduğu, sistem tercihini yapamamış olan ülkelerde ise, toplumlarının tüm kesimlerine eşitlikçi bir tıbbi bakım verilemediği ve sağlık düzeylerinin çok düşük olduğu biliniyor. Ayrıca, son yıllarda ki yeni muhafazakar akımın etkisiyle, sağlık harcamalarını gittikçe kısıtları ve günlük politikalarında, siyasal tartışmalarında sağlıklı ikinci, üçüncü plana atma ve adeta unutturma çabası içinde olduklarını görüyoruz.

Çok genel anlamda bakarsak, belki, sağlık alanındaki bu tartışma ve arayışlar normal gibi gelebilir. Çünkü, sağlıkta bir sınır yok. Her zaman ve her durumda daha iyi olma olasılığı var. O nedenle de, bu tartışmalar ve yeni arayışlar olayın gündemde tutulması, canlı tutulması anlamında sağlıklı gibi görünebilir. Fakat, başta da belirttiğim gibi, bu tartışmaların doğru ya da yanlış, samimi ya da gayri samimi olduğu da, her zaman için, düşünülmesi gereken hatta şüphe edilmesi gereken konulardan biridir.

Şimdi, bütün bu arayışları bir kenara bırakırsak, acaba çağdaş sağlık politikası ne olmalıdır? Bunun temel ilkeleri ne olmalıdır? Şu ya da bu şekilde, topluma iyi bir sağlık hizmeti vermek isteyen bir siyasal yönetimin, asgari olarak, hangi ilkeleri benimsemesi gerektiği üzerinde durmak istiyorum. Bunu yaparken, herşeyden önce, şunu vurgulamak istiyorum: Bildiğimiz gibi, yaşam hakkı, temel bir insanlık hakkıdır. Bunu enine boyuna tartışmaya, üzerinde durmaya gerek bile yok. Bu nedenle de, günümüzdeki siyasal yönetimler, bu hakkı, insanlığın yaşam hakkını doğrudan, açık ve kesin bir dille reddedemiyorlar. Buna karşılık, bu hakkın içini boşaltabiliyorlar. Konunun içeriğini öyle boşaltıyorlar ki, salt bir slogan, salt bir deyiş haline getirebiliyorlar. Çünkü yaşam hakkı denince, dopdolu bir yaşam, sağlıklı, mutlu özette insanca bir yaşam kastedildiği tartışma götürmez. Oysa, bazı siyasal yönetimler, yaşam hakkını bu öğelerinden soyutluyor, içini boşaltıyor ve insanlara soyut bir yaşam hakkı kavramı sunmaya çalışıyorlar.

Yaşam deyince, herşeyden önce sağlıklı bir yaşam ve temel gereksinimleri karşılanmış bir yaşam anlaşılması gerekir. Yoksa, kolunu bacağını kaybederek, ağrılar içinde, sersefil bir yaşamın, yaşam hakkı olduğunu hiç kimse iddia edemez. Konuya, yaşam hakkına böyle yaklaşıncı, içini böyle doldurunca, hemen arkasından ikinci bir çıktı geliyor: Yaşam hakkı, sağlık hakkıyla bir bütündür. Yani sağlık hakkı, tıbbi bakım hakkı doğuştan kazanılmış temel bir haktır. Vazgeçilmez bir haktır. Diğer temel haklarda olduğu gibi, sağlık hakkı da siyasal yönetimlerce doğrudan ve açıkça reddedilemez. Ancak, seçtikleri politikalarla, ya bu hakkın topluma sağlanması yolunda adımlar atıyorlar ya da ondan uzaklaşabiliyorlar. Tıpkı yaşam hakkında olduğu gibi, sağlık hakkını doğrudan red-

dedemiyorlar ama dolaylı yollarla bu hakkın savsaklanması, içinin boşaltılması yoluna gidiyorlar. Bunun en tipik örneğini kendi toplumumuzdan vermek mümkün: Bildiğimiz gibi, 27 Mayıs 1960 hareketinin seçtiği siyasal düşünce, devleti, insan haklarına dayalı ve sosyal bir devlet olarak tanımlamıştır. Bunun altını bir kez daha çizmek istiyorum. 1960 hareketinin ürünü olan 1961 Anayasası, devletimizi insan haklarına dayalı bir sosyal devlet olarak tanımlamıştır. Ve, bu düşüncenin bir ürünü olarak, sağlık hizmetlerini bir kamu sorumluluğu, bir kamu görevi olarak benimsemiştir. Bu siyasal tercihin bir ürünü olarak, o dönemden hemen sonra toplumumuza sağlık hakkının sağlanması yolunda bir takım ileri adımlar atılmış, sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleri uygulamalarına geçilerek, önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

24 Ocak 1980 kararlarının yazılı bir ifadesi olan, 1982 Anayasası ise, devleti, liberal devlet olarak tanımlamıştır. Bunun bir ürünü olarak da, sağlık hizmetlerinin bir kamu sorumluluğu olması, bir kamu görevi olması düşünce ve uygulamasından vazgeçilmiştir. Sağlık hizmetleri arz-talep piyasasına bırakılmış gibidir. Böylece de, sağlık hakkının topluma götürülmesi ya da sağlık hizmetleri konusunda, oldukça belirgin, geri adımlar atılmıştır.

Tüm bunları söyledikten sonra, şu tesbiti yapmak istiyorum: **Çağdaş sağlık politikaları, ilk hareket noktası olarak, sağlıklı yaşam ve tıbbi bakımın bir insanlık hakkı, vazgeçilmez bir insanlık hakkı olduğunu kabul etmek zorundadır. Bu hakkın, tüm diğer temel haklarda olduğu gibi, sağlanması, devletin/kamunun temel görevlerinden biridir.**

Bu birinci tesbitimi yaptıktan sonra, acaba sağlık nedir, biraz da bu konu üzerinde durmak istiyorum. Geçmişte sağlık denince, hep, hastalığın yokluğu algılanmıştır; sağlık hastalıklarla ilintili olarak tanımlanmıştır. Oysa, hastalık kavramının zamanla ve toplumdan topluma değiştiğini görüyoruz. Hemen kendi toplumumuzdan bir örnek vermek gerekirse, birkaç yıl öncesine kadar "ishal" hastalık kabul edilmiyordu. Dolayısı ile de ishali çocuk sağlıklı sayılıyordu. İshalin bir hastalık olarak kabul edilmemesi bir yana Şarkçıbanı lekeli olmayan erkek, güzel erkek kabul edilmiyordu. Yani erkeklerin sağlıklılığının bir ön koşulu olarak kabul ediliyordu. Bu örnekleri çoğaltmak olasıdır. Durum böyle olunca, bugün artık biz, sağlık tanımını salt hastalıklarla ilintili olarak yapmanın ya da sağlıklı hastalık yokluğu olarak tanımlamanın doğru olmadığını düşünüyoruz. Öyleyse nedir sağlık? Sağlığın, günümüzde, en çok kabul gören tanımı, yalnızca hastalık ya da sakatlığın olmayışı değil, aynı zamanda beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir şeklinde yapılan tanımdır. Bu tanıma göre, insan ömrü bir bütündür. İnsan ömrünü, hastalıklı ve hastalıklı olmayan dönemler diye birbirinden ayırmak, soyutlamak olası değildir. Soyutlamak bir yana, biz artık diyoruz ki, hastalık denen olay ya da sağlıksızlık denen olay, sağlıklı olarak bilinen dönemlerdeki birikimlerin bir sonucudur. Ve buradan hareketle, bu tanıma, başka bir olay ekleniyor. Diyoruz ki, insan çevresiyle bir bütündür ve ondan soyutlanamaz. Hastalık ya da iyilik çevrenin, özellikle de sosyal çevrenin bir fonksiyonudur. Bu durum da göz önüne alındığında, bu tanıma başka bir ilke daha ekliyoruz ve diyoruz ki insanları önce korumak korumaya rağmen hastalanırsa tedavi etmek gerekir.

Sağlık tanımına böyle bakılınca, hemen arkasından iki kavram ön plana çıkıyor ve dikkatleri çekiyor. Birisi çevre, diğeri ise koruma kavramı. Çevre deyince, geçmişte, genellikle fizik çevre olarak algılanmış, doğa olarak algılanmış. Daha açık bir anlatımla toprağın, denizin, havanın kirlenmesi olarak algılanmış. Oysa, günümüzde, çevre ile bütün bir çevreyi kastediyoruz. Yani sadece fizik çevreyi değil; fizik, biyolojik ve sosyal çevreyi bir bütün içinde algılıyoruz. Aksi takdirde, çevreyi, salt fizik çevreye indirgemek Hipokrat geleneğine dönmek yani asırlar öncesine geri dönmek oluyor.

Bildiğiniz gibi, fizik çevre kirliliği sosyal çevrenin, sosyal yapının bir ürünü. Sosyal yapıdan soyutlamak olası değil. Bunun da ötesinde, sosyal çevrenin fizik kirliliğe yol açmasının da ötesinde, sosyal çevrenin bizzat kendisinin de kirliliği söz konusu. Günümüzde, gelir dağılımındaki eşitsizliği, işsizliği, anti-demokratik uygulamaları, ekonomideki plansızlığı, örnekleri çoğaltmak mümkün-hepsini birer sosyal çevre kirliliği olarak kabul ediyoruz. Ve diyoruz ki, sosyal çevredeki bu kirlilikler, fizik çevrenin çok daha ötesinde ve çok daha ağır bir şekilde insan sağlığını etkilemektedir. Olumsuz yönde etkilemektedir. Çevreyi böyle tanımladıktan sonra, ikinci bir tesbit yapmak istiyorum: **Çağdaş sağlık politikaları, insan yaşamını, insan sağlığını her anlamda bir bütün olarak kabul etmeli ve yaşamı tüm alanlarıyla birlikte, tam bir iyilik haline götürmeyi hedef olarak benimsemelidir.**

Şimdi de koruma kavramını biraz açmak istiyorum: Koruma kavramı da, eskiden, yanlış anlaşılan ve yorumlanan bir kavramdı. Koruma denince, salt, hastalıklardan korumayı, hastalıklarla, ölüm sayılarının azalmasını anlıyor ya da kestediyorduk. Bunun da ötesinde, şimdi sorsak, birçok kişi koruyucu sağlık hizmetleri demeyecek, koruyucu hekimlik hizmetleri diyecek. Yani, olayı bu kadar daraltan, salt, hekimliğe kadar indirgeyen, tıbbi bir takım eylemler zinciri şeklinde kavrayan bir anlayıştı. Bu anlayış ve kavrayışın doğal bir sonucu olarak da, toplumun sağlıklı ya da sağlıklı olup olmadığını ölçmek istediğimiz zaman, toplumdaki hastalık sayılarına, ölüm sayılarına, sakat sayılarına bakıyorduk. Yani toplumun negatiflerine bakıyorduk. Toplumumuzda ne kadar negatif var bunları ölçmeye çalışıyorduk. Günümüzde, bu anlayış terkedilmiştir; çünkü yanlış olduğu anlaşılmıştır. Artık, koruyucu hizmet denince, biraz önce söylediğim anlamda, insan yaşamını tüm alanları ile iyileştiren, iyiye daha iyiye götüren ve pozitifleri artıran bir korumayı kastediyoruz. Bunu birkaç örnekle açık-larsam daha da anlaşılır olacak: Bildiğiniz gibi, sıtma sivrisineklerle bulaşan bir hastalıktır. Sıtmanın yoğun olduğu bir bölgeye çok sık ve bolca böcek zehiri sı-karsak hastalığın sayısını düşürebiliriz. Ama, insanları ve doğayı böylesine yoğun birböcek zehiriyle karşı karşıya bırakmanın sağlıklı olmadığını tartışmaya gerek bile yok. Başka bir örnek verebilirim. Havası çok kirli bir kentte insanlara maske takarsanız, insanlar yirmi dört saat maskeyle dolaşırsa, hava kirliliğinin neden olduğu hastalıkların, sıkıntıların sayısını azaltabilirsiniz. Ama, yirmi dört saat maskeyle dolaşmanın, öylesine kirli bir hava içinde dolaşmanın sağlıklı olduğunu kimse ileri süremez. Günümüzde sıtmanın ne kadar azaldığına bakmıyoruz. Sivrisinek oluşturmeyen ortamların ne kadar arttığına, havası temiz kent-lerin sayısındaki artışa bakıyoruz.

Artık, günümüzde, ishal sayısının ne kadar azaldığına bakılmıyor, negatifi ne kadar azaldığına bakılmıyor. İshal sayısındaki azalma yerine, sağlıklı tuvalet sayısındaki artış nedir? Sağlıklı içme suyu sağlayabildiğimiz mutfak sayısındaki artış nedir? Buna bakılıyor. Yine, beslenme hastalıklarının sayısına bakmıyoruz. Azaldı, arttı bizim için o kadar önemli değil. Bizim için, ne kadar aileye temel gıda maddelerini sağlayabildiğimiz önemli. Zatürrenin ne kadar azaldığı o kadar önemli değil. Tezek dumanıyla kirlenmemiş evlerin sayısı ne kadar arttı, ne kadar arttırabiliyoruz? Sağlığın iyileştirilmesinden, koruyucu hizmetten bunu anlamak gerekiyor. Durum böyle olunca da, üçüncü bir tesbit yapabiliyoruz: **Çağdaş sağlık politikaları, yalnızca hastalıkları azaltmayı ya da hastalıklardan korunmayı değil, yaşamın bütünüyle iyileştirilmesini hedeflemelidir. Yaşamdaki pozitiflerin artışını hedeflemelidir.**

Çevreye ve koruyucu hizmetlere yukardaki gibi bakıldığı zaman, yaşamın iyileştirilmesi, insanların sağlıklı kılınması ve toplumun sağlık düzeyinin iyileştirilmesinin, yalnızca sağlık sektöründe yapacağımız bir takım düzeltmelerle başarılacak bir iş olmadığı hemen anlaşılmaktadır. Toplumun sağlık düzeyini yükseltebilmek için, temel bazı koşulların iyileştirilmesi gerekiyor. İşte, bu temel koşullara, sağlığın vazgeçilmez unsurları ya da ön koşulları diyoruz.

Sağlıklı bir toplum yaratabilmek için, mutlaka ve mutlaka sağlık sektöründe bir takım iyileştirmeler yapmakla birlikte, sağlığın ön koşullarını da yerine getirmek, vazgeçilmez unsurları da sağlamak zorunluluğu vardır. Acaba sağlığın vazgeçilmez unsurları nelerdir? Birinci ön koşulu savaş korkusu olmaksızın ve barış içinde yaşamak oluşturuyor. Çünkü, günümüzde, insan sağlığını, tüm dünyadaki insanların sağlığını savaştan daha fazla tehdit eden diğer bir salgın yok. Çok sınırlı da olsa, bir nükleer savaşın yol açacağı ölümler, sakatlanmalar ve daha sonrasında çıkacak hastalıkların sayı ve ölçüleri insan aklının alamayacağı boyutta. İş nükleer savaşa kadar götürmeye bile gerek yok. Bir konvansiyonel savaşın da aşağı kalmadığını İkinci Dünya Savaşı bize gösterdi. Bu nedenle de, diyoruz ki, sağlığın vazgeçilmez ön koşullarından biri savaş korkusu olmadan barış içinde yaşamaktır.

Barış salt fiili savaşın yokluğu anlamında da anlaşılmamalıdır. Barış, gerçekten, bir savaş olasılığının, korkusunun olmadığı bir dünya olarak anlaşılmalıdır. Bununla da neyi kastettiğimi bir iki rakam vermek suretiyle, sanıyorum, çok daha iyi anlatabileceğim. Bugün dünyada, tahmini rakamlarla, 550 milyar Dolarlık yıllık askeri harcama yapılıyor. Bunun yaklaşık 145 milyarı geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler tarafından yapılıyor. Geri kalmış ülkelerin yaptığı bu harcamanın, sosyal amaçlı kullanılması halinde, on yıl gibi kısa bir sürede, bu ülkelerde yaşayan ve mutlak yoksulluk çizgisi altında olan milyonlarca insan bu mutlak yoksunluktan kurtulabilecek ve temel gereksinimlerini karşılayabilecek hale gelebileceklerdir. Günümüz dünyasında, her asker için yıllık 16 bin Dolar harcanıyor. Buna karşılık eğitimde, eğitilen her çocuk başına, harcanan yıllık miktar 260 Dolar'dır. Başka bir örnek vermek istiyorum. Birleşmiş Milletlerin tüm çalışmaları için dünya nüfusu başına harcanan yıllık para 57 centtir. Barış çalışmaları için harcanan para ise 5 centtir. Yani 16 bin Dolar karşılık 57 cent. 5 cent... Tüm bunları göz önüne aldığımızda, şunu söyleyebiliyoruz; günümüz-

de, ülkelerin geleceğini özgürce kurabilmesi ve toplumlarına refah ve sağlık bakımını sağlayabilmelerinin önündeki en büyük engel savaş korkusudur.

Sağlığın diğer ön koşulu, herkese güvenceli bir iş sağlanmasıdır. Bu olay yalnızca iş sağlama çerçevesinde kalmamalı, aynı zamanda, kişinin topluma kendi toplumuna yararlı olabileceği bir rol de vermelidir. Yani konu yalnızca insanlara bir iş vermek değil, topluma yararlı olabileceği bir işlev yüklemektir.

Sağlığın vazgeçilmez ön koşullarından bir diğeri ulusal gelirin eşitlikçi dağılımıdır. Ulusal gelirin eşitlikçi dağılımı, bizzat kendisi sağlığın bir ön koşulu olması yanında, sağlığın diğer vazgeçilmez unsurlarını da sağlayan bir koşuldur. Çünkü, insanları sağlıklı kılabilmenin yolu onların temel gereksinimlerini karşılamaktan geçiyor. Nedir bu temel gereksinimler? Gıda, bunların en başında. Temiz su ve arkasından sağlıklı konut geliyor. İnsanların bu temel gereksinimlerini karşılayabilmek ulusal gelirin eşitlikçi dağılımı ile olası.

Bunları kısaca özetledikten sonra, diğer bir tesbitimi yapmak istiyorum: **Çağdaş sağlık politikaları, sağlığın ön koşulları ve vazgeçilmez unsurlarının gereklerini yerine getirmeyi amaçlamalıdır.** Bu tesbitle birlikte sağlığın vazgeçilmez ön koşulları gözönüne alındığında, günümüz siyasal yönetimlerinin, sağlık öncelikli/duyarlı bir ulusal politika izlemeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Başta ekonomi olmak üzere hayatın tüm alanlarının sağlık öncelikli bir düşünce ile düzenlenmesinde zorunluluk vardır.

Sağlık duyarlı/öncelikli bir ulusal politikanın ise, her şeyden önce, planlı bir ekonomisi olmak zorundadır. Çünkü, hayatın her alanında olduğu gibi, ekonomide de plansızlık toplum sağlığının en büyük düşmanlarından biridir. Ayrıca sağlık öncelikli bir ulusal politika, ekonomide yalnızca büyümeyi değil, bu büyümenin yanında, belki ondan da önce, toplumun sağlık ve refahını birinci planda ele almalıdır. Ve nihayet, sağlık öncelikli bir politika, ekonomideki, ulusal gelirdeki büyümenin tüm toplum kesimlerine yansımaları sağlamak üzere, eşitlikçi bir gelir dağılımını hedeflemelidir.

Ekonomik büyümeyi, yalnızca ekonomik büyümeyi birinci planda tutan politikaların temel savı şudur: Önce ekonomi büyüsün arkasından sağlık kendiliğinden gelir. Bu düşünce, sağlık yatırım ve harcamalarını bir tüketim harcaması olarak kabul eder, ekonomik kalkınmanın bir engeli olarak görür. Oysa, günümüzde, bunların doğru olmadığı gerçekçi olmadığı biliniyor. Başta, önce ekonomi büyüsün arkasından sağlık gelir düşüncesi üzerinde durmak istiyorum. Bu düşünce, doğası gereği, kısa vadede sağlığa önem ve öncelik vermiyor. Sağlığı bir kenara itiyor. Peki, bundan sonra, yani uzun vadede sağlığa gerçekten yansımaları oluyor mu? Bir katkısı oluyor mu? Hayır. Sonra, uzun vadede bir faydası da olmuyor. Çünkü salt ekonomik büyümeyi hedefleyen bir politika, beraberinde plansız kentleşmeyi, plansız sanayileşmeyi, plansız tarımı getiriyor. Böyle olduktan sonra, gecekondulaşmış bir ülkede, tarımı alt üst olmuş bir ülkede, doğası kirlenmiş bir memlekette tekrar sağlığa dönmek neredeyse olanaksız. Bu nedenle de önce ekonomik büyüme sonra sağlık anlayışı günümüze geçerliliğini yitirdi.

Geçmişte şu tür yaklaşımlar vardı; birkaç jenerasyonu harcayalım ki, gelecek jenerasyonlar rahat etsin. Bu anlayışlar artık tarihin derinliklerine gömüldü. Hiç kimsenin, gelecek jenerasyonlar için, fedakarlık istemeye hakkı yok. Hele hele onları heba etmeye hiç hakkı yok. Oysa, biraz önce de açıkladığım gibi, böyle bir anlayışın gelecekte ve gelecek nesillere sağlık veremeyeceğini, sağlıklı bir ortam sağlayamayacağını birlikte yaşıyoruz, görüyoruz.

Sağlık harcamalarının, kalkınmaya engel bir tüketim harcaması, olduğu düşüncesine gelince, bu düşünce tamamen yanlıştır. Klasik ekonomistler, ulusal gelirden yapılan harcamaları sıralarken, sağlık harcamalarını tüketim harcamaları içinde gösteriyorlar. Biz buna da katılmıyoruz. Sağlık harcamalarını bir üretim harcaması olarak görüyoruz. Çünkü, hepimizin bildiği gibi, sağlık harcamaları emeğin üretkenliğini artıran, dolayısı ile de ekonomiye girdi sağlayan ekonomik harcamalardır.

Sağlık öncelikli, bir ulusal politikanın bu temel özelliklerini açıkladıktan sonra, konunun daha da anlaşılır olması için bazı alanlardan özel örnekler vermek istiyorum. Örneğin, sağlık öncelikli bir politika dediğimiz zaman ulaştırma sektöründe bunun yansıması nedir? Ulaştırma da sağlık öncelikli/sağlık duyarlı bir politika dediğimiz zaman, en az çevre kirlenmesine, en az kazaya neden olan aynı zamanda ulaştırmanın her türünde topluma eşitlikçi hizmet sunan politikalar kastedilir. Bunu sağlayacak ulaştırma alternatifleri kastedilir. Aynı şekilde, tarımda sağlık öncelikli bir ulusal politika dediğimiz zaman her şeyden önce tarım politikasının temel hedefinin topluma temel gıda maddelerini sağlamak olmasıdır. Bununla birlikte, yalnızca üretimi arttırmayı düşünerek, yoğun gübre kullanımı, yoğun hormon kullanımı, yoğun böcek ilacı kullanımı gibi zararlı uygulamalara ortam hazırlamaması gerek. Dışalım ve dışatımı düzenlerken temel hareket noktası, temel güdüsü, toplumun beslenmesi olmak gerek. Bunun tersinin örnekleri, toplumumuzda oldukça popüler olan örneklerdi. Hep söyleriz, dışarıya sattığımız etten elde ettiğimiz paralarla vitamin ithal ediyoruz. Son zamanlarda meyve ve sebzelerimizdeki hormon tartışması, böcek ilacı birikintileri. Hepsisi de sağlık öncelikli bir tarım politikamızın olmadığına belirtilebilir.

Özet ve sonuç olarak şunu tekrar etmek istiyorum. Artık günümüzde, siyasal yönetimler toplumlarını sağlıklı kılmak amacıyla ve düşüncelerinde samimi iseler sağlık duyarlı bir politika izlemek zorundalar. Hayatın tüm alanlarını ilgilendiren konularda sağlığa öncelik vermek zorundalar.

Böylece, sağlığın genel yapısını, ulusal politika düzeyinde, sağlık duyarlı ulusal politika düzeyinde irdeledikten sonra, olayı daha alt kapsama, sağlık sektörüne getirmek istiyorum. Buraya da şöyle bir soruyla girmek istiyorum. Aca ba sağlık sektörünün temel hedefi ve sorumluluğu nedir? Sağlık sektörünün temel hedefi ve sorumluluğu, tüm topluma eşit bir tıbbi bakım sağlamaktır. Bunun en ifadesi şudur: Kişilerin nerede yaşadığına ve hangi ekonomik konumda olduğuna bakılmaksızın, koşulsuz eşitlikte bir tıbbi bakım. Bunu sağlamanın yolu nedir? Ya da buna engel olan hadiseler nelerdir? Çağdaş bir sağlık politikası neler yapsın da bunu sağlasın? Bu soruları sorduğumuzda, karşımıza şu iki

önemli faktör çıkıyor. Birincisi ücrettir. Gerek geçmişteki uygulamalar, gerek günümüzdeki uygulamalar göstermiştir ki, kişiler arasında tıbbi bakım eşitsizliğini yaratan en önemli faktör ücrettir. Yani hizmetin ücretle, parayla satın alınması olayıdır. Hele hele bir de gelir dağılımının bozuk olduğu, ulusal gelirin eşitsiz dağıldığı toplumlarda bu eşitsizlik daha bir katmerleniyor. Daha da eşitsiz bir yapı ortaya çıkıyor. Bu nedenle çağdaş sağlık politikaları mutlaka ve mutlaka hastayla hizmet arasındaki ücreti kaldırmalıdır.

Sağlık hizmetlerinden yararlanmada eşitliği bozan diğer bir faktör de mesafe faktörüdür. Diğer bir anlatımla, hizmete kolayca ulaşabilme olanağıdır. Sağlık birimleri kişilerin evine, işine, okuluna ne kadar yakın olursa insanların hizmetten yararlanması, eşit bir şekilde yararlanması o oranda artıyor. Bu nedenle de sağlık sektörünün ve hizmetinin tüm yurda yayılması gerekir. Önemli olan Ankara'da, İstanbul'da çok lüks, gelişkin teknolojilerle donatılmış hizmet birimleri açmak değildir. Önemli olan toplumun tüm kesimlerini, olmaz ise olmaz dediğimiz, ya da asgari dediğimiz tıbbi bakım olanakları ile donatmaktır. Toplum kesimleri arasındaki, bölgeler arasındaki eşitsizlikler giderilerek herkese temel tıbbi bakımda eşitlik sağlanması gerekir. Eşitsizlik giderilerek herkese temel bakım sağlandıktan sonra, bunu aşan hizmetler için de eşitliği sağlama zorunluluğu vardır. Bu amaçla, hastaların seyahatlerini sağlamak, gittikleri yerlerde konaklamasını sağlamak gereklidir. Özetle temel hizmetleri aşan hizmetlerde de eşitliği sağlayacak mekanizmalar kurmak lazım. Tüm bunları bir cümle halinde ve bir tesbit olarak söylemek gerekirse; **çağdaş sağlık politikası, kişilerin nerede yaşadığına ve hangi ekonomik konumda olduğuna bakılmaksızın herkese eşit tıbbi bakım vermeyi amaçlamalıdır.**

Son bir konu olarak da, sağlık hizmetlerinin özel hedefine değinmek istiyorum. Çağdaş sağlık hizmetlerinin özel hedefi, halkın katkı ve katılımını sağlamaktır. Bu ise, sağlık sektörünün her kademesinde halkın yönetime katılması ile olasıdır. Bu amaçla köy düzeyinde, mahalle düzeyinde toplum ve sağlık sektörü arasında bağlantıyı sağlayacak ağların kurulmasında zorunluluk vardır. Aksi takdirde ne sağlık hizmetlerinde verimlilik sağlanabilir ne de insanlara eşit bir tıbbi bakım verilebilir.

Sağlık sektörü toplumla nasıl bütünleşebilir ve onun katkı ve katılımını nasıl alabilir diye sordüğümüzda, karşımıza iki olgu çıkıyor. Bunlardan birisi, şu anki sağlık hizmetleri ve birimlerinin yönetim yapısıdır. Diğer ise sağlık sektörüne insangücü yetiştiren okulların yapısı. Sağlık hizmetlerinin toplumla bütünleşebilmesi için, sağlık birimlerinin yönetimlerinin demokratikleştirilmesi gerekir. Demokratik bir yönetim mekanizması kurulması gerekir. En başta, sağlık personeli, ağırlıkları oranında, sağlık birimlerinin yönetimine katılmalı ve söz sahibi olmalıdır. Mutlaka, toplumun sağlık birimlerinin yönetimine katılmasını sağlayacak yerleşik ve devamlı mekanizmalar oluşturulmalı. Ayrıca sağlık personelinin atama, yer değiştirme ve benzeri işlemlerinin demokratik mekanizmalara oturtulması gerekir. Bu mekanizmaları kurarken özendiricilik ve gönüllülük esas alınmalıdır. Bunlara ek olarak özellikle hekimlerin ve diğer sağlık personelinin mesleklerini her türlü baskıdan arındırılmış bir şekilde yürütebilecekleri bir ortam yaratılmalı ve insanca yaşayacakları bir özlük hakları düzenine sağ-

lanmalıdır.

Sağlık personeli yetiştiren okullara girmede tüm insanlara fırsat eşitliği sağlanması ve giderekte bu okullardan yetişen insan gücünün toplumun kompozisyonuna benzeşmesi gerekir. Sağlık personeli yetiştiren okulların toplumun sorunlarını bilen, toplumla bütünleşebilecek ve onunla birlikte sorunlara çözüm arayabilecek bir insan gücü yetiştirebilecek yapıya kavuşması gerekir. Bunun da bu kurumların demokratikleştirilmesi ile eş anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Belki, en son bir tespit olarak, şunu söylemek mümkün, **günümüzdeki sağlık politikaları tümüyle toplumun demokratikleştirilmesini bir özel hedef olarak benimsemelidir.**

-O-

SOSYAL DEMOKRAT KÜLTÜR POLİTİKALARININ TEMEL ÖGELERİ

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ

Giriş : Konu - Sorun - Çerçeve

Konumuzun başlığında sosyal, demokrat, kültür, politika ve ögeler olmak üzere beş anahtar sözcük var.

TÜSES Vakfı'nın konferanslar dizisinin söylemini oluşturan "Sosyal-Demokrat Dünya Görüşü" üzerinde fazlaca durmadan, böyle bir dünya görüşünü oluşturan, destekleyen, kültür ve politika ilişkilerini tartışmaya, çağdaş bir kültür politikasının temel ilke ve ögelerini saptamaya, bazı sorunların çözüm yollarını bulmaya çalışacağım.

Konumuzun ağırlığı kültür olgusu ile kültür sözcüğü üzerinde toplanıyor. Önce, (1) Kültür konusuna eğilmemiz, sonra (2) kültür politikası'na değinmemiz; son olarak da (3) sosyal demokrat dünya görüşünün temel ilkelerini saptamamız bekleniyor sanırım. Tümünden gelimsel bir yaklaşımla, konuyu genelden özele, soyuttan somuta, tarihten günümüze, sorunlardan çözümlere doğru geliştirmeyi deneyeceğim.

Kültür : Varlık Alanı ve Kavramı

Türk dili ve düşüncesinde kültür, güzel sanatlar, folklor, edebiyat, tarih (varlık) bilinci, din, eğitim, müzik, gibi bir üstyapı (ideoloji) kurumu olarak alınıyor, anlaşılıyor.

Oysa, bilimsel anlamda "kültür" öylesine geniş bir kavram ki, insan yapısı/yaratısı, öğrenisi/öğretisi herşeyi kapsadığı için, üretimden tüketime, barıştan savaşa, politikadan ekonomiye, töreden teknolojiye, sağlıktan mutluluğa, insan haklarından demokrasiye hemen her anlamda kullanılıyor.

Böyle geniş kapsamlı bir varlık alanında geçerli olabilecek bir politika var mı? Eğer varsa o politika sosyal-demokrat olabilir mi?

Dünyamızda (evrende) canlı, cansız ve canlıüstü varlık alanları var. Sınıflama, canlı (ölümlü) bir insan (Hartmann 1945) tarafından önerildiği için, can ölçütüne göre yapılmış. Cansız yapı taşlarından yapılmış olan canlı insan, canlıüstü bir varlık alanı yaratıyor. Canlı ve cansız doğanın yarattıklarına karşılık,

rak:

Laik ve demokratiktir. Çoğunluğun istem ve kararlarına saygılıdır. Azınlıkta-ki görüşlere zamanla çoğunluk olma yolunu açık tutmaya çalışır.

Ulusaldir. Ulusal çeşitliliğin yaratıcı gücünü ulusal kültürün gelişmesi için zorunlu bir kaynak sayar.

Halkçıdır. Halk kültürünü, resmî (ulusal) kültürün temeli ve kaynağı olarak görür.

Evrimci ve yaratıcıdır. Geleneksel kültürü hem korur, hem geliştirmeye çalışır. Öteki kültürleri, yüksek ve alçak görmeden, bütün insanlığın ortak malı (mirası) olarak, değerlendirir.

Çağdaştır. Geçmişten geleceğe uzanan gelişme çizgisinde, çağdaş uygarlığın içinde kalmaya, yaşanan çağın toplumu olmaya çabalar. Geçmişin sorumluluğunu taşıırken geleceği kendi çocuklarından ödünç aldığını; bugün yaptıkları ve yapmadıkları ile yarınları belirleyen tarihi yazdığını bilir.

Özgürlüktür. Politikasını, kuvvet zoru ile, yasa ve yasal yaptırımlarla değil, anlayıp anlatarak, değerlendirerek, özendirip destekleyerek, gönüllü örgütlerle yürütmeye çalışır.

(2) Etkinlikler - Programlar

Sosyal-demokrat bir kültür politikasının uygulamasında (yaşama geçirilişinde) aşağıdaki etkinliklere baş vurulur:

(a) Tarama-saptama-derleme. Kültürel mirasın sözlü-yazılı, maddi-manevi geleneksel ve çağdaş bütün kaynakları (odakları) aranır, taranır, saptanır ve derlenir.

(b) Koruma-Yaşatma. Saptanan, derlenen kaynaklar, varlıklar, değerler, müze, kitaplık, belgelik ve konservatuvarlarla bölgesel ve yöresel kültür merkezlerinde, mirasın türüne ve özelliklerine uygun biçimde (eşya, kitap, belge, nota, eser, alet, çalgı, model, maket, malzeme, metot, film, fotoğraf, yapı, anıt vb) olarak korunur. Halka açılıp sunularak, onun katkısı koruması sağlanır.

(c) işleme - geliştirme - çağdaşlaştırma.

Korunarak yaşatılmak istenen kültürel miras, kullanılıp değerlendirilerek, yorumlanarak, geçici sergiler, toplantılar, kongreler aracılığı ile işlenir, geliştirilir, çağdaşlaştırılır; geleceğe aktarılması yolları hazırlanır.

(d) özendirme- destekleme. Tarama, saptama, derleme, koruma-yaşatma, işleme, geliştirme, yaratma işleri ve sürecinde öncülük eden/edebilecek kurum ve kuruluşlar, uzman ve teknisyenler, sanatçı tarihçi ve bilginler burslar, yarışmalar, ödüller ve nişanlarla desteklenir.

(e) Yayma-yaygınlaştırma ve Sunma. Bütün bu etkinlikleri, belli bir kurum, kişi, bölge, kent ve zümrenin tekelinde bırakmaz: Türlü iletişim araçları ile bütün toplumun yararına sunar. Kültürel varlık bilincinin yapıtlarını dünyaya sun-

duğu gibi, dünyanın sunduğu kültür mirasına duyarlı (açık) kalmaya, ondan da yararlanmaya çalışır.

Güncel Bazı Sorunlar Karşısında

Sosyal Demokrat Seçenekler

Kültürel değişme sürecini yaşayan bazı toplumlarda güncelliğini koruyan ünlü ikilemler vardır.

* Kültür mü uygarlık mı?

* Batı mı Doğu mu?

* Geçmiş mi gelecek mi?

* Kültür mü Teknoloji mi?

* Değişmek mi gelişmek mi? gibi!

Sosyal-demokrat kültür politikaları, bu türden ikilemler karşısında, ortak eğilimler gösterir. Kültür varlığı ve değişme süreciyle ilgili gözlem ve yargılarını- zın yinelenmesi / özeti olarak, sosyal demokrat kültür politikaları:

* Kültür'ü uygarlığın bir toplumsal ögesi; uygarlığı, kültürlerin bir mozayigi olarak görür;

* Batı mı Doğu mu ikileminin çözümü, toplumun kendi kimliğini arayıp bulması, çağdaşlıktır.

* Geçmiş mi gelecek mi bilmecisinin çözümü, ne geçmiş ne gelecek fakat hem geçmiş hem gelecek; geçmişten geleceğe, bugünü yadsımayan bir sürekliliktir (değişmedir).

* Kültür mü Teknoloji mi ikileminin yanıtı, teknolojik bir kültür; daha iyisi kültürlü, kültüre saygılı bir teknolojidir. Kültürü gözardı ederek, teknoloji ithal edilemez, alınamaz, uyarlanamaz.

* Değişmek mi gelişmek mi!? Değişmek için gelişme zorunlu olmayabilir ama gelişme için değişme kaçınılmazdır.

Kültürümüz Gelişsin ama Dilimiz Değişmesin Çelişkisi

Ölü bir kültürle yaşayan kültür arasındaki fark dildir. Kültürel kurumların etkileşimini ve karşılıklı bağımlılığını (birlik ve bütünlüğünü) sağlayan da dildir. Kültürel öğeler gelişip değişsin ama dil değişmesin, mümkün ve gerçekçi değildir. Dil de her canlı gibi yaşayacak, değişecek ve gelişecektir. Sosyal demokrat kültür politikaları, dilin değişme/gelişmesini izleyip değerlendirerek, toplumdaki değişme bilincini ayakta tutarlar. Kültürel değişmeye müdahale etmedikleri gibi, dili değiştirmeye de çalışmazlar. Onu izlerler.

Özetle, herşeye, her değere fiyat biçilen bir dünyada, sosyal-demokrat dünya görüşü, fiyatları değerlendirmek yolu, bir varlık bilincidir.

SOSYAL DEMOKRASİ AVRUPA TOPLULUKLARI VE TÜRKİYE

Prof.Dr. Gülten KAZGAN

Sosyal Demokrasi, AT ve Türkiye ilişkilerinin incelenmesi, iki bilinmeyenli bir tek denkleme dayanarak, bilinmeyen değişkenlerin değerlerini saptamaktan farklı bir işlem olmasa gerekir. AT'ın gelecekte alabileceği şekil henüz belirgin olmadığı gibi, Türkiye-AT ilişkilerinin nasıl bir çözüm bulacağı da belirsizdir. Buna, birleşmiş Almanya'nın doğusu ve batısıyla Avrupa'yı nasıl etkileyeceğinin bilinmezliği de, tabii, eklenmelidir. Bu bilinmeyenler arasında, sosyal demokrasinin yeri, açıktır ki, kolayca saptanamaz. Konuşmamı, "spekülatif" değerlendirmelerden uzak tutabilmek için, mümkün olduğu kadar, yönü ve niteliği bugünden görelili bir kesinlik kazanmış eğilimlere dayandırmayı tercih edeceğim.

Konuşmamı üç başlık altında toplamak istiyorum. Önce, sosyal demokrasinin Batı Avrupa'daki geçmişini ve geleceğini inceleyeceğim; ikinci olarak, bugün Türkiye-AT ilişkilerinin yürütüldüğü çerçeve olan Ankara Anlaşmasının ve Katma Protokolün üzerinde duracağım; son olarak da Avrupa'nın yakın gelecekte alabileceği şekiller konusunda bugünden ortaya konmuş olan alternatifler ve bu alternatiflere göre "Türkiye-AT ilişkileri ne olabilir" konusunu irdeleyeceğim.

I - Sosyal Demokrasinin Avrupa'daki Yeri:

Sosyal Demokrasinin anavatanı Batı Avrupa'dır. 19.yy'ın vahşi kapitalizmi gerçek yaşamda sefil işçi kitlelerini yaratırken, fikir planında da sosyalist öğretiyi ve bu arada marksist sosyalizmi doğurmuştur. Bu yüzyıl boyunca sık sık tekrarlanan işçi ayaklanmaları Batı Avrupa tarihinin unutulmaz sayfalarını yazmıştır.

Kapitalizmin kökeninde yatan "liberal" öğreti, sınıflararası uzlaşmayı varsayar; nitekim, başlangıçta karşı çıktığı aristokraziyle, kiliseyle uzlaşabilmiştir. Zaman içinde, kendisinin yarattığı işçi sınıfının taleplerine de, olanaklar arttıkça cevap vermiş, sınıf çelişkilerini şiddetlendirme yoluna gitmemiştir. Böylece, B.Avrupa'da, bir yandan marksist sosyalizmden kaynaklanan ve işçi sınıfı diktatoryasını hedefleyen, kapitalizme karşıt sosyalist öğreti gelişmesini sürdürürken, zamanla, bundan kopmalar ortaya çıkmıştır. Buradan da, günümüzde çoğulcu demokrasiyi, piyasa ekonomisini ve toplumun mülkiyet yapısını kabul eden sosyal demokrasi akımı doğmuştur.

İşçi sınıfı diktatoryasını hedefleyen marksist sosyalizm, B.Avrupa'da değil de "liberalizm"i hiç tanımayan Çarlık Rusyası, Çin gibi ülkelerde iktidara gelmiş,

İkinci Dünya Savaşı izleyerek de Doğu Avrupa bu kervana katılmıştır. 1917-1950 arası dönem, sosyal demokrat akımın aleyhine ve demokrasi karşıtı iki uç akımın sür'atle yayıldığı yıllar olarak gözüktür: Bir yandan faşist diktatörlükler (Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan) bugünün AT ülkelerinin önemli bölümünde iktidara gelirken, bir yandan da diğer kıt'alarda işçi sınıfı diktatoryasını hedefleyen sosyalizm gelişmiştir.

1960 ve özellikle 1970 sonrasında ise bu ikili gelişmenin devam etmediği görülüyor: Bir yandan B.Avrupa'daki otoriter sağ rejimlerin tümü 1970'li yılların arasına gelindiğinde tasfiye olunmuş, bir yandan komünist partiler Moskova ile bağıni kopardığı gibi, Euro-komünist hareketle çoğulcu demokrasiyi de kabul etmiş bulunuyordu. 1990 yılı başındaysa, orak-çekiç'i atıp, son kez "international"ı söyleyen İtalyan Komünist Partisi kendikendisini son günlerde feshetti. Diğer bir deyişle, B.Avrupa'da komünist partiler nitelik değiştirdi ve/veya çok küçüldü. Bu arada, 19.yy'daki vahşi kapitalizmin de B.Avrupa'dan silindiğini, son denemesi olan Thatcher'in ise oy tabanı kalmadığını belirtmek gerek. Hatta, bazen, muhafazakâr partilerin getirdikleri kurumların daha sonra sosyal demokratların hedef kurumları olarak benimsendiği dahi görülüyor: Buna iyi bir örnek L.Erhard'ın sosyal piyasa ekonomisidir.

Son adım, Doğu Avrupa'da 1989'un sonu ile 1990'ın başında yaşanıyor. Burada ilk hedef çoğulcu demokrasinin kurulmasıdır; üretim araçlarında özel mülkiyetin yaygınlaştırılması ve piyasa ekonomisine geçiş bunu izleyecektir. Yılların birikimiyle, 6 ay gibi kısa bir sürede, merkezi planlı otoriter rejimler (Romanya hariç) kansız halk hareketiyle tasfiye edilme yoluna girmiştir. Tabii, bu geçiş çok kolay gerçekleşemeyecektir; D.Almanya ve Çekoslovakya dışındaki dört ülkenin (Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan) çeşitli, çözümünü güç ekonomik ve sosyal sorunları vardır. Etnik çatışmalardan, ağır dış borç yüküne, bir girişimci sınıfı bulunmaktan alkolizme dek giden bu sorunların kısa sürede "tek yönlü bir doğru" üzerinde çözüme ulaşması pek olası değildir. Yol üzerinde büyük iniş-çıkışlar, hatta demokrasi karşıtı sağ rejimlerin gelmesi dahi düşünülebilir. Ancak, uzun vadede, 2000'li yılların başından itibaren Avrupa'nın doğusunda da çoğulcu demokrasinin yerleşmesi beklenir; bu arada, muhafazakâr partiler, eski rejime tepki olarak iktidara gelebilir. Ne var ki, sosyal demokrasi de bu arada gelişmesini sürdürecektir ve uzun vadede, mutlaka başarılı olacaktır.

Avrupa'nın Batısı ve Doğusu, tümüyle çoğulcu demokrasiyi yerleştirirken, bunun ayrılmaz parçası olan sosyal demokrasi de soldaki hakim akım olarak gelişecek, rakibi olan komünist partiler ise bugünkü görünüme göre gelecekte bulunmayacaktır. Buna karşılık, Avrupa'da Yeşil'ler ile aşırı sağ partilerin güçlenmesi, ırkçı, dinci akımların "radikal" hareketi temsil eder duruma girmesi uzak bir olasılık değildir. Özellikle Birleşmiş Almanya'nın nasıl bir etki yaratacağı cevaplanması güç bir soru olarak ortada durmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin gelecekte alacağı biçimi ve Avrupa bütünü içindeki yeri, sosyal demokrasinin burada nasıl bir rol oynayabileceğini öngörmek daha da güçtür. Eğer Gorbachov'in başlattığı hareket zayıflamadan sürdürülebilirse, Sovyetler'in de Doğu Avrupa ile aynı sonuçları paylaşması söz konusu olacaktır.

tır: Yani, merkezi planlı otoriter rejim yerini sosyal demokrat akım ve çoğulcu demokrasiyle birlikte çeşitli sağ ve sol partilere bırakacak, ancak işçi sınıfı diktatoryasını benimseyen komünist partilerin burada yeri olmayacaktır. Ne var ki bu noktaya Sovyetler çok daha çalkantılı süreçlerden geçerek gelebilecektir.

II - Avrupa Topluluğu ve Türkiye İlişkileri:

Geleceğin, çoğulcu demokrasinin her tarafında yerleştiği, komünist partilerini tasfiye ettiği için sosyal demokrasinin giderek güçlendiği, radikal akımların Yeşil'ler ve sağ cemahta geliştiği Avrupasında Türkiye'nin yeri ne olacaktır? Bu soruya cevabı izleyen bölüme bırakalım ve önce 1990'lı yılların ortasına kadar AT ile ilişkileri belirlemesi beklenen Ankara Anlaşması ve Katma Protokolün çizdiği çerçeveye bakalım.

Bildiğiniz gibi, Türkiye'nin 14 Nisan 1987'de AT'a yaptığı tam üyelik başvurusuna Komisyon siyasal, sosyal ve ekonomik gerekçelerle olumsuz bir rapor yazmıştır; Aralık 1989'da açıklanan bu raporu Bakanlar Konseyi de onaylamıştır. AT'ın tek pazar gerçekleşinceye kadar, yani 1993 yılına kadar hiçbir Avrupa ülkesinden -çok özel konumda olan Doğu Almanya'nın bunun dışında tutulacağını ima eden bir cümle eklenmiş olduğunu da belirtiyim- gelen üyelik isteğine "kabul" cevabı veremeyeceği belirtilmiştir.

Cevabın "şimdilik hayır" olmasına karşılık, ne zaman "evet" olabileceği konusunda da herhangi bir taahhütte bulunulmamıştır. Buna karşılık 1963'de imzalanmış bulunan Ankara Anlaşmasının uygulanması ve buna işlerlik kazandırılması, işbirliği alanları yaratılması AT'ın tavsiyeleri arasında yer almaktadır. Türk hükümeti de Katma Protokole göre sınai mamullerde 1994 sonunda tamamlanması gereken gümrük birliğini gerçekleştirmek üzere gümrük vergisi ve eş etkili vergilerin indirimine hız vermiştir. Fakat, bugüne dek ne Ortaklık Konseyi toplanabilmiş, ne de yeni işbirliği alanları konusunda bir girişim gerçekleşebilmiştir. Yunanistan'ın Kıbrıs sorunu, Danimarka'nın Türkiye'deki insan hakları ihlalleri ve demokrasinin yetersizliği sorunu dolayısıyla çıkardıkları engeller bir yana, Doğu Avrupa'daki gelişmelerin AT'ı kendi sorunlarına döndürdüğü, belirsizliklerle karşışarşıya bıraktığı da bir gerçektir. Nedeni ne olursa olsun, şu anda karşımızda Ankara Anlaşması ve Katma Protokole göre AT'la yürütülecek ilişkiler olgusu vardır. Bu bakımdan bunlara kısaca biraz yakından bakmak yararlı olacaktır. Aramızda yürürlükte bulunan ve en az 1990'lı yılların ortasına kadar da yürürlükte kalacak olan bu anlaşmanın temelde dört ögesi vardır:

i) Sınai mamullerde gümrük birliği: AT ile kurulacak gümrük birliğine tarım ürünleri dahil olmadığı gibi işlenmiş gıda maddeleri ve Çok taraflı-Elyaf-Anlaşmasına giren dokuma ve mamulleri de dahil değildir. Buna göre, AT, Türkiye'den ithal ettiği diğer sınai mamullerden gümrük vergisi ve eş etkili vergileri 1974'den beri almamaktadır. Karşılık olarak da Türkiye önümüzdeki dört yıl sonunda bir yandan AT'dan gelen sınai mamullere sıfır gümrükle kısıtlamasız olarak kapılarını açacaktır, bir yandan da üçüncü ülkelere karşı AT'ın uyguladığı ve bugün Türkiye'de uygulanan tarifenin çok altında olan Ortak Gümrük Tarifesi'ni yürürlüğe koyacaktır. Sınai mamullerde bu tarife halen ortalama olarak

%10 kadardır.

Her iki tarafın da dış ticareti libere olduğu için, Ankara Anlaşması ve Katma Protokolün konu ettiği miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına ilişkin hükümler geçerli olmaktan çıkmıştır. Belirtmek gerekir ki, bugün AT, gümrük-tarifi-dışı-engeller diye bilinen yollardan ithal mallarına karşı sanayiini koruduğu gibi ihracatta da dolaylı yollardan mali destek sağlamaktadır. Ve bu koruma sadece üçüncü ülkelerle dış ticaret ilişkilerini değil, aynı zamanda kendi aralarındaki ticareti de tanımlamaktadır. Nitekim, 1992 sonu için hedeflenen tek pazar girişiminin kaynağı sürüp giden korumacılıkla kendi aralarında dahi çeşitli yollardan ticaretin sınırlandırılıyor olmasıdır. Türkiye de bu pazara yaptığı ihracatın sık sık "dumping" yapıldığı gerekçesiyle engellendiğine tanık olmaktadır.

ii) AT'ın tarım ürünlerinde vereceği tavizler: Ankara Anlaşması sınai mamuller ithalatında Türkiye'nin kapılarını hem AT'a hem dış dünyaya açmasını dengelemek amacıyla AT'ın Türkiye'den yapacağı tarımsal ithalata taviz vermesini öngörmektedir. Bunu da, iki yılda bir yapılması beklenen Ortaklık Konseyi toplantılarına bırakmaktadır. Ancak, siyasi nedenlerle bu Konsey toplanamamaktadır.

1987 başı itibarıyla AT, Türkiye'den ithal ettiği tarım ürünlerinden aldığı gümrük vergilerini kaldırmıştır. Ancak, bu alanda ithalat tarife-dışı-engeller yoluyla sınırlandırıldığı için, gümrük vergilerinin kaldırılması pek önem taşımamaktadır. Ayrıca, üç Akdeniz ülkesi katıldıktan sonra AT pazarı öyle bir doygunluk noktasına gelmiştir ki, ve Ortak Tarım Politikası öyle yasaklayıcı bir nitelik taşımaktadır ki, bu alanda üye ülkelerle rekabete girecek bir ürün ihracatı pek düşünülemez. Gerçekte, ANAP'ın tarım politikası bu alanda ibreyi Türkiye'nin aleyhine döndürmeye başlamıştır. Türkiye bütün temel gıda ürünlerinde ithalatçı olmaya başlamıştır. Yani, AT'a tarım ürünü ihraç ederek sınai mamullerde gümrük birliğinin getireceği ithalat artışını ve/veya üretim düşüşünü dengelemek söz konusu olamayacaktır.

Tarım ürünlerinde gümrük birliğine gelince: Anlaşma, bunu sınai mamullerde gümrük birliğinin tamamlandığı dönem olan geçiş dönemini izleyecek son döneme bırakmıştır. Ancak, bugüne kadar son döneme ilişkin herhangi bir irdeleme olmamıştır; görünüşe göre, olması pek söz konusu da değildir.

iii) İşçilerin serbest dolaşımı: Anlaşma, 1976-86 yılları arasında karşılıklı olarak işçilerin serbest dolaşımının yürürlüğe konmasını, sınai mamullerde 12 yıllık listede bulunan mamullerin gümrük birliği tamamlanırken bunun da tamamlanmış olmasını öngörmektedir. Anlaşmanın işçilerin serbest dolaşımına ilişkin hükmü işlevsiz kalmıştır. Bir yandan B. Avrupa'da işsiz oranının yükselmesi, bir yandan teknolojik değişim dolayısıyla bunun salt konjonktürel olay olmaktan çıkması, bir yandan, başta Doğu Almanya, Doğu Avrupa'dan Batı'ya devam eden göç B. Avrupa'nın "işçi darlığı" sorununu çözüme bağlamıştır. İşçilerin serbest dolaşımı ilkesi ancak halen B. Avrupa'da çalışan Türk işçileri için söz konusu olabilecektir.

Tıpkı tarım tavizleri gibi Ankara Anlaşmasının bu maddesi de gelişen olaylar

dizisi karşısında anlamını yitirmiş, AT üyelerinin -başta B. Almanya- işçi ihtiyacı sorunu çözüldüğü için, konu dahi denilmez hale gelmiştir.

iv) Mali Protokoller çerçevesinde verilecek tavizli krediler: Ankara Anlaşmasının imzalandığı 1963 yılını izleyerek Türkiye AT'tan üç mali protokol çerçevesinde 1970'li yılların sonuna kadar yaklaşık 500-550 milyon dolar tutarında tavizli (uzun vadeli ve düşük faizli) kredi almıştır. 1970'li yılların sonunda gündeme gelen Dördüncü Mali Protokol ise 5.5 yıl için 600 milyon ECU krediyi öngörmüştür. Ancak, 1980'li yıllarda askeri rejim dolayısıyla ilişkilerin kesilmiş olması, 1986 Eylülünde ilişkiler tekrar başlasa da siyasal engellemeler, bunun yürürlüğe konmasına olanak vermemiştir.

Kısacası, bugün yürürlükte bulunan Ankara Anlaşması ve Katma Protokolden geriye kalan sadece sınai mamullerde gümrük birliği oluşturulması, bunun için de Türkiye'nin ithalata kapılarını açmasıdır. Yani, Türkiye'nin alabileceği hiçbir karşılık olmadan gümrük birliğini tamamlamasıdır. Bu, devlet bütçesi 1990'da 15 trilyon lira açık vermesi beklenen Türkiye'nin yılda 1.5-2 trilyon liralık gümrük vergisinden vazgeçmesi yanında, kapılar açıldıkça sanayileşmesinin duraklaması demektir. Nitekim, son zamanlarda, AT'ın ileri sürdüğü gibi yeni işbirliği alanları geliştirilmedikçe, Türkiye'nin gümrük birliğini tamamlayamayacağı hükümet çevrelerinde dile getirilmeye başlanmıştır. Şurası ilginçtir ki, AT'a katılan Akdeniz ülkeleri (İspanya, Portekiz ve Yunanistan) gümrük birliğini tam üyelikten sonra tamamlamaktadır. Nedeniyse, açıktır: Tam üyelik sayesinde alınan büyük çaplı mali destekler ve bu sayede gelen büyük çaplı yabancı sermaye, diğer yandan tarımın da gümrük birliğine girmesi sınai mamul ithalatına pazarı açmayı kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin ise bütün bu desteklerden, hatta başlangıçta Ankara Anlaşmasının öngördüklerinden dahi yoksun olarak sınai mamullerde gümrük birliğini tamamlayabileceğini düşünmek zordur. Bu nedenle, önümüzdeki birkaç yıl içinde, yeni siyasal engellemeler olmazsa, AT ile işbirliği alanında yeni adımların atılması beklenir.

III- Avrupa'nın Şekillenmesine İlişkin Alternatifler'de AT'ın ve

Türkiye'nin Yeri:

Avrupa'nın "Atlantik'ten Ural'lara" uzanması, liberalizmin en güçlü akım olarak yerleşmesi yakın gelecekte gerçekleşecek bir olguya dönüşmektedir. Coğrafi alan ve toplum felsefesi belli olmakla beraber, Avrupa'nın alacağı siyasî şekil henüz belirsizdir. Tabii, bu şekil belli olmadan Türkiye'nin buradaki yeri konusunda bir tahmin yapmak da pek mümkün değildir. Aşağıda, bugüne kadar Avrupa çapında bütünleşme için ortaya konan alternatif şekiller ve bunlar çerçevesinde Türkiye'nin yerinin ne olabileceği üzerinde durulacaktır.

Avrupa'nın Atlantik'ten Ural'lara uzandığında toplum felsefesinin çoğulcu demokrasiyle tanımlanması, aradaki çalkantılı dönemler atlatıldıktan sonra, bunun yan ürünü olan sosyal demokrasinin yerleşmesi güçlü bir olasılıktır. Ancak, bunun politik çerçevesinin nasıl bir şekil alacağı konusunda bugünden öngörü yapmak çok güçtür. Ayrıca, yarın alacağı şekil öbür gün geçerli olmayabilir; yani 1990'lı yıllarda oluşturulan bir politik çerçeve, 2000'li yıllarda şekil değişik-

liğine de girebilir. Aşağıda, bugünden açıklığa kavuşmuş politik çerçeve alternatifleri ve bunlarda AT'nin ve Türkiye'nin yerine değinilecek, spekülasyon öngörü yapmaktan kaçınılacaktır.

i) AGİK kapsamında Avrupa Birliği:

Bazı ABD kaynaklarında yer alan bir görüşe göre, AT, tıpkı NATO ve Varşova paktları gibi bir "soğuk savaş ürünü"dür. Sovyetler Birliği'nin askeri ve siyasi gücüne karşı koymak amacıyla federal devlete dönüşmenin gerektirdiği ulusal egemenlikten fedakârlığa, bu güce karşı koyabilmek için 12 AT üyesi katlanabildi. Ancak soğuk savaş ve kurumları ortadan kalkarken, siyasi bütünleşmeye yönelik AT'nin oluşturulması için bir baskı kalmamıştır. AT bir serbest ticaret alanı olarak kalsa da federal devlete dönüşmesi için bir gereksinim bulunmamaktadır.

Geleceğin Avrupa'sı, bu görünüşe göre, AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) çerçevesinde oluşabilir; bu anlaşmaya dahil 30'dan fazla ülke "Avrupa Ortak Evi" içinde yer alabilir. Gevşek bir konfederasyon bu birliğin politik çerçevesini oluşturabilir. Öyle ki, her ülke ulusal egemenliğini burada korumaya devam eder.

Avrupa'nın bu politik çerçevede birleşmesi Türkiye'nin işini çok kolaylaştıracaktır; çünkü, Türkiye, baştan itibaren bu konferansa katılmıştır ve Helsinki Nihai Senedi'ni imzalamıştır. Avrupa'daki bu politik çerçevede Türkiye, diğer 30 küsür ülkeyle birlikte yerini alabilecektir.

ii) Halkalar Avrupa'sı:

J. Delors'un geliştirdiği ve Fransa'nın öncülüğünü yaptığı bir politik çerçeve, Avrupa'nın, merkezi 12 üyeli AT olan bir çekirdek etrafında biçimlenmesidir. Birleşik güçlü Almanya'yı denetim alanında tutarken Fransa'nın siyasal liderliğini sürdürebileceğini varsayan bu görüşün AT içinde ve dışında ne kadar kabul bulduğu bilinmemektedir.

Halkalar Avrupa'sı şöyle düşünülmektedir: Merkezde 12 üyeli (Doğu Almanya - Batı Almanya birleşmiş olarak) AT federal bir devlete dönüşecektir. Bunun etrafındaki ilk halkada EFTA üyesi 6 ülke yer alacaktır. 1973'den bu yana AT'nin EFTA ile yaptığı serbest ticaret alanı anlaşması sınırlı mamuller için yürürlüktedir; 1989 başında başlatılan görüşmelerle ilişkilerin daha sıklaştırılmasının yolları aranmaktadır. Yani, fiilen, bugünden böyle bir ikinci halka mevcuttur. Üçüncü halka ise Doğu Avrupa ülkelerini, Türkiye'yi, Fas'ı, Kıbrıs'ı ve Malta'yı kapsayacaktır. Son dört ülke bugün zaten AT ile gümrük birliği veya tavizli ticaret anlaşmalarıyla bağlantı kurmuştur; sadece Doğu Avrupa ülkelerinin bu anlaşmalardan biri ya da diğeriyle AT ile ilişkilendirilmesi söz konusudur. Delors'un bu modelinde Sovyetler Birliği'nin yeri şimdilik yoktur.

He ne kadar AT etrafında halkalar bugünden mevcutsa da, 12 üyeli federal bir merkez için kuşku vardır. İngiltere ve Danimarka, bu işe çok gönüllü değildir; Birleşik Almanya'nın biraz uzun vadede "Avrupa'lı Almanya" mı yoksa "Almanlaşmış Avrupa" mı yaratacağı sorusu ortada durmaktadır.

Bu politik çerçevede, Delors'un hedeflediği Avrupa şekillenmesinde Türkiye merkezdeki 12'li federal devlet içinde değil de, üçüncü halkada yer almaktadır. Buna göre, Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna Komisyonun yaktığı kırmızı ışık Bakanlar Konseyinde kırmızı sürdürülmeye sadece 1993'e kadar değil, ondan sonra da devam edecektir.

iii) Bölgesel bloklara bölünmüş Avrupa ve dışlanmış Türkiye: İngiliz basınında yer alan ve bugün çok spekülasyon gözükten bir yaklaşıma göre, 2000'li yılların Avrupası bloklara bölünmüş olacak, bugünkü 12 üyeli AT parçalanacak ve üyeler bu bloklar arasında dağılacak, Türkiye ise Avrupa'dan dışlanacaktır. Bu yaklaşımda Sovyetler Birliği'nin dağılacağı, Kafkasya ve Orta Asya'daki Türkçe konuşan müslüman halkların Sovyetler Birliğinden ayrılıp Türkiye ile birleşeceği, bu arada Türkiye'den de bölgesel bir kopmanın olacağı varsayılmıştır.

Bugün çok spekülasyon gözükten bu yaklaşımın üzerinde durmamızın nedeni iki değişik boyutludur: Öngörülen bloklaşma, etnik ve dil kökeni çok yakın halkaların politik bloklaşmalara gideceğini varsayıyor. Bugün Avrupa'da etnik köken ve dil birliği ve yakınlığı, adeta, yeni bir toplum felsefesine dönüşmüş bulunuyor ve başlıca "radikal" akımı oluşturuyor. Yani yaklaşım, çok da spekülasyon olmayıp bir toplumsal tabana dayanmaktadır. İkincisiyse, İngiliz basınının, dünya için bilmiyorum ama, Türkiye'de birçok olayda politik bilinçlenme öncülüğü (Kıbrıs sorunu, Bulgaristan Türklerine Baskı gibi) ya da kamuoyu oluşturma girişimi yapmış olmasına geçmişte sık sık rastlanmasındır.

Saniyoruz ki, gerek Avrupa'nın istikrarı gerek Türkiye'nin geleceği açısından en olumlu çözüm birincisidir, en sakıncalıysa sonuncusudur.

Sonuncu çözümün en sakıncalı olma nedeni açıktır: Bir kere etnik köken ve dil yakınlığına dayalı bloklaşmalar oldu mu, ırkçılık denetlenemeyip Avrupa çapında huzursuzluk kaynağı olabilir. Kanımızca, AGİK Avrupası, en dengeli ilişkiler içinde, Avrupa'da istikrarı koruyabilir ve Türkiye böyle bir Avrupa oluşmasına çalışmalıdır. Böyle bir Avrupa, Birleşik Almanya'nın gücünü de daha iyi dengeleyebilir, ortak güvenlik Avrupa çapında olacağı için çekişmeleri ve çatışmaları da en aza indirebilir.

12 üyeli AT merkezli halkalar Avrupası ise, ne Avrupanın bütünü ne de Türkiye açısından en iyi çözüm gibi gözüküyor. Bir kere, bu çözüm Sovyetler Birliği'ni kapsamıyor; bu ülke bugünkü sınırlarıyla güçlenmeye devam ederse bir sorundur, dağılmaya girerse bunun yaratacağı sarsıntılar bir başka sorundur. Ayrıca, halkaların güvenlik sorunu nasıl çözülecektir? AT'nin vereceği tavizlere bağlanmış halkaların kendi aralarındaki ilişkiler ne olacaktır? Birleşik Almanya'nın gücünü kim dengeleyecektir? Bu ve buna benzer birçok sorun, konu üzerinde uzun boylu araştırma yapmayı gerekli kılıyor. Görünüşte, Fransa, Almanya'nın gücünü dengelemek için federal bir 12 üyeli AT devletini araç olarak kullanmayı hedeflemektedir. Öyle ki, bu federasyonun siyasal lideri kendisi olabilsin. Oysa Avrupa'nın ortak güvenliği, ortak çıkarları, güç dengelerinin sağlanıp ne Birleşik Almanya ne de Sovyetler Birliği'nin "sorun"a dönüşmemesi AGİK Avrupa'sını en olumlu çözüm olarak diğerlerinden ayırmaktadır.

Tabii, burada üzerinde durmayı gerektiren bir olgu da, dünya jandarmalığını elden bırakmayacağı anlaşılan ABD'nin bu kartlardan hangisini oynamayı kendisi için en uygun çözüm sayacağıdır. Bu ise, şu anda henüz tam olarak ortaya konmuş değildir, ama, sanıyoruz ki AGİK çözümü ABD açısından da en olumlu sonuçları getirebilecektir.

Etnik-ırkçı eğilimleri sınırlanmış güvenliği sağlanmış, birliğe dahil ülkeler arasında farklılığa yer vermeden bütünleşmiş AGİK Avrupa'sının sosyal demokrasinin gelişmesi açısından da en olumlu çözüm olabileceği kanısını taşıdığımızı belirtmek isterim. Geleceğin Avrupası, Türkiye ile birlikte 30 küsur üyeli, sosyal demokrasisi her yandan güçleşmiş, güç odaklarını dengeleyebilecek çaptaki AGİK Avrupası olmalıdır.

-O-

SOSYAL DEMOKRASİ

AÇISINDAN

TÜRKİYE-AVRUPA

İLİŞKİLERİ

İstemihan TALAY

1989 yılı dünyada büyük değişimleri ortaya çıkardı. Bu değişimler şu anda da hızlanarak devam ediyor. Ve bize göre bu hızlanma süreci daha da artarak daha geçen yıla kadar komünizmle ya da tek parti diktatörlükleriyle idare edilen ülkelerin artık Sosyal Demokrat Partilerle idare edileceği bir düzene doğru geçme aşmasında. Sosyal Demokrat bir liderin belirttiği gibi "Dünyada değişmeyen tek gerçek, değişimdir" şeklinde bir sloganla özetlenecek bir süreç hızla devam ediyor. Bu süreç içerisinde acaba Türkiye ne durumdadır? Biz gelişmeleri ülke olarak partiler olarak nasıl yorumluyoruz? Bunlara yönelik ne tür politikalar oluşturuyoruz? İşte bana göre Türkiye'nin şu anda en çok tartışması gereken konu budur. Türkiye bütün bu değişimler içerisinde sanki bir girdabın orta noktasında kalmışçasına, hep aynı yerde kalan ve bu değişimlere kesinlikle olumlu yaklaşımlar getiremeyen, bu değişimleri yakalayamayan bir konumda bulunuyor. Bunun basit bir örneğini vermek isterim: Almanyanın birleştirilmesi olayı Avrupa'daki en önde gelen sorunlardan biriyken, Türkiye buna ilişkin politikalar oluşturmaya çalışmamıştır. Türk hariciyesi, Türk hükümeti, bu gelişmeye Türkiye'nin olumlu bakışını ortaya koyamamıştır. Yani Türkiye bunu yakalayamamıştır, bunu izleyememiştir. Aynı durum bildiğiniz gibi Bulgaristan'dan göç eden soydaşlarımızla ilgili olarak da ortaya çıkmıştır. Eğer o zamanki yönetim kısa bir sürede Glasnostun Bulgaristan'a da gelebileceğini hesap edebilse ve bu oluşum içerisinde bu kadar insanın Türkiye'ye sınırlar açılarak sokulmasının yanlışlığını görebilse idi, göçmenlerin şu anda Türkiye'de yaşadıkları sefalet maruz kalmalarına izin verilmezdi. Bu örneklerle Türkiye'nin değişmediğini, değişimleri yakalayamadığını ve göremediği somut bir biçimde ortaya koymuş bulunuyoruz.

Buna ilişkin diğer önemli bir örnek de 1989 yılında Amerika ve Sovyetler Birliği arasındaki Silahsızlanma ve Detant politikasının bütün dünyada başlatıldığı yumuşama süreci ile ilgilidir. Bu süreçten bütün ülkeler kendilerine göre bazı somut sonuçlar elde etmeye başladılar. Örneğin, Amerika Birleşik devletleri 3 yıl içerisinde askeri harcamalarında 180 milyar dolarlık bir tasarrufa gitmek durumunda olduğunu açıkladı ve asker sayısını 200.000 civarında azaltmayı kararlaştırdı. Aynı şekilde Sovyetler Birliği dış ülkelerde bulunan askerlerini

geri çekip burdan elde edeceği kaynakları ekonomik ve sosyal kalkınmasına yönlendirmeyi plandı. Bu gelişmeler olurken hepinizin bildiği gibi Türkiye'deki yetkililer Genel Kurmay Başkanı da dahil olmak üzere, Cumhurbaşkanı da dahil olmak üzere "Türkiye bu süreçten maalesef yararlanamaz, Türkiye'nin askeri harcamalarını azaltması mümkün değildir, Türkiye bu avantajlardan istifade edemeyecektir" şeklinde hiçbir araştırmaya dayanmayan uluorta beyanlarla eskiye dayalı soğuk savaş döneminin politikalarını bugünkü koşulları hiç dikkate almadan sürdürmeye kararlı görünüyorlar. Şu anda Savunma Sanayii adıyla yapılmakta olan yatırımların hepsi birkaç yıl sonra, büyük ölçüde demode olacak. Bu silahların büyük çoğunluğu zaten karşılıklı görüşmelerde imha edilmesi planlanan silahlar kategorilerine girmektedir. Savunma Sanayii adı verilen bu yatırımların dışardan getirilen parçaların Türkiye'de montajından başka bir değer taşımadığını da ilave etmek gerekir.

Görüldüğü gibi dünyadaki bu değişim süreci hem askeri, hem de siyasi konulardaki bu gelişmeler Türkiye'de maalesef algılanamamaktadır. Türkiye'de bunların ülke politikalarına yansıtılması başarılamamaktadır. Bu durum tabii bir anlamda şu andaki iktidarın halka dayanmayan, halktan güç almayan ve sadece belirli kesimlere şirin görünmek ve onlara mesaj vermek tavrının bir sonucudur diye de değerlendirilebilir. Buna bir şey daha eklemek mümkündür. O da bu iktidarın hayal gücü ancak ve ancak soğuk savaş döneminin politikalarıyla sınırlıdır, bunu aşamamaktadır. Artık dünyada sosyal demokrasi çağı yaşanmaktadır. Bu açıdan kalkınma kavramı dahi rakamların basitçe toplanması olayının üzerinde değerlendirilmelidir. Soğuk savaş bitmiş, artık barış dönemi başlamıştır. Çevre gibi, ekoloji gibi, insanla doğanın aynı anda değerlendirilmesi, aynı anda bozulmadan güçlendirilmesi gibi öğelerin artık ulusal yaşamın ana unsurları olarak ele alınacağı bir dönem başlamıştır. Ama iktidar bu kavramlardan habersizdir.

Hepinizin bildiği gibi Türkiye şu anda genel bir dışlanmışlık çizgisi içinde görülmektedir. Yani Türkiye Avrupa Topluluğu da dahil olmak üzere Avrupa'nın belirli platformlarında sürekli dışlanmakta, sürekli eleştirilmekte ve Türkiye'nin mevcut modeli Avrupa'yla işbirliği yapacak bir düzeyde görülmemektedir. Tabii bu durum kolaycı bir yöntemle "Avrupa, Türkiye'yi dışlamıştır, herkes bize düşmandır, bizi seven kimse yok, Türk'ün Türk'ten başka kimse dostu olmaz" gibi tekerlemelerle açıklanabilecek bir husus değildir. Bu değerlendirme biraz önce belirttiğim hayal gücü ve yapma gücü olmayan bir iktidarın kendi kendini avutması ve halka yanlış mesajlar vermesinden başka bir anlam taşımamaktadır. Bana göre kişilerin ya da toplumların gelişme sürecinde en önemli etkenlerden biri kendi kendini eleştirebilmektir; öz eleştiridir. Eksiklerimizi bulabilmenin yolu özeleştirmeden geçmektedir. Kendi kendimizi zaman zaman eleştirmemizin hem kişisel, hem de toplumsal yaşamımızda olumlu sonuçlar elde etmeye yönelik çok önemli faydaları ve gerekleri vardır. Bizim Avrupa'yı ya da diğer Avrupa platformlarını suçlamadan önce biraz da kendi politikalarımızı, kendi siyasal ve sosyal düzenimizi eleştirmemizde yarar olduğu kanısı taşıyorum. Örneğin, Türkiye 1980 darbesinden sonra hepinizin bildiği gibi sıkıyönetim uygulamalarıyla, işkencelerle, insan hakları ihlalleriyle Avrupa'da ve bütün

dünyada büyük bir itibar kaybına uğramıştır. O dönemde toplumların aşama aşama aynı bir suyun ağır ağır ısınıp belli bir kaynama noktasına yükselmesinde olduğu gibi bir gelişme trendi gösterirken, Türkiye bunun tam aksi bir istikamette yürümüştür. 1980 darbesi Türkiye'deki bütün demokratik kurumları ve bütün insan haklarıyla çoğulcu demokrasi ile ilgili kavramları tersine çevirmiş ve bunları kökünden kazımıştır. Tabii bu gelişmeler sonucunda Türkiye şu son 10 yılda herkesin belli bir istikamette gittiği bir süreçte tamamen farklı bir yönde geriye doğru bir gidişle Avrupa'daki etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye büyük sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bugün işsizlik %20 ler düzeyindedir. Bugün Türkiye'de büyük ölçüde gelir dağılımı adaletsizliği vardır. Çalışanların, emekleriyle geçinenlerin sürekli fakirleştiği bir düzen oluşmuştur. Biraz önce belirttiğim insan hakları ihlalleri ve hatta işkenceler bugün de devam etmektedir. Her ne kadar çeşitli Avrupa konvansiyonlarına imza atarak işkencenin yasaklanmasına ilişkin olarak ve İnsan Hakları Divanına başvurmaya ilişkin olarak yasalar çıkmışsa da, bunlar kağıt üzerinde kalmış ve bunların uygulaması ile ilgili çabalar maalesef yönetimler tarafından büyük bir kararlılıkla ortaya konmamıştır. Örneğin, insan hakları ihlallerinin en yoğun olarak görüldüğü kurumlar, yani İçişleri gibi, Cezaevleri gibi kurumlarda çalışanların bu yeni anlayış doğrultusunda eğitilmedikleri adeta 1980 felsefesiyle, mantığıyla görevlerini yapmaya devam ettikleri bilinmektedir. Bu kurumların çağdaş bir biçimde örgütlenmeleri, altına imza attığımız konvansiyonlara uygun bir biçime getirilmeleri için hiçbir çaba gösterilmemektedir. Bu nedenlerle Türkiye'nin sosyal ve siyasal yapısındaki kötüye gidiş önlenememektedir. Hepinizin bildiği gibi hâlâ Türkiye'de düşünce suç olmaya devam etmektedir, yasaktır. Bir taraftan Avrupa Topluluğuna katılacağım diye başvuruda bulunuyorsunuz, bunu kendi ülkenize, kendi insanınıza büyük bir beceri gibi sunmaya çalışıyorsunuz, ama katılmak istediğiniz toplumun değer yargılarıyla veya o toplumun ilkeleriyle taban tabana zıt yasa maddelerini hâlâ uygulamaya devam ediyorsunuz. Bu büyük bir çelişkidir. Ve bu çelişki içinde Türkiye'nin çağdaş bir çözüme ulaşması elbette beklenemez.

Öte yandan, ekonomik göstergeler de iç açıcı değildir. Bunların arasında hemen kayıtlı etmek gerekir ki 1980 yılının kalkınma hızı ancak % 1 dolaylarında olmuş, 10 yıllık enflasyon ortalaması %50 lerin üzerinde seyretmiştir. Bütün bu ekonomik, siyasal ve sosyal koşulların eksikliği ve bozukluğu Türkiye'nin Avrupa ilişkilerinde en önemli sorunlar olarak yer almaya devam etmektedir.

Sosyal Demokrasiyi biz komünizmle kapitalizmin orta noktada kesiştiği bir çizgi olarak düşünmüyoruz. Sosyal Demokrasi her şeyden evvel özgürlükçü, çoğulcu, insan haklarına dayanan ve fertlere kendilerini geliştirme ve fırsat eşitliği tanıyan bir modeldir. Bu model, kapitalizm bir yere kadar geldi., komünizm de gelecek ve kesiştikleri nokta sosyal demokrasidir diye tanımlanabilecek bir model değildir. Bu model özgürlükçüdür ve bu model artık Avrupa'nın bütün toplumlarının temel prensiplerini içeren ve vazgeçilmesi düşünülemeyecek yerleşmiş bir sistemdir. Örneğin insan hakları Almanya'da, kapitalist bir parti de görevde olsa, o ülkenin bir anayasa hükmü gibi bir anayasa, kuralı gibi uygulanmaktadır. Veya thatcherizm, hiçbir zaman insan haklarından sapmayı veya

bir fırsat eşitliği ilkesinin çok fazla uzağına gitmek gibi bir hataya düşmeyi göze alamamaktadır. Çünkü bunlar artık toplumun vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. İşte yıllarca tek partili yönetimler altında yaşayan, tek kişinin egemenliği altında bulunan Doğu Avrupa ülkeleri bir yıllık bir süreçte 10-20 yılları kapatarak 1990'da çok partili modellere girecek şekilde ortaya çıktılar ve müthiş bir aşama yaparak bizim yerimizde saydığımız bir ortamda hâlâ acaba 141, 142'yi kaldırsak mı kaldırmasak mı diye düşündüğümüz bir ortamda bu ülkeler kendilerini 40 yıl, 50 yıl yönetmiş olan sistemleri yıkacak şekilde devrimsel, politik başarılar gösterdiler. Şimdi bu başarılar gerçekten Türkiye olarak bizi ürkütmektedir. Bu başarıların bu şekilde sürmesi ve Türkiye'nin de bugüne kadar olduğu gibi yerinde saymaya devam etmesi durumunda Türkiye'nin gerçekten durumunu ve geleceğini çok olumlu çok aydınlık olarak nitelemek zor görünmektedir. Çünkü Avrupa artık aynı değer yargılarını paylaşan aynı ilkelerde bir araya gelen bir sistemler bütünü haline yönelmektedir. Bu koşullarda Türkiye'nin kulübün dışında kalma olasılığı bana göre bir Macaristan'dan, bir Polonya'dan, hatta bir Sovyetler Birliği'nden daha fazla görülmektedir. Bugünkü sistem, bugünkü uygulama ve bugünkü iktidarın bakışı devam ettiği sürece, elbette endişelerimiz daha da artmaktadır.

Özellikle Sovyetler Birliği'ndeki Gorbaçov olayını da birkaç cümleyle değerlendirmek istiyorum. Gorbaçov, bana göre Doğu Avrupa'da ortaya çıkan gelişmeleri büyük ölçüde kolaylaştıran ve buna olanak tanıyan bir lider olarak tarihe geçecektir. Aslında Gorbaçov'un böyle bir politikayı benimsemesi elbette tamamen insancıl bir tutum sonucu veya tamamen Doğu Avrupa'daki diğer ülkelerin çıkarlarını düşünen bir mantık içerisinde ortaya çıkmamıştır. Bunun temelinde Sovyet sisteminin geçen süreçte halkın ihtiyaçlarını ve özlemlerini karşılayamayacak bir duruma girdiğini Gorbaçov'un görmesi gerçeği yatmaktadır. Halktan kopuk bir elitin halkın dışında aldığı kararlar sonucunda gerek ekonomik, gerek siyasal alanda sistemin tamamen bir çıkmazın içine sürüklenmiş olduğunu farkederek bu karara ulaşmıştır. Ama Gorbaçov'un işi sanıldığı kadar da kolay görünmemektedir. Çünkü, Sovyetler Birliği bütün tarihsel süreci içerisinde demokratik kurumlara çok az sahip olmuş, demokratik süreci çok az yaşamış bir ülke durumundadır. Ve biraz önce belirttiğim yönetici elit kendi çıkarlarının tehlikeye girdiğini görerek Gorbaçov'u belki de düşürmek amacıyla ekonomi alanında daha da büyük sıkıntılar yaratmak için, malların dağıtımını ve üretimini büyük ölçüde engellemektedirler. Gorbaçov her ne kadar dışarıda, itibar açısından çok iyi durumda ise de ve bütün dünyada flaş isimlerden biri olmuşsa da kendi ülkesinde başarıları sanıldığının tam tersine, bilhassa ekonomik bakımdan geriye doğru gitmektedir. Gorbaçov'un bu sıkıntıyı bir an evvel aşması gerekir ki kendi ülkesinde yönetimi sürdürebilsin. Kuyrukların giderek uzadığı ve ekonominin her geçen gün biraz daha geriye gittiği bilinmektedir. Böyle geçen sürede Gorbaçov'un başarılı olabilmesini kuşkuyla karşılayan Sovyetologlar var. Ama en son Komünist Partinin önderliğini ikinci plana iten ve çoğulculuğa adım atan bir sistemi getiren başarısı, onun hâlâ içeride belirli destekleri olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Gorbaçov'u tehdit eden diğer bir unsur bildiğiniz gibi milliyetçilik cereyanlarıdır. Ve bunun en son örneği de Azerbeycan'da görülmüştür. Ermenistan'da Letonya, Litvanya gibi ülkelerde de bu

cereyanlar alabildiğine artmaktadır. Bu da bu sistemin rahat bir biçimde çoğulculuğa geçişinde ileride engel teşkil edebilecek unsurları ortaya koymaktadır.

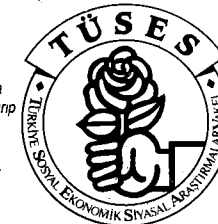
Özetlemek gerekirse, Doğu Avrupa'daki gelişmeler, Sosyal Demokrasinin Avrupa'da daha da güçlenmesine yol açacaktır. Artık Sosyal Demokrasi, insan hakları ve çoğulculuk gibi kavramlar vazgeçilmez ilkeleri ve vazgeçilmez unsurlarıyla toplumların yapısıyla özdeşleşme noktasına gelmiştir. Maalesef Türkiye'de Sosyal Demokrasi şöyle dursun, daha ilkel kapitalizmin bile belirli unsurları tam olarak yerleşmiş durumda değildir. Mevcut iktidar olumlu toplumsal gelişmeleri engellemek için hala açık seçik tavırlar içinde görülmektedir. Bu tavırlar belki de kendilerinin bir süre daha iktidarda kalmalarına yol açabilir. Ama Türkiye'nin bu sürecin dışında kalması ve bu gelişme aşamalarını izleyememesi Doğu Avrupa'daki yeni gelişmelerle tüm Avrupa'nın bir bütünlüğe doğru gittiği bir ortamda, Türkiye'nin yalnızlaşmasının temel sebebi olabilir. Bu durum bizim düşüncemizde Türkiye'nin geleceğini karartacak çok büyük bir hatadır.

-O-

TÜSES ARAŞTIRMALARI

	S	Fiyat
1- "Savunma-Güvenlik: Dünya ve Türkiye", Prof. Dr. Tolga Yarman	67	8.000 TL
2- Kamuoyu Araştırmalarına Göre Türkiye Gelişim-1988, Prof. Dr. Emre Kongar	26	6.000 TL
3- Türkiye'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler (1980-1989), Doç. Dr. Mete Törüner	27	6.000 TL
4- Türkiye'de Yabancı Sermaye, Prof. Dr. Taner Berksoy, Yrd. Doç. Dr. A. Suut Doğruel, Dr. Fatma Doğruel	58	8.000 TL
5- Türkiye Sanayisinde Küçük Üretim, Dr. Gürel Tüzün, Dr. Sezgin Tüzün	123	12.000 TL
6- Otomotiv Sektör Raporu, Şener Özşahin	98	10.000 TL
7- İşçinin Feshe Karşı Korunması (İş Güvencesi): Türkiye İçin Bir Model, Prof. Dr. Devrim Ulucan, Prof. Dr. Öner Eyrenci, Prof. Dr. Fazıl Sağlam, Doç. Dr. Savaş Taşkent	120	12.000 TL
8- Sosyo-Ekonomik Düzene Tepki Olarak Din: Gölcük Örneği, Prof. Dr. Ahmet Yücekök	29	6.000 TL
9- Sanayide Uygulanacak Ana Politikalar: Petrokimya ve İlgili Sektörler, Yük. Müh. Gündüz Pamuk	92	10.000 TL
10- Doğu Avrupa Sosyalist Ülkeleri: Bugünü ve Geleceği, E. General Sedat İnan	35	7.000 TL
11- Enflasyon Sorunu ve Türkiye'de Enflasyonu Önleme Politikaları, Prof. Dr. Süleyman Özmucur, Doç. Dr. Ziya Önis	97	10.000 TL
12- Sosyal Demokrasi Açısından Sermayenin Mülkiyeti, Dr. Seyfettin Gürsel, Banu Gülsever, Fikret Adaman, Feyzi Baban	98	10.000 TL
13- Türk Halkının Sağlık Düzeyi; Nasıl Yükseltilebilir? Prof. Dr. Nusret H. Fişek	32	9.000 TL
14- Sağlık Sigortaları, Bilgi Kongar	60	8.000 TL
15- Avrupa Topluluğunda Sosyal Güvenliğe İlişkin Düzenlemeler ve Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Uyum Sorunları, Prof. Dr. Mesut Önen, Prof. Dr. A. Can Tuncay, Ar. Gör. İslim Karakaş	77	8.000 TL
16- Kadın Erkek Eşitliği Politikaları ve Devlet, Doç. Dr. Şirin Tekeli	93	10.000 TL
17- Türkiye İmalat Sanayisinde Yoğunlaşma ve Yoğunlaşmayı Belirleyen Faktörler, 1975-1985, Dr. Erol Katırcıoğlu	52	8.000 TL
18- Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi, Prof. Dr. İzzettin Önder, Doç. Dr. Tülay Arın, Dr. Esin Akbulut, Dr. Eser Karakaş	132	12.000 TL
19- Türkiye'de Vergi Politikaları, Prof. Dr. Burhan Şenatalar, Prof. Dr. İzzettin Önder, Doç. Dr. Oğuz Oyan, Dr. Veysi Seviğ	169	15.000 TL
20- Teknoloji: Dünya ve Türkiye, Prof. Dr. Tolga Yarman, Doç. Dr. Binboğa Sıddık Yarman, Dr. Faruk Ağa Yarman	102	10.000 TL
21- Sosyal Demokrat Kültür Politikası İçin Engeller ve Olanaklar: Yerel Yönetimlerde Kültürel Örgütlenme Modelleri, Sabahattin Çetin	90	10.000 TL
22- İhracat Teşviklerinin İmalat Sanayii İhracatına Etkisi, Prof. Dr. Gülten Kazgan, Dr. Nihal Tuncer, Dr. Hasan Kirmanoğlu	41	7.000 TL
23- Kamu Ekonomik Girişimcilik Politikaları, Algan Hacaloğlu, Prof. Dr. Yakup Kepenek, Aykut Eksen, Doç. Dr. Hürşit Güneş, Mustafa Özcan, Nazil Eksen	152	14.000 TL
24- Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, H. Semih Eryıldız	49	7.000 TL
25- Yerel Kentsel Hizmetlerin Dağıtımında Ekonomik Verimlilik, Feyzan Beler	63	8.000 TL
26- Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Emeklilik Sorunları ve Çözüm İçin Bir Model Önerisi, Prof. Dr. Ali Güzel, Doç. Dr. Ali Rıza Okur, Yrd. Doç. Dr. Müjdat Sakar	96	10.000 TL
27- Sağlık Politikaları, Prof. Dr. Türkan Akyol	25	6.000 TL
28- İstanbul'daki Sosyal Demokrat Belediyeler Başkanları ve Gecekondu, Dr. Sema Köksal	67	8.000 TL

NOT: Araştırma Raporları, doğrudan Vakıf Merkezi'nden veya TÜSES'in 671352 numaralı Posta Çeki hesabına bedelini yatırıp istediğiniz araştırma raporu ve adedi ile adresinizi bildirerek sağlanabilir. Raporlar istek tarihinden yaklaşık bir ay sonra gönderilecektir.

Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
Ali Sami Yen Sok. Lale Apt. 8/20 Gayrettepe-İstanbul
Tel: 174 95 75 Fax: 174 95 76